

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjydsk Hjemstavn

1953

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

Andelsbanken udfører Bankforretninger af enhver Art.

Andelsbanken betjener Kunder fra alle Erhverv. – Enhver – Andelshaver som Ikke-Andelshaver – kan nyde godt af Bankens sunde Forretningsgang.

Andelsbanken er alene oprettet for at tjene Kundernes Interesser.

Andelsbankens Andelskapital og Reserver – ialt 61 MILLIONER KRONER – tjener til Sikkerhed for Indskyderne.

Andelsbankens Afdeling i Skanderborg har Kontorer i Gl. Ry - Hørning - Ry og Stilling.

Spare- og Laanekassen

for Skanderborg By
og Omegn

Byens ældste Pengeinstitut
Stiftet 1856

Telefon 37

Kontortid 10³⁰–12³⁰ og 14–15³⁰
Lørdag 10³⁰–13

Landbosparekassen i Horsens

Telefon 1112

2 Linier

Postkonto 16890

Kontortid: 9³⁰-12³⁰ og 14³⁰-16³⁰

Kontor i Hovedgaard

Tirsdag og Fredag Kl. 14–16

Telefon 55

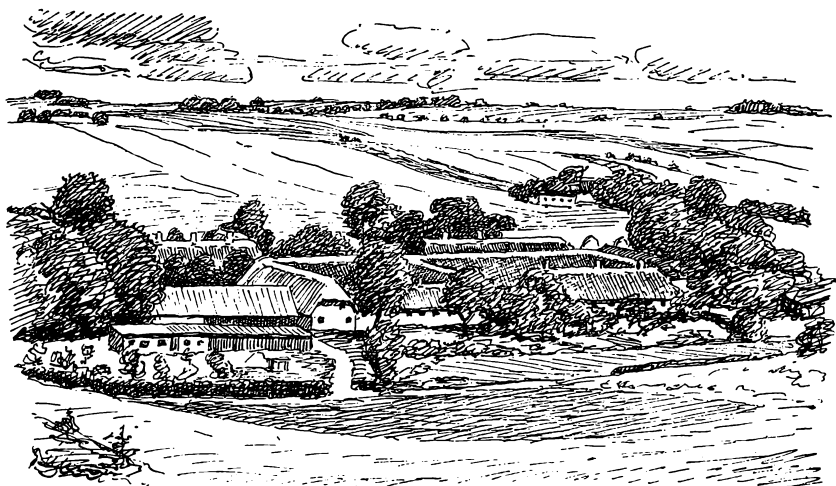
ØSTJYDSK HJEMSTAVN
1953

Østjydske Hjemstavn

REDIGERET AF
N. P. ØSTERGAARD

UNDER MEDVIRKNING AF ET UDVALG

18. AARGANG

1953

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

*Det nye kan vove og ville
og eje det grønneste Mod,
det bærer dog Fædrenes Arv.
Det drikker af samme Kilde
og sætter sig samme Marv.
I god gammel Muld har vi alle,
og mer end vi aner det, Rod.*

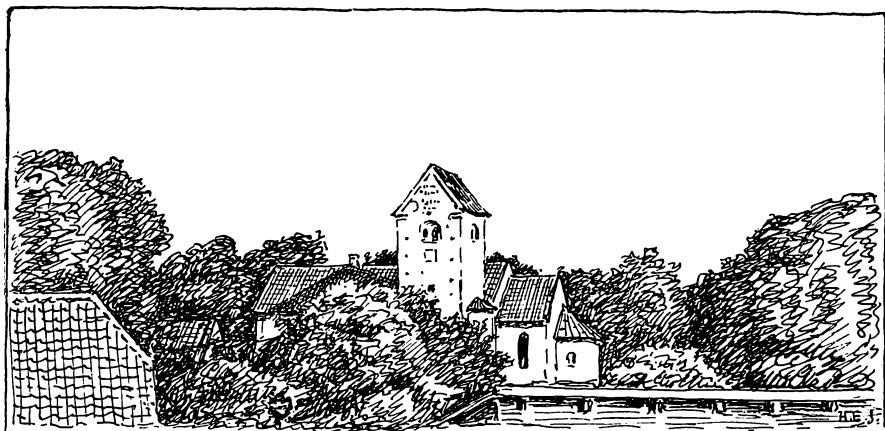
*MADS NIELSEN
(»De glade i Landet«.)*

REDAKTØR: N. P. ØSTERGAARD

REDAKTIONSUDVALG:

AAGE BREDSTED - SIGFRED KNUDSEN - JOHS. GROSEN

Venge Kirke — en Rest af det forsvundne Benediktinerkloster.

Ad østjydske Veje —

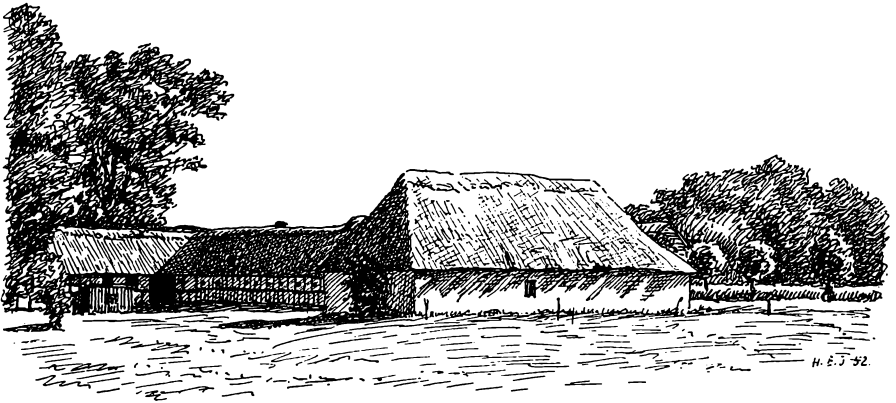
Tegninger og Tekst af H. E. Jensen.

MON nogen Egn i Landet kan være mere præget, ikke blot af Skov — men af Træer end den Nord for Skanderborg? Man faar et stærkt Indtryk af Trærigdom især ved Venge og Nr. Vissing. — Det er jo en gammel Skovegn, men naar der staar saa mange Trægrupper og Enkeltræer tilbage, mon det saa blot hænger sammen dermed — eller med det kuplede Terræn med mange Skrænter og smaa Bakkeknolde? Mon der ikke ogsaa kan være noget om, at Folk her holder af Træer og gerne vil værne om dem? Jeg haaber det.

Vi tager en Tur gennem det skønne Landskab mellem Nr. Vissing og Venge op gennem Venge By. Ved Sophiendal, hvor Træerne næsten lukker af for Udsynet til den skønne, lille Venge Sø, der om Sommeren er næsten tilgroet, slaar Vejen et brat Sving og stiger ret stærkt op gennem Venge By — som uden denne Stigning vilde være en komplet Idyl — og tager saa ved Byens østre Ende med et tilsvarende brat Sving sin gamle Retning mod Skanderborg.

Et Hundrede Meter fra Svinget drejer vi ind paa en Sognevej til venstre. Straks fanges vort Syn af en smuk, gammel Gaard. Den er af Bindingsværk, okkerkalket og ret anselig; men det, der giver denne Gaard — Ansgaarden — sit særlige Præg, er en hvidkalket Kampestenslade med afvalmet Straatag af den Slags, som endnu kan ses enkelte Steder i Landet. Jeg mindes en særlig smuk ved Mariager. Denne her virker, trods de ret lave Mure, næsten fæstningsagtig — ingen Vinduer, kun en enkelt lille Trælem — og faar mig til at mindes det gamle FolkevisEVERS:

Der stander et Hus udi min Gaard; det er opmuret af Sten;
og kommer jeg mig derindenfor, jeg ræddes ikke for hundrede Hovmænd.

Ansgaardens hvide Lade med det afvalmede Straatag —

En anden Gaard syd for Vejen og længere borte vinker med et mægtigt Elmetræ ved Gavlen; men vi maa videre. Vejen gaar jævnt lige ud, men skraaner snart ned mod en Lavning med en lang Skovstribе, bag hvilken Rammelaasens Højder løfter sig og forjætter storslaet Dejligheid bagved, en Forventning, der dog skal skuffes — ligesom den om Skoven. Før vi naar denne, beundrer vi et Par brede, gamle Elletræer, der staar sammen nær Vejen og ligner Ege.

Og lidt efter staar paa samme Maade 3—4 virkelige Egetræer ved en Sidevej. Saadanne Naturens Venligheder gør Sindet glad, og man sender i Tankerne en Tak til dem, der lod dem staa. Vi vender os og betragter dem endnu en Gang.

Skoven viser sig kun at være en smal Bræmme paa begge Sider af Bækken Skærbæk. Paa Broen over denne ser vi til venstre ind i en yndig Eng

Et Par gamle, brede Elletræer — —

Egetræer ved en Sidevej.

omkranset af Bøge. Da Vejen i selve Lavningen svinger stærkt, lukker Træerne for Synet fremad, og der føles derfor her noget af den Uhyggestemning, som den Slags Steder ofte har her i Østjylland, især jo om Aftenen. Man faar Tanker om Ellefolk og om Baghold og Røvere. — Naar vi er oppe igen, kommer vi gennem en flad Grusgrav, hvor der arbejdes; men længere borte til Siderne ser vi Træer. Træer ved Gaarde og paa Bakkeknolde og langs endnu en Bæk. Her er det Elletræer. Og hinsides Bækken har vi nu paa venstre Haand en nydelig lille Gaard, ikke just ren i Stilen, men velholdt og med en

En yndig Eng, omkranset af Bøge — —

En Perle af Bindingsværk —

Perle af en Bindingsværkslænge, der med sin hvide Kalk og de sorte Stolper staar fornøjeligt sammen med Stuehusets gule Mur og røde Tag. Og saa Træerne omkring den. Derimellem en smuk Eg.

Straks efter er vi ved Korsvejen, hvor den nye Vej fra Søballe er ført igennem. Vi skal helt hen i Krydset for at opdage, at vor Vej alligevel fortsætter, men skraat til højre. Den har nu paa venstre Side stærkt stigende,

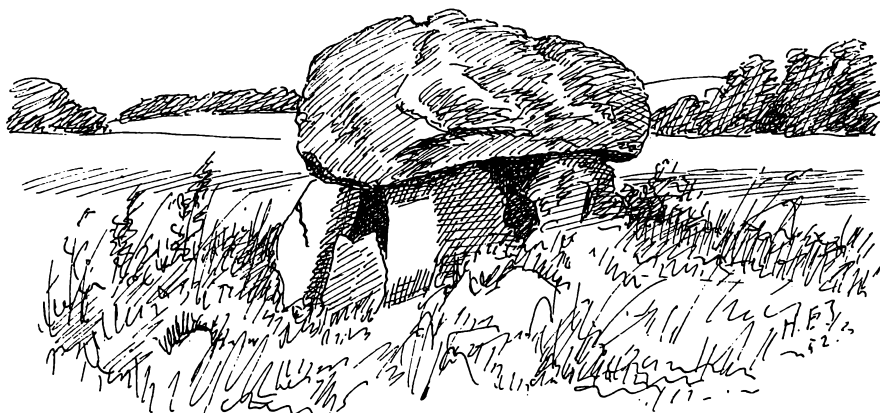

En herlig Eg breder sin Krone ud over Vejen.

lerede Bakker, der ikke maa være nemme at bearbejde med Plov og Harve. Og paa højre Side breder sig en Eng med Kreaturer i Indhegning og Elle-træer langs Bækken. Og her ved Hegnet, bredende sin Krone ud over Vejen, staar en herlig Eg — vel ikke meget gammel, men alligevel ærværdig og ualmindelig skøn formet. Den staar der, som om Vejen var lagt her forbi netop for dens Skyld. Og hvis vi saa, efter at have passeret den, vender os om, faar vi en ekstra Belønning i et yndigt Kig under dens Krone hen til nys omtalte Gaard.

Snart svinger Vejen til højre ad Haarby til, og her ligger hinsides Engen en Gaard omgivet af Træer, og paa den lidt højere Mark bag den staar en Stendysse, som man let overser, da Træerne dækker den, saa man kun faar et Glimt af den i Forbifarten. Men naar vi kommer hen til Transformatoren ser vi til højre. Der ligger Dyssen helt frit. Den staar paa temmelig flad Mark og er ikke meget imponerende, men den er jo en Sjældenhed paa disse Egne. De kan se nøjere paa den, naar De følger en Sti langs Grøften.

Den Vej, vi nu har fulgt, er kun et Par Kilometer, og maaske vil kun de færreste opdage dens mange smaa Venligheder. Her er ingen Turistattraktioner; men for Naturelskeren har ogsaa de beskedne Ynder deres Værdi — ja, maaske netop mest de!

Der ligger Dyssen helt frit —

Folkeliv og Arbejde i Them Sogn i Tiden omkring 1860.

Af S. P. Petersen, Gjessø.

Overalt i Gaarde og Husmandssteder tilvirkedes Træsko og allehaande Træredskaber.

I en Indberetning i Herredsbogen fra Aaret 1661 melder Præsten Jacob Holm i Them, at Them Sogn i sin højeste Velmagt kun havde 45 Tiendydere, og de var alle mere Arbejdsfolk end Agerdyrkere paa Grund af Jordens Skarphed. Præsten fortæller videre, at kun en mindre Halvdel af Sognets Bønder kunde avle det nødvendige til Føden, og det endda kun i de bedste Tider. Efter den haarde Tid efter Krigen i Aarene 1657—1660 var Kaarene endnu ringere.

Heraf fremgaar, at Them Sogns Folk fra gammel Tid ernærede sig mindre af Jordens Dyrkning end ved andet Arbejde. Sognet var skovrigt. Træ var der rigeligt af, og det laa derfor nært at arbejde med at fremstille, hvad der kunde laves af Træ. Skovlovringernes særlige Felt var Tilvirkning af Træsko, og i Them Sogn lavedes Træsko saa godt som i alle Gaarde og Husmandssteder. Gaardmænd, Husmænd og Ungkarle kunde »gøre Træsko«, men det var ikke alt. Hvad der brugtes af Redskaber, der kunde laves af Træ, fra Spiseskeer til Vogn og Plovforarbejdedes, ikke alene til Hjemmebrug, men ogsaa til Salg i vestjydske Byer og paa Markeder. Arbejdet i Træ satte sit Præg paa Folkelivet i Them Sogn, men det var ikke ens i dette udstrakte Sogn. Her søges der fremført noget af, hvad de gamle fortalte om Livet og Arbejdet i den nordvestlige Del af Sognet, i Rudstrup og Løgager og i Nabolaget der omkring i Aarene ved ca. 1860.

Hos Laurs Rask i Rudstrup ser vi først paa Manden, som han fremtraadte i det ydre. Hans Klædedragt bestod af Bukser, Vest og Kjole med to Rader Knapper. Naar han gik i sit Arbejde hjemme til daglig Dags, brugte han ikke Kjolen; men under Vesten havde han en ufarvet Vadmelsestrøje med Bindeærmer (strikkede Ærmer). Paa Fødderne havde han hvide, strikkede

Laurs Rasmussen (»Laurs Rask«). Gaardejer i Rudstrup. Født 9. Maj 1813, død 1. August 1876, og Hustru **Johanne Kirstine Laursdatter**, født 12. Jan. 1825, død 27. Febr. 1914 (Foto: H. C. Larsen, Silkeborg).

Uldhoser, der altid naede op over Knæene og fastholdtes om Benene af lange Hosebaand. Der brugtes strikkede Underbukser og Hørlærreds Skjorte, men ingen Uldtrøje under denne. Da det engang viste sig, at en Mand havde Uldtrøje under Skjorten, vakte det Forbavelse og Spot. Overfrakke brugtes ikke, men en Chenille af samme Længde som Vesten, og som hægtedes med et Spænde fortil, brugtes f. Eks. paa Markedsrejser. Støvler brugtes kun ved Altergang og til Bryllup. Laurs Rask fortalte, at han fik sine Støvler »da han stod Brud«, og disse Støvler varede hele hans Levetid.

Levemaaden i Rudstrup var iøvrigt følgende: Om Morgenen — om Vinteren omtrent Kl. 8 — spistes »Dowwer«, som bestod af Øllebrød med et Stykke hjemmelavet, god Ost til. Til Onden (Middag Kl. 12) spistes afvekslende Vælling, Grød, Suppe, Kaal med Flæsk og Kød til. Midt paa Eftermiddagen Kl. 4 a 5 spistes Mellemmad (Brød med Paalæg) og om Aftenen, Kl. 8 a 9 Nætter: Kogte Kartofler med Skindet paa hældtes ud paa Bordet, og enhver pillede nu Kartofler til sig selv, saa mange som han kunde spise. Hertil fik man Dyppe, tillavet i Jernpanden, der blev stillet paa Bordet, saa alle kunde naa at dyppe sine Kartofler deri. Hertil fik de ikke andet, men Manden i Gaarden fik Dyppe, tillavet med Fløde.

Naar der bagtes, fik hver i Gaarden en »Køwing«, bagt af Bygmel og tillavet med Fløde, Smør og Æg.

Juleaftens Kost og Skik i Rudstrup var følgende: Først paa Aftenen blev der lagt Faarekød paa Ildtangen over Gløder paa Skorstenen. Heraf fik hver et Stykke, og — i alt Fald Mændene — en Dram til, og der sagdes: »Skaal, og en glædelig Jul«. Derpaa spistes Suppe med Peberrodskød: Kød med Peberrodssøvs. Senere tændtes Julelysene, og der blev sunget Salmer, hvorefter Manden læste et Stykke i Bibelen eller en anden Bog. Derefter fik man Peberrod og »efnede« med dem, eller der »spilledes Kort om Peberrod«. Til Slut fik enhver et Stykke Søsterkage. Hele Familien med Tjenestefolk og Træskokarle var samlede Juleaften, og hver fik en Julekage (Sigtebrød). Tjenestefolk og Træskokarle bar Brødet hjem til deres Moder. Juleaften skulde der tændes Lys i alle Stuer, ogsaa i Køkken og Bryggers, og intet Lys maatte slukkes denne Aften. Hermed tænkte baade paa synlige og usynlige Vejfarende, men de sidstnævnte maatte ikke nævnes eller omtales. Konen i Huset alene maatte slukke Lysene. Lillejuleaften var Kattens Juleaften, da fik den al den Mælk den kunde drikke.

Træskokarlene indtog en egen Stilling.

Blandt Egnens Træskomænd indtog Træskokarlene en egen Stilling. De var halvt fritstillede og stod halvt i Tjenesteforhold til de Gaardmænd, hvor de havde deres Opholdssted. Omtrent i hver Gaard opholdt sig en eller flere Træskokarle. Oprindelig betalte de ikke Penge for Kost og Ophold og Træ fra Gaardens Skov. Det hele ordnedes ved, at de »gjorde Træsko til halvt«. Dette skete paa den Maade, at naar de solgte og afhændede de Træsko, de havde lavet, fik de selv Halvdelen og Husbonden i Gaarden den anden Halvdelen af, hvad Træskoene indbragte. I Aarene 1850—1860 var der kommet en Del Ændringer i Forholdet. I Rudstrup betalte en Træskokarl 80 Kr. om Aaret for Kosten, og han skulde yde 6 Arbejdsdage i Høstens Tid. I Gjessø ydedes 100 a 150 Kr. for Kosten, forskelligt efter, hvad der ydedes paa anden Maade. Træ til Træskoene leverede Gaardmanden af sin Skov. Han lod Træt fælde i Skoven, save i Kævler og hjemkøre til Skotsstedet, d. v. s. Pladsen ved Gaarden, hvor Trækævlernes Opsavning i Ruller og den grove Tilhugning, »Skotningen«, fandt Sted. I disse Arbejder tog Træskokarlene selv mere eller

mindre Del. I Aftenskumringen fik de sædvanligvis Hjælp af Gaardens Tjenestekarle til at save Trækævlerne op i Ruller.

To Træskokarle fra Gjessø fra Tiden ca 1860—70. Huset er det nuværende søndre Huses Vestende i Gjessøgaard. Karlen til venstre har et Par Træsko fastkilet i Hulingsstolen og arbejder med Udhuling af disse. Ved Hulingsstolens Ben er stillet to Navre, saaledes at Karlen let kan veksle Navre og gribe den, der passer under Hulingen. Karlen til højre tildanner med Skotøksen en Træklods til en Træsko, hvis Mage er tilhugget og opstillet ved hans Side. (Ukendt Fotograf.)

Træsko og Træskoarbejde.

Træskomændene inddelte Træskoene efter Størrelsen paa følgende Maade: 1. Kløwver var Træsko, der var 5 a $6\frac{1}{2}$ Tommer lange, og deraf regnes 40 Par til en Snes. — 2. Koltringer var Træsko fra $6\frac{1}{2}$ til 8 Tommer lange, deraf regnedes 30 Par til en Snes. — 3. Tomlinger var fra 8 til 9 Tommer lange; af dem regnedes 24 Par til en Snes. — 4. Kvindetræsko var 9 a 10 Tommer lange, og deraf regnedes 20 Par til en Snes. — 5. Mandstræsko var fra 10 til 11 Tommer lange, og deraf regnedes 20 Par til en Snes.

Træskoarbejdet begyndtes med, at de afsavede Træruller tilkløvedes i passende Størrelse til Træsko, som tilhuggedes i grov Form med den lille Skotøkse paa en Huggeblok, saa vidt det kunde gøres med Økse. Det var Morgenarbejde og foretoges om Vinteren ved Lys i Skotstedet eller i »Træskohuset«. Derefter fastkiledes de tilhuggede Træsko i »Hulstolen« (Hulingsstolen), og derpaa foretoges Hulingen med Navre af forskellig Størrelse og Form. Det var Dagens Hovedarbejde. Andre Steder i Sognet begyndtes Tildannelsen af Træsko paa en lidt anden Maade. I Virklund skares Bøgekævlerne over med Skovsaven i ca. en Alens Længde, og de derved fremkomne Ruller kløvedes i passende Stykker. Af hvert Stykke skulde der laves et Par Træsko og Stykket blev hugget midt over med Skotøksen; derved blev de to Træstykker noget tilspidsede. Hvis Overhugningen mislykkedes, eller Træstykkerne viste sig mindre lette at tildanne til Træsko, kastedes de bort.

Denne Fremgangsmaade gav meget Træspild, men de gjorde ikke noget; thi der var Træ nok i Skoven.

Naar Træskoene var hulede, skulde de glattes og afpudses ud- og indvendig. Arbejdet hermed foretoges med Baandkniv paa Tællestolen eller Tællehesten, som var indrettet til Fastholdelse af Træskoene, og hvorpaa Træskomanden sad, mens han med Tryk af Fødderne kunde fastholde Træskoen i enhver ønskelig Stilling, medens han »tællede« den med Baandkniven. Om Vinteren var det Aftenarbejde »at tælle Træsko«. Det foretoges i Rudstrup og Nabolag inde i Stuehusets egentlige Opholdsrum, Dagligstuen. Midt i denne hang Tranlampen med Sivvæge, og ved Siden af den sad to Træskokarle paa deres Tællestole og tællede, altsaa tilskar og pudsede Træskoene med Baandknivene. — Konen, Døtrene og Pigen sad lidt længere fra Lyset og kartede og spandt. I Baggrunden læste Børnene Lektier, og undertiden sad en Mand inde i Stuen og strøg Halmsimer til Tækningsbrug og tykkere Simer til Trækoopbinding. Alle Arbejder skete ved Lyset fra den samme Tranlampe; men under Madlavning og Færdsel i andre Husrum, naar man gik i Seng o. lign., brugtes Talglys og Praaser. De fineste og tykkeste hjemmestøbte Talglys brugtes Juleaften og i Juletiden. Tjenestekarle i Gaarden laa almindeligvis og strakte sig paa Bænke om Aftenen. — I Frostvejr toges Træblokke ind til Skorstenen for at optøes før Tilhugningen.

Færdiglavede Træsko skulde røges,

og det gik almindeligvis for sig i Køkkenskorstenen, hvor de færdiglavede Træsko opstilledes paa Jernstænger over Skorstensskødet. Paa Ilden lagdes grønne Træspaaner, som Øksen og Baandkniven gav i rigelig Mængde, men det gjaldt om at dække Ilden med Spaaner saaledes, at den stadig ulmede uden at slaa op i Lue. Paa Skorstensskødet foran Ilden lagdes et Stykke Træ, »Fortræet«, som skulde hindre, at Ilden faldt ud. Det kunde naturligvis let ske, at der gik Ild i Fortræet, men saa sloges Vand paa, saa Ilden dæmpedes. Naar Fortræet blev alt for meget forbrændt, erstattedes det med et nyt.

Formaalet med Røgningen var, at Træskoene tørredes og fik en smuk lysbrunlig Farve, uden at de revnede, og at Fejl ved Arbejdet skjultes derved. Var der et daarligt Sted paa en Træsko, hjalp man paa det under Røgningen ved at smøre lidt løbende, flydende Sod fra Skorstenen derpaa, hvorved det kunde skjules, at — f. Eks. — Baandkniven under Arbejdet et Sted havde skaaret igennem Træet og ind til Hulheden i Træskoen, eller naar Hulningsnavren havde skaaret igennem indvendig fra. Det var en hel Kunst at røge Træsko saaledes, at den blev ensartet og smuk. Under Røgningen var det naturligvis vanskeligt at udføre Madlavning i Skorstenen, og der kunde undertiden fremkomme Rivninger mellem Køkken og Træskomænd desangaaende. Efter Røgningen blev Træskoene opbundne med svære Halmsimer med et bestemt Antal i hvert »Reb« efter Træskoenes Størrelse. Trævarer som Træskovle og Skafter m. m. blev ogsaa røgede.

Træskomændenes Arbejdstid fra Kl. 5 Morgen til Kl. 10 Aften.

Den almindelige Pris for Træsko i Tiden 1850—1860 var 3 Daler (6 Kroner) for »Snesen« af smaa Træsko og ca. 4 Daler for store Træsko, Karletræsko. En dygtig Træskokarl »gjorde« 5 Par Træsko om Dagen, nogle drev det til 6 Par, og det skete, at en dygtig og rask Mand lavede 8 a 10 Par om Dagen og undertiden flere i et kortere Tidsrum; men der var nogle, der kneb for at faa 3 Par gjort om Dagen. Arbejdstiden var forskellig, og den rettedes efter den enkeltes Stræbsomhed og Flid. Det almindelige var, at der

arbejdedes fra Kl. 5 Morgen til Kl. 10 Aften, men trods den lange Arbejdstid kunde det ske, at en Træskokarl ikke fik de Træsko færdiglavede, som han havde paabegyndt om Morgenen, men som endnu var ufærdige ved Dagværkets Slutning, Han kunde træffe at blive forhindret i Arbejdet f. Eks. ved Besøg i Nabolaget eller ved Langsnak i Værkstedet. De ufærdige Træsko sattes da hen paa en Hylde til senere Færdiglavning. Saadanne Træsko kaldtes for Hyldehøns, og det regnedes som en Skam for en Træskokarl at have slige Høns staaende.

Træskokarlene kunde opnaa en dobbelt saa stor eller endnu større Løn af deres Arbejde end Tjenestefolk i Almindelighed, og de var agtet højere end disse. De klædte og førte sig med mere Anstand og Selvbevidsthed. — Ved Barsedaa f. Eks. var de mere søgte som Faddere end andre. De kunde give større Faddergaver og pynte mere paa Gilder end Tjenestekarle.

Egentlig udgjorde Træskokarlene en egen Stand, medens de levede som Ungkarle, men naar de giftede sig og stiftede Familie, blev deres Stilling noget anderledes. De bosatte sig da, enten i en lejet Stue i Gaarden, hvor de hidtil havde opholdt sig, eller der opførtes Huse med lidt Jord til dem i Skovene eller i Udkanterne af Gaardens Marker, hvor de kom til at bo som Lejehusmænd og fortsatte med »at gøre Træsko«.

I Egnen Rudstrup-Løgager »gjørdes Træsko« i de fleste Gaarde, men andre Trævarer tilvirkedes ogsaa, særlig paa Løgager Mark nedenfor Skoven i Bordinglund, hvorom fortælles i det følgende.

Bøgetræerne skulde fældes før 1. Marts.

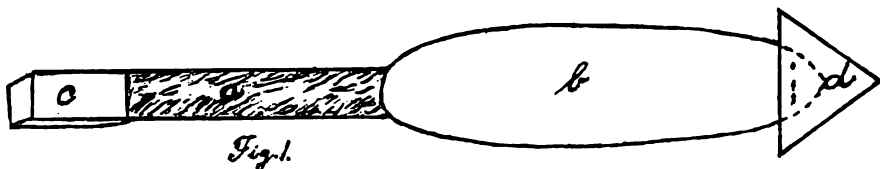
I Vintertiden før Marts fældedes de Bøgetræer, der skulde afgive Træ til Aarets Tilvirkning af Trævarer. Efter 1. Marts fældedes ikke Træer; thi da var Saftopstigningen begyndt og Træet i mindre Grad anvendeligt. Træet skovedes i Gaardens egen Skov, men der købtes ogsaa Træer i Silkeborg Vesterskov. Naar Træerne var fældede, savedes Stammen over i Kævler, og de saaledes parterede Træer kørtes sammen i Skoven paa et skyggefuldt Sted, hvor der dannedes Bunker, der delvis dækkedes med Løv, Mos o. lign. Saaledes behandlet holdt Træet sig frisk og beskyttedes mod Tørvejr bedre i den svale Skov end hjemme ved Gaarden, hvor ingen Anstalter gaves til Opbevaring. Fra disse Forraadbunker i Skoven hentedes Træerne hjem, efterhaanden som der blev Brug derfor — baade Sommer og Vinter, men aldrig mere end der brugtes i nærmeste Fremtid.

Arbejdet med Tilvirkning af Trævarer foregik for en stor Del under aaben Himmel i Vedkastet (Plads ved Gaarden, hvor Brændetræ m. m. var henlagt) eller i Huggehuset. Dette Hus var bygget til Siden af Stuehuset og havde en Gulvflade paa ca. 6×6 Alen — havde Straatag ligesom Stuehuset og intet Loft. En Dør fra Bryggerset førte ind i Huggehuset, som ogsaa havde en Dør til Yderverdenen. Her opbevaredes Redskabstøjet, og her fandtes »Hugknuppen«, hvorpaa Træet støttedes under Tilhugning med Økse. Videre var der »Bondstolen«, en grov Form af Træskomændenes fine Tællehest, hvorpaa man sad og kunde fastholde baade korte og lange Træstykker under Tildannelsen med Baandkniv. Af skærende Redskaber var der et Par Økser og en Baandkniv (egentlig »Bundkniv«), en almindelig Sav, en Skovsav og en Bloksav, og dermed er nævnt alt Værktøjet, der blev brugt, men det, der var, holdtes meget skarpt og i god Orden. Det gælder som Regel, at Træet til de Ting, der lavedes, altid blev udkløvet, aldrig udsavet af de raa Træstammer. Høvle brugtes ikke. Baandkniven var eneraadende.

Vogndele og Træredskaber.

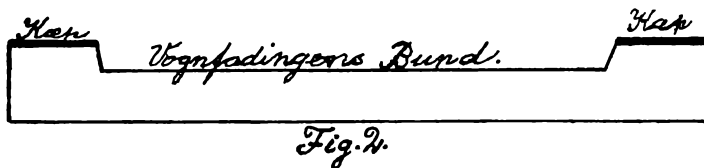
I Bordinglund lavedes Vogndele og Træredskaber især Hedetørvspader. Hertil brugtes Trækævlér paa en halv Alens Gennemsnit eller lidt tykkere. Kævlerne afsavedes i passende Længder, hvorefter de kløvedes efter Marven i to Halvdele. Derefter kløvedes hver af disse i tre Stykker, ogsaa efter Marven, og der fremkom af hver afskaaren Kævlestykke seks trekantede Stykker. Hvert Stykke blev derefter tildannet med Økse, saaledes at Barksiden blev Spadens Overside, og Kanten mod Marven dens Underside. Paa den Maade

fik man Spaden stærkest mulig. Paa Fig. 1 er b) Spadebladet, som tilhuledes en Smule efter Længden; paa dets Ende d) kunde anbringes en skærende Spids af Staal. Stykket a) er Spadens Haandtag og Skaft, hvis Ende c) var tildannet firkantet for at gøre det lettere her at paasætte et »Kneb«. Spadebladets Underside tildannedes med en Ryg langs Midten. I denne Tilstand, uden Endestaal, bragtes Lyngtørvspaden paa Marked, hvor den solgtes under Navnet Spadehejring. At de ikke var færdiglavede, laa i, at man i Jyllands forskellige Egne havde forskellige Maader at indrette dem paa, navnlig Knebets Form og Stilling. Naar Spaden brugtes til at skære Lyngtørv med, fattedes Skaftet med Haanden, med Laaret skubbedes der efter, og dertil maatte Knebet egne sig, men om Formen deraf var Smag og Behag forskelligt. Om Spadehejringen gælder ligesom for de efternævnte Trævarer, at den kun blev tilarbejdet i raa Tilstand, saa den kun kan betegnes som et noget tildannet Stykke Træ, hvoraf der kunde blive en Hedetørvspade, naar Køberen lod den færdiggøre og beslaa som saadan.

Til Akselstokke (jydsk: Owselstokke) afsavedes Bøgekævlestykker i passende Længder og kløvedes efter Marven i to Stykker, hvorefter de tildannedes med Økse. Akselenderne, hvorom Hjulene skulde løbe, blev tilsavede med Haandsav og tilhuggede, og saa kom Afpudsningen med Baandkniv. Her var den Vanskelighed, at Træstykket var for stort til at kunne stilles an og fastholdes paa Bondstølen; men ved Gaarden stod to Bøgetræer i Afstand som Akselstokkenes Længde, mellem disse anbragtes Træstykket ved Hjælp af simple Midler saaledes, at dets ene Ende behandlede først, og naar den var færdig, vendtes Træstykket, og derefter færdiggjordes den anden Ende.

Til Kæpstokke afsavedes Bøgekævlestykker mindst en halv Alen tykke, og de kløvedes efter Marven i to Halvdele. Marvsiden blev Stokkens Underflade og den tildannedes som Fig. 2.

Der lavedes altsaa en Nedskæring til Vognfadingens Bund, som i ældre Tid var meget snæver. De noget derover oprangende Ender var til Anbringelse af Vognkæppene. Huller nedstemmedes ikke til disse. Det var Køberens Sag at lade en Karetmager gøre dette. Ogsaa her brugtes Øksen til Tildannelsen,

og Baandkniven brugtes til Afpudsning paa Bondstol eller mellem to Træer.

Vognkæppe kløvedes ud af Kævlestykker i afskaaren passende Længde. De tilhuggedes med Økse og tildannedes færdige med Baandkniven paa Baandstolen.

Vognfælg lavedes sædvanligt af en halv Alen tykt tokløvet Træ — helst dog tykkere — og toges af Træet som Fig. 3 viser. De tilhuggedes paa fri

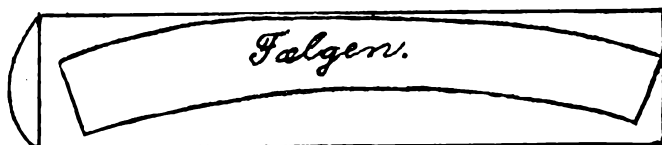

Fig. 3.

Haand uden Modelaftegning, og alle Fælgene omtrent lige store. De afglattedes med Baandkniven paa Bondstolen. Der lavedes ogsaa Fælg af firkløvet Træ, og deraf fremkom, mentes der, de bedste Fælg. Der lavedes ogsaa »Døwlinger«: Pinde, hvormed Fælgene samlede til Hjul. Det blev Køberens Sag at tildanne disse Fælg paa fuldkomnere Maade. Fra gammel Tid brugtes det at sammensætte Fælgene til Hjul uden yderligere Tildannelse. Hjulene blev paa den Maade ikke saa helt runde, som de bruges nu til Dags, og der blev ikke lagt Jernringe om dem. Kunde man faa nogle Stykker Jern til at sømme paa Fælgsammenføjningerne udvendig, saa var det godt!

Hammelstokke og Svingler kløvedes ud af Kævler i passende Længde, tilhuggedes med Økse og tildannedes videre paa Bondstol med Baandkniv. — Det gjaldt om hertil, saavel som til de andre Trævarer, at Bøgetræet havde god Klov, saa det kunde kløves efter Marven; thi derved opnaaedes, at Sagerne blev mere stærke og at mindst muligt af Træet gik til Spilde. Træ, som ikke vilde lade sig marvkløve »tvært Træ«, maatte man »skjeldkløve«, idet man kløvede mellem Bark og Marv; der begyndtes ved den ene Ende af Træet og fortsattes ved den anden, hvorved det opnaaedes, at Kløvningsretningen fra begge Ender — omtrent — faldt sammen. Den fine Nøjagtighed i Arbejdet saas der bort fra, men der lagdes Flid paa, at Træet kløvedes og Tingene tildannedes saaledes, at de fik den højst mulige Styrke.

Der brugtes undertiden Bloksav, f. Eks. til Udsavning af Træ til Træskovlblade. Naar der skulde arbejdes med dette Redskab, tog man to Vogne, og paa disse blev Træstykket, der skulde gennemsaves, anbragt. Mellem Vognene gravedes et Hul i Jorden saa dybt, at en Mand kunde staa deri under Træstykket. En Mand stillede sig oven paa det og løftede Saven i Vejret, hvorefter Manden i Graven trak nedad i Saven o. s. fremdeles.

Tøjrepæle lavedes i Mængder i Egnen. Det var kun Bønearbejde i Bordinglund, men enkelte Knipper og nogle Tøjrekøller toges dog med til Marked derfra. Skovleskafter kløvedes ud af passende Bøgekævler. Hertil brugtes Økse og Baandkniv som Værktøj. Harvebol lavedes til eget Brug og førtes ikke paa Marked. Elletræ brugtes alene dertil, fordi denne Træsart ikke kløvedes eller revnede under Brugen. Som Harvetænder brugtes Jern, men ogsaa en Del Trætænder. Disse blev svedne, før de fastgjordes i Harvebolene, saa kunde Vand ikke trænge ind i dem, og de blev derved mere holdbare.

Tilvirkning af Trævarer var for Størstedelen Vinterarbejde i Bordinglund. Om Dagen »sluhuggedes« (grov Tilhugning) Tingene i Huggehuset, og om Aftenen toges Bondstolen ind i Stuen, hvor Afpudsningen skete. Her var

iovrigt alle Gaardens Folk samlede. Kvinderne kartede, spandt Uld og bandt (strikkede) Uldvarer. Karlene hjalp til med Kartningen, de »luffede Tejer«, d. v. s. foretog den Grovkartning af Ulden, som gik forud for den egentlige Kartning til Spindebrug. Endvidere »strøges Simer«, nemlig de Halmreb, der brugtes, naar der tækkedes med Straa — altsammen i samme Stue. Ofte kom en Nabo i Besøg om Aftenen, og han og Manden forslog Tiden med hinanden med

Tilvirkning af Tøjrepæle. Gaardejer Hans Jensen i Løgager Anelund laver Tøjrepæle. Manden sidder paa sin Tællehest (»Bondstole«) og tilskærer en Tøjrepæl med en »Bondkniv«. Hans Karl tilhugger en Tøjrepæl paa en »Hugknop« med en »Skotøksek«. Til venstre ses en Bunke Tøjrepæle. (Foto: S. P. Petersen.)

Samtale og Tobaksrygning. Hen paa Aftenen opvartedes den fremmede med afskaaren Smørrebrød med Paalæg samt Øl og en Dram, hvorunder Manden i Gaarden spiste og drak med. Kaffe fik de ikke, den brugtes kun ved højtidelige Lejligheder. Folkene i Gaarden fik kun den sædvanlige Aftensmad, men Kl. 9 brød alle op og gik i Seng.

I den Del af Them Sogn, som omtales her, lavede Jens Rask i Bordinglund Spadehejringer, Kasteskovle, Loftsskovle og Baadskovle, der brugtes af Vesterhavsfiskere, altsammen ret groft Arbejde. Thomas Hansen i Gjessølund lavede de samme Ting, navnlig Skovle, i meget fin Udførelse. Disse Mænd lavede ogsaa Grebe, tregrenede Grebe, helt igennem af Træ. Christen

Nielsen og Søren i Bøskov lavede Hjul, Hjulnav, Følge og Eger samt Hjulbørhjul og Døwvinger af Egetræ; disse sidste var Træpinde til at samle Vognfælg med. I Løgager lavede Mændene Træsko og intet andet af Trævarer. Her var mange Træskokarle, der lavede Træsko »til halvt« med Gaardejerne. En synlig Følge deraf var bleven, at Resten af Løgager Vesterskov var bleven ophugget i Tiden mellem 1800 og ca. 1860.

Thomas Jensen i Rudstrup havde en Lejehusmand i et lille Hus, Sprattenborg, der laa ved Siden af hans Gaard. Her boede Kræn Rask og hans Kone, og han havde Lov til at bruge noget Jord ved Huset, men han havde nok kun to Faar. Han »gjorde Træsko til halvt« med Thomas Jensen og fik Træet tilført af denne. Desuden var der to Træskokarle i samme Gaard, og de »gjorde Træsko til halvt«. Rask Gjesse i Rudstrup havde ogsaa Træskokarle i sin Gaard, men desuden havde han tre a fire Lejehusmænd, der boede i Huse midt inde i

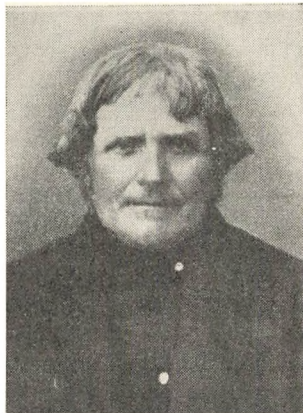

Jens Rasmussen (»Jens Rask«) Gaardejer i Bordinglund, født 27. April 1832, død i Bordinglund 2. Marts 1909. Var Søn af Boring Rask og i hans Ungdom fortsattes Virksomheden med Træarbejde i Bordinglund. (Foto efter Kultegning ved R. Nielsen, Lysebro).

Rudstrup Skov. De havde hver lidt Jord, saa der ved Hjælp af fri Græsning i Skoven kunde holdes en Ko til hvert Hus. Disse Lejere var virksomme Træskomænd. I Gjessø havde Anders Jensen 4 a 5 Træskokarle, som boede i Gaarden og »gjorde Træsko til halvt» med Manden.

Markedsrejser.

En Markedstur f. Eks. til Holstebro med Træsko eller ophugget Gavntræ krævede omtrent 14 Dages Forberedelse, og det var en travl Tid. Træsko, som skulde føres til Marked, blev eftersete og eftergaede. Det skete, at Træsko ikke var helt færdiggjorte, naar de blev lagt hen om Aftenen efter Dagens Arbejde. Dette skulde oprettes næste Dag; men da begyndtes Arbejdet paa ny Træsko og — det udsattes, at faa de forrige gjort færdige. Nu skulde de gøres helt færdige, røges og opbindes. Et sædvanligt Bønderlæs Træsko bestod af 8 a 10 Snese. Træskoene bandtes sammen parvis med Halmsimer, 10 Par i hvert Reb. Læsset bestod altsaa af 16 a 20 saadanne »Reb« Træsko. Vognmænd kørte »et helt Læs«, der bestod af 16 Snese. Vognene, som Bønderne brugte, var stive Kassevogne, der ikke var beslaaet med Hjulringe, men Stykker af saadanne var anbragte udvendigt paa Fælgenes Sammenføjninger og fastslaaet med mange Søm. Hjulene holdtes inde paa Træakslerne, ikke af Møtrikker, men med Lundstikker af Jern. Under Vognen paa Forakslen hang Tjærkanden, saa der havdes Tjære ved Haanden til at smøre Vognakslerne med, naar de blev for tørre og skreg alt for galt. Vognen, der brugtes paa Markedsrejser, var Gaardens »Stadsvogn«, den var brunmalet og til Hjemmebrug, f. Eks. paa

Rasmus Andersen (»Borring Rask«). Gaardejer i Bordinglund, født 30. April 1801, død i Bordinglund 6. Januar 1886. — Under ham og i hans Tid falder Virksomheden, som omtalt i Afhandlingens. (Foto: L. Andersen).

Gildesfærd, havde den to Agestole, der hang i korte Jernkæder med stærke Jernhaspe, der hægtedes paa Vognfadingens Sidefjæl. Paa Langfart kunde det ske, at en Vognkæp gik i Stykker, og derfor havde man løse Vognkæppe med i Vognen for at kunne udbedre Skaden. Disse Vognkæppe var ogsaa gode Forsvarsmidler, hvis man blev overfalden paa Rejsen eller kom i Slagsmaal.

Naar Markedsdagen kom, skulde Vognen gøres i Stand og læsses senest Aftenen forud. Der havde været Travlhed med Udrustningen. Brød skulde bages, Smøræsken skulde fyldes med Smør, en Ost og et Faarelaar skulde med som Tilmad og det hele pakkes ned i Vognskrinet. Dette var lavet af Egetræ og grønmalet, havde stærke Hængsler og Laas og blev stillet med Langsiden op mod Vognfadingens Forsmæk. Over den sattes Agestolen med Forkanten mod Forsmækken. Kusken sad i Agestolen uden for denne med Fødderne paa Hammelstokken. Klæderne, der skulde bruges paa Rejsen, blev eftersete, og 2 a 3 Par Hoser blev nedlagt i Vognskrinet som Dække over Rejsekosten.

Naar det ikke var Træsko, men andre Trævarer, der skulde føres til Marked, til Eks. fra Bordinglund, blev Vognen læsset paa følgende Maade: Rejsevognen var temmelig smal i Bunden af Vognfadingen, havde kun to Fjæles Bredde, saa Fadingen skraanede stærkt opad og udad. Bagsmækken var noget højere end Sidefjælene. Forsmækken var lavere. Der brugtes intet

Vognskrin, man nøjedes med en stor Mellemmadskasse eller Tejne. Naar Vognen tillæssedes, sattes Bøjleagestolen over Formækken, saa Kusken kom ogsaa her til at sidde med Fødderne paa Hammelstokken. Bag Agestolen blev fastbunden en Akselstok, og der lagdes Grebe og Skovlskafter i Bunden af Fadingen. Vognfælg stilledes nu langs Fadingens Sider, saaledes at de ragede $\frac{1}{4}$ Alen over disse. Nu lagdes der Trævæver i Vognen paany og et nyt Lag Fælg langs Siderne ragende $\frac{1}{4}$ Alen over de foregaaende, hvorefter der fortsattes med Paalægning af Akselstokke, Kæpstokke o. s. v. Undertiden anbragtes Skovlskafter eller andre Skafter som Sidestøtter for Læsset.

De, der tilvirkede Vognhjul, bragte disse til Marked paa følgende Maade: I Skoven huggedes nogle »Tveger«, d. v. s. Trægrene, der var kløftede i den ene Ende. En saadan fastgjordes i en Vogns Bagende, saaledes at de tvegede Ender rakte bagud. Paa Tvegen fastgjordes en Tværstang paa tværs af Vejretningen, og derpaa anbragtes to Hjul som paa en Vogns Aksler. Der var boret Hul i hver af Stangens Ender, og naar Hjulene var indsat derpaa, stak man en Pind i Hullerne. Pinden agerede altsaa som Lundstik og hindrede, at Hjulene løb af Stangen under Kørslen. Paa den Maade førtes der 3 a 4 Par Hjul af Sted, idet Hjulene maatte løbe bagefter Vognen, naar denne sattes i Gang. Under den lange Kørsel til Markedet fik Hjulene en Del af Vejsnavset som Overtræk, men det gjorde ikke noget. Onde Tunger vilde endog sige, at at det var til Gavn, for saa kunde Skavanker ikke saa godt ses.

Et Læs Trævæver, som her nævnt, kunde i Aarene 1850—1860 udbringes i 25 a 50 Daler. Fælg solgtes for 1 Rdl. 3 Mark pr. Tylt (3 Kr.) Akselstokke for 4 Mark (1,33 Kr.) Skovlskafter for 2 Mark (67 Øre). Spadehejringer 4 Mark og Grebeskæfter for 1 Mark (33 Øre) Stykket.

Naar Forberedelserne var sluttede og Læsset i Stand, spændtes Hestene for Vognen. Om Morgenen Kl. 2 a 3 kørtes af Gaarde. Der kørtes altid i Skridt, naar der havdes Læs paa. Der passedes paa, at der kom flere i Følge. Jens Hansen i Anelund kørte sammen med P. Høsbjerg og Thomas Hansen i Gjessølund. Vejen gik f. Eks. ad Funder Kro over Kragelund til Grønhøj. Fra Funder kunde der være en Snes Vogne efter hverandre, og de fleste søgte hen ad Aften til en eller anden Gaard, hvor de var kendte og kunde faa Nattelogi. I de fattige Hedeegne var Skovlovringerne velkomne; thi de havde Penge, og skønt det var smaa Penge, de betalte Opholdet med, saa var det dog kærkomment at faa om end kun nogle faa Skilling som Betaling for Nattely. Grønhøj Kro var ellers det Sted, hvortil mange søgte og overnattede. Engang var Thomas Jensen fra Rudstrup, P. Lovdal og Niels Gert fra Salten kommen dertil en Aften, hvor de omsider kom i Seng; men Niels Gert gik omkring, som det var hans Vane, for at se til Hestene og andet, der kunde vække hans Opmærksomhed. Han tog derunder fat paa at trække en Spand Vand op af den meget dybe Brønd — maaske kun af Nysgerrighed — men, det kom han galt fra. Brøndspanden faldt fra ham og ned i Brønden, og hen paa Natten ved Kl. 4 Tiden kom han ind til de to sovende, vækkede dem og raabte: »A haa sut æ Spand«. (Jeg har sunken Spanden). Ærgerlig over at faa Natteroen forstyrret udbrød P. Lovdal: »Ja, bredmundet æ do, men a had' dog et trowwet, at du kund' søk en Spand«. Efter at de om Morgenen havde spist af den medbragte Mad og var blevet opvartet med varm Øl dertil samt havde betalt 2 Mark hver for Logi, kørtes videre til Skive eller Holstebro, og der havde enhver sin bestemte Gaard, hvor han kørte ind og fik sine Heste i Stald. Opkøbere af Træsko og Trætøj gik fra Gaard til Gaard og handlede med de ankomne Skovlovringer. Nogle af disse havde bestemte Kunder, som de solgte Værene til. P. Lovdal havde et Pak-

hus eller lejet Rum, hvor han indbragte de Træsko, han kom kørende med, og der lod han indføre de Træsko, han med andre Vognø eller Vognmænd lod bringe til Skive. Det gjaldt ikke alene om at faa Varerne solgt, men ogsaa om at opnaa den højst mulige Pris, og der fremkom ofte en vis Konkurrence og Strid mellem Varesælgerne, som undertiden udartede i Haandgribeligheder.

Det var ikke alene til Købstæderne, at der førtes Træsko og Trævarer. Ogsaa til Gjelleruplund, Snejbjerg, Dalager og maaske endnu flere Mar-

Rasmus Pedersen (»Rask Gjessø«). Gaardejer i Rudstrup, født 22. Januar 1802, død 13. September 1867, og Hustru **Kirsten Pedersdatter**, født 13. August 1817, død 4. Januar 1870. — (Foto af R. Nielsen, Lysbro, efter et gammelt Foto.)

keder kom der Læs med Træsko og Trætøj, som opstilledes paa Markedspladserne, og hvorfra der tilraabtes Markedsgæsterne: »Skal du ha' dig et Par Træesk«.

Gaardmændene fra Lovdal, Rudstrup, Gjes-sø, Løgager og Bordinglund kørte til Markeder med Træsko og andre Trævarer. Her var Rask Gjessø i Rudstrup Egnens Matador. Han kørte ikke alene de Træsko m. m., der lavedes i hans egen Gaard, men ogsaa andre Træskomænds Va- rer bragtes af ham til Marked, og derved vandt han gode Indtægter, men at ny Folk kom frem og kørte til Markeder, søgte han at afværge. En ung Mand, Jens Hansen

i Anelund, begyndte at køre til Marked i Holstebro med de Trævarer, der tilvirkedes i hans Gaard, skønt hans vidste, R. G. ikke kunde lide det. Han fik sine Varer godt solgt tog gav sig paa Hjemvejen sammen med R. G. og flere andre. De overnattede i en Kro, men Jens Hansen mærkede nok, der var Ulve i Mosen. R. G. fik et Par af Krogæsterne til at søge at faa fat i Jens Hansen og tildanne ham saaledes, at han betoges Lysten til at drage tiere til Marked. Jens Hansen tog en Vognkæp med i sit Sengekammer, og da de to kom og overfaldt ham, kastede han den ene ud i en Dynge Træsko og gav den anden noget af Vognkæppen, saa at de begge flygtede til R. G. og klagede over Medfarten, de havde faaet, og han sagde med paatagen Forbavelse: »Hvad vilde I der! I skal F. . . . pine mig lade Jens Hansen være i Fred«. Denne Oplevelse forhindrede dog ikke senere Venskab mellem J. H. og R. G. Egnens Folk og Rask Gjessø havde det saaledes, at naar nogen kom i Pengeforlegenhed, gik de til ham og blev hjulpne.

Han var en alsidig Handelsmand og drev ogsaa Handel med Kreaturer, især Stude. Undertiden mødte han paa Markeder med Karrusel, og — klædt i Bultrøje med Bindeærmer — forlystede han Markedsgæsterne med Kørsel paa denne. Engang kom han til Skive med et Læs Træsko, hvoraf en Del rigtignok var tildannede udvendig, men som indvendig manglede det meste

af Hullet til Foden. Paa den Maade lavede baade han og andre undertiden Træsko. Ved Ankomsten til Skive lykkedes det ogsaa straks at sælge Træskoene til en Handlende, og denne skulde tage imod dem i en bestemt Gaard. Nu gjaldt det om at afværge, at Køberen saa Træskoene efter ved Modtagelsen, og Rask bød da sin Karl at køre Træskolæset til den nævnte Gaard, og han vidste, at der i Gaarden var et Møddingsted med Møddingpøl. Han paalagde nu Karlen at køre saaledes ind i Gaarden, at han kom til at vælte med Læset i Møddingpølen og ikke bryde sig om, hvor slemt han blev skældt ud derfor. Karlen kørte da ind i Gaarden og fik Læset væltet, som det var paabudt. Køberen og Rask Gjessø kom nu tilstede, og denne gav sig til at græde og klagede: »Aah! — jeg arme fattige Mand med de mange smaa Børn. Nu har den Karl, den Slubbert, Æsel o. s. v. — forspildt min Velfærd ved at vælte«. Denne Komædie blev spillet med stor Kunst, saa Tilskuerne virkelig ynkedes over ham, og Køberen af Træskolæset overtog dette i den Tilstand, det var.

Foruden Træsko og andre Trævarer bragtes Huder, Skind og andre sælgelige Varer med til Marked. Der kunde opnaas højere Priser i de vestjydske Byer, end der kunde faas hjemme.

Efter at Træskoene og øvrige Varer var solgte, ventedes der i kortest mulig Tid med at komme paa Hjemrejsen, og denne gennemførtes som Regel, uden at man overnattede undervejs; men det var Skik og Brug at bede i hver Kro, Vejen førte forbi. Hestene fik her lidt Foder og Vand, og Mændene fik efter den Tilbøjelighed, de medbragte, et Glas Øl, en Dram, Kaffepunse eller Kaffe. En Kaffepuns kostede 4 Skilling, og Krokarken fik 8 Skilling i Drikkepenge, Sindigt og i Skridtgang var Varelæssene førte til Marked, men Hjemfarten var ikke altid rolig. En af vore Meddelere har udtrykt sig derom ved at sige: »De kørte, som om de var gale«, men det gjaldt kun særlig urolige Hoveders Maade at fare paa. Nogle kunde dog undertiden have foretaget noget paa Markedet eller til anden Tid, som de ventede at faa opgjort, til de kom paa Hjemrejsen. Da kunde Ordning af Sagerne føre til Haandgribeligheder.

Intet Under, at de hjemmeværende ventede i Spænding paa at se de Markedsrejsendes Hjemkomst.

Markedsrejserne førte til, at der hjembragtes en Del Varer til Husholdningen, især Fisk som Skadfisk, Hofisk, røget Flynder og Sild, som røgtes efter Hjemkomsten, men ogsaa Varer iøvrigt, der ikke kunde købes i Hjemegnen. Rask Gjessø hjemførte især adskilligt af Varer. Naar han kom hjem fra Markedsrejse, kom Egnens Folk og saa paa, hvad han havde bragt med hjem. Han solgte løs deraf, og nu kunde — f. Eks. Træskokarlen faa sig en fin Tobakspibe eller et flot Silkehalstørklæde hos ham.

Efter at Jernbanen i 1871 var kommen til Silkeborg og videreført til Herning i 1877, ophørte Bøndernes Markedsrejser. Opkøbere baade i Them Sogn og Silkeborg m. fl. købte nu de Træsko, som Træskomændene kunde levere; men Træskofabrikker kom frem, og efterhaanden som de gamle Træskomænd gik bort, kom der ikke nye og fortsatte. Noget Arbejde i Træ fortsattes med Tilvirkning af Tøjrepæle og Slagvoller, hvoraf en Mængde blev solgt til vestjydske Egne, men ogsaa dermed er sluttet i Nutiden. Træskomændenes og Træarbejdernes Virke hører nu Fortiden til.

Træskomænd i Lejehuse.

I Fortiden kunde de fleste Mænd i Them Sogn »gøre Træsko«. Som Børn var de opvoksede sammen med Bøgetræ, Skotøksen, Træskonavren og Baandkniven, og det kom af sig selv, at de fleste af Mandkøn kunde »gøre

Træsko«, undertiden endog før de blev konfirmerede. Det var derfor almindeligt, at de unge blev »Træskokarle« og opholdt sig som saadanne i Gaardene omkring i Sognet. De levede halvt som frie og selvstændige og halvt som Tjenestefolk hos de Mænd, de boede hos og »gjorde Træsko til halvt« sammen med.

Naar Træskokarlene giftede sig og stiftede Familie, blev de altsaa Træskomænd, og deres Stilling forandredes. Undertiden blev de Indsiddere i Gaarden, hvor de hidtil havde levet, men ofte fik de med Hjælp af Gaardens Ejer opført Huse i Skoven eller i Markens Udkant, som de fik overladt, og som de kom til at bo i som Lejehusmænd, Fæstere eller Tjenere — noget af hvert.

Gaarden Lovdal havde en Udstrækning af Skov, Mark og Hede paa omkring 480 Tdr. Land. Her var Plads til at bygge Huse og til at oprette smaa Husmandsbrug til Træskomænd, der var knyttede til Gaarden. Ved Aar 1860 havde Ejeren P. Lovdal (Sognefoged Peder Laursen) 8 Husfæstere under sin Tjeneste og Forsorg — nemlig:

Ole Pejsten (Ole Pedersen) boede i et Hus i Lovdal Skov ved Taassø (Thorsø) eller nær ved Søen, hvor han fiskede en Del og brugte Skallefisk som Grisefoder. Ved Huset var der mange Frugtræer, som bar megen Frugt, hvoraf en Del leveredes til P. Lovdal. Ole havde Brugen af 3 Tønder Land, hvorpaa der avledes Korn, og hvoraf der aarlig svaredes hvert tiende Kornneg til Ejeren. Der holdtes to Køer og ofte nogle Faar.

Køerne græssede i Skoven, og i dennes Sige og i de smaa Skovenge bjergedes Hø til Vinterbrug. Som Træskomand fik Ole Træ til Træskoene tilkøbt af P. Lovdal, og naar Bøgekævlerne skulde saves til Ruller i passende Træskolængder, sendte Skovejeren en Karl til Hjælp. — Naar de færdiglavede Træsko af P. Lovdal var bleven ført til Skive og solgt, deltes den Sum, de havde indbragt mellem Træskomand og Skovejer. Det var den Fremgangsmaade, der kaldtes »at gøre Træsko til halvt«. Ole Pejstens Stilling var jævnt god; men efter at hans Kone døde, blev han svagelig, og saa kom han paa Them Fattiggaard, hvor han døde. Nogle Æbletræer i Skoven mindede længe om dette Husmandssted.

Pe Pejsten (Peder Pedersen) boede i Lovdal Skovs søndre Kant. Han havde 10 Tdr. Land at dyrke og holdt 2 Køer og nogle Faar. Han var Træskomand og gjorde ligesom foregaaende Træsko »til halvt« med P. Lovdal og ydede som de andre Lejehusmænd hvert tiende Neg af sin Kornhøst til samme. Han var en meget dygtig Træskomand, men havde Legemsskade fra sin Deltagelse i Krigen og kunde kun daarligt gaa. Til sidst flyttede han til Virklund, hvor han døde.

Johan boede mellem Lovdals Mose og Skov ved »Blødkjær« (Blødekær). Han havde 6 Tdr. Land at dyrke, hvorfor han som de førstnævnte ydede Tjendene og gjorde Træsko »til halvt« med P. Lovdal. Efter Lovdalsgaards Salg flytte Johan til Them, hvor han fremdeles gjorde Træsko og Tøjrepæle.

Peder Worret boede i Lovdal Skovs søndre Side og havde omtrent 8 Tdr. Land til Brug. Han holdt som oftest 2 Køer og lavede Træsko »til halvt« med P. Lovdal. Saa fik han Skade paa Synet og maatte opgive Træskomageriet, men kom saa til at gaa som Daglejer i Lovdalgaard, hvor han høstede og slog Engene m. m. Noget tjente han til Ernæring ved at lave »Stryger« — Strygespaan til at skærpe Leer og Hakkelsesknive. Han opkløvede Moseeg og tildannede deraf Strygerne i den Form de skulde have. De blev godt gennemblødte i Vand, derefter overstrøede med fint Sand og tilsidst kraftigt overrullede med en Jernnagle. Naar Strygerne derefter blev

tørrede, sad Sandet fast i dem, og de kunde bruges som Skærperedskaber P. Worret døde i Lejehuset, hvor han havde boet.

Niels Væver havde et Lejehus, der laa tæt ved P. Worrets Hus. Han havde 4 Tdr. Land at dyrke og holdt en Ko og nogle Faar. Væverarbejde udgjorde en Del af hans Næringsvej; men naar han intet Arbejde havde dermed, gjorde han Træsko »til halvt« med P. Lovdal, ligesom de andre Lejehusmænd. Han døde i Lejehuset.

Anders Frederik boede i et af Lovdals Lejehuse ved »Tondtis Kær« sydøst for Lovdals Skov. Til hans Lejehus hørte 3 Tdr. Land, som han ikke holdt i Drift, han holdt ingen Kreaturer, men ernærede sig som Arbejdsmand. Fra Lovdal flyttede han til Graamose.

Rasmus Bundgaard boede i et Lejehus ved Lovdals Mose. Han havde 7 a 8 Tdr. Land at dyrke og holdt to Køer. Han tilvirkede forskelligt af Trævarer og »bandt Løbe« (Halmkurve), indtil han døde i Lejehuset.

Niels Murer (Niels Rasmussen) boede langt ude i Lovdals Hedebakker, hvor disse hæver sig stejlt op fra Dalen mod Sydvest, og hvor svage Rester af Hustomten endnu kan ses. Nogen Jord laa til Huset, men nogen Avlsdrift fandt næppe Sted. Niels Rasmussen var Murer om Sommeren og Væver om Vinteren. Men saa brændte Huset, og det mentes at Aarsagen dertil var, at Bjergmanden i Bakken ikke vilde finde sig i, at der laa et Hus, hvori der boede Folk, netop paa dette Sted, og derfor maatte der ikke bygges et nyt Hus paa Bakken for ikke dermed yderligere at opægge Bjergmanden. Niels Rasmussen kom derefter til at bo i et Hus nede i Dalen udenfor Lovdals Marker.

Lejehusmændene regnedes til en vis Grad som Lovdalsgaards Folk. Ydelsen for Lejemaalet var hvert tiende Neg af Kornet, de avlede. Græsningsret i Skoven og til Græs i Sige og Skovens Smaaenge havde de frit tillige med Bærplukning, hvilken sidste dreves meget energisk af Konerne og Børnene i Bærplukningstiden. Træ til Træsko leveredes frit tillige med Hjælp til Træfældning og Savning. Lejerne havde Forpligtelse til selv at kalke deres Huse, men større Reparationer som Tækning af Husene besørgedes af Ejeren. Af Skatter og Afgifter havde de ingen med Undtagelse af en Mark (33 Øre) i Kommuneskat. — Med Stillingen som Lejere fulgte en Del baade direkte og indirekte Forpligtelser. Træet til Træsko leveredes ganske vist frit, men betaltes i Virkeligheden ved, at Skovejeren fik Halvdelen af de Beløb, Træskomanden fik for sine Træsko, naar de solgtes. Bærplukningen var ogsaa fri, men det forudsattes, at der ydedes Bær til Gaardens Behov, om det end ikke gik saa vidt, at der plukkedes Bær — »til halvt«. Kørsler for Husmanden til Eks. efter Læge eller Jordemoder blev udført gratis af Manden i Gaarden, men »vor Husmand« ydede til Gengæld Arbejde i Gaarden. Angaaende dette sidste var det en stiltiende Forpligtelse, hvorom intet stod skrevet nogensteds; men det gjaldt ligefuldt, at der blev sendt Bud til »vor Husmand«, naar der var Brug i Gaarden for Arbejde ud over det sædvanlige og dagligdags. Dette gjaldt ikke mindre »vor Huskone«. — Skulde der forberedes Gilde i Gaarden, brygges og bages, slagtes eller udføres Hovedrengøring o. s. v., sendtes der Bud til Huskonen, og det betragtedess gensidigt som en Selvfølge, at Husmanden eller Huskonen kom og hjalp til i Arbejdet — ikke som noget, der var dem fremmed, men som noget, der vedrørte dem som deres eget og skulde fremmes i indbyrdes Forstaaelse. Det var Stillingen, som Træskokarlen og Tjenestepigen i sin Tid havde haft i Gaarden, der — som Regel — vedblev at være den samme og til almindelig Tilfredshed. Gaarden var Husmandens Tilholdssted, hvortil der tyedes, naar

der trængtes til Hjælp, og hvorfra de blev hjulpede i trange Tider. Mangt et Brød gik til Husmandens, naar der bagtes, og efter Slagtingen sendtes sædvanligt Stykker med Huskonen hjem, og hun fik ofte sin Krukke fyldt med Mælk med hjem fra Gaarden. Enker i Lejehusene blev mestendels forsørgede ved Hjælp fra Gaarden, hvor de hentede, hvad de behøvede til Føde og maaske ogsaa til Klæder.

Men saa døde den Slægt, som havde haft Gaarden i Besiddelse tillige med, hvad der hørte dertil. Nye Ejere kom, og de, der boede i Lejehusene rejste bort eller døde, hvorefter de fleste af Husene forsvandt, efterhaanden som Tilvirkning af Træsko hørte op og Tilværelsen ogsaa her blev »en Saga blot«

(Meddelere har været: Jens Jakobsen i Rudstrup. — Peder Gustav Jensen i Gjessø. — Peder Borring i Sebstrup).

Jydske Ordsprog om Dyr.

Ved R. P. Randsløv.

f. Svin.

Jæn Sow ka vrod mier ud
ind tow Gaalte ka vrod ind.
(siges om en skidenfærdig Kone).

Aall Swyn æ suet i Mørki.
»Enhvæ sørre for siin«, saa Sow'en,
hun od hinnes.

Joren æ aalti frossen
faa di dowwen Swyn.

Begriuelivis, en Sow eje mie ind en Gris.

»De wa dæn føst«, saae Sowen,
hun fæk en Gris.

»Dær æ Skreg naak, men let Uld«,
saae Mand'en, han kleppet hans Sow.

En ka sæn en Gris te Paris,
aa saa ær et indda en Gris.

»Si Sow«, saae Jyden,
han red po Gaalten.

De ær it faa Swyn aa kom i Kanceliet,
faa di vel gjænn snag i Papiren.

Enhvæ Sow tække bæst om si ejen Griis.

g. Kat.

Gammel Katte ka aa lap Mjlk.
Di sleg Misse, di vel ryw.

Dæ vanker it Steg te Perris (Katten),
ujen de falder i Aasken trej Gonng.

Dæn Fowl, dæ sønge saa glad om Mue-
nen, vil Katten gjænn ta innen
Awten.

En ka sajt væ klog po Kattens Dø,
næe den haa Tarmen om Halsen.

Næe Katten ær uud, spelle Musen po
Boret.

Gall Katte fo røwven Skind.

Dæn, dæ gjæmme te Natten,
gjæmme te Katten.

Æ Kat aa æ Kuen aa æ Klæmm,
ska aalti ve æ Hus væ hjemm.

En ka trej en Kat saa læng po Holen,
te dæn vænde Kløren imod.

»De wa en Tur aa ta«, sagde Skræj-
eren, han sku jaw Katten ow Grød-
fajet.

Ow manne Tak døø Smejens Kat.

Hue Kuenen æ faahat, Katten faasult
aa Kakkelovnen roste, die ær et
it gaat aa vææ.

»No seje vi aal wal«, saae Katten,
dæn sajt po Flæsket.

En ska it kjev Katten i Sækken.

Pastor Niels Blicher i Randlev og Evangelisk-kristelig Salmebog.

Af A. J. Gejlager.

De, der har læst blot en Brøkdél af alt, hvad der er skrevet angaaende den kommende nye Salmebog, har sikkert faaet en Fornemmelse af, at man her bevæger sig paa et Omraade, hvor der skal fares med Skønsomhed og Lempe. Nye Salmer, som hidtil kun har været brugt i lokale Kredse, fortjener maaske at komme med i den nye Samling. Men hvilke? Og hvor mange? Det vil altid blive en Skønssag, som man maa forhandle sig til Rette om. En Del af de gamle Salmer bør maaske udgaa alene af den Grund, at der maa være visse Grænser for Samlingens Omfang, men ogsaa fordi de ikke bruges mere eller dog kun forsvindende lidt. Men ogsaa her — og endnu mere — gælder det om at gaa lempeligt frem. Selv om en Salmé ikke synges i Kirken, er det jo muligt, at den bruges flittigt i Hjemmet i stille Stunder og er til Trøst for mange gamle, som vilde savne den stærkt, om den blev udeladt. Endelig — og ikke mindst skal Salmebogen saa vidt muligt tilfredsstillende alle de kirkelige Retninger, som skal gøre Brug af den.

Tilrettelæggelsen af en ny Salmebog er altsaa et Arbejde, som man ikke løber til, og hvor skønsomt og omhyggeligt det end bliver gjort, vil det altid være udsat for Kritik. Mange forstaar maaske slet ikke, at det er til nogen Nytte. — Den Salmebog, vi har, er god nok, — siger de. — Hvad skal vi med en ny? — Gammel Vane bider bedst, hedder det, og det gælder vist ikke mindst paa dette Omraade.

Nu er det jo heldigvis ikke særlig tit, at der bliver skiftet Salmebog. Den, der nu er paa Trapperne, er først den niende i Rækken siden Reformationstiden.

Den første danske Salmebog var »Malmø-Salmebogen« 1529, udgivet af Claus Mortensen Tøndebinder. Den efterfulgtes 1569 af »Hans Thomissens Salmebog«, der i forskellige Udgaver blev brugt helt til Slutningen af det følgende Aarhundrede. 1699 kom »Kingos Salmebog«, der viste sig i Besiddelse af en mærkværdig Livskraft; den har indtil de seneste Tider været brugt af »De stærke Jyder« paa Vejleegnen. Den næste i Rækken er Erik Pontoppidans pietistisk prægede Salmebog, der udkom 1740, men ikke fik nogen lang Levetid. Allerede 1778 kom en ny, der bar Statsminister Ove Høegh Guldbergs Navn; den brugtes særlig i Byerne og blev kaldt »Købstad-Salmebogen«. Tyve Aar efter kom »Evangelisk-kristelig Salmebog«, der blev udgivet af en Kommission under Ledelse af Biskop Balle og var et ægte Barn af Rationalismen (Forstandskristendommen). Den afløstes 1855 af »Roskilde Konvents Salmebog«, som mange endnu vil huske fra deres Barndom,

og 1899 kom endelig »Salmebog for Kirke og Hjem«, som altsaa nu skal have sin Afløser.

Disse forskellige Udgaver har vel nok svaret nogenlunde til den Tids Behov, i hvilken de er fremkommet, og det samme maa vel gælde den af Biskop Balle redigerede Samling fra 1798. Men den har imidlertid faaet et særlig daarligt Omdømme af Eftertiden paa Grund af dens rationalistiske Tilsnit. Holger Begtrup giver den en skarp Salut i sit Værk »Det danske Folks Historie i det nittende Aarhundrede«. Han siger: — Den evangelisk-kristelige Salmebog, der hverken var evangelisk eller kristelig, og som derfor aldrig burde have været autoriseret Salmebog, var en sørgelig Afløser af Kingos og Guldbergs. Hvert Blad bar Vidne om Tidens Mangel paa enfoldig Tro og poetisk Sans. Ingen Slægt kunde være mindre skikket til at synge Herren en ny Sang. Hvor lidt den ny Lærebog (ogsaa af Balle) og Salmebog huede de alvorlige Bønder, fik man senere at se under den gudelige Vækkelse. Naar de alligevel blev indført i de fleste Sogne uden Modstand, vidner det kun om, at Almuen var sunket ned i den dybeste Ligegyldighed for aandelige Ting. —

At Salmebogens Indførelse ikke gik af helt uden Modstand, faar man imidlertid et levende Indtryk af igennem nogle Breve, som Præsten Niels Blicher i Randlev (Steen Steensen Blichers Fader) skrev til en god Ven, og som findes aftrykte i Tidsskriftet »Iris og Hebe« 1802.

I det første Brev dateret 29. December 1801 gør han først Rede for, hvad man her i Jylland dømmer om den nyeste Salmebog. — Han skriver: Landalmuen tænker og taler omtrent saaledes: — Salmerne er meget gode; kunne vi kun forstaa alt og synge dem alle, — siger den bedre Del af den tænkende Klasse. — Vi kunne hverken komme til Rette med eller tone dem, — siger andre af den tænkende og prøvende Del. — Vi skøtter slet ikke om dette hersens nye, som sætter os kun i ufornøden Omkostning. Den gamle Salmebog kan vi en Del af, og den har været god nok hidindtil, — er den døsigle vrangvillige Pluralitets Ord.

Blandt Præsterne finder Blicher delte Meninger. De fleste finder Bogen saare ypperlig for de tænkende Borgerklasser, især om Melodierne var mere bekendte. Andre indvender, at Salmerne ikke er »affattende efter almindelig Bondeforstand«. Blicher har selv en Del Indvendinger at gøre. Af Bogens 560 Salmer ønsker han, at de 200 var blevet udeladt, »dels fordi de er forfattede til ubekjendte og vanskelige Melodier, som Kirkesangerne seent, og Menigheden maaske aldrig faar rigtigt fat paa«. De staar der nu som ubrugelige og næsten ganske til Overflod, »og maa dog betales lige saa dyrt, som de bedre og brugelige«. Dernæst nævner han en lang Række Ord og Udtryk, som efter hans Mening overgaar »den eenfoldige Almues Fatteevne«. Det gælder f. Eks. Ord som »Zebaot«, »Immanuel«, »Pilegrim« og »Jubeltøner« og Udtryk som disse: »Alt hvirvles i Omvexlinger« (No. 15), »Nu Døgnets Orme visner hen, og nu de myldrer frem igjen« (No. 49), og »Ædel Iver i dig brændte for dit store Ærinde« (No. 190). Blicher mener, at den Slags er ufattelig for Bønderfolk. Endelig har han en Del at indvende mod Valget af Melodier til flere af Salmerne. Det er dog langt fra hans Mening at dadle Salmerne selv eller i mindste Maade at forringe deres virkelige Værdi. Tværtimod munder hans Kritik ud i følgende Lovprisning: — Sammenligner man, alt det Anførte uagtet, den gamle og den nye Salmebog med hverandre: Himmel! Hvilken Forskjæl! Hine hvor fuld af maadelige Sager! Hvor meget fornuft- og skrivstridigt! Hvor meget af Flauheder, af Nonsens, af Djævlerie, af Overtro styrkende og sand Guds frygt hindrende! Denne deri-

mod, hvor ganske af modsat Beskaffenhed! Hvor hensigtsmæssigen korte, syngelige og rørende næsten alle Salmer! Ja, noget nær kan det sættes forud som en afgjort Sag, at hver den, der med sund Eftertanke har anstillet hin Sammenligning, og tillige føler varmt for fornuftig og practisk Gudsdyrkelse (den i Aand og Sandhed), umueligen kan forholde sig passiv i Henseende til den gamle Salmebogs Ombytning med den saa ganske meget bedre nye. Priset være vor gode Regering, som ved sin viise Deeltagelse fremskyndte dette Værk! — Blicher finder det meget heldigt, at Salmebogen ikke straks blev indført ved et Kongebud, men at der blev givet Tid til Overvejelse omkring i Menighederne; thi »en mindre oplyst og uforberedet — en halvraae, overtroisk og — meest i Religionens Sager — ved det gamle med Haardnakkenhed hængende Almue maa behandles med Lempe«.

Som det vil vise sig i det følgende, var der god Grund til at tale om Almuens »Haardnakkenhed«, og der maatte ganske rigtigt fares med Lempe for at faa Salmebogen indført. Blicher har hentet Oplysninger fra Kaldsfæller videnom, ikke alene fra sin nærmeste Omegn, men ogsaa fra Ribe, Viborg og Aalborg Stifter, og de Svar, han faar, er ikke altid lige opmuntrende. En Præst i Aalborg Stift klager sig jammerligt. — Vort Stift er ikke den Plads, hvor gavnlige Foranstaltninger først fremmes, — skriver han. — Det er en Udørk, hvor Vankundigheds og Fordommes Torne og Tidsler først maa udryddes, før en frugtbringende Sæd kan udsaaes. —

Imidlertid vil vi her holde os til Aarhus Stift og først se, hvordan det gik i Randlev og Bjergager, Niels Blichers eget Pastorat. Derom fortæller han temmelig vidtløftigt i et Brev af 10. Marts 1802. Saa snart Bekendtgørelsen om Salmebogen var kommet, talte han ved flere Lejligheder baade offentlig og privat om selve Bogen og dens Indførelse. Han tilbød derefter sine Sognefolk, at han straks paa egen Regning vilde anskaffe saa mange Eksemplarer, som var nødvendige til at begynde med. Dette skete, og 110 Eksemplarer blev »frivilligen kjøbt og betalte i Martii og April Maaneder, det forstaar sig, uden egennyttig Fordel, men ikke uden Tab«. Nogle fattige forærede han Bogen, og hver af Skolerne fik to Eksemplarer. Menighederne fik nu seks Uger til at gøre sig bekendt med Bogen, og Blicher fik Lejlighed til at høre og gendrive »nogle urimelige Indvendinger«, hvoriblandt følgende: — De gamle var fuldkommen gode, dem havde de, og kunde tildeels udenad. — De nye forstod de ej saa godt, og det kom dem sært for, at deri ej blev meldt om Djævelen m. m. — Provsten havde jo slet intet gjort for den Ting; hvorfor skulde de just være de første? — De gamle Sognefolk vilde helst blive ved de gamle Bøger (Salme- og Lærebog), hvorved de lige saa vel kunde blive salige som deres Forfædre.

Blicher lod nu følgende Skrivelse cirkulere:

— Det er mine kjære Sognefolk vel bekendt, at vi ved vor viise og landsfaderlige Regjerings Foranstaltning have faaet en ypperlig Psalmebog, hvilken Højstamme ønsker mindeligen og frivilligen indført overalt i vort Fædreland Danmark, og som allerede paa adskillige Steder er kommen i Brug; og da jeg allene til Fordeel for mine Sognefolk har anskaffet en Deel af disse Psalmebøger, hvormed de fleste Huuse i begge Sogner ere forsynede, og nogle flere endnu er til fals hos mig for hvad de haver kostet mig selv, nemlig 2 Mk. 10 Sk. Stykket med smaa Stiil, og 3 Mk. Stykket for stor Stiil, saa er det vel nu Tid til at betjene os af dette priselige Mittel til at befordre fornuftig Gudsdyrkelse, hjertelig Andagt og kristeligt Sindelag. Skjønt jeg har den Tillid til mine kjære Sognefolks Oplysning og Tænkemaade, at de med Glæde ville se denne nye Psalmebog indført ved den offentlige Guds-

dyrkelse i disse Menigheder og hellere ville, — som jeg tror, — være iblandt de første end de sidste, der antager dette herlige Opbyggelses-Middel, saa vilde jeg dog helst forud indsamle deres Stemmer, og derfor herved indbyder samtlige Gaard- og Huusmænd i Randlev og Bjergager Sogne til herpaa at tegne deres Stemmer for — eller imod — denne nye Psalmebogs Indførelse. Hver især ville altsaa tegne eller lade tegne sit Navn, og derhos enten: Ja, eller Nej.

Randlev Pr., den 20de Maj 1801.

N. Blicher.

Blicher var forsigtig nok til at lade Skrivelsen først cirkulere i Randlev Sogn, hvor han havde flest Meningsfæller, og Resultatet blev da ogsaa 48 Jastemmer og 14 Nej, medens alle Bjergagers Beboere paa fire nær stemte nej. Blicher lod nu hele Sommeren gaa, inden han foretog sig noget afgørende i Sagen, idet han haabede i Mellemtiden at vinde Bjergager for sig; men da alle hans Forsøg i den Retning viste sig frugtesløse, bestemte han at begynde i Randlev Kirke 1. Søndag i Advent 1801, og Søndagen forud holdt han i den Anledning »en vel præmidteret (forberedt) Opmuntrings-Tale«. — Og saa kom nu den store Skuffelse, hvorom han selv skriver:

— Til Uheld havde just nogle Dissidenter (Modstandere) været i Kirken, som efter Tjenesten forenede sig med flere, og sendte paa staaende Fod to af deres Parti ind til mig med det Budskab, at de i hele Sognets Navn skulde lade mig vide, at de nu alle var tilsinds at blive ved den gamle, og at det vilde blive fejl, om jeg næste Søndag begyndte med den nye. Betænk engang, — udbryder Blicher bittert, — hvor glad jeg blev ved denne Tidende! Jeg svarede blot, at det var mig meget ukært, at jeg ikke kunde rette mig derefter, da jeg havde de flestes haandskrevne Ja-Stemmer. — Han bad dem lade samtlige Sognemænd tilsige at møde i Præstegaarden næstkommende Onsdag, for at man kunde komme til et »efterretteligt« Resultat. Dette skete. — Sindigen og venskabelig indlod jeg mig nu med dem. Jeg foreslog — for at debattere Sagen uden larmende Støj — at kun to fornuftige Gaard- og to Husmænd skulde skiftes til at føre Ordet paa de Øvriges Vegne, og foreslog dertil fire Mænd. Een iblandt Mængden, som fandt sig stødt over dette Forslag, blev højroestet og slog det af. Derpaa bad jeg dem med venskabelig Sindighed at komme frem med, om de nu ogsaa var enige om at blive ved den gamle, og hvorfor de havde forandret deres Stemme. — Ja, de var enige. Nogle havde besindet sig, andre havde blot skrevet ja af Føjelighed, da de haabede, at der alligevel ikke blev noget af det. Paa Blichers Spørgsmaal, hvad de da havde imod den nye Salmebog, svarede nogle, at de ikke kunde fordrage det Ord »Held«, som forekom saa tit, og efter deres Mening var ensydig med Slumpelykke. Blicher kom nu frem med sine Meninger om den gamle Salmebog. — Den var i mange Henseender — lig en forslidt Kjole med et ældgammelt og daarligt Snit — forældet og ubrugelig for vore oplyste Tider; de fleste Salmer var ikke vel nok sammensatte for at fremme sand, frugtbringende Gudsdyrkelse, og den gamle havde ej alene katolsk klingende, men ogsaa ganske forargelige Steder, som jeg ikke uden inderlig Anstød kunde synges med nogen Menighed. —

En aldrende Skrædder — en ellers gudfrygtig og skikkelig vel belæst Mand — Peter Langberg, som forsvarede den gamle Salmebog, begærede Eksempler paa det, som Præsten havde anført. Blicher havde Svaret paa rede Haand. — Synes I virkelig, at det er ædel og godt at kalde den lidende Frelser en »Stømpet«? Synes det eder godt, at vi paa den Tid og Sted, hvor vi efter vor lidende Forlørsers Eksempel skulle opflamme til Bro-

derkærlighed imod alle Mennesker — ogsaa mod Jøderne — udsynge Skældsord og indsynge Had imod dem i Hjertet? Kan I høre Ordene uden at grue derved? Og dog ved I jo, der staar i den gamle Salmebog: Lad de Jødehalse gale! — Skræderen vidste ikke, at nogen før havde stødt sig derover. Blicher fortsatte: — Er det til sand og sund Opbyggelse at synge i saa mange Salmer om Djævelen, hans Vold og List, at »rives« af ham, at »kive med ham i Dødens Elende«? Mig forekommer sligt urigtigt, upassende paa saa heligt et Sted og Overtro styrkende i høj Grad. Jeg har den faste Tro, at hvo der frygter Gud og lever kristeligen, har slet ikke nødig at frygte for Djævelen i sit Liv, ej heller for at »rives« af ham eller »kive med ham i sin Død«. —

Saa var Skræderen der igen »efter given Tilladelse«. — Der staar jo dog i Skriften, at Djævelen gaar omkring som er brølen Løve, og mon han da ikke fornemmelig vil holde sig til, naar vi skal dø! — Blicher forklarede nu Skriftordets sande Mening og paaviste, at det ikke opfordrede til at fylde Sjælen med djævelsk Frygt i Dødstimen. Da hans Tale vandt almindeligt Bifald, fortsatte han — vel nok med lyse Forhaabninger — med en Lignelse om de to Salmebøger. — Jeg kan ligne dem begge ved to Byagre; den ene har vel en Del god Sæd, men og en stor Del onde Urter (Morgenfruer) og andet Ukrud; den anden derimod næsten bare ren og skjær Bygsæd. Hvad ville I selv tænke om den Bonde, der ikke satte højere Pris paa og valgte hellere den sidste end den første? —

Men alt forgæves, — sukker Præsten. Man blev ved den fattede Beslutning, og han fandt det rigtigst at give efter, saa Tingen ogsaa her gik over Styr. Alligevel giver han ikke ganske tabt. Han lader sine Konfirmander læse og synge de nye Salmer og haaber paa denne Maade at skaffe den nye Salmebog Indpas i Hjemmene, hvor mangen en, som før var Modstander, efterhaanden »er bleven opmærksom og ganske indtaget for den«. Thi »ogsaa her«, slutter han, »er nogle religiøse Tænkere, som kjende Bogens fortrinlige Værd og gjøre sig Flid for at hverve den flere Velyndere«.

I Hads Herred er Salmebogen endnu 10. Marts 1802 ingen Steder blevet indført. Blichers »retskafne Ven Hr. Jak. Abel Ingerslev i Saksild« har gjort sig al mulig Flid for dens mindelige Indførelse. Han havde faaet sine Sognefolk til at tegne sig for 230 Eksemplarer; men da det kom til Stykket, havde ti besindtet sig. Han drev alligevel paa med at faa Bogen indført. Men nu, efter at der var gaaet et helt Aar, »havde han den ubehagelige Erfaring, at nogle aldrende mod den nye Salmebog indtagne Sognefolk havde overtalt flere til deres Mening og ytrede lydeligen Modbydelighed for denne Forandring. — Ska ed enne væd, — sagde en, — saa Guj ha lou, a ka læg mi Hinner sammel aa hør o di Anner! — Flere har vel tænkt paa samme Maade, og Sagen kom ikke videre foreløbig.

Blicher tager nu gennem Brevene sin Ven med paa »en Runddel om vort Stifts Hovedstad« og begynder i Gjern Herred. Her er Salmebogen ikke indført hverken i Provst L. H. Baggers Sogne Linaa og Dallerup eller i Alling og Tulstrup, Røgen og Sporup, Skorup og Tvilum. Hovedaarsagerne er Uvillighed og Fattigdom. For Gjern og Skanderup Sogne gælder omtrent det samme. — Man sparer glubsk paa Skillingen, især i det Kapitel om Bøger, — siger Præsten. Almanakken og Bogen om Bondens Pligter og Rettigheder og nogle Viser er de eneste Skrifter, jeg ved, her købes. —

I Hammel derimod blev Salmebogen indført Nytaarsdag 1801. — Min Anbefaling der til, — skriver Præsten I. G. Manniche, — blev kraftig

understøttet ved adskillige formuende Medlemmers Bidrag, hvorved jeg saa mig i Stand til at forsyne Menigheden med et tilstrækkeligt Antal Eksemplarer for 8 Sk. Stykket. — Hr. Birk i Vitte n, Sabro Herred, skal ogsaa have faaet Bogen indført. I Asferg havde man begyndt at bruge Bogen i Kirken, men maatte snart opgive det af Mangel paa Salmebøger. Hr. Rørdam i Tirstrup, Sønderherred, skal have anvendt megen Flid paa Bogens Antagelse; »men havde derfor en ubehagelig Historie, (hvad det saa har været), og Tingen mislykkedes«.

I Nordby paa Samsø gik Præsten Hr. Heegaard — en vakker Mand — meget forsigtig til Værks, men fik dog kun ringe Glæde af det. Han havde efter fornøden Forberedelse bestemt at indføre Salmebogen Nytaarsdag 1801, — dog at man i Førstningen — som til en Prøve — skulde kun synge en eller to korte Salmer af den nye og det øvrige af den gamle. En smuk Slutningssalme, som var optegnet paa det dertil bestemte Bræt blev intoneret af Degnen og den største Del af Menigheden. Men i dette Øjeblik gik et Parti gamle ud i Vaabehuset, istemte Slutningssalmen af den gamle og ligesom anspændte alle Kræfter for at overraabe den i Kirken tilbageblevne Forsamling. Klogeligen gav nu Præsten efter, og den gamle er i fuld Brug som forhen. Nogle skal have haft saa fin en Næse, at de lugtede Kæteri, fordi der ej blev sunget saa meget om Djævelen og Helvede som forhen. —

Provst Kragh i Besser og Hr. Henckel i Traneberg, begge værdige og velstuderede Mænd, har været heldigere. Hos dem er Salmebogen i fuld Brug.

I Bjerre Herred har Provsten Hr. Peder Brøchner vist sig som en aarvaagen og virksom Mand paa sin Post. Nytaarsdag 1801 gjorde han sin, Raarup Sogns, Menighed opmærksom paa dette Gode af vor milde Regering, at denne Salmebog paa hvert Sted efter fælles Bifald kan indføres uden Kongebud. — Trods hans Anstrengelser i flere Retninger var der dog ingen, som havde Lyst til at faa de nye Salmer indført, takket være »de stærke Jyder«, som i dette Sogn var meget paagaende. Derom hedder det hos Blicher: — For det i Bjerge Herred grasserende Sværmeri er der i Sognet en Formand, som nok, saa langt han kan række, vil hindre Bogens Antagelse. Intet uden det Mystiske smager det Slags Folk. Forrige Aar overleverede han til Hr. Provsten en Skrolle paa 3 Ark, hvori han med bitre Udfald trak løs imod Tidernes Fordærvelse, imod Lærerne og Hr. Pr. Brøchner selv. To af hans Disciple er traadt offentligen frem i Forsamlinger for at smælde og larme, hvorom er sendt Indberetning paa behørig Sted.

Hr. M o m m e i G a m m e l b y have faaet sine Sognefolk stemt for Bogens Antagelse og havde anskaffet en Del Eksemplarer; men da det kom til Stykket, svigtede man, og Præsten gav klogelig efter. I A s Sogn skænkede K a m m e r j u n k e r R e e d t z, Palsgaard, 100 Eksemplarer af Salmebogen til Menigheden, og den blev indført 1 S. i Advent 1801, skønt det var lige ved, at Sværmernes Modstand havde hindret det. I B j e r r e, hvor Sognemændene selv ejede Kirken, gik det derimod glat. Ikke alene bevilgede man en vis Kapital til Anskaffelse af Salmebøger til Skolerne og til Uddeling blandt Sognefolkene, for at de kunde gøre sig bekendt med Bogen; men man tegnede sig tillige for Zincks Korallbog med de nye Melodier. — Det er dog noget, som giver Haab og fortjener Opmuntring, skriver Blicher.

I N i n g H e r r e d gik det heller ikke allerbedst, hvilket tydeligt fremgaar af Beretninger fra Blichers to kjære og paalidelige Venner Hr. Magister V. Liisberg i Holme og Hr. V. Wormslev i Viby.

Sidstnævnte havde bl. a. Forberedelser ladet Degnen gaa rundt i sine Sogne Vi by og This et for at tegne Købere til Salmebogen og fik paa denne Maade afsat 130 Eksemplarer. Han troede nu at kunne indføre Bogen ved Gudstjenesten og bekendtgjorde sin Hensigt fra Prædikestolen. Ingen ytrede noget derimod, og han ventede derfor ingen Hindringer. Tjenesten begyndte med en af de gamle Salmer; men før han gik paa Prædikestolen, lod han synge et Par Vers af den nye, som havde en kendt Melodi. Der blev brugt endnu et Par af de nye Salmer; men Degnen var ene om at synge; hele Menigheden tav. Næste Søndag prøvede han igen; men nu begyndte en og anden at smaamumle og ytrede Misfornøjelse. Præsten ventede dog ikke nogen større Modstand, saa meget mindre som en Del havde den nye Salmebog med i Kirken. Stor blev derfor hans Overtænkelse, da nogle Udsendinge kom til ham og krævede at forskaanes for disse Salmer. — De gamle kunde de udenad, — sagde de, — men ikke de nye; de skulde have to Bøger med i Kirken, og det var for vidtløftigt, og der var ingen Evangelier i den nye. Disse svage Grunde havde Præsten let ved at imødegaa; men saa lod de ham kort og godt vide, at hvis disse nye Salmer ikke blev afskaffede, kom de ikke i Kirke. Præsten fortsatte dog endnu nogle Søndage paa samme Maade, som han havde begyndt; men saa snart Degnen stemte i med den nye Salme, gik en Del ud af Kirken, hvad enten det var før eller efter Prædiken. I seks Uger varede denne Holmgang, hvorefter Præsten fandt det raadeligst at lempe sig efter Omstændighederne, — og altsaa gaar nu alt i den gamle Slendrian, — slutter Blicher denne Beretning.

Magister Liisberg i Holme og Tranbjerg var ikke mere heldig. De fleste Mænd i Holme Sogn gjorde ingen Indvendinger mod den nye Salmebog; men nogle Gamle og nogle Tjenestefolk ytrede Ønske om — for Bekostningens Skyld — at beholde den gamle, og siden har de igen paa Grund af Tidernes Besværlighed begæret Opsættelse. — Og derfor lod Præsten Sagen hvile indtil videre. I Tranbjerg Sogn var han nær ved at naa sit Maal; — men da han engang rejste fra Kirken, kom fire Deputerede og i de øvrige Navn begjærede at friholdes for den nye Salmebog indtil bedre Tider. Han havde Grund til denne Formodning, at nogle visse Sognefolk, for hvilke Salmebogen ej var bleven synderlig anbefalet, havde bidraget til dette ubehagelige Resultat; dog tvivler han ej paa, at det om nogen Tid lader sig gøre, især om de fattige, hvilket han har Grund til at haabe, vorde af den veltænkende Godsejer forsynede med tilstrækkelige Eksemplarer. — I Maarslet Sogn saa alt til at begynde med saa lovende ud. Dels ved den brave Sognepræst H. r. B r a n d t s og dels ved den ypperlige Godsejers K m h. B a r o n G y l d e n k r o n e s varme Bestræbelser, — han havde givet 40 Eksplr. og lovet endnu 50, hvis Sagen fik god Fremgang, — var man blevet enige om at indføre Salmebogen. 4. S. i Advent blev Begyndelsen gjort; men nu indtraf en højst uheldig Omstændighed som forstyrrede det hele Værk. Degnen havde paa Brættet opskrevet urigtige Numre. Følgen blev, at mens han og Præsten sang den bestemte Salme, sad hele Menigheden og bladede og mumlede. Efter Tjenesten blev den fortrædelige Menighed enig om at forkaste den nye og med ubøjeelig Fasthed fordre den gamles vedblivende Brug. — Og derved blev det. Det gjaldt altsaa ogsaa her, at liden Tue kan vælte et stort Læs. I Bøder Sogn har den elskværdige Godsejer, ovenmeldte Baron Gyldenkrone, det bedste Haab om Salmebogens Indførelse, da han dertil har skænket 100 Eksemplarer og har Sognemændenes Samtykke.

— Det øvrige, som til det omhandlede Øjemed er foretaget i Ning Herred, skal ikke just være meget at rose af, — slutter Blicher.

I et Brev af 15. April 1802 kan Blicher dog nævne to Steder her i Stiftet, hvor den Evg. kr. Salmebog er blevet indført, nemlig hos Provsten for Houlberg Herred Hr. Johan H. Sundorph, Sognepræst for Houlberg og Granslev Menigheder, og i Gjerlev og Enslev Sogne, hvor Sognepræst Hr. Andreas Sev. Rux fik sine rosværdige Sognefolk overtalte, saa Salmebogen ligesom blev indviet første Juledag sidst, og det med en udmærket skøn Højtidelighed. Adskillige af Sognefolkene selv, som havde Kyndighed og Øvelse i den instrumentale Tonekunst, forhøjede Kirkesangen med samstemmende Fioliner og Klarinetter. Den samme Kirkemusik blev ligeledes i begge Kirker igjentagen første Paaskedag. —

Med dette lille Lyspunkt slutter Blicher sine Undersøgelser om »Evangelisk kristelig Salmebogs« Modtagelse hos Menighederne i Aarhus Stift. Det er vel ikke utænkeligt, at den trælsomme Strid havde faaet et andet og bedre Udfald, hvis man ogsaa andre Steder havde prøvet at paavirke den genstridige Almue ved Hjælp af »Fioler og Klarinetter«.

Indførelsen af »Evangelisk-kristelig Salmebog« i Søften og Foldby.

Som foran omtalt maatte Præsterne bruge en passende Blanding af Myn-dighed og List og Lempe for at overvinde Menighedernes Modstand mod den nye Salmebog, der skulde afløse Kingo. Det kom ogsaa til at gælde i Søften og Foldby, hvor Ole Anchersen Secher var Sognepræst fra 1798 til sin Død 1820. Han var paa det Tidspunkt, der her er Tale om, en ganske ung Mand (født 1775); men han var energisk og dygtig, reform-ivrig, men samtidig besindig og forhandlingsvenlig og absolut ubeskikkelig, lige uimodtagelig for saavel Trusler som Smiger. Som Amtsprovst og Stiftsprovst i Aarhus fik han senere god Anvendelse for sine rige Evner; men allerede nu under Salmebogsstriden faar man et udmærket Indtryk af hans paa een Gang overlegne og taalsomme Behandling af sine Sognebørn. Derom vidner hans egne Optegnelser i Pastoratets Embedsbog, her gengivet efter Afskrift af den nylig afdøde Povl R. Povlsen i Tinning.

»I Aaret 1802 blev ved Regeringens vise Foranstaltning besørget en bedre Samling af aandelige Sange, som under Navn af »Evangelisk-kristelig Psalmebog til Brug ved Kirke- og Husandagt« blev forfattet af vor Tids bedste Digter, Professor Rahbek, Kaptajn Abrahamsen, Seminarielærer Riber, Biskop Balle og flere. Ej alene anmeldtes denne nye Psalmebog i de gejstlige Blade, men Gejstligheden blev anmodet (d. v. s. befalet) ved passende Lejlighed og paa den rette Maade at bane Vej for dens Indførelse i Kirkerne i Stedet for den ældre og uforstaaelige. (Lige) saa viselig, som Planen var lagt, burde den og udføres, det er ikke ved Vold eller Tvangsmidler; men Gemytterne skulde langsomt forberedes til at gaa denne Forandring i Møde. Jeg vidste, at der vilde findes og virkelig var mange falske Zeloter (Fanatikere), der ugerne gav Slip paa deres Bedstefaders Psalmebog, — jeg kender min Modstander (Laurs Zachariesen) og viste, at han ved det første Rygte om et saadant For-slag fra mig straks vilde hverve Stemmer imod mig og Psalmebogen«. —

Den her nævnte Laurs Zachariesen var Fæstebonde i Norring; han hørte til de gammeldags retroende, aandbeslægtet med »de stærke Jyder« paa Horsensegnen, og var en stejl og stridig Natur. Paa sit Dødsleje blev han

dog forligt med Præsten; han bad grædende om Tilgivelse for sin Fremfærd, hvad han ogsaa straks fik, og paa hans Bøn lovede Præsten endda — og holdt samvittighedsfuldt at sørge for hans otte fattige Børn. Men foreløbig var der altsaa ikke Tale om Anger. Tvært imod! Den stridige Bonde havde trofaste Meningsfæller i Skovfoged Søren Hansen, Tinning, Chr. Trantoft i Norring og Mads Nielsen i Tinning, og de var ikke til Sinds at vige et Haarsbred fra deres Overbevisning.

Secher skriver videre i Embedsbogen: — Jeg kender Bondens utidige Gerrighed, der ej tillader ham for Oplysningens Skyld at afse en Skilling naar den ej ved Lov og Magt afnødes ham. Nok — jeg vidste for meget til at gaa lige ind paa Sognemændene med Forestilling om Psalmebogens Indførelse. Jeg valgte derfor andre Veje. —

Som antydet var Pastor Secher en Modstander af Tvang i Religionssager og vilde ikke indføre Salmebogen imod Menighedens Ønske. Han nøjedes derfor foreløbig med at anskaffe den til Brug i Skolerne, ligesom han uddelte nogle Eksemplarer til de dygtigste Konfirmander og til flere af Sognemændene. Omsider kom der Henvendelse til ham om at indføre den i Kirkerne; han lod da Degnen gaa rundt med en Liste, hvorpaa enhver kunde tegne sig for saa mange Eksemplarer, som han ønskede. Alle Sognemændene med Undtagelse af Modstanderne tegnede sig for hver 3 Eksemplarer. Præsten skrev da efter 4-500 Stk., og Søftenmændene hentede deres inden 2 Gange 24 Timer, men fra Foldby Sogn mødte ingen. Først da Præsten truer med at bortsælge Bøgerne paa de paagældendes Regning, faar han dem til at afhente, hvad der er bestilt. Og saa hedder det videre i Embedsbogen: — Næste Søndag kom en Deputation fra hver By (i Foldby Sogn?) og bad mig paa alles Vegne at beholde den gamle Psalmebog som forhen. Jeg tilstod dem godvilligt deres Ønske og tilføjede, at deres Børn skulde være pligtige til at bruge den i Skolerne og ved Konfirmationen. Jeg skulde og vide lidt om Aarsagen til denne overilede Dom, og skønt jeg vel vidste, at Sværmeren Laurs Zacharisen i Norring havde forstemt dem, lod jeg mig dog nøje med den Kendelse: — Vi synes ej, at der er talt om Satan og Helvede. — Vel viste jeg dem flere Hentydninger paa disse rædsomme Genstande; men da jeg ønskede enhver sin Samvittighedsfrihed, saa indlod jeg mig iøvrigt kun lidet i det velfortjente Forsvar for den nye Psalmebog og tilføjede, at jeg ej vilde paanøde dem et Gode, de viste sig uværdige til. For Zeutherne (Folkene i Søften) anmeldte jeg denne Foldbyernes Adfærd, og da jeg maaske kunde have Grund til at vente det samme her, lod jeg dem forespørge, om de vilde samtykke i, at Psalmebogen indførtes næste Nytaarsdag. Alle svarede ja og takkede for min Opmærksomhed (at Præsten havde spurgt om deres Mening). Nytaarsdag 1803 blev den altsaa indført i Zeuthen Sogn, og jeg undlod ej paa passende Maade at lykønske og opmuntre samt at rose dette deres tilsyneladende raske og dristige Skridt.

Da Foldbyerne hørte dette, begyndte de og at føle Undseelse over deres Adfærd og bad mig om at faa Psalmebogen indført. Jeg afslog deres Forlangende, da jeg vidste, at disse (Udsendingene) var kun at betragte som Flygtninge fra Judas' Parti. Jeg vilde have Vished om, at der ingen Disharmoni skulde møde i Kirken, som det flere Steder ved Præsternes slette Conduite er sket, og indvilgede deres Anmodning paa Vilkaar, at de næste Søndag skulde bringe mig enten 200 Mænds og Kvinders Underskrift paa deres Begæring eller ogsaa en Erklæring fra det haarde Partis Anførere Laurs Zacharisen m. fl. Dette vidste jeg forud, kunde ej ske. Anmodningen udeblev, Psalmebogen følgelig ogsaa.

I Sommeren 1804 blev Foldby Kirke underkastet en Hovedreparation. Gudstjenesten maatte desaaarsag forrettes i Zeuthen Kirke for begge Sognene. Her fandt de daarlige Foldbyer sig meget forlegne; de begærede, at jeg vilde bruge den gamle Psalmebog for deres Skyld; men jeg svarede dem, at de maatte finde sig i Omstændighederne og bruge den Bog, som var indført her, eller og søge de Kirker i Nabolaget, der endnu brugte den gamle. De maatte saaledes lempe sig efter Zeuthens Menighed fra Pinsedag til Mortensdag. Men ogsaa denne jævnlige Brug af den nye Psalmebog kunde ej være Anbefaling nok for den eller dræbe deres Fordomme imod den. De beholder derfor den gamle, bruger den endnu og vil neppe gøre her nogen Forandring, inden Kongebud bestemmer det for alle uden Undtagelse. —

Længere fremme i Embedsbogen ses det dog, at den nye Salmesbog blev indført i Foldby Kirke Bededag 1811; de genstridige holdt sig altsaa tappert i samfulde ni Aar.

Forsøg paa Indførelse af »Evangelisk-kristelig Salmesbog« i Them Kirke i 1803.

Af S. P. Petersen, Gjessø.

Den 1. Januar 1803 vilde Præsten Mikael Asmussen som Them Sogneherre indføre den »Evangelisk-kristelige Psalmebog« til Brug i Them Kirke. Han mødte imidlertid her Modstand. Han sendte en Slags Indberetning derom til Cancelliet, og foranlediget deraf sendte Biskop Janson i Aarhus følgende Skrivelse til Herredsprovsten Schytte i Skade, Klovborg Sogn:

»Fra Asmussen i Them er mig tilsendt den her medfølgende Indberetning til den Kgl. Danske Cancellie angaaende den ny Salmesbogs Indførelse, som haver funden en kendelig og anstødelig Modstand af Menigheden. Han begærer af mig Understøttelse og Anbefaling for dette Andragende. — Men førend jeg kan indlade mig deri, maa jeg tjenstlig anmode D. V. (Provst Schytte), at De vilde behageligst undersøge denne Sag, og om den rette Maade er brugt til forud at erholde Menighedens Ønske og gode Villie til denne Salmesbogs Indførelse og Brug ved den offentlige Gudstjeneste, eller og, om de fleste Husfædre, endnu kunde bevæges til at antage denne vist gode Forandring. Asmussen beraaber sig paa et Cancellie Reskript, som skal indeholde en Forespørgsel, om den ny Salmesbog er indført, eller af hvad Aarsag den ikke er det. — Dette Reskript er mig ganske ubekendt, og om det er udkommen til andre eller til ham selv, ved jeg ikke. — Hvad der er kommet her til Stiftet, er alene den Kgl. Resolution, at den ny Salmesbog maa indføres, hvor NB, ikke Præsten, men Menigheden forlanger det, uden derom behøves videre Ansøgning. — Dernæst har Cancelliet siden i et enkelt Tilfælde resolveret, at naar Pluraliteten af Husfædre ere for denne Salmesbogs offentlige Brug, skulle andre derefter rette sig. — Dersom altsaa Hr. Asmussen har denne Pluralitet vitterlig for sig, behøves ingen videre Indberetning til Cancelliet, eller Klage over Menigheden, men dersom han ikke paa den rette Maade, det er med kærlig Forestilling og Overtalelse har reserveret sig denne Pluralitet, kan jeg ikke befatte mig med nogen Forestilling til Cancelliet angaaende, som vilde være meget upassende, da Præsten ikke maa byde og befale, hvor Kongen ikke befaler, og det vistnok er meget bedre — indtil videre — at beholde den gamle Salmesbog, end at foranledige Gudstjenestens Forstyrrelse, saaledes, som skal være sket i Them Kirke Nytaarsdag og Søndagen derefter, og allermindst kunde jeg bifalde, at Herredsfogedens Mellekomst rekvireres, for at faa en Salmesbog indført. — — — Efter anstillet Undersøgelse fra vedkommende tør jeg forvente D. V. nærmere Indberetning og gode Betænkning. — Aarhus 21. Januar 1803. Janson«.

Pastor Asmussen i Them var kommen i Retstrætte med Gaardmanden Jens Christensen Linde i Salten, og dette varede i en lang Række af Aar, saa de endog et enkelt Aar førte otte Processer mod hinanden. Jens Linde søgte at fortrædige Præsten ved enhver Lejlighed, og da Pastor Asmussen saa vidt det kan skønnes, udviste en uheldig Optræden under Menighedens Modstand mod Forsøget paa den ny Salmebogs Indførelse i Kirken paa Nyt, aarsdag, brugte han denne Lejlighed til at indlede en ny Retssag mod Præsten. Jens Lindes Skrivelse derom til Øvrigheden kender vi ikke, men der findes Antydning derom i en Skrivelse af 14. Juni 1803 fra Biskoppen til Provst Schytte — saalydende:

»Fra det Kgl. Danske Cancellie er mig med Gaars Post sendt til Erklæring vedlagte Ansøgning fra 2de Selvejere: Jens Christensen og Erenst Pedersen paa Sognets Vegne om Tilladelse til at lade føre et Tingsvidne over Sognepræsten Hr. Asmussen i Anledning af hans Omgangsmåde og Opførsel med den ny Salmebogs Indførelse udi Menigheden tilligemed 2de Bilag, men forinden, jeg kan meddele samme, maa jeg tjenstlig anmode Deres V. om at give mig fornøden Oplysning om følgende, nemlig om Hr. Asmussen har indgivet Klage til Cancelliet over Sognemændene, som det lader til af den anmeldte Ansøgning, og om de haver erholdt et saadant Brev som den paaberaabte Kopie, der følger, samt om det er Dem bekendt, at Amtmand Hansen har faaet denne Ordre, som den anden Kopie eller rettere Concept udviser, og endelig om dette Undersøgelses Forhør er optagne, og i saa Fald ønskede jeg gerne en Kopie deraf, om det er muligt — Ansøgningen med sine 2de Bilag forventes snarest muligt tilbage, tilligemed Deres V. behagelige Tanker om den hele Sag. Janson«.

I Aarhus Bispearkivs Journal og Expeditioner 1803 findes følgende indført: »Cancelliet 2. Juli 1803 sender til Betænkning en Besværing fra Sognepræsten Hr. Asmussen i Them over nogle af hans Menighed, som skal have udvist et utilbørligt og usædeligt Forhold, da han vilde indføre den nye Salmebog, tilligemed et foranstaltet Forhør derover, og derved Amtmand Hansens Skrivelse.«

I samme Bispearkiv findes et »Pro Memoria« fra Cancelliet af 29. Oktober 1803, og deri findes Salmebogssagen fra Them afgjort saaledes:

»I Anledning af den fra Sognepræsten til Them Hr. Asmussen hertil indkomne Forestilling, hvori han besværer sig over, at nogle af Sognefolkene have modsat sig den ny Salmebogs Indførelse ved de offentlige Gudstjenester, samt i denne Henseende forraarsaget Uorden i Kirken med videre, — skulde man efter herover at have indhentet de fornødne Oplysninger, samt modtaget Hr. Kammerherrens (Amtmandens) og Deres Højærværdigheds Erklæring, tjenstlig anmode Dem om behageligen at vilde tilkendegive bemeldte Hr. Asmussen, at da Pluraliteten (Flertallet af Husfædre) ikke have været enige i at antage den ny Salmebog i deres Menighed for bestandigt, hør samme i Overensstemmelse med H. M. Resolution af 3. Oktober 1800 ej indføres ved den offentlige Gudstjeneste i dette Sogn.«

Bondefrigørelsen i Slutningen af 18de Aarhundrede virkede bl. a. til at rejse Bønders Selvbevidsthed og derved Lyst til Udæskning af Herremænd, Præster og Øvrighedspersoner. Som et Udslag deraf maa det ses, at Jens Linde i Salten og Them Sogns Folk gik imod Pastor Asmussens Magtsprog, da han vilde indføre den ny Salmebog i Them Kirke. Det var ikke Modstand af aandelig Art, der kom frem, ialt Fald var det kun enkelte Mennesker i Sognet, der forstod, at den ny Salmebog var en daarlig Bog og derfor var med til at modsætte sig dens Indførelse. Folk mente og udtalte sig som saa: »Vore Forfædre har kunnet bruge vor gamle Salmebog. Hvorfor skal vi saa ikke kunne bruge den? — Vi vil ikke sætte os i Bekostning med at købe nye Salmebøger. Vi vil blive fast hos de gamle.«

Jens Lindes Strid med Pastor Asmussen varede fremdeles i 23 Aar, og da Jens Linde endelig døde, holdt Præsten følgende Ligtale over ham: »Nu har jeg Fred for Dig, Jens Linde, og Du har Fred for mig. — Fred med dit Støv, Jens Linde!«

En Aftægtskontrakt.

Ved K. P. Klausen.

I ndtil Midten af forrige Aarhundrede laa sydvest for Taaning Kirke to Gaarde tæt op ad hinanden, de saakaldte Haldgaarde. Den Gaard, der var nærmest Kirken, laa saa tæt op ad Kirkegaarden, at Kirkegaardens Kampestensdige udgjorde den ene Side af det østre Hus. Gaardmanden i denne Gaard hed i Aaret 1843 Niels Jensen og var min Kones Oldefader. Ti Aar senere, 1853, flyttedes Gaarden ud paa Marken ved Vejen til Ejer, og da det Skifte, hvorpaa Gaarden blev lagt, fra gammel Tid hed Savsballe (Saksballe) fik Gaarden Navnet Saksballegaard.

I Aaret 1843 afstod Niels Jensen Gaarden til sin Datters Forlovede, Ungkarl Anders Jensen, og mellem dem oprettedes nedenstaaende Kontrakt angaaende Aftægt — saadan som Skik og Brug var i hin Tid — hvorved der sikredes de to gamle Husly og det nødvendige til Livets Ophold, saa længe de levede. Niels Jensens Kone kom til at sidde paa Aftægt i tyve Aar, idet hun som den længstlevende døde den 15. Januar 1863.

Aftægtskontrakten afviger næppe ret meget fra det gængse i hine Dage og giver et smukt Eksempel for Alderdomsforsørgelse for 100 Aar siden*).

Imellem underskrevne Gaardmand Niels Jensen, Taaning, og Ungkarl Anders Jensen, sammesteds, er i Dag oprettet følgende

AFTÆGTS - CONTRACT.

1.

Ved at afstaa min i Taaning Bye beliggende Gaard af Hartkorn Ager og Eng 4 Tdr. 3 Skp. 2 Fkr. $1\frac{1}{8}$ Alb., Skovskyld $\frac{1}{3}$ Alb., til min forventede Svigersøn Anders Jensen, betinger jeg Niels Jensen for mig og Hustrue Johanne Andersdatter os følgende Aftægt af Gaarden i vor Livstid:

a. Til Beboelsen forbeholder vi os $3\frac{1}{2}$ Fag i Stuehusets vestre Ende, med Loftet over samme til fri Afbenyttelse, hvilke $3\frac{1}{2}$ Fag Huus vor Svigersøn, eller Gaardens Eier, stedse skal være pligtig at vedligeholde paa Tag og Fag i forsvarlig Stand. Ligeledes forbeholder vi os en Haugeplads i den vestre Side af Haugen, sønden for Stuehuset; denne, som skal indeholde tolv Favne i Længden og 5 Favne i Bredden, skal Gaardens Eier frahegne den øvrige Hauge, og stedse vedligeholde denne vor Hauges Hegn i forsvarlig Stand. Foruden fri og egenraadig Brug af denne Haugeplads, med de i samme

*) Stundom kunde det naturligvis være saa som saa med et Aftægtsforhold. I de fleste Tilfælde gik det godt, men ældre og unge ser nu engang forskelligt paa mangt og meget, og den daglige Afhængighed af hinanden virkede ikke altid heldig, særlig hvis Sønnen eller Datteren døde, eller Ejendommen gik over paa fremmede Hænder. Her skal kun nævnes et enkelt Eksempel paa en drilagtig Aftægtsyder, en Gaardmand i Egnen Nord for Skanderborg. Det maa bemærkes, at Aftægtsmanden var Enkemand og muligvis lidt gnaven af sig til Hverdags, jeg ved det ikke. En Gang aarlig skulde Gaardejeren levere den

værende Træer, skal Gaardens Eier aarligt give os 1 Skp. Pære, 1 Skp. søde og 1 Skp. sure Æbler, velmoden Frugt. — Fri Adgang til og Afbenyttelse af Gaardens Brønd, Bryggers, Bageovn og Grubekiedel, naar vi det behøve, forbeholde vi os.

b. Til Føde skal vor Svigersøn, eller Gaardens Eier, aarligt levere os 3 Tdr., 4 Skpr. ovtørret Rug, 6 Skpr. Byggryn, 4 Skpr. Boghvedegryn, 6 Skpr. sigtet Bygmeel, 2 Tdr. Malt, 2 Lispund Smør, 1½ L.Pd. Ost, 4 L.Pd. røget Flæsk, 1 Td. Kartoffler, 12 Potter Brændeviin, 4 Snese Hønsæg, 2 Skpr. Humle og 2 Skpr. Salt, samt i Penge 4re Rbdlr. —

Rug, Gryn, Malt og Brændeviin leveres to Gange om Aaret, nemlig til 1ste Mai og 11te Novbr., hver Gang med det halve. Bygmeelet leveres 4 Gange aarlig, nemlig 1ste Febr., 1ste Mai, 1ste August og 11te Novbr. hvergang med en Fjerdedeel. Smør, Ost, Flæsk, Æg og Kartoffler leveres til hvert Aars 11te Novbr. — De 4re Rbdlr. betales hvert Aars 1ste Januar. Alle foranførte Varer maa leveres friske, sunde og gode.

c. Til Brændsel skal Gaardens Eier aarligt levere os 10 Læs Tørv, skaarne i Smedstrup Kjær, samt 14 Læs Elle- og 6 Læs Bøgebrændsel, til hvis Opbevaring Gaarden Eier indrømmer og indretter os fornødent Rum i Gaardens Bygninger, hvilket, forsynet med Laas og Lukkelse, stedse vedligeholdes i forsvarlig Stand af Gaardens Eier. —

Tørvene leveres om Sommeren, naar de ere tørre, og Træbrændselet inden hvert Aars første Mai, hvilket sidste, passende sønderhugget som Kakkelovnsbrænde, Gaardens Eier skal besørge os indsat i vort Brændehuus, ligesaavel som Tørvene. Gaardens Eier skal endvidere give os et L.Pd. reenskaget Hør til hvert Aars Mortensdag, samt to Læs Strøesand, eet til 1ste Mai og eet til 1ste Novbr., aarligt.

d. Af Gaardens Besætning udtager vi os en Koe og 4re Faar, hvilke vi ville, til egen Nytte og Brug.

Disse Kreaturer skal Gaardens Eier være pligtig at fodre og græsse os, ligesaagodt som Gaardens øvrige Kreaturer, og Faarene med deres Yngel om Sommeren indtil 11te November om Efteraaret, alt i Gaarden og paa Gaardens Mark, uden Henførelse til Foder og Græs paa andet Sted. Ligesom vi nu selv vælger os en Koe, hvilken vi ville, af Gaardens Køer, forbeholde vi os ogsaa Ret til at gjenvælge en anden, saa ofte vor Aftægtskoe formedelst Alder eller andet Tilfælde gjør os det ønskeligt at faae en bedre Malkekoe, for hvilken Gaardens Eier da modtager den kasserede som Vederlag. I den Tid af Aaret, Aftægtskøen ikke giver Melk, skal Gaardens Eier daglig give os en Potte nymalket Melk.

e. Gaardens Eier skal befordre os fire Gange om Aaret til og fra Horsens eller Skanderborg, og to Gange aarligt i Besøg til vore Venner, naar vi forlanger det.

Ligeledes skal han besørge os vort Korn formalet og som saadant os leveret, naar vi ønske og behøve det.

gamle Vadmæl til Klæder, efter Kontrakten farvet med den dyreste Farve. Det blev leveret — højrødt. Der var langt til Kirke, da Aftægtsmanden var Sognebaandsløser, og det stod derfor i »Brevet«, at Gaardens Køretøj. — Stadvognen — to Gange aarlig skulde befordre ham til og fra Bering Kirke. Det skete paa den Maade, at Gaardmanden, iført en varm Frakke, gik ved Siden af Vognen og kørte i Skridtgang. Der stod intet skrevet om, at Kusken skulde sidde paa Vognen. At Aftægtsmanden var halvdød af Kulde, naar Køretøjet kom til Vejs Ende, er ikke at undres over.

K. P. K.

EN AFTÆGTSKONTRAKT

f. Offer til Præst og Degn skal Gaardens Eier være pligtig at give for os, og ligeledes skal han præstere i vort Sted enhver lovbefalet personlig Udgift eller Præstation, som enten er, eller i vor Levetid paabuden vorder.

Han skal ogsaa opføre et Skillerum paa Loftet imellem hans eget og vort Aftægtsloft, og stedse vedligeholde samme i forsvarlig Stand, saa at Enhver kan have Sit for sig selv.

g. Dersom vi behøve og forlange det, skal Gaardens Eier være pligtig at forskaffe os vort Brød baget og vort Øl brygget. Alt paa forsvarlig Maade, og i Sygdoms- og Skrøbeligheds Dage skal han staae os bi med saadan Tilsyn og Pleie, at vi kunde have den Reenlighed og Opvartning, vor Trang fordrer; og naar vi ved Døden afgaaer, skulle han give os en hæderlig og christelig Begravelse efter Sognets Skik og Brug.

h. Naar Een af os ved Døden afgaar, skal den Længstlevende aarlig nyde følgende Aftægt, nemlig: 2 Tdr. Rug, 3 Skpr. Byggryn, 3 Skpr. Boghvedegryn, 3 Skpr. sigtet Bygmeel, 10 Skpr. Malt, 6 Skpr. Kartoffler, 1 L.Pd. Smør, 1 L.Pd. Ost, 2½ L.Pd. røget Flæsk, 12 Potter Brændeviin, 3 Snese Hønsæg, 1 Skp. Humle, 1 Skp. Salt, 1 L.Pd. reensket Hør, 1 Koe, og to Faar holdes paa samme Vilkaar som foranmeldt. Ildebrændsel, Sand, Huusværelse, Haugeplads, Frugt og fire Rbdlr. aarlig, skal ydes den Længstlevende, som medens de begge levede.

i. Ved Udflytning i Aftægtshuset forbeholde vi os Ret til at tage med os af Gaardens Indboe, Sengeklæder, Kjøkken- og Bryggersredskaber, det vi finde fornødent. Men naar vi ved Døden ere afgaaede, skal Gaardens Eier for vor Alderdomspleie og endelige Begravelse være berettiget til at modtage som Eiendom, hvad vi efterlade os, undtagen følgende; som vi forbeholde os at give til hvem vi ville, nemlig: min, Niels Jensens, Kiste- og Gangklæder og min, Johanne Andersdatters, Dragkiste, Klæder og Linned, hvorom nærmere Bestemmelse siden bliver at affatte.

k. Skulde vi have isinde at fraflytte Aftægtshuset, skal Gaardens Eier være pligtig at tilføre os de i Posterne b. og h. betingede Fødevarer indtil en Afstand af 2 Mile fra Taaning; men i dette Tilfælde bortfalder Huus, Huges Afbenyttelse, Ildebrændets Levering, samt Koens og Faarenes Hold, imod for samme aarlig at betale 10 Rbdlr., den halve Sum til 1. Mai, og den anden halve til Mortensdag.

Gaardens Eier skal dog være pligtig at holde Huus og Hauge i Beredskab, saa at vi efter ½ Aars Varsel kunne flytte ind igjen, hvorefter Aftægten leveres i det Hele, som forhen.

2.

Jeg, Anders Jensen, forbinder herved mig og efterfølgende Eiere af den i denne Contract paaberaabte, Niels Jensen, forhen tilhørende Gaard i Taaning, til at opfylde alle de i foranstaaende Poster gjorte Betingelser i Niels Jensens og Hustrues Johanne Andersdatters Levetid i alle Clausuler og Puncter.

Denne Contract bliver saaledes udstædt og med fælles Underskrift bekræftet i 2de Vidners Overværelse. De i denne Contract stipulerede Præstationer, ere til Bestemmelse af det stemplede Papiirs Indkjøb, beregnede til 70 Rbdlr. aarligt.

Taaning, den 2. Mai 1843.

Niels Jensen.

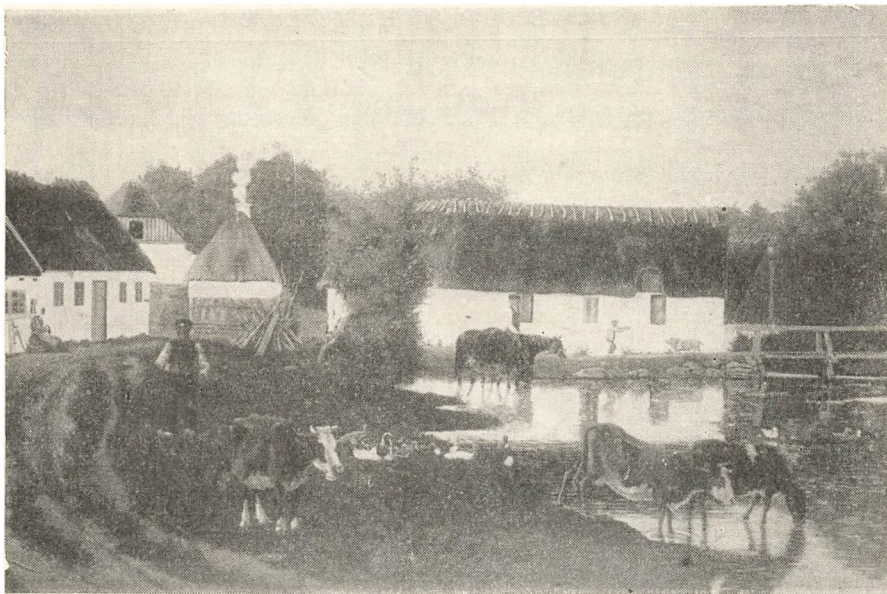
Anders Jensen.

Til Vitterlighed:

R. Randsløv.

N. Laursen.

Fillerup Overmølle, Lade og Møledam. Fotografiet er fra 1880'erne, og ingen af de Bygninger, der ses paa Billedet, eksisterer mere.

Fillerup Overmølle.

Herredsskriver Knud Engelbreth og hans Slægt.

Af Thv. Madsen.

Langs den bugtende Odder Aa, der kommer fra nogle nærliggende Skovkilder, har der forhen ligget 6 Vand møller. En af dem, Loverstrup Mølle, er forlængst forsvunden, vistnok allerede da Rathlousdal i 1674 af Gregorius Rathlou blev opbygget paa Loverstrup Grund. Derimod fortsatte Neder Loverstrup sin Virksomhed helt ned til Tiden omkring 1910, men mest kendt under Navnet Skægs Mølle, hvilket Navn den fik efter Skægslægten, der vides at have haft den i Fæste allerede i 1611. De øvrige Møller ved Odder Aa var Over- og Nedermølle i Fillerup, Tues Mølle (senere Sandager Mølle), samt Nedermøllen i Odder.

Af de to Fillerup-Møller, der nok var de største, er nu kun Nedermøllen tilbage, og den er, ligesom Sandager Mølle i Odder, stadig i Virksomhed, hvorimod de øvrige Møller er forsvundne, dog staar Bygningerne til Skægs Mølle endnu, men er ret stærkt forfaldne.

Af Fillerup Overmølle er der meget lidt tilbage. Den brændte i 1890 og er ikke siden bygget op som Mølle. Endnu eksisterer Møledammen, men der, hvor den gamle Mølle har ligget, findes nu et Savværk. Kun ved Aen og Dammen kan man drømme sig ind i Fortiden om de Slægter, der har været bosat og virket i Overmøllen, og især da om den elskelige Møllerfamilie, Herredsskriveren i Hads Herred, Knud Engelbreth og hans Hustru Marie Elisabeth Vorsøe, — et af de forældreløse Børn fra Øen Vorsø, der alle kom i gode Stillinger, blev kendte og formaaende Mænd og Kvinder, hvis Efterkommere fik Betydning i dansk Liv og Kultur. —

Fillerup Overmølle var meget gammel, vistnok den ældste ved Odder Aa. Den nævnes i et Dokument fra 1487*). I 1688 blev den fæstet af Jens Sørensen*), og i Tiden omkring 1730 bosatte Herredsskriver Knud Engelbreth sig som Fæster af Møllen.

Denne Knud Engelbreth var født 1701 i Kristiania (Oslo) og siges at være af Bondeæt fra Trondhjemegnen. Ved Henvendelse til Arkivet i Trondheim oplyses, at det ikke er helt usandsynligt, at han kan have været i Slægt med Dorthe Engelbrethsdatter, der netop stammer fra samme Egn. Hun er kendt som Digter af flere Salmer bl. a. den endnu sungne Aftensalme: »Dagen viger og gaar bort.« Men noget Bevis for, at han skal være af hendes Slægt, kan ikke føres.

Formentlig maa hans Forældre have været knyttet til Baron Frederik Krag, der var Vicestatholder i Norge fra 1713—1721, og som her i Danmark ejede bl. a. Stensballegaard ved Horsens, var gift 3 Gange, anden Gang med Griffenfelds eneste Datter, Charlotte Amalie, med hvem han fik Stensballegaard.

Statholderen maa have fattet Godhed for Familien Engelbreth. Da Frederik Krag afsluttede som Statholder i Norge, tog han den yngste af Engelbreths 18 Børn, Knud, med sig fra Kristiania til Stensballegaard. Hvad nu Aarsagen kan have været til, at Baronen saaledes tog sig af den unge Nordmand, ved man intet om. Men man kan jo gisne paa, at Forældrene kan være døde. Den store nordiske Krig fik jo netop sin Afslutning i 1720 ved Kampen om Fæstningen Frederikssten i Norge, og man kan vel tænke sig, at den unge Knuds Fader har været med i denne Kamp og givet sit Liv. Den Mulighed ligger da nær, at Frederik Krag har taget sig af ham, og taget ham med til Danmark. Formodentlig har Knud Engelbreth staaet i Statholderens Tjeneste og ved sin Dygtighed og sit belevne Væsen gjort sig afholdt af Baronen. — En Ting ved vi med Sikkerhed, at Frederik Krag tog sig af Knud Engelbreths Uddannelse. Han lod ham oplære i Horsens, navnlig i Regning og Skrivning, og da hans unge Protegé ogsaa var meget musikalsk, fik han desuden Undervisning i Orgel- og Klavermusik.

Denne Uddannelse kom ham svært tilgode i hans senere Stilling.

Det var ikke nok med, at Baronen lod den unge Mand oplære i Horsens, men da Herredsskriverembedet i Hads-Ning Herreder blev ledigt, skaffede han ham denne Stilling, et Vidnedsbyrd om den Gunst, Knud Engelbreth stod i hos Baron Fr. Krag. Samtidig med Overtagelsen af Skriverembedet, der krævede Bosættelse i Hads Herred, fæstede Engelbreth Fillerup Overmølle af Geheimeraad Chr. Rathlou til Rathlousdal, hvilket maa være sket omkring 1727. Rimeligvis er dette Fæste ogsaa blevet ordnet ved Frederik Krags Mellekomst. —

Mens Knud Engelbreth opholdt sig enten paa Stensballegaard eller den til Godset hørende Værrholmgaard, har han sikkert lært Marie Elisabeth Vorsøe at kende.

Hendes Forældre Søren Larsen Thestrup og Johanne Marie Møller havde haft Løvenholm og Sødringholm i Forpagtning. Men da Forpagtningstiden var udløbet, købte han 1722 Øen Vorsø i Horsens Fjord. — Det var kun en kort Tid, de fik Lov at bo her, allerede Aaret efter, 1723, døde først Søren Larsen, og tre Maaneder efter døde hans Hustru fra 8 Børn, af hvilken den ældste, Holger, var 17 Aar og den yngste Johanne Marie, opkaldt efter Moderen, kun 2 Aar.

*) Heilskov: Aarhus Stifts Aarb. 1943. S. 13.

Her var noget for Slægt og Venner at tage Vare paa, og det blev fortrinsvis Moderens Slægt, der kom til at tage sig af de mange forældreløse Børn, 3 Døtre og 5 Sønner. Moderen stammede fra Vads Mølle i Falling Sogn, og der var ikke faa af hendes Slægt, der var bosat i Horsensegner. —

Der maa af Formynderne være blevet sørget godt for de forældreløse. Tre af Sønnerne blev Præster og antog Navnet Vorsøe, skønt ingen af Børnene var født paa Øen og kun havde opholdt sig der godt et Aarstid. En af Sønnerne blev Stiftsprovst i Viborg, en anden, Laurits Vorsøe, Præst i Blegind og Provst i Hjelslev Herred, en tredje, Frederik Chr. Vorsøe, blev Præst i Vejlbj og Homaa. —

Af de tre Døtre var Marie Elisabeth den ældste, født paa Løvenholm 1707, og efter en Udtalelse ved Skifteretten efter Forældrene af den ældste Broder synes det at fremgaa, at det er denne 16-aarige Pige, der i den første Tid efter Forældrenes Død har maattet tage sig af sine mindre Søkende. De to andre Pigebørn, Anne Sophie, født paa Sødringholm 1716 og den yngste, Johanne Marie, født i Aalborg 1720, blev opdraget hos deres Morbroder Ditlev Møller paa Herregaarden Pandum ved Nibe. —

Efter at Skifteretten havde delt alt efter Forældrene mellem de 8 Børn, blev saa Søkendeflokken skilt. To af Brødrene kom til Slægtninge paa Alro, hvorfra de kom til Latinskolen i Horsens. Den ældste Søn, Holger, var allerede før Faderens Død anbragt paa Kontoret hos en Regimentsskriver i Randers. En fjerde kom til Haderslev, hvor han senere blev Købmand. Af Pigerne kom den ældste, Marie Elisabeth, til Væhr Præstegaard hos de barnløse Præstefolk Peter Bentzon og Hustru Johanne Kirstine Berner. Som før nævnt kom de to yngste Søstre til Morbroderen, der var Forpagter paa Pandum ved Nibe. — Anne Sophie blev i 1740 gift med Gerth Mathiesen Brøndsted, Livtjener hos Geheimeraad Chr. Rathlou paa Rathlousdal, senere Fæstemøller paa Skægs Mølle ved Odder. Johanne Marie blev gift med Rasmus Begtrup, Forpagter paa Skærvad, senere Birkedommer og Skovrider paa Baroniet Høgholm.

Hvor interessant det end kunde være at følge alle disse forældreløse Søkendes Skæbner, saa maa vi af Pladshensyn forlade dem. Kun de to ældste Døtre skal der her siges noget om, fordi de fik deres Hjem i Hads Herred. —

Den ældste, Marie Elisabeth Vorsøe, hende, der kom til Væhr Præstegaard, ved vi egentlig mest om. Hun opholdt sig i Væhr paa samme Tid som Knud Engelbreth boede paa Stensballegaard eller Væhrholm. Tidt havde de Lejlighed til at komme sammen, og der udviklede sig efterhaanden — trods hendes unge Alder — et fint og smukt Forhold mellem dem, et Forhold, der endte med Forlovelse den 22. April 1726 og Brylluppet stod 12. September samme Aar i Væhr Præstegaard.

I et Brev, som Datteren Bolette Mønsted f. Engelbreth skriver til sin Broder Søren Engelbreth (meddelt i Kirkehistoriske Samlinger V. R. 5. B. Side 998) fortæller hun om sin Mor:

»Vores salige Moder kom til Præsten Bentzon i Væhre Præstegaard, der blev hun befriet (gift) af vor salige Fader. Hun var en gudfrygtig og sagtmodig, venskabelig, omhyggelig Mor, for vores Far en trofast Ægtefælle. Hendes Bekymringer for hendes Mand og Børn laa hende paa Hjerte.«

Hvordan Livet har formet sig i Fillerup Overmølle, mens Knud Engelbreth og Marie Elisabeth boede der, er der intet overleveret om, med Und-

tagelse af, hvad Datteren Bolette meddeler i sit Brev til sin Broder Søren. Hun skriver saaledes om Forældrene:

»De var gift udi 25 Aar, og Gud velsignede vore gode Forældre med 14 Børn, opammede ved vores elskelige, salige Moders Bryster. Seks af vore Søskende døde smaa og uopfødte, men otte af os blev opdragne i Guds frygt og Herrens Formanelse. Daglig var vores Forældres Velsignelse over os, at vi maatte skikke os kristelig og skikkelig for Gud og Mennesker.«

Et travlt Hjem har det nu nok været; selv om Møllen knap var saa stor som Nedermøllen, saa var der mer end nok at tage Vare paa for Knud Engelbreth og hans Hustru. Han var jo Herredsskriver og maatte daglig være paa Herredskontoret i Odder og tidt maatte han ud i Embedsmedfør, saa det har uden Tvivl været Marie Elisabeth, der for det meste har maattet trække Læsset hjemme. Af Bolettes Brev til Broderen faar man stærkt Indtryk af, at Hjemmet har været religiøst præget; men det var jo ogsaa i Pietismens Tid de levede, og det er vel ikke usandsynligt, at de kan have været paavirket af denne Trosretning. Naar Børnene omtaler deres Forældre og Hjemmet i Fillerup, saa er det altid med den største Kærlighed og Tak.

Sparet for Sorger blev de ikke. Bolette skriver jo, at 6 Børn døde i Forældrenes 25-aarige Samliv, og dette kan jo have været nok til at give Hjemmet et alvorligt Præg. — Om sin Far skriver Bolette, at »han var elsket og meget agtet af alle«, at han ogsaa har været en dygtig Herredsskriver bevidnes af selve Stiftamtmanden over Aarhus Stift, den berømte General Poul Vendelbo Løvenørn, der omtaler ham som »en dygtig Mand, der gør god Fyldest i sin Stilling«. (Hübertz). Som det før er nævnt, skal Knud Engelbreth have haft musikalske Evner, og hans Velgører, Baron Frederik Krag, lod ham uddanne i Musik. Da han bosatte sig i Odder Sogn, blev han af Herskabet paa Rodstenseje opfordret til at »spille Orgelværket i Odder Kirke«. Det maa have været Oberstinde Øllegaard Rantzau eller ogsaa hendes Datter Sophie Amalie, gift med Oberst Malthe Sehested, der som Kirkens Ejere havde Kaldsretten, ogsaa til Organisten.*) Om hans Evner i Musik ved man intet. Kun ved man efter en Udtalelse af hans Svigersøn, Rasmus Jensen Fensten, at han elskede Musik. Mon ikke ogsaa han har diverteret Selskaberne ved Soireerne paa Rodstenseje og kanhænde ogsaa paa Rathlousdal?

Bedre kan man vel tænke sig, at han i en stille Aftentime har glædet baade sin Hustru og sine Børn med Musik. Uden Tvivl har det været en baade en syngende og spillende Familie. Da der blev holdt Skifte efter Knud Engelbreths Død, faar man at vide, at der i Møllehjemmets store Stue fandtes »Claver og mange Nodebøger«. Alene denne Oplysning siger os noget om et musikalsk Hjem.

En Begivenhed, der nok har glædet Familien i Overmøllen, fandt Sted, da Marie Elisabeths yngre Søster, Anne Sophie Vorsøe, d. 20. Maj 1740 blev gift med Geheimeraad Chr. Rathlous Livtjener, Gert Mathiasen Brøndsted. Vielsen blev foretaget af Brudens Broder, Præsten Laurits Vorsøe i Blegind Kirke, og Brylluppet stod i Præstegaarden.

Om Gerth M. Brøndsted ved man, at han stammede fra Landsbyen Brøndsted, Gauerslund Sogn, og at han i mange Aar havde opholdt sig paa Rathlousdal som en trofast Tjener. Der bestod forøvrigt et fortroligt Venneforhold mellem Geheimeraaden og Gerth M. Brøndsted, et Forhold, der fik saa smukt et Udtryk i det trøstende Brev, som Chr. Rathlou skrev til sin

*) For sin Organisttjeneste modtog han aarlig 10 Td. Korn (4 Td. Byg og 6 Td. Havre) og 12 Læs Træ.

Livtjener, da han i 1746 laa for Døden, ligesom ogsaa Geheimeraaden med rørende Omhu tog sig af baade Enken og de tre Sønner. — Da Skægs Mølle i 1739 blev fæsteledig ved Jørgen Nielsen Skægs Død, blev det Gerth M. Brøndsted, der fik Fæstebrev paa den. Desværre findes ingen Fæstebreve opbevaret fra Rathlousdal før 1756.

Dette, at de to Søstre kom til at bo i hinandens Nærhed, har naturligvis været til gensidig Glæde og Opmuntring. Den ældste Søsters Livserfaringer er sikkert kommet den yngre Søster til gode. Men længe varede det imidlertid ikke, før Døden meldte sig hos de to Familier i Fillerup Overmølle og Skægs Mølle.

Først døde Gerth M. Brøndsted den 6. Maj 1746. Men Marie Elisabeth oplevede dog at se sin Søster atter gift og forsørget, idet Geheimeraad Chr. Rathlou sørgede for, at hun i 1747 blev gift med den 8 Aar yngre Møllersøn, Hans Hansen Møller, hvis Forældre var de stenrige Møllerfolk fra Fillerup Nedermølle Hans Mortensen og Hustru Helvig Christensdatter.

Men saa i 1751, den 12. Nov. døde Marie Elisabeth i Overmøllen. Hun havde længe været svag. Datteren Bolette skriver om sin Mor, at hun »tre Aar før sin Død faldt i en stor Melancoli. Men hun kom til Rette igen og fødte derefter Søster Øllegaard Sophie paa Mørkegaard, hvor hun blev gift med Assessor Ladorph og 2. Gang med Kammerraad Hviid til samme Gaard.«

Præsten i Blegind, Laurits Vorsøe, skrev et smukt Gravskrift til sin afdøde Søster, og det er vel sagtens blevet læst ved hendes Jordefærd paa Odder Kirkegaard:

»Her hviler blødt og sover sødt
Fra Sygdoms Nød, som Kroppen brød,
Nu skjult er hendes Øje,
En Søster snild, en Nabo mild
Til fjorten Børn en Moder.
Saa far nu vel, o salig Sjæl,
Hvil i Guds egen Gjemme.
Dig Mand og Ven, Børn og Søkend
Paa Jorden aldrig glemme.«

Et Par Aar efter Marie Elisabeths Død giftede Knud Engelbreth sig igen, det skete i Foraaaret 1753, med Cathrine Michelsdatter, men da ogsaa hun døde den 18. April 1760, flyttede han til Odder, hvor han tog Ophold hos sin Datter og Svigersøn Bent og Johanne Kirstine Langberg, der var blevet gift i 1759. Her var han nærmere Herredskontoret, hvor han i Egenskab af Skriver daglig maatte indfinde sig. —

Men efterhaanden som Aarene gik, blev Knud Engelbreth en skrøbelig Mand; det kneb ham med at gennemføre Arbejdet som Herredsskriver. I Kirkehistoriske Samlinger V. R. 5. B. S. 795 er offentliggjort et Brev, som han har skrevet Nytaarsaften 1766 til sin ældste Søn, Søren Engelbreth, der boede i København. I dette meddeler han mest om sine Børn, men ogsaa om sin egen Svagthed:

»— Hvad Dine Søkende her paa Egnen anbelanger, da kan de ej fuldtakke den almægtige Gud for Helsen og dagligt Brød og Børn, som (∴) Brødet de alle har uden at gaa for nær i alle Maader. Gud i Naade lade det continuere. Kjære Søns Søster Edele i København har jeg Brev fra, er ved Helsen og lever nogenledes (Edele er sikkert opkaldt efter Baron Frederik Krag's 3. Hustru Fru Edele f. Krag, Ejerinde af Stensbailegaard). Hvad sig Engelbreth angaar (den yngste af Knud Engelbreth's Børn), da haver jeg mange

Breve fra ham, og venter nu hver Dag Brev med Trondhjemsfareren til Aarhus. Han er ved sin gamle Husbond, og til Dato er de meget vel fornøjede med hinanden. Din Søster Øllegaard er nu i Skanderborg hos Jomfru Steenstrup, som er Datter af salig Provsten i Torrild (Jacob Steenstrup) og lever af sine Midler meget honnet, saa jeg forsikrer, at hun lærer ikke uden godt. Gud se i Naade til hende, saavel som til hendes andre Søsken. Hvad mig selv angaar, da haver Gud behaget at paalægge mig en Svaghed i min Mave af Svien og Urolighed Nat og Dag, saa at jeg er lige saa udtæret som en Dødning. Kræfterne er borte og mine Ben kan ikke bære mig, og hvorlænge Gud vil, det skal vare med mig, er i hans Vilje. Nu er det 27 Uger siden det begyndte med mig. Imidlertid har jeg været aarsaget at anholde om hos Amtmand Woyda at begære en Sætteskriver beskikket, som og nød Bifald, og fik min Svoger (Svigerson) Rasmus Jensen Fensteen autoriseret at betjene Skriverembedet, som han og har tildeels forvaltet, som og er villig dertil med mere Tjeneste, i hvad han kan.

Gud se i Naade til mig og lad mig ikke blive liggende for længe paa min Sygeseng. Nu vil jeg ønske Dig et glædeligt og lyksaligt Nytaar og mange paafølgende med Helsen og Sundhed, og at alt, hvad Du vil, vel maa lykkes og faa Fremgang, Gud til Ære og Dig til Nytte og Gavn!

Odder, Nytaarsaften 1766.«

Der jeg lever Din Fader
Knud Engelbrethsen.

Knud Engelbreth døde i April 1767 og blev begravet i Odder Kirke, »som Oberstinden paa Rodstenseje selv havde ordineret.« Datteren, Bolette Mønsted skriver saaledes om hans Død: »Han døde ved god Forstand. Et Øjeblik, før Gud kaldte ham, satte han sig op i Sengen og ønskede Guds Velsignelse over alle hans Børn. Han er gaaet bort for at berede os Sted. Gud lad os samles i Guds Rige alle.« —

Baade Gravskriftet og Bolette Mønsted siger os, at der i Knud Engelbreths og Marie Elisabeths Ægteskab fødtes 14 Børn. De 6 døde som smaa, men 8 blev født i Fillerup Overmølle og opdraget i »Gudsfrygt og Herrens Formanelse«. —

1. Søren Engelbreth f. 1733, døbt s. Aar i Odder Kirke.
2. Johanne E. gift med Møller Neldeblad i Tingstedholms Mølle.
3. Bolette E., død 14. Nov. 1794, gift 3. Aug. 1759 med Søren Mønsted, Foged og senere Forpagter af Mejlgaard og sidst Ejer af »Hessel.« død 1778 i Fillerup Overmølle.
4. Dorthea Sophie E. født 1738, gift 1757 med Møller Rasmus Jensen Fensteen, død 12. Marts 1798.
5. Johanne Kirstine E. født 13. Maj 1740, død i Aarhus 4. Juni 1815, gift 2. Okt. 1759 med Skrædder Bent Langberg i Odder.
6. Edele Frederikke E. født 23. Sept. 1742, død 26. Feb. 1832, gift med Christian Henrik Selchau, Benzonslund.
7. Øllegaard Sophie E. født 1749, død 1803, gift 1. G. med Assessor Ladorph til Mørkegaard. 2. G. med Kammerraad Hviid til samme Gaard.
8. Engelbreth Knudsen Engelbrethsen, antog Navnet Møller, Guldsmed i Trondhjem. Gift 3 Gange. Stamfader til en talrig Efterslægt.

Om et Par af disse 8 Børn skal her berettes følgende:

Den ældste, Søren Engelbreth, tog dansk-norsk juridisk Eksamen 1761, blev Sorensskriver i Norge, men flyttede ret hurtig til Danmark igen. Her var det Lensgreve og Statsminister Joachim Godske Moltke, der tog sig af

ham og brugte ham som sin Sekretær. Efter Moltkes Ordre affattede han den betydningsfulde Forordning af 4. April 1781 om Jordfællesskabets Op-hævelse. For sit Arbejde i denne saare vigtige Sag blev han udnævnt til virkelig Justitsraad. Det er altsaa en Søn fra Fillerup Overmølle, der har været med til at præge og forme den Lov, der gjorde Bønderne mere uafhængige af hinanden i Arbejdet med deres Jord. —

1782 blev han Medlem af General-Vejkommissionen, i hvilken ogsaa Moltke havde Sæde. Men da Lensgreven efter Regeringsforandringen 1784 faldt som Minister, trak hans Fald ogsaa Engelbreth med sig; men kort Tid efter udnævntes han til Generalrevisor i Tallotteriet og senere til Direktør for det Rejersenske Fond, hvortil Etatsraad Niels Lund Rejersen (død 1785) sikkert selv havde udset ham. I disse Stillinger forblev han til sin Død 6. Nov. 1801. Alt tyder paa, han har været en betydelig Skikkelse indenfor offentlig og privat Administration.*)

I Ægteskabet med Mette Teilmann var der 2 Sønner, hvoraf den ældste døde som Student. Deres yngste Søn blev den senere berømmelige Præst og Provst i Lyderslev, Wolf Frederik Engelbreth f. i Korsør 11. April 1771. Om hans store Udenlandsrejse, før han blev Præst, og som varede i 5 Aar, traf han sammen med mange af Datidens Skønaander.

Ved Søren Engelbreths Død 1801 skrev Præsten ved Holmens Kirke, den senere Biskop i Ribe, Viktor Kristian Hjort, en lille Sang, der blev sunget af Børn ved de Skoler, som nød Hjælp af Rejersens Fond:

»Med Vedmod's Savn og dybe Smerte
Henfarne! krands vi din Grav.
Du bar til os en Faders Hjerte,
Du Lyst og Kraft til Flid os gav,
Fred med dit Støv, du ædle Mand!
Din Daad kun Himlen lønne kan.

I vore Hjerter staar dit Minde
Din Id var Uskylds Held og Gavn.
Her vore Takketaarer rinde,
Vor Dyd velsigne skal dit Navn.
Fred med dit Støv. Til Gud du gik,
og der din Daad Belønning fik. —

Svigersønnen, Rasmus Jensen Fensteen, som Knud Engelbreth hentyder til i sit Nytaarsbrev til Sønnen, var født 1734 paa den store Fensteen Hovgaard i Gosmer Sogn. Familien paa denne Gaard var ansete Folk, og Børnene blev standsmæssigt gift. — Desuden betragtedes de i Dygtighed som værende ud over det almindelige. Rasmus Fensteen, som han kaldte sig efter sin Fødeby, opholdt sig i sin Ungdom paa Fillerup Overmølle, hvor han ret hurtigt blev uundværlig for den aldrende Knud Engelbreth. Han har vel passet Mølle-virksomheden, i alt Fald fik han, der var blevet trolovet med Dorthe Sophie Knudsdatter, Fæstebrev paa Fillerup Overmølle d. 17. Nov. 1756, og Fredagen efter Paaske 1757 blev de gifte. At ogsaa Rasmus Fensteen har hjulpet sin Svigerfar med Skrivervirksomheden er ganske sikkert, da han ikke saa sjælden anfører sit Navn i Skifteretsdokumenter. —

Ogsaa Rasmus Fensteen og Dorthea Sophies Børn og Børnebørn er værd at følge, navnlig det ældste Barn Jens Finsteen, født 19. Dec. 1760 i Fillerup og død som Garver i Randers 21. Feb. 1801. I hans Ægteskab med Else

*) Anført fra Bogen »Slægten Langberg«.

Cathrine Kirketerp, havde de to Døtre, hvoraf den ene Dorthea Sophie blev gift med Købmand Anders Giødvad i Aalborg, saa vidt man kan skønne stammer denne Købmandsslægt fra Landsbyen Gødvad ved Silkeborg. — Flere af den ældre Giødvadslægt bosatte sig i Odderegnet, dels paa Bjerager Hovgaard, dels paa den forlængst nedrevne lille Herregaard Randlev Skovsgaard. I Anders Giødvads og Dorthea Sophie Finsteens Ægteskab fødtes i Aalborg 3 Børn, hvoraf den ene Jens Finsteen Giødvad blev en kendt Skikkelse i Datidens liberale politiske Kredse. Han var cand. jur. og kom som Medudgiver af »Fædrelandet« i Forbindelse med meget litterære Kredse i København, baade Orla Lehmann og Carl Ploug hørte til hans bedste Venner. Han var Frihedsmand til Fingerspidserne, og for ham var Frihedssejren vundet 1848 og 49. I 23 Aar levede Jens F. Giødvad i Blindhed. Den 11. Maj 1891 døde han af et Hjerteslag og blev begravet paa Assistents Kirkegaard i København. —

Foruden Jens, havde Rasmus Jensen Fensteen og Dorthea Sophie Engelbreth to andre Børn, som her maa nævnes: Knud f. 1767 og Ane Sophie f. 1773. Hvornaar Rasmus Fensteen er død vides ikke med Sikkerhed, men han lever endnu i Folketællingsaaret 1787 som en 53-aarig Mand, derimod er hans første Hustru Dorthea Sophie død i 1778. Han gifter sig anden Gang 1779 med en Enke, Karen Kristensdatter, med hvem han ingen Børn havde. Uden Tvivl maa Rasmus Fensteen være død før 1790; thi i dette Aar nævnes den 23-aarige Knud som Bestyrer af Overmøllen, fordi hans Stedmoder var saa skrøbelig, at hun ikke kunde tage sig af Møllevirksomheden. Da han havde Udsigt til at blive Fæster af Møllen, naar engang hans Stedmoder døde eller frivillig traadte fra, forlovede han sig med Degnedatteren Øllegaard Wissing fra Gosmer. Men det sørgelige skete, at den unge Knud Møller døde i Aaret 1797, et tungt Slag for Øllegaard, der havde været saa fuld af Haab og Længsel efter at blive Møllerkone i Overmøllen. Hun havde tjent i 8 Aar paa Rathlousdal som Kammerjomfru hos Statsministerens Frue, Øllegaard Charlotte f. Juul, og her paa Rathlousdal stod hun ved et Vindue den Dag hendes Hjerteven blev ført forbi til Graven paa Odder Kirkegaard. Kvinder maatte ikke efter Tidens sære Skik gaa i Ligfølge. Sorgen krympede hende, og hun har nok kysset den kostbare Ring, sammensat af Guldperler, som hendes afdøde Ven havde givet hende i Fæstengave. — Ringen er til endnu og findes hos den nulevende Slægt.*)

Det blev altsaa ikke Øllegaard, der blev Møllerkone i Fillerup Overmølle, men derimod Knuds Søster Ane Sophie Møller, der i flere Aar havde bestyret Møllen efter sin Broder Knuds Død i 1797 for sin stadig mere og mere skrøbelige Stedmoder.

Ane Sophie blev gift 21. Oktb. 1806 med Sogndegnen i Gosmer, Rasmus Andersen, der nu forlod sin Degnetjeneste for at blive Fæster af Fillerup Overmølle. Han fik dog først Fæstebrev paa Møllen i 1808. I Ægteskabet fødtes en Søn den 29. Dec. 1807, som i Daaen fik samme Navn som Faderen. Og denne Søn, Rasmus Andersen, er værd at mindes for Odder Bys Borgere og for alle, der staar i Slægtskab til ham. Det er nemlig den Kancelliraad Andersen, der i sit Testamente af 1872, skænkede, foruden mange Legater til Skoler og Fattiggasser, en Sum paa 317,286 Kr. til Oprettelsen af en Stiftelse i Odder. Denne byggedes i 1891 til Beboelse for ældre, smaatstillede Folk, med Fortrinsret for Slægtninge. Hele deres store Formue var vel

*) Meddelt efter Pastor emer. N. A. Jensens Artikel »Bondeliv i Hads-herred« i Aarh. Stifts Aarvog 1926 S. 38. --

nok oprindelig tænkt som Arv for deres 3 Børn, men da de alle døde i en ung Alder, blev den testamentarisk skænket til gode Formaal. Om Kancelliraad Andersen, hans Hustru og Børn er der af en Slægtning Pastor emer. N. A. Jensen, Aabenraa, udgivet et meget smukt og interessant Hefte: »Mindeblade om Kancelliraad Rs. Andersen og Hustru Øllegaard f. Pedersen.«

Foruden Rasmus Jensen Fensteen havde Knud Engelbreth en anden Svingersøn i Hjemegnen. Hans Navn var Bent Langberg og nævnes baade som Skoleholder og Skræder. Han er født i Randlev 1728 som Søn af Husmand Gunder Andersen Langberg, der sandsynligvis var født i Sverige. Han var i alt Fald svensk Soldat i Stenbocks Armé, men efter Kapitulationen i Tønning i 1713 blev mange af de svenske Krigsfanger anbragt i Arbejde hos civile og militære Embedsmænd i Jylland, og der er en Mulighed for, at Gunder Langberg er fulgt med Oberst Rantzau til Rodstenseje og har tjent hos ham, til han blev Husfæster i Randlev. Fæstebrevet er underskrevet 1719 af Oberst Rantzau til Rodstenseje. Gunder Langberg døde 1763, 75 Aar gl. Hans Hustru Karen Jørgensdatter døde 1770, 72 Aar. Blandt deres mange Børn skal her kun meddeles lidt om Bent Langberg. I Kirkebøgerne og i forskellige Dokumenter omtales han som Fæster og Skræder i Odder, men i Familieoptegnelserne og i Lengnicks Stamtavler er han kaldt Degn. Det sidste er nok urigtigt, maaske har han fungeret som Hjælpelærer for Sogne-egnen Laurs Begtrup, der foruden at være Degn ogsaa var Møller i Tves Mølle (Sandager Mølle i Odder). Der findes intet Kaldsbrev for ham nogen Steder. Hans egentlige Virksomhed har nok været som Skræder, og som saadan nævnes han hele Tiden i Odder Kirkebog.

Naar Bent Langberg skal omtales her, er det fordi han i 1759 blev gift med Knud Engelbreths Datter, Johanne Kirstine Knudsdatter. Det var som før omtalt hos dem, at Herredsskriveren boede paa sine gamle Dage, og hvor han ogsaa døde.

Der var 11 Børn i Ægteskabet, men her skal kun omtales den ældste Knud Engelbreth Langberg, der er født i Odder 10. Sept. 1760 og død i København 23. Marts 1833. Der maa have været Fremdrift i denne unge Knud, en Higen efter at komme opad paa Rangstigen. Med Energi tog han fat paa sin Uddannelse, tog dansk juridisk Eksamen med 1. Karakter, blev Fuldmægtig 1788-90 hos Dispacheur Bunzen, blev senere i 1793 selv Dispacheur i København, blev senere i 1825 Direktør i »Københavns Brandforsikrings-selskab«, Justitsraad 1816.

Han blev en meget anset og formuende Mand, der havde Ejendomme baade i Købmagergade, Vimmelskiftet, Østergade, Holmens Kanal o. s. v. Desuden ejede han det berømte »Bakkehus«, senere Bakkegaarden, hvor han boede om Sommeren. Han førte et selskabeligt Liv og havde Omgang med Byens bedste Familier. I sit Ægteskab med Birgitte Marie Jacobsen havde han flere Børn, af hvilke et Par voldte ham store Sorger og Omkostninger. Krigsaarene med Englænderne bragte ham ogsaa store Tab, men Børnene, Ludvigs og Rikkens, Opførsel synes at have været det værste Slag for ham og hele Familien. I sine sidste Aar led Knud Langberg meget af Blæresten og døde 23. Dec. 1833. Hans Datter Johanne Christine var den bedste af Børnene, en elskelig Skikkelse, der omfattede hele sin Slægt med varm og trofast Kærlighed. Hendes Søkende henvendte sig altid til hende, naar noget var i Vejen, og de fik gode Raad og fandt Forstaaelse og Hjælp, saa langt hun formaaede. Hun var født i København 20. April 1793. I 1820 blev hun af Faderens Fætter, Provst Engelbreth i Lyderslev, viet til senere, Etatsraad og Professor Chr. Molbech, en af Bakkehusets stadige Gæster hos Kamma og Knud

Lyhne Rahbek. Han var en noget vanskelig Herre, hvem Johanne Christine slet ikke havde nogen let Opgave at leve sammen med. Han var ofte gnaven og ubehagelig, saa at den Livsvarme og Kærlighed, hun havde drømt om, ofte blev til Kulde og Tomhed i Hjemmet. I sin Ungdom havde hun været en af Kamma Rahbeks intimeste Veninder, med hvem hun daglig omgikkes. Dr. Bobé skriver om Molbechs og Johanne Christines Forlovelse:

»Da Molbechs Forlovelse med Johanne Langberg blev deklareret, blev det Kamma Rahbek klart, at hans hyppige Besøg paa Bakkehuset mindre havde gjaldt hende end den unge Pige, der gik ud og ind i hendes Hjem, og dette var Kamma for meget Kvinde til at kunne tilgive.« Venskabet var dog i alt Fald fra Fru Molbechs Side ikke dermed forbi. Hun skriver ved Kamma Rahbeks Død 1830: »Ogsaa i dette Aar døde min manguarige kærlige og forstandige Veninde Kamma Rahbek. O Gud, hvor bedrøvet er min Sjæl, og hvor skal den søge Trøst uden hos Dig«. — Professor Molbech døde 1857, men hans Hustru Johanne Christine f. Langberg døde først 1879.

Deres Søn, Digteren Christian Knud Frederik Molbech var af Natur en Modsætning til Faderen, han var stille og sværmerisk i hans Lyrik, især paavirket af Chr. Winther, der forøvrigt havde været Huslærer i Langbergs Hjem. Naar Molbech digter om Sorgen, Efteraaret, Taaren, Længselen og Stilheden, da giver han sit bedste og taler rent og smukt. Vi genfinder nogle af de samme Toner i hans mest kendte Skuespil »Ambrosius«, hvor han digter sig selv ind i den historiske Figur. Han havde i høj Grad Moderens fine og dybe Sind, noget vi kan følge helt tilbage i hendes Slægt, til Knud Engelbreth og Marie Elisabeth Vorsøe i Fillerup Overmølle.

De stjaalne Svin i Kalø Skov og Soldaten, der flygtede i Træsko.

Land-Soldat Terkild Rasmussen af Wosnesgaards Gods, som var anholdt, fordi han efter Formodning skulle have stiaalet nogle Sviin udi Calø Skov, 2de Mænd af Følle tilhørende, har forinden vedkommende Rettens Betients Ankomst at holde Forhør, funden Leylighed, fra de Vagtholdende, at bortsnige sig næstafvigte Løverdag Morgen tilig den 28de Decbr. Han er omtrent 26 Aar gammel, 62 Tomme høj, fyldig af Ansigt og før af Lemmer, har gulagtig Haar, samt et Ar ved Munden, hvilken han dreyer noget til den høyre Side. Ved Undvigelsen var han ikklæd en hvid Vadmels Trøye og en blakket dito, begge med Metal Knapper i, en rød prikket eller trykket Undertrøye, gule Skind-Buxer, hvide uldene Strømper og Træskoe, og en broget Hue paa Hovedet, han bliver herved efterlyst, med Anmodning, at hvor han antreffes, maae vorde anholdt og mig underskrevne Forvalter ved Wosnesgaard derom med Posten pr. Aarhus gives Efterretning, da Karlen strax skal vorde affordret, samt de paa hans Anholdelse, Underholdning og Bevogtning anvendte Bekostninger, tilligemed en Douceur af 10 Rdlr., blive betalt. Wosnesgaard, den 30te Decbr. 1782. U. A. Wærum.

(Kiøbenhavnske Tidender, Nr. 3, 10. Jan. 1783).

En Kaae-Slægt fra Blegind.

Af Alfred Kaae.

Mange Slægter af Navnet Kaae, der træffes rundt om i Landet, men især paa Aarhusegnen, er tilsyneladende slet ikke i Familie med hverandre; men Navnet er saa særpræget, at der nok maa være en Forbindelse mellem Slægterne, naar vi kommer tilstrækkelig langt tilbage i Tiden.

I vor Tid skrives Navnet altid som Kaae eller Kåe, men i Kirkebøgerne, som er langt den vigtigste Kilde for Slægtsforskningen tilbage til omkring Aar 1700, bruges den moderne Skriveform ikke saa meget, naar man kommer lidt tilbage i Tiden. Da skrives Navnet meget ofte som Ko, Koe eller Kohe, og disse Former dækker sikkert nogenlunde Udtalen af Navnet. Det e eller he, som man træffer i Slutningen af Ordet, staar der vistnok for at markere, at Ordet udtales med Stødtone som Ko'. Det maa dog siges, at Navnet ogsaa skrives: Kaa eller Kaae i ældre Tid; især den første Skrivemaade brugtes. Helt tilbage i Middelalderen træffes Navnet skrevet som Kaa, og allerældst er Formen Ka, der nævnes i »Ribe Oldemoder«, en en Samlinger Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol, udgivet ved Oluf Nielsen 1869. I dette gamle Skrift nævnes Navnet første Gang i Oplysningerne om de Præbender, der tilhørte Domkapitlet, idet en Gaard i Tømmerby siges at ligge under det Præbende, der nydes af Petrus Ka omkring 1292. Det er vist den samme Kannik, der nævnes 1355 i Ribe som død. Hans Navn skrives da Petri Kaa. Man har fra Middelalderen en hel Række Personer, der hedder Kaa, og de træffes rundt i Landet. Jon Ka eller Johannis Kaa i Skaane, Jacobus Kaa i Hornsherred, Andreas Kaa paa Langeland, levede alle i det 14. Aarhundrede. Petrus Kaa 1406 i Rindum ved Ringkøbing, Jesse Kaa i Lunde Herred 1438. Mange af disse Personer har været Gejstlige som Petrus Kaa i Ribe. Den første Gang vi træffer Navnet i Østjylland er 1438, da der nævnes en Jesse Ascers, som kaldes Kaa, i Ø. Lisbjerg Herred. En Bonde ved Navn Oluf Kaa nævnes 1467 i Djurslands Sønderherred. Borger-skabsprotokollerne fra Aarhus gaar meget langt tilbage i Tiden, og her findes Kaa-Navnet flere Gange nævnt i Middelalderen, tidligst med Per Kaa 1471. I Ø. Lisbjerg Herred træffer vi 1477 Bonden Niss Kaa og i 1499 Jes Kaa. Ogsaa længere mod Vest gaar Navnet; i Hammerum Herred nævnes Michel Kaa 1498 og i V. Horne Herred Jess Kaa 1487.

Oplysning om disse og flere Forekomster af Navnet i Middelalderen gives i 16. Hæfte af »Danmarks gamle Personnavne« Pag. 523 f. Bogen nævner ogsaa, at Navnet formodentlig kommer af et Fuglenavn, idet Alliken i gammel dansk f. Eks. hos Peder Laale kaldes koo og lidt senere kaa.

Den Navneform, vi træffer saa ofte i Kirkebøgerne — Ko, Koe, Kohe, og som var den almindelige Udtaleform, kan nok forlede til at tro, at Nav-

net skulde komme af Husdyrnavnet Ko; men at dette ikke er Tilfældet, kan Jyder let forstaa, Navnet skulde da være K o u eller K u. At Skriftsprogets Ko lyder i Udtale som de ældre Skriflformer Ko, Koe er en Sag for sig, det er jo Øbomaal, som hersker i Skriftsproget.

Middelalderlige Navne: K o u kommer formodentlig af Husdyret, og et Navn som K o w e r, der jo tilsyneladende ligner K o e og K o u, er af en helt anden Oprindelse, idet det iflg. »D. g. P.« skal komme enten af det gammeldanske Ord Kogger, som kendes fra et Pilekogger, eller ogsaa har det sin Oprindelse af Ordet k o g e, jydsk k a a g e, som betyder k i g g e, se nøje efter, snuse i Krogene.

Vi maa efter disse Oplysninger fra denne yderst paalidelige Bog om de gamle Personnavne opgive enhver Tanke om nogen Forbindelse mellem vort Navn og det kære fromme Husdyr. Havde Navnet haft en saadan Forbindelse vilde det sikkert ogsaa have været et ægte Øgenavn eller Skældsord som. Faar, Stud, Svin, Mær eller lignende. Det er det sandsynligvis ikke.

Men Navnet er meget gammelt, og vi har set, at det i sidste Halvdel af Middelalderen træffes spredt over hele Landet fra Skaane til Vesterhavet Hyppigst dog i og omkring Aarhus hen mod Slutningen af 1400-Tallet. Det er da slet ikke saa sært, at der nu om Stunder er mange forskellige Slægter, som bærer Navnet, uden at de tilsyneladende har andet med hinanden at gøre, end at de bærer Navnet K a a e, og da Tilnavne ikke altid skrives i de gamle Protokoller, kan det være svært at finde Sammenhængen mellem de forskellige Slægter selv fra de sidste halvtredje hundrede Aar, da Kirkebøgerne kan vejlede os.

Her skal fremdrages en Slægt fra Hørning og Blegind Sogne; mange Mennesker paa Aarhuseggen og længere omkring vil i de nævnte kunne finde deres Forfædre og blive opmærksomme paa et Slægtskab, de maaske ikke før kendte.

1. Ole Nielsen Kaae i Blegind. Om denne Mand fortælles i Skanderborg Rytterdistrikts Fæsteprotokol for 1748 d. 24. April, at han fæster Enkemand Jens Rasmussens Gaard i Blegind og gifter sig med hans Steddatter Maren Jørgensdatter. Gaarden var en Halvgaard med Htk. Td. 2—6—1—1; desuden hørte til Gaarden et Stykke Ødejord paa en god halv Tønde Hartkorn. Som Indfæstning gav han 3 Rdl. og Gaarden havde en Besætning paa: 5 Bæster, 5 Køer, 2 Ungnød og 3 Faar. Samme Aar holdt Maren og Ole Bryllup, og da fortælles, at han er »af Hørning«. Hans Fader maa være den Niels Olesen af Hørning, som flere Gange er Fadder til Ægteparrets Børn, bl. a. i 1761, da Sønnen Niels blev døbt. Niels Olesen har et Par Børn, der ogsaa træffes som Faddere i Blegind sammen med ham, Datteren Voldborg og Sønnen Mads.

Ole Nielsen Kaae, eller Kohe, som han skrives i Blegind Kirkebog, maa sandsynligvis være Niels Olesens ældste Søn, og han var født omkring 1717. Han døde som firsaarig Aftægtsmand i Blegind 1797, mens hans Kone Maren Jørgensdatter, født ca. 1724, døde 1780. Da Navnet Jørgen ofte træffes i hendes Efterslægt helt op til vor Tid, skal vi kort fortælle om hendes Forældre.

Marens Fader hed Jørgen Sørensen. Han blev i 1719 viet i Blegind Kirke til Kirsten Sørensdatter af Blegind, og Kirkebogen siger, at han var fra Fregerslev. Aaret efter fæster han den her nævnte Gaard, som da havde været i Fæste til Laurs Andersen, der var blevet gammel og skrøbelig. Jørgen døde imidlertid efter 13—14 Aars Ægteskab, og hans Enke maa efter Tidens Skik og streng Nødvendighed gifte sig igen snarest muligt. Det blev den før omtalte Jens Rasmussen, der flyttede ind i Gaarden, fik Kone,

Barn og Fæstebrev, som udtrykkeligt siger, at han ægter Enken. Hans Fæstebrev er fra 29. Juli 1733. Der har formodentlig ingen levedygtige Børn været i dette Ægteskab, siden Gaarden gaar med Maren Jørgensdatter til Ole Nielsen Kaae.

Jeg maa her med det samme sige, at nogen fuldstændig Oversigt over Efterkommere af Maren og Ole kan jeg ikke give; men jeg forsøger at følge Slægten et Stykke ind i 1800-Tallet, saa nulevende Medlemmer af Slægten formodentlig kan finde Tilknytning til en af de nævnte. For Oversigtens Skyld er Personerne i det følgende forsynet med Numre, saaledes at Stamfaderen Ole Nielsen Kaae faar Nr. 1. Hans ældste Barn faar til dette Nummer føjet et Ettal, saa han faar Nr. 11; hans næste Barn faar Nr. 12, det næste igen Nr. 13 o. s. v. I næste Slægtled bruges de samme Numre med Tilføjelser, saa 11's Børn faar Numrene 111, 112 o. s. v. Saaledes fortsættes, saa der for hvert Slægtled kommer et Ciffer mere i Nummeret. Ældste Barn 11 behandles først og saa hans ældste Barn, saa Nr. 11's Efterkommere gøres helt færdige, inden vi kommer til Stamfædrenes andet Barn Nr. 12. Naar man har vænnet sig lidt til Nummereringen, er den forholdsvis let at finde ud af.

Ægteparret i Blegind-Gaarden havde ni Børn, hvoraf vistnok kun de fire blev voksne, og vi begynder altsaa med deres ældste Barn.

11. Jørgen Olesen Kaae, f. i Blegind 1749, han blev Mand i sin Fødegård, og i Aaret 1778 blev han gift med Maren Mortensdatter fra Blegind, ved Giftermaalet siges, at hun var Pige i Præstegaarden, og at han var Avlskarl. Deres ældste Barn hed:

111. Ole Jørgensen Kaae, f. i Blegind 1780; i 1806 blev han gift med Ingeborg Pedersdatter af samme By og Datter af Gaardmand Peder Ovesen. Ingeborg døde 1852 og Ole 1845 i deres Fødesogn, hvor de vistnok fik Faderens Gaard i Arv. De havde mange Børn.

111.1. Peder, f. 1808 i Blegind.

111.2. Jørgen Olesen Kaae, f. i Blegind 1810. Viet til Ane Thomasdatter af Blegind 1835. Hun var Datter af Gaardfolkene Thomas Sørensen og Maren Laursdatter. Jørgen Kaae døde i Blegind 1865 som Opholdsmand hos Søren Nielsen.

111.21. Ingeborg Jørgensdatter Kaae, f. i Blegind 1840.

111.22. Ole Jørgensen Kaae, f. i Blegind 1843.

111.3. Mariane Olesdatter Kaae, f. i Blegind 1813. Hun blev 1833 gift med Poul Rasmussen, Søn af Rasmus Christensen og Sidsel Pedersdatter, Gaardfolk i Blegind. Hvor de kom til at bo, vides ikke. Det ser ud til, at de ikke har faaet Børn født i Blegind.

111.4. Anne Marie Olesdatter Kaae, f. 1814 i Blegind, viet 1835 til Chr. Jensen Basse fra samme By og Søn af Gmd. Jens Christensen Basse. Ægteparret boede i Blegind, formodentlig Chr. Basses Fødegård. I 1842 døde han, og Anne Marie giftede sig derpaa med Jens Sørensen, Søn af Søren Nielsen i Koldt. I disse to Ægteskaber fødtes en Række Børn.

111.41. Maren Chrestensdatter Basse, 1860 viet i Blegind til Gdr. Anders Andersen, Børup i Tranbjerg Sogn, Søn af A. Laursen og Anna Andersdatter.

111.42. Jens Christensen Basse, f. 1840, gift med Ane Andersen.

111.43. Anne Marie Jensdatter, f. 1844 i Blegind. Viet i sit Hjemsgn 1865 til Chr. Pedersen, Stedsøn til Christoffer Olesen og Søn af Peder Seirsen og Mariane Hansen paa Blegind Mark.

111.44. Ole Michael Jensen, f. i Blegind 1846.

111.45. Ingeborg Jensdatter, f. i Blegind 1848.

111.46. Anne Seiersen Jensdatter, f. i Blegind. 1850.

111.47. Sørine Jensdatter, f. i Blegind 1855.

111.48. Nielsine Jensdatter, f. i Blegind 1858.

111.5 Mette Marie Olesdatter Kaae, f. i Blegind 1817, viet i Hjemsgnet 1838 til Enkemand Ole Christoffersen, Søn af Gmd. Christoffer Baltsasarsen og Maren Olesdatter. Af deres Børn kender jeg de to følgende.

- 111.51. Michel Olesen, f. i Blegind 1838, død 1841.
 111.52. Ole Olesen, f. i Blegind 1839.
 111.6. Michel Olesen Kaae, f. i Blegind 1819, død som Barn.
 111.7. Peder Olesen Kaae, f. i Blegind 1821. Han blev 1842 viet til Anne Johanne Thomasdatter (eller rigtigere Nisdatter), hun var Datter af Nis Thomsen Jessen. Børn kendes ikke.
 111.8. Michel Olesen Kaae, f. 1826 i Blegind og viet samme Sted i 1847 til Mette Katrine Lange, Datter af Heorik Lange v. Lampe og Dorthea Pallesdatter fra Marselisborg.
 111.81. Henrik Michelsen Kaae, f. 1850 i Virring.
 112. Maren Jørgensdatter Kaae, f. 1782 i Blegind og viet i samme Sogn 1807 til Peder Rasmussen af Blegind. De kom til at bo i Vejlbj, hvor han kaldes Peder Overgaard. 1819 døde Maren af Brystsygge, og han giftede sig med Birte Andersdatter, død 1824, hvorefter han indgik et tredje Giftermaal med Ane Kirstine Nielsdatter af Vejlbj. I de to sidste Ægteskaber havde han ingen Børn, mens Maren fødte ham fire.
 112.1. Peder Pedersen, f. i Vejlbj 1809.
 112.2. Jørgen Pedersen, f. i Vejlbj 1810.
 112.3. Michel Pedersen, f. i Vejlbj 1813.
 112.4. Anne Marie Pedersdatter, f. i Vejlbj 1815. Hun var opkaldt efter Mølleren Michel Olesen Kaaes Hustru fra Graa Mølle i Lisbjerg og blev baaret til Daaben af hende. Broderen Michel var selvfølgelig opkaldt efter Mølleren, blandt hvis Arvinger de senere findes (se Nr. 14).
 113. Anne Kirstine Jørgensdatter Kaae, f. 1786 i Blegind. Hun blev 1810 i Blegind gift med Jens Rasmussen Abild af Vejlbj. Han var ud af en gammel Vejlbyslægt, som visnok stammer ned fra Rasmus Abild, der 1699 var Smed i Byen (se Henrik Larsen: Vejlbj Sogns Landbohistorie, i Aarbøger for Aarhus Stift 1927 S. 196). Jens Abild var Søn af Rasmus Nielsen Abild og havde Annekspræstegaarden i Eje efter ham. Nogle af deres Efterkommere bærer Navnet Kaae.
 113.1. Rasmus Jensen Abild, f. i Vejlbj 1811. Blev 1838 i Vejlbj viet til Ane Jensdatter, hvis Forældre var Gaardfolkene Jens Pedersen Kaalby og Hustru der af Byen. Rasmus Abild boede 1860 i Kaalbygaard, og i 1880 bor han i Mtrn. 11.
 113.11. Jens Pedersen Abild, f. i Vejlbj 1838, han er opkaldt efter sin Morfar. Han blev gift med en Datter af Hans Rasmussen Aabye og fik hans Gaard Mtrn. 26 i Vejlbj.
 113.12. Ane Kirstine Rasmusdatter Abild, f. 1840 i Vejlbj.
 113.13. Jens Rasmussen Abild, f. 1840 i Vejlbj.
 113.14. Inger Kirstine Abild, f. 1845 i Vejlbj.
 113.2. Kirsten Jensdatter Abild, f. i Vejlbj 1813, viet 1835 i Vejlbj til Niels Pedersen Just, der blev Gaardmand i Byen. Efter hans Død blev hun gift med Peder Nielsen Hjortshøj. De boede i Mtrn. 19 i Vejlbj.
 113.3. Maren Jensdatter Abild, f. i Vejlbj 1814, død som lille.
 113.4. Jørgen Jensen Kaae Abild, f. i Vejlbj 1816, i 1838 viet i Fødesognet til Maren Nielsdatter Bomholt, Datter af Gaardfolkene Niels Bomholt og Ane Nielsdatter.
 113.5. Michel Jensen Abild, f. i Vejlbj 1817, viet her 1845 til Peder Laursens Datter Ane Mette Larsdatter. I Folketællingen 1880 kaldtes han Michel Jensen Kaae. Hans Børn bærer ogsaa Navnet Kaae. Boede i Mtrn. 151, nu udstykket.
 113.51. Mette Laursdatter Kaae, f. i Vejlbj 1846.
 113.52. Jens Abild Kaae, f. i Vejlbj 1847.
 113.53. Ane Kirstine Kaae, f. i Vejlbj 1849.
 113.54. Maren Kaae, f. i Vejlbj 1851.
 113.55. Peder Laursen Kaae, f. i Vejlbj 1853.
 113.6. Edel Marie Jensdatter Abild, f. i Vejlbj 1818.
 113.7. Maren Jensdatter Abild, f. i Vejlbj 1821.
 113.8. Birte Jensdatter Abild, f. i Vejlbj 1823.
 113.9. Jens Lassen Jensen Abild, f. i Vejlbj 1824. Han blev viet i Hjemsoagnet 1851 til Maren Jensdatter Christensdatter, der kun var 16 Aar. Hun var Datter af Gmd. Christen Mikkelsen og Birte Nielsdatter. Efter sin Mands Død giftede Maren sig med Laurs Jacobsen Kjeldsen. Christen Mikkelsens Far og Farfar havde før haft Gaarden, der har Mtrn. 12 i Vejlbj.

(Flere Oplysninger om Slægten Abild stammer fra Henrik Larsens førnævnte Artikel om Vejlbys Landbohistorie).

113.91. Jens Abild Jensen, f. i Vejlbj 1851.

113.92. Birte Jensen, f. i Vejlbj 1852.

113.9a. Christen Jensen Abild, f. i Vejlbj 1825 og viet der 1846 til Kristiane Rasmusdatter, hvis Forældre var Rasmus Christensen Mors og Mette Thomasdatter. De kaldes ved Giftermaalet Husmandsfolk i Vejlbj; men de havde dog vist ejet Kaalbygaard, som Chr. J. Abild fik efter sin Broder Rasmus (113.1). De havde foruden de to Sønner, som her nævnes, ogsaa en Datter, hvis Navn jeg ikke kender, men som sammen med sin Mand overtog Kaalbygaard efter dem.

113.9a1. Jens Jensen, f. i Vejlbj. Ifl. Bevilling af 1908 fik han Ret til Navnet A bild, som han ikke var døbt med.

113.9a2. Rasmus Jensen, f. i Vejlbj. Fik i 1908 Bevilling til at bære Navnet M o r s, som han havde efter sin Morfar.

114. Peder Jørgensen Kaa e, f. i Blegind. Han bor 1831 paa Ølsted Mark, død 1837. Han Kones Fornavn var Maren Kirstine, og hendes Efternavn har vistnok været Nielsdatter. Peder Jørgensen Kaae nævnes i Michel Olesen Kaaes Testamente; men hans Fødeaar har jeg ikke fundet. Han har tre Børn, der alle er født i Ølsted.

114.1. Mette Kirstine Pedersdatter, f. 1805. I 1822 blev hun gift med Laurs Lassen af Ølsted.

114.2. Niels Pedersen, f. i Ølsted 1808.

114.3 Maren Pedersdatter, f. i Ølsted 1811 og død tidligt.

12. Kirsten Olesdatter Kaa e, f. i Blegind 1750. I 1773 blev hun gift med Enkemand Anders Jensen i Vitved. I sit første Ægteskab havde han en Datter ved Navn Kirsten, hvis Mand Peder Eskesen i 1787 har en Gaard i Vitved, hvor Kirsten Olesdatter Kaae da faar Aftægt. Hun havde tre Børn: Jens, Maren og Ole.

121. Jens Andersen, f. i Vitved 1778.

122. Maren Andersdatter, f. i Vitved 1781.

123. Ole Andersen, der senere bruger Kaa e-Navnet, er født i Vitved 1786 el. 87. Han boede en Tid i Gimming ved Randers; i 1839 købte han en Gaard i Flensted, Laasby Sogn, og flyttede dertil med sin Kone Mette Pedersdatter og deres Børn, som vistnok maa være født i Gimming eller Ølst (se Alfred Kaae: Laasby Sogn S. 174ff. Flensted Mtrn. 1).

123.1. Anders Olesen, f. 1818.

123.2. Peter Olesen Kaae, f. 1821.

123.3. Michel Olesen Kaae, f. 1823, † 1824.

123.4. Kirsten Olesdatter, f. 1828, † 1829.

123.5. Kirsten Olesdatter, f. 1830. Hun blev gift med Simon Jensen, af Flensted, og de fik hendes Fars Gaard i Flensted; den er endnu i Slægtens Eje.

123.6. Karen Kirstine Olesdatter f. 1834, † 1849.

123.7. Niels Peter Olesen, f. 1837.

13. Anne Olesdatter Kaa e, f. i Blegind 1753. Hun blev i 1782 gift med Enkemand Hans Rasmussen i Blegind; men da han døde faa Aar efter, giftede hun sig med Ch r e s t e n T h o r s e n fra Bundgaarden i Toustrup, Dallerup Sogn. Han var af Legemsvækst en Kæmpe. I sine yngre Aar var han Kusk for den berygtede Godsejer Beringskjold til Søbygaard og Kalbygaard i Gern Herred, og der fortælles, at Godsejeren først satte ham i Lære hos en kongelig Kusk. Da Beringskjolds korte jydsk Godsejertid var omme, og han flyttede til et Gods paa Møn, vilde han have Thorsen med sig; men denne sagde Nej. Han kørte dog for sin Herre til Aarhus, og her fik Beringskjold ham lukket inde og satte seks Dragoner til at binde ham; men Kæmpen slog sine Hænder sammen og raabte, at den første, der kom ham nær, skulde blive knust imod Stenbroen. Dragonerne turde ikke gaa løs paa ham, og Beringskjold maatte leve sin lidet lykkelige Livsskæbne til Ende uden Chr. Thorsens Bistand. Hjemme i Toustrup var det Mening, at Thorsen skulde have Fødegaarden i Fæste. Det fik han imidlertid ikke, fordi han et Foraar, da han skulde saa Byg, nægtede at gøre en Hovtur. Han bandede paa, at han skulde saa Byg, og han vilde ikke til Hove. En saadan Opsætsighed kunde ikke taales, han maatte ikke faa Gaarden, han rejste til Blegind og

giftede sig med Hans Rasmussens unge Enke (se T. Bundgaard Lassen: En Lærers Livserindringer, L. Lassen, S. 42-43).

I sit første Ægteskab havde Anne Olesdatter en Datter, Kirsten, og med Kæmpen havde hun Birgitte og en Datter mere, hvis Navn ikke nævnes i Kirkebogen.

131. Kirsten Hansdatter, f. i Blegind 1783.

132. Birgitte Christensdatter, f. i Blegind 1787 og viet 1814 til Gregers Nielsen. De kom til at bo i Flensted (se Alfred Kaae: Laasby Sogn, S. 181 Billede af Gaarden og S. 183. Paa 179 F. om Nr. 132.2).

132.1. Kristen Gregersen, f. i Flensted, Laasby Sogn, 1815.

132.2. Micholine Kaae Gregersdatter, f. samme Sted 1817. I 1840 gift med Gmd. Jens Sørensen i Flensted. Deres Efterslægt lever endnu i Gaarden, der ejes af Ingvard Jensen, som er Sønnedattersøn af Ægteparret.

132.21. Søren Peder Jensen, f. i Flensted, Laasby Sogn, 1836, fik sin Fars Gaard i Flensted.

132.22. Gregers Jensen, f. s. St. 1838.

132.23. Mariane Jensdatter, f. s. St. 1840.

132.24. Ellen Marie Jensdatter, f. s. St. 1842.

132.25. Søren Jensen, f. s. St. 1844.

132.26. Niels Jensen, f. s. St. 1847.

132.27. Rasmus Jensen, f. s. St. 1850. Boede paa sine ældre Dage paa Gaarden Tornbjerg i Møllerup, Linaa Sogn.

132.3. Ane Kirstine Marie Gregersdatter, f. 1820 i Flensted.

132.4. Nielsine Katrine Gregersdatter, f. 1822 i Flensted.

132.5. Søren Kristian Gregersen, f. 1824 i Flensted.

132.6. Ole Kaae Gregersen, f. i Flensted 1828. Han fik en Ejendom paa sin Fødegaards Mark, og her boede efter ham Sønnen Gregers Kaae Olesen. Ole Kaae havde efter sin Morfar arvet en Kæmpekrop.

14. Michel Olesen Kaae, født i Blegind 1763 og død i Graa Mølle i Lisbjerg 1834. Før sit Giftermaal var han en Tid Møllersvend i Tarskov Mølle. I Aaret 1792 giftede han sig med Anne Marie Nielsdatter Høeg, der to Aar tidligere var blevet Enke efter Graa-Mølleren Christen Urenholt. Paa den Maade kom Michel Kaae til Velstand, som han selv ved sin Driftighed øgede. Med sin Hustru havde han Sønnen Ole Michelsen Kaae, der døde som Barn. Hans Kone havde i sit første Ægteskab foruden Sønnen Niels Høeg, Døtrene Elisabet og Lene Kirstine, der blev gift henholdsvis med Forpagteren paa Vilhelmsborg Mads Christian Gulmand og Søren Sørensen i Nymølle.

I 1828 døde Michel Kaaes Hustru, og nogle Aar senere oprettede Mølleren et Testamente, hvorefter de Værdier, han maatte efterlade sig, skulde deles. I det følgende skal vi se lidt paa dette Dokument, der er præget af Tidens Tankegang og blandt andet opretter et Par Legater. Det var ret almindeligt paa den Tid at Folk, der havde lidt paa Kistebunden, skænkede Legater til Skoler, til de fattige eller til andre ædle Formaal. Man saa det som Udtryk for et fromt og ædelt Sindelag, og man satte sig et Minde for Efterslægten, idet man gjorde sit til at fremme ædle og gode Formaal. Det er i Grunden et smukt Udslag af Rationalismens Tankegang; men der ligger selvfølgelig ogsaa noget af det deri, at man vilde sætte sig et Minde, der helst skulde vare til evig Tid.

Michel Olesen Kaaes Testamente.

Mølleren indleder Testamentet, der endnu findes i Afskrift hos en af Efterkommerne af hans Arvinger, med nogle Ord om, at hans Formue er tilvejebragt ved Flid, Sparsomhed og Guds Velsignelse, og nu vil han lave det saadan, at den gaar i Arv til de Persnoer, der er ham mest kære og »ifølge Blodets Baand nærmest vedkommende«. Desuden skal der som omtalt oprettes to Legater.

Det ene er et Skolelegat paa 1300 Rdl., som indsættes blandt Stiftets offentlige Midler, og hvis Renter skal deles ligeligt imellem Lisbjerg og Blegindskoler som Opmuntring for Elever, der har vist »Flid og Sædelighed«. Efter Bestemmelsen skulde der blive tre Præmier til hver Skole aarlig, og de skal uddeles af Sognepræsten og Skolekommissionen i Forbindelse med Skolens Lærere. »De, der har faaet Belønning et Aar, kan ikke

næste Aar tildeles samme igen. Og jeg ønsker, at disse Præmier maa bestemmes til Indkøb af saadanne Varer, der kunde være Børnene i længere Tid nyttige og om muligt i de ældre Aar til Minde om deres velanbragte Skoletid — — — det maa ikke anvendes uden, hvor paafaldende Flid og Sædelighed er vist af Børnene«. Hvis der et Aar ikke er Brug for alle Præmierne, oplægges disse til næste Aar og kan da bruges til et fattigt Barns Oplæring hos en duelig Haandværker. Dog maa ogsaa her Flid og god Opførsel være til Stede for at faa Legatet.

Det andet Legat er et Udstyrslegat. Det er paa 2000 Rdl. og gælder ligeledes for de to Sogne Lisbjerg og Blegind, som Michel Olesen Kaae følte sig saa stærkt knyttet til. Renterne af dette Legat skal bruges til Udstyr for en fattig Pige, der indgaar Ægteskab. Hun skal være født i paagældende Sogn og af alle være kendt som et ordentligt Menneske. Legatets to Halvdele er hinanden uvedkommende, saa hvert Sogn passer sit, og det maa kun udbetales hvert andet eller tredje Aar. Uddelingen foretages af Sognets Præst i Forbindelse med Sognets Skolelærer og Præstens Medhjælpere. Det siges udtrykkeligt, at Pigen ikke maa være under 22 Aar. Har hun været ude at tjene, maa hun være forsynet med godt Skudsmaal, og hun maa have været flittig og sædelig i Skolen. Den Person, hun indgaar Ægteskab med, maa ogsaa være »bekendt fra fordelagtige Sider, saa det har al Sandsynlighed for sig, at hendes Valg er heldigt. Blandt flere af forresten lige gode Egenskaber foretrækkes den, der har opholdt sig længst og bosætter sig i Sognet«.

Foruden disse tvende Legater udsatte Mølleren 200 Rdl. Sølv til Vedligeholdelse af sit Gravsted paa Lisbjerg Kirkegaard, »saa det ikke forkommer eller bliver nedstødeligt. Sognepræsten faar af Renterne 2 Rdl. aarligt, for at Pengene under hans Tilsyn og »under Embeds Ansvar« udnyttes efter sit Formaal, saa en fattig Familie i Byen kan holde Gravstedet i Orden for Resten af Renterne. Legaterne findes endnu.

Om Opgørelsen af Dødsboet siges i Testamentet, at de faste Ejendomme sælges ved Auktion, og alle udestaaende Fordringer inddrives saa skaansomt som muligt. Den gamle Peder Sørensen i Terp skal have fri Bopæl saa længe han lever, imod at holde Huset i Orden med Ler og Tag.

Dødsboets Overskud deles i Lodder og gives i bestemte Portioner til følgende Arvinger:

Ole Jørgensen Kaae i Blegind (Nr. 111) og hans Børn.

Otto Gulmand i Spørring »min Plejesøn« og hans Børn.

Birgitte Christensdatter (Nr. 132), gift med Gregers Nielsen i Flensted — deres Børn.

Ane Kirstine Jørgensdatter (Nr. 113) og J. Abilds Børn i Vejlbj.

Peder Jørgensen (Nr. 114) i Ølsted og hans Børn.

Maren Jørgensdatters (Nr. 112) to Børn paa Vejlbj Mark.

Ole Andersens (Nr. 123) Børn i Ølst Sogn ved Randers.

Desuden tillægges Børn, som er opkaldt efter Mølleren, hans Hustru eller Søn en særlig Arv. Saaledes fik Sønnen Michel af Ole Olesen paa Forlev Mark 200 Rdl., Otto Gulmands Datter 250 Rdl, Gregers Niensens Søn og Datter, Ole og Micholine 500 Rdl. Den vanvittige Ole Peder Gulmand faar 20 Rdl. aarlig, om han ikke er paa Hospitalet i Randers, disse Penge skal da fradrages Legatrenterne. Michel Gulmands Børn skal alle dele 200 Rdl., Hans Gulmands Børn ligeledes 200 Rdl., og Michel Gulmands Datter, som var opkaldt efter Møllerkonen, fik ekstra 100 Rdl.

Som Eksekutorer i Boet indsatte Michel Olesen Kaae Prokurator Hald og Borgmesteren i Aarhus, Justitsraad Fleischer. De skal for deres Ulejlighed hver for sig nyde 1000 Rdl. Nogen Opgørelse af Boet har jeg ikke set, men det har skønnes, at det har været ret stort, og at Graamølleren har siddet i endog meget gode Omstændigheder. Jeg har da ogsaa hørt Efterkommere af Arvingerne sige, at det var mange Penge at arve, især for dem, der var opkaldt efter en af de afdøde.

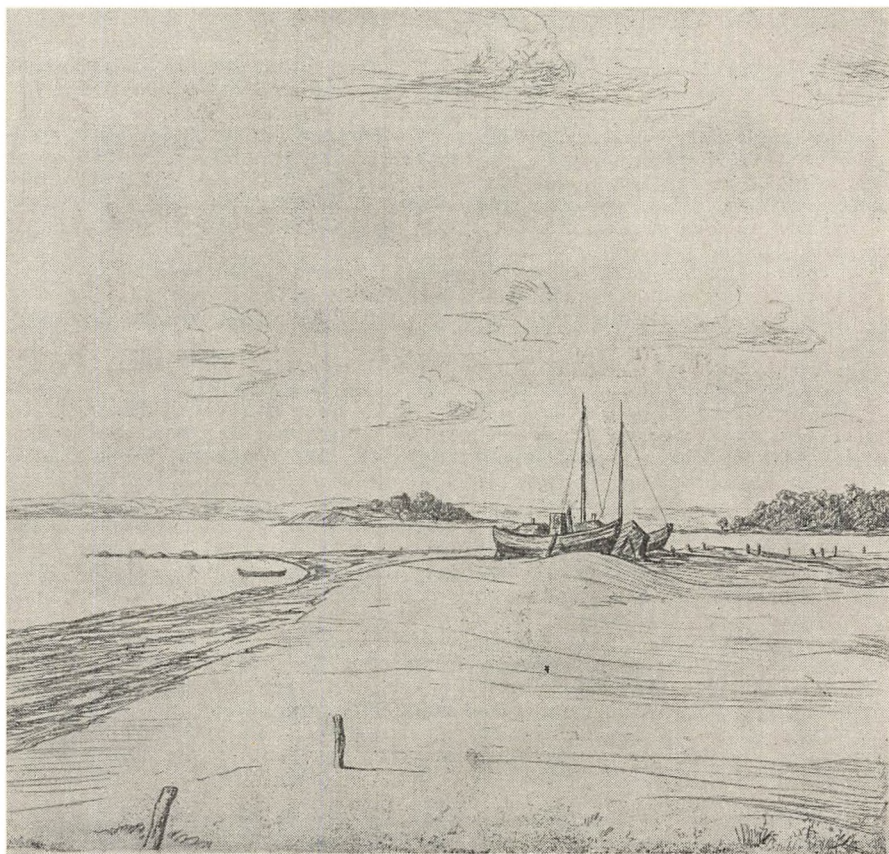
Ovenstaaende kan formentlig tjene til at udrede nogle Traade i det Væv Kaae-Slægterne danner. Det var et tilfældigt Møde med Graamølleren Testamente, der ledte mig paa Sporet af denne Slægt fra Blegind og Hørring.

Og vel er vi ikke med Ole Nielsen Kaae (Nr. 1) af Blegind kommet ret langt tilbage; men vi har et Spor at følge tilbage i Tiden, og da Bladet sidder paa en Kvist, Kvisten paa en Gren og Grenen paa et Træ, er vi paa den rette Vej ud i Vildnisset for at finde Bjerget, hvorpaa Stamtræet stod.

M O L S

Tegninger
af
C. W. Stubbe Teglbjærg.
✕

Baade paa Stranden. — I Baggrunden Kalø.

Ved Begtrup Vig.

Pigtradshegnet.
Set fra Helgenæsvejen over Markerne ved Fuglsø ned mod Ebeltoft Vig.

Trehoje i Sne.

Præsten i Gern, Hr. Erik Thomsen, og hans Retstrætter.

Udtog af Tingbogen for Tvilum Birk 1683—86.

Af Poul Rasmussen.

I Modsætning til det store Flertal af det 17. Aarhundredes Bønder kunde Præsterne selv læse Loven og Forordningerne og fornaaede at udtrykke sig saavel mundtligt som skriftligt. Da Præsterne desuden havde Tid og Raad til at føre Processer, og deres sociale Position var saa stærk, at de ikke gik af Vejen for en Dyst med Herremænd og andre Rangspersoner, blev det i næsten alle Herreder og Birker stridbare Præster, der relativt førte langt de fleste Processer. Tvilum Birk i Aarene 1683-86 danner i saa Henseende ingen Undtagelse fra Flertallet af Datidens Retskredse. En væsentlig Part af Siderne i Birkets Tingbog fra denne Periode er nemlig optaget af Referater af de Retssager, hvori Præsten i Gern, Hr. Erik Thomsen, var enten Sagsøger eller sagsøgt.

Hr. Erik Thomsens Moder var Søster til Niels Eriksen i Barret Enemærke (Tingbogen, Fol. 18), og hans Fader var Broder til Raadmand Peder Sørensen i Aarhus (Aarhus Stifts Aarbøger 1933, S. 172) og hed altsaa Thomas Sørensen. Erik Thomsen blev dimitteret til Universitetet fra Aarhus Katedralskole i 1662, i 1664 tog han Baccalaurgraden, og i 1672 blev han udnævnt til Sognepræst for Gern og Skanderup Sogne. I dette Embede døde han i 1700. Hans Kone hed Ingeborg Nielsdatter og var muligvis Datter af Præsten Niels Christensen Friis til Nabosognene Skorup og Tvilum og hans Hustru, Ingeborg Nielsdatter Ferslev. (Wibergs Præstehistorie og H. Friis-Petersen, Personalhistoriske Bidrag til Aarhus Kathedralskoles Historie, Statsbibliotekets Haandskriftsamling).

Første Gang Tingbogen nævner Hr. Eriks Navn, er i Referatet af den Sag, Peder Rosenørn til Tvilum anlagde mod ham i 1683, fordi han havde ladet sine Folk fælde en raadden og stynet Bøg i Koris øde Skov (Fol. 3). Hr. Erik kunde øjensynlig ikke komme uden om Anklagens Realiteter, men vilde naturligvis nødigt indrømme det. Han benyttede derfor en i hine Tider meget yndet Fremgangsmaade og fremsatte en Række formelle Indsigelser, idet han bl. a. gjorde gældende, at Birkefogeden var partisk og ikke kunde beklæde Retten, fordi han paa Trods af Danske Lovs Bestemmelser var Dømmer i to Retskredse (Fol. 26 ff.). Peder Rosenørn betalte igen med samme Mønt, da Præsten en Dag havde sendt to Mænd til Tvilum, som skulde stævne ham, fordi Præsten ønskede den omtvistede Bøg synet af Synsmænd, udmeldte ved Framlev Herreds Ting. Han lod nemlig sin Kone gaa ud til Stævningmændene og bede dem komme ind i Stuen. Da det stred imod Skik og Brug, vægrede de sig først ved at efterkomme Opfordringen,

men lod sig til sidst overtale til at gaa ind i Hovedbygningen. Her oplæste en af dem Stævningen for Peder Rosenørn efter en Kopi, som det var Meningen, han skulde beholde. Peder Rosenørn forlangte imidlertid at se den originale Stævning, der var udfærdiget paa stemplet Papir, og som de ligeledes havde med sig. Saa snart han havde faaet Originalen i Hænde, sammenlignede han den med Kopien og konstaterede derved, at Kopien ikke var en ordret Gengivelse af Originalen, saaledes at han i Modstrid med Kongens Forordninger var blevet stævnet efter en Stævning, som ikke var skrevet paa stemplet Papir (Fol. 30 ff.).

Sagen om den stynede Bøg, der i øvrigt ikke fandt sin endelige Afgørelse ved Birketinget, var en Fortsættelse af andre Stridigheder, som Hr. Erik Thomsen havde haft med Peder Rosenørn, og som havde ført til en Række Processer, der dog alle var afsluttet, før den ældste bevarede Tingbog paa-begyndtes (Fol. 26 f.). Af nogle Spørgsmaal, Hr. Erik stillede til forskellige Vidner, fremgaar det, at Peder Rosenørn bl. a. havde forsøgt at genere ham ved at tilsige sine Bønder i Gern til Hoveri, naar de skulde køre Brænde for Præsten. Desuden havde han forbudt dem at give Hr. Erik det Offer, hans to nærmeste Forgængere havde faaet paa Taksigelsesfesten, d. v. s. ved den Gudstjeneste, der holdtes den 11. Februar i Anledning af Afvisningen af Svenskernes Storm paa København samme Dag i 1659. (Fol. 22).

Et Aars Tid efter at Peder Rosenørn havde anlagt Sag mod Hr. Erik Thomsen for ulovlig Skovhugst, rettede han et nyt Angreb paa Præsten. Den 25. Juli 1684 førte han nemlig en lang Række Vidner, hvis Udtalelser skulde bevise, at han havde forsømt sine Embedspligter, taget for høje Honorarer og behandlet sine Sognebørn med utilbørlig Brutalitet. Det første Vidne var Mette Lauridsdatter i Gern, som forklarede, at da »Vor Herre havde bortkaldt hendes Mand, Rasmus Nielsen, en fattig Husmand af Gern, ... var hun inde i Hr. Eriks Hus og Stue i Gern, var hos ham med hendes grædende Taare og var begærende, at Hr. Erik vilde gøre hende en liden Ligprædiken over hendes Mand, og at ville give ham en Sletdaler (d.v.s. 4 Mark) derfor, hvorimod Hr. Erik svarede, at han kunde ikke gøre det for 1 Sletdaler, han vilde have 1 Rigsdaler (d. v. s. 6 Mark), om han skulde prædike over ham«. Da hun var saa fattig, at hun umuligt kunde afse mere end en Sletdaler, maatte hun nøjes med at bede Præsten kaste Jord paa Liget, hvad han lovede at gøre næste Søndag, naar Gudstjenesten var forbi. Om Søndagen gik Hr. Erik imidlertid hjem, straks efter at han havde holdt sin Prædiken, saaledes at de paarørende maatte hente ham tilbage for at faa Jordpaakastelsen forrettet. Paa samme Maade gik det Husmand Morten Lauridsen i Holmstol, da han sendte sin Kone til Præsten og tilbød ham en halv Rigsdaler for at holde en lille Tale over hans Barn. Hr. Erik svarede, at han ikke vilde gøre det for mindre end en hel Rigsdaler. Næste Søndag, da Præsten kom til Kirken, gik Morten Lauridsen hen til ham og bad ham endnu en Gang om at holde en Prædiken for en halv Rigsdaler; men Hr. Erik stod stejlt paa sit Krav og vilde kun tale, hvis han fik en Rigsdaler udbetalt med det samme. »Da begærede han at ville have kastet Jord paa Barnet, som stod i Graven. Da gik han ind i Kirken og forrettede hans Embede, og den Tid han havde gjort Tjeneste, gik han ud, som han vilde have gaaet til hans Vogn. Saa fulgte han efter ham, at han vilde kaste Jord paa Liget, og bad, at Sognemændene skulde drages til Minde. Da svarede han, at han vilde gerne kaste Jord paa det«. Heller ikke Rasmus Nielsen i Skanderup kunde overtale Præsten til at tale over hans Barn for en halv Rigsdaler. Derimod kunde han ikke nægte at gøre sin Embedspligt og kaste Jord paa Liget. »Den

Tid Liget skulde bæres til Kirkegaarden, skikkede Rasmus Nielsen en Karl ud, som skulde ringe Klokken, men Præsten formente ham det. Saa gik han selv ned til Præsten og spurgte ham ad, hvorfor Klokken maatte ikke lige saavel blive ringet for hans Barn som for andre, hvortil han svarede, at han havde ikke hans Kjole hos sig«. Foruden de tre allerede omtalte førte Peder Rosenørn 7 andre Vidner, der ligeledes beklagede sig over, at Hr. Erik forlangte en urimelig høj Betaling for at prædike over sine afdøde Sognebørn. For at tale over Børn og Husmænd vilde han saaledes have 1 Rigsdaler, for at tale over Gaardmænd og deres Koner fordrede han 2-3 Sletdaler og for at tale over Møllere og deres Slægtninge krævede han 2-3 Rigsdaler. Uundværlige var Præstens Ligprædikener dog ingenlunde, og mange Mennesker, der ikke kunde eller vilde betale det, han forlangte, nøjedes med en simpel Jordpaa-kastelse. (Fol. 32-35).

I det 17. Aarhundrede var det Skik og Brug, at Barselkoner, første Gang de deltog i Gudstjenesten efter Fødselen, blev højtidelig indledt af Sognepræsten. Til Gengæld gik de, efter at Prædikenen var holdt, op til Alteret og ofrede til Præsten. Det ser ud til, at Kirkegangskonerne i Gern og Skanderup Sogne havde været vant til at betale 2 Mark, men at Hr. Erik Thomsen vilde have deres Offer sat op til 3-4 Mark. Medens Honoraret for Ligprædikenerne i alt Fald blev aftalt, før Prædikenen blev holdt, fik Præsten først sit Offer, efter at han havde indledt Kirkegangskonen. For at skaffe sig større Offer benyttede Hr. Erik derfor den Fremgangsmaade, at han slukkede Lysene paa Alteret, saa snart en Kirkegangskone havde lagt mindre end 3 Mark paa Alteret, og naar han efter Gudstjenestens Afslutning gik ned gennem Kirken, kastede han Pengene ind i Stolen til hende. Mange har utvivlsomt givet Præsten det Offer, han forlangte, for at undgaa denne Forhaanelse, men der var ogsaa dem, der var ligeglade og slet ikke havde noget imod at faa deres Penge tilbage. (Fol. 36 f. og 54 f.)

Det hidsige Sind, Hr. Eriks Behandling af Kirkegangskonerne røbede, overmandede ham ogsaa ved andre Lejligheder. Tre Vidner kunde saaledes fortælle, at han en Søndag, som han stod i Messesærken foran Alteret, var gaaet »ud af Døren ud paa Kirkegaarden med en Kæp i Haanden at ville drive nogle unge Knægte ind i Kirken, og som han kom ud af Vaabenhuset, løb de fra ham, og dermed vendte han sig og gik ind i Kirken igen og de efter ham« (Fol. 37). Heller ikke voksne Medlemmer af sine Menigheder undsaa han sig for at revse korporligt. Niels Lassen i Gern havde han f. Eks. slaet saa haardt med et Spanskrør, at det gik i Stykker, Christen Madsen i Holmstol slog han »ved Siden af hans Hoved«, fordi han havde nægtet at køre Møg for ham, Rasmus Svendsen i Skanderup, hvis Lam var løbet ind paa Kirkegaarden, slog han med en Kæp, Svend Sørensen i Skanderup, som havde leveret et Tiendelam, hvis Øre var skaaret af, fik et Slag i Panden, og baade Christen Rasmussen i Ellerup og Mogens Christensen i Mølbave gav han en Ørefigen, fordi de vilde aflevere deres Korntiende paa en Tid, da han ikke havde Plads til at modtage den. (Fol. 35 f.) Christen Rasmussen forsikrede, at han ikke regnede Præsten den Ørefigen, han fik, »til ondt«, og heller ikke de andre Vidner var særligt indignerede over Præstens Voldsomheder, som næppe nogensinde vilde være blevet paataalt, hvis ikke Peder Rosenørn var blevet hans Avindsmand og havde søgt at fremdrage alt det ufordelagtige, der kunde siges om ham. I vore Dage vilde det unægtelig vække Opmærksomhed, hvis en Præst gav sig til at slaa løs paa de Gaardmænd og Husmænd, der ikke var ham til Maade; men i hine Tider tog man ikke An-

stød af nogle Hug, som en Mand tildelte dem, der stod et Trin under ham paa den sociale Rangstige.

Foruden med Herren til Tvillum var Hr. Erik indviklet i Retssager mod sin Forgængers Enke, Christence Madsdatter, og med Degnen i Gern, Christen Mortensen. Striden med Cristence Madsdatter, der havde fæstet en Halvgaard i Gern, drejede sig om den Pension, han skulde betale hende i Hehold til en d. 24. Juli 1674 afsluttet Kontrakt, men som han mente, beløb sig til mere end den Ottendedel af Kaldets Indkomster, som Danske Lov 2—13—10 fastsatte som Maksimum (Fol. 59 ff.). Hvad Fjendskabet med Degnen angaar, gik det i alt Fald tilbage til 1683. I 1685 kunde to Mænd fra Gern nemlig bevidne, at de for to, tre Aar siden havde opsøgt Præsten og paa Degnens Vegne bedt ham »være hans Ven og forlade ham, hvad han havde forset sig imod ham«, ikke saa meget fordi han angrede, hvad han havde gjort, som fordi han havde »ingen Penge at trætte bort«. Hr. Erik havde svaret nej. »Han vilde ikke forliges med ham, den Skælm, Tyv og Rakker«, og sagde, at han skulde faa en Ulykke« (Fol. 54). I 1685 søgte Præsten at ramme sin Modstander ved at anklage ham for at have mishandlet sin Kone, Sidsel Christensdatter. Det første Vidne, Præsten førte, var Jens Nielsen i Gern, som fortalte, at Christen Degn for 11 Aar siden havde boet hos ham. Engang han lige var kommet hjem, blev han uens med sin Kone og slog hende over Armen med en Pisk. Hun forlod straks Stuen og skjulte sig ude i Stalden, men gik senere hen til Præsten. Aaret efter flyttede Christen Degn ind i Jens Pedersens Hus, og medens han boede der, havde han engang slaet sin Kone, saa Blodet flød hende ud af Øret. Ved en anden Lejlighed havde han taget en stegt Høne og noget Æggemad, der stod paa Bordet, og kastet det paa Gulvet, »og muligt fordi han ikke behagede hans Hustru, saa vilde han ikke heller behage den Mad, hun havde kogt«, mente Jens Pedersens Kone. I Aarene, der fulgte, fortsatte Christen Degn med at prygle sin Kone, som tit og ofte nødtes til at søge Tilflugt hos Naboerne. Noget før Jul 1684 havde hun saaledes banket paa Iver Christensens Dør, og da hun var kommet ind, bad hun dem slukke Ild og Lys, da hun var meget bange for, at hendes Mand skulde finde hende og gøre en Ulykke paa hende. Ogsaa Rasmus Lauridsen havde hun flere Gange bedt om at huse hende en Nat. Sidste Gang hun kom, havde han imidlertid afvist hende, fordi hun ikke havde været i Kirken efter en Barnefødsel og derfor blev betragtet som en uren Kvinde, der kunde bringe Ulykke over det Hus, hun betraadte. (Fol. 49 ff.).

Christen Degn havde ikke blot slaet sin Kone, men hun mente ogsaa, han havde været hende utro med Rasmus Pedersens Hustru, Karen Eriksdatter. Efter Morgenbønnen (d. v. s. en Gudstjeneste, Præsten i Gern holdt tidligt hver Fredag Morgen) den 27. Februar 1685 fremsatte hun sin Beskyldning mod Karen Eriksdatter og slog hende med sin Knytnæve baade inde i Kirken og ude paa Kirkegaarden, saa Blodet løb hende ud af Næse og Mund. Udenfor Kirkegaarden endelig faldt hun paa Knæ og svor, at saa sandt hun vilde arve Guds Rige, havde Karen Eriksdatter ligget hos Christen Degn den Nat. (Fol. 48).

Til Forsvar for den Behandling, han havde givet sin Kone, anførte Christen Degn, at hun forsømte sit Hus, og førte bl. a. Vidner paa, at hun en Dag var gaaet hjemmefra og havde ladet sit spæde Barn blive liggende indsvøbt i Klæder foran den kolde Kakkellovn. Desuden lod han sin Svigerfader, Christen Lauridsen, der var Degn i Linaa, og sin Svigerinde, Magdalene Christensdatter, bevidne, at hans Kone ikke var ved sin fulde Forstand. Sit Arbejde kunde hun nok passe, men hun kom ofte med noget forvirret Snak

om forskellige Genstande af Sølv og Guld, som hun ejede og vilde have stillet frem. (Fol. 52). Set med vore Dages Øjne forekommer det besynderligt, at det kunde undskylde en Mand, der mishandlede sin Kone, at hun var sindssyg; men Datidens Mennesker havde nu engang svært ved at drage Konsekvenserne af deres Viden om de sindssyges Utilregnelighed.

Vistnok som Følge af hans daarlige Forhold til Konen havde Hr. Erik Thomsen faaet Provsten til at suspendere Degnen fra sit Embede. Desuagtet havde han, før Skærtorsdagsgudstjenesten skulde begynde, tændt Lysene og sat dem paa Alteret, ligesom han havde sunget for paa Salmen efter Prædikenen. Degnen undskyldte sig med, at en Dreng, Præsten havde eksamineret og fundet duelig til at fungere som hans Stedfortræder, havde glemt at tænde Lysene og ikke sansede at begynde Sangen, da Præsten havde holdt sin Prædiken. (Fol. 53 f.).

Striden mellem Hr. Erik Thomsen og hans Degn fortsatte ogsaa ud over den Tid, fra hvilken Retsagerne er refereret i Tvilum Birks ældste Tingbog. I 1691 indstævnedes Hr. Erik saaledes Degnen for en Provsteret paa Grund af hans »ukristelige og forargelige Forhold imod hans Hustru og hans Modvillighed og Opsætsighed mod hans Præst«. Retten dømte Degnen til at gøre Hr. Erik offentlig Afbigt og ikke lade sig »befinde udi noget sligt herefter enten mod sin Præst, Hustru eller andre«. (Aarhus Stifts Aarbøger 1919, S. 192).

Voer Klostermølles fem Frugthaver.

Kiøbenhavnske Tidender (Berlingske Tidende) bragte d. 4. April 1783 nedenstaaende Bekendtgørelse. Voer Ladegaard Sogn, der siden 1822 har hørt til Tyrsting Herred, hørte dengang til Voer Herred. De i Østjydsk Hjemstavn i Fjor omtalte Munke-Kirsebær i Tønning stammer muligvis fra Klostermølles store Haver.

Efter Vedkommendes Foranstaltning bliver ved een eneste Auction udi Sr. Hans Friisses Gaard i Schanderborg, Løverdagen den 26de April 1783, om Formiddagen Kl. 10 slet, bortsolgt Ør Closter-Mølle, beliggende i Woer Ladegaards Sogn, Woer Herred, under Schanderborg Amt, 3 Mile fra Horsens, 2 Mile fra Schanderborg og 5 Mile fra Aarhus, som staar for Mølleskyld 12 Tdr. 6 Skpr., Hartkorn, Ager og Eng 2 Tdr. 1 Skpr. samt Skov 2 Alb.; Bygningen bestaaer af 28 Fag Stuehuus og 8 Fag Aftægts-Huus, 13 Fag Stald og Fæhuus, 17 Fag Lade og Vogn Remisse, samt et Huus uden for Gaarden, som for nærværende Tid er uden Beboer, hvilke Bygninger med Maale-Værket, der bestaar af 2 Qværne, er i Brand-Cassen assureret for 900 Rdrl. Til Møllen kan aarlig saaes 12 a 14 Tdr. Rug, 3 a 4 Tdr. Byg, 6 a 7 Tdr. Havre, 4 a 5 Tdr. Boghvede, avles 50 til 60 Læs Høe, græsses og foeres 6 Bæster, 20 til 24 Fæhøvder og 40 til 50 Faar. Ved Møllen er 5 Hauger, hvori findes, foruden store Frugt-Træer, hvoraf kan have 60 til 80 Tønder Frugt om Aaret, unge Træer til at sælge, omtrent 3600 Æble-Træer, 800 Pære-Træer, 700 Kirsebær-Træer, 700 Blomme-, Apricose- og Pferschen-Træer, 200 Morbær, 1550 Hollandske Linder og 100 Castanie-Træer, foruden Zeller og Lamberske Nødder, Provindse-Roser, hvide og gule Stikkelsbær, røde, hvide og ansigtfarvede Ribs til Hækker. Til Møllen er anseelig Fiskerie, som fra Alders Tid dertil haver ligget, foruden det som tilhører den i den bekjendte Mossøe. Skoven bestaar af Bøg og endeel Riis-Eege; tæt ved Møllen kan endnu opgraves endeel Muursteen i Grunden af det der forhen staaende gamle Closter.

Ry Galgebakke. 162 m høj.

Ry Galge.

En Udgravning.

Af Cfr. Holtet.

Lige Øst for Himmelbjerglandsbyen Ry — eller som den ofte kaldes Gammel Rye — ligger et ejendommeligt Hedebakke-
drag. Alvorlige, tunge Lyngbjerge hæver sig højt, og fra deres
Toppe haves en Udsigt over Gudenaadalen og Salten-Langsødalen,
hvis Skønhed og Ejendommelighed man skal lede viden om for
at finde Magen til.

Det lønner sig at bestige Toppene, men det koster Umage og
Anstrengelse at mase sig gennem Lyng og Egekrat; thi der er
hverken Vej eller Sti. Undtaget er dog en enkelt Top, den højeste,
der syner viden om; thi til den fører i sære Bugtninger op ad
Bakke og ned i Lavninger en gammel, lyngkranset, dybt nedskaa-
ret Hulvej. Toppen, man stræber mod, kendetegner sig derved
som særlig betydningsfuld, og det er den, for det er Ry Galge-
bakke.

Ved Foden af Kollen standser Vejen, og ad en vringlende Sti
maa man ase de sidste Meter til Toppens Flade.

Efteraar er det. Rønnebærbuske staar med tunge, røde Bær,
men Egepurrenes fligede Løv er gult i Kant, tæt som de staar
om og paa det gamle Rettersted, skabende en ejendommelig,
alvorsfuld Stemning.

Det skal undersøges, om det virkelig er et Rettersted, og om
Navnet Galgebakken og Folketraditionen har Realiteter bag sig.

Alt taler derfor. Ry var i Middelalderen en ret betydelig By,
der antages at have været Købstad og nævnes som saadan 1536,
uden at den dog ses at have haft fuldstændig Købstadnæring, end-

sige Magistrat. Den havde store Markeder. Dens store, taarnprydede Korskirke (indviet til Sct. Søren) og dens hellige Kilde var Valfartssteder for Pilgrimme og nævnes i Reformationstidens Stridskrifter jævnsides med »Vor Frue i Karup« o. a. En Del af sin Anseelse fik Byen vel ogsaa fra Øm Kloster, der ligger i Ry Sogn og kun fjernet et Par Kilometer derfra.

I St. Sørenskirke samledes den 4. Juli 1534 den jydsk Adel og Gejstlighed for at udvælge Christian III til Konge.

Ry har haft eget Birketing, der nævnes allerede 1442. Et ordentligt Birketing maatte have sin Galge, men hvordan og hvorledes den Ry Galge har været indrettet, er der intet opbevaret om. Store Byer, som f. Eks. København og Ribe havde murede Galger, der var hele Bygningsværker, og kunde »huse« ret mange paa een Gang (»Syv er en Galge fuld«), men saa meget kan man ikke vente i en lille Landjurisdiktion.

Man ved altsaa nok, hvorledes at en Galge kan have set ud, men en metodisk Gravning i en Galgebakke har aldrig været foretaget*).

En stille, graa Oktobermorgen, hvis Stemning passer saa mærkeligt til det alvorsfyldte Sted, hvorpaa vi staar, begynder Gravningen. Vi har ikke Anelse om, hvor paa Bakketoppens Flade Galgen skal findes, og alt for megen unødig Gravning skal helst undgaas. En Udgraver skal have »Næse«, og den svigter ikke; thi hurtigt træffes i en »Prøvegrøft« paa »broget Jord«, der har set Solens Lys før. Her har der tidligere været gravet et Hul, hvis Rande et øvet Øje kan konstatere, og nu kommer en svær, formuldet Stolpe frem. Det er den ene Galgestolpe — som det senere kunde fastslaaes — den vestre. Efter nogen Søgen finder vi endnu et Stolpehul — østre Galgestolpe.

Ry Galge har altsaa bestaaet af to svære, nedgravede Stolper, der foroven har været forenede med et Tværtræ — Galgehammeren, — hvori Synderne hang. Stolpehullerne er nogenlunde kegleformede; Dybde ca. 1.50 m, største Radius ca. 1.30 m. Stolperne var komplet formuldede, men de kunde erkendes som mørkfarvet Jord og kunde nogenlunde maales. Vestre Stolpe havde haft rektangulær Form og synes at have været kanthugget, Maal ca. 27×30 cm. Østre Stolpe synes at have været en utilhugget, rund, svær Stamme. Diameter ca. 44 cm. Der var sikre Tegn paa, at Stolperne, hvad ogsaa maatte ventes, har været udskiftede flere Gange, og da østre Stolpe sidste Gang fornyedes, har man nøjedes med at nedgrave en utilhugget Stamme.

Stolperne var forfærdede — for at staa støt og fast — ompakkede med Kampesten, og Jorden omkring dem var godt faststampet. Galgens indvendige Rum udmaaltes til 4.20 m. Deres Spændvidde er altsaa efter gammelt Maal ca. 7 Alen, og der er følgelig intet til Hinder for, at den kan have huset flere Individier paa en Gang. Den er orienteret i vestlig-østlig Retning.

Bagbundet og siddende baglæns paa Rakkerens Sluffe, maaske et Par Gange undervejs forlystet med et Bid af Bøddelens gloende

*) Siden dette blev skrevet i Efteraaret 1944, har Dr. phil. P. V. Glob foretaget en Udgravning af Galgebakken ved Slagelse.

Tang, er den dømte bleven kørt ad den gamle Hulvej, der ormebugter sig til Bakkens Fod. Puffet og stødt af Mestermannen og hans Svend har han maattet vandre det sidste Stykke opad den stejle Sti til Galgens Stolper, under hvis Hammer en speget Fælle forlængst havde holdt Bryllup med »Jomfru Hampereb« og »stod sin Ret paa Ravnemarked«.

Ry Præst har bedt den sidste Bøn for og med ham.

Han er bleven klynget op saaledes, at hans Ansigt vendte mod Nord, Sorgens og Uhyggens Bolig. Hans sidste, bristende Blik har da paa Bakkedraget paa den modsatte Side af Byen fanget Sct. Søren's Kirke — den Kirke, der ved hans Daab tog ham i sin Favn, men hvis Lære han svigtede.

Ranglende her og der efter Vindenes Behag i en skraalende Sværm af Ravne og Krager hang han saa der, til han var mere forhakket og hullet af Fuglenæb end et Fingerbøl.

Hvis da ikke Familien af sær Naade fik hans Krop udleveret eller lønligt fjernede den.

Til sidst løsnedes Sener og Baand, Raden faldt ned, og Knoglerne blev et Bytte for de vilde Dyr og spredtes trindt om paa Bakken.

I Fylden til østre Stolpehul fandtes et kraftigt Skinneben, der vel er en sidste Rest af en af Galgens Beboere.

Stolpehul — østre Galgestolpe. Bunden af Hullet med Støttesten.

Stolpehul — vestre Galgestolpe. I Midten ses den formuldede Stolpe ompakket med Støttesten.

I andre Tilfælde, særlig hvis man manglede Plads, toges han dog ned, efter længe nok at have været et Tegn til Skræk og Advarsel. En Skarpretter-Prisliste for 1689, har følgende Taxter: For En at hænge, 10 Rdl; For En af Galgen at nedtage, 4 Rdl.

Begravelsen skete i saa Tilfælde ved Galgens Fod.

Selv i Galgen havde den hængte ikke altid Ro. En Tyvefinger var et Heksemiddel af første Rang. Den gjorde Øllet stærkere, mere berusende og mere velsmagende, naar den i en Traad hængtes ned gennem Tøndens Spunshul.

Skønt den uhyggesvangre

Galgebakke var et Hjemsted for Gru og Rædsel, har sikkert de Ry-Ølkoner i Natmulm med Angst og Bæven sneget sig derop for at hente det Middel, der kunde hjælpe dem til godt Aftræk paa Øl til tørstige Markedsgæster. Ogsaa Haand og Armpibe anvendtes i Overtroens Tjeneste.

Vi søger efter Begravelser og har det Held at finde en saadan ca. 2 m Syd for Galgen. Den var nok saa uhyggelig. Det var en uregelmæssig gravet Grav (ca. 1 m lang, ca. 92 cm bred og ca. 1.10 m dyb), der dog snarest maa kaldes en Kule.

I den laa et Skelet, men i saa uregelmæssig Stilling, at det maa være kastet ned. Kraniet laa med Næsen nedad, Ryggen var knækket to Steder, og Underextremiteterne, der laa nederst, var bøjede ind under den øvrige Del af Legemet.

Brudene kan skyldes den uregelmæssige Stilling og Jordens Tryk, men det var ganske øjensynligt, at Nedlægningen eller rettere Nedkastningen — som Ry Rakker vel har besørget — var sket ganske raat og uden noget som helst Forsøg paa at frembringe almindelig Ligstilling.

Skelettets Knogler havde deres indbyrdes Sammenhængsforhold, hvorfor Muskler og Baand ikke kan have været opløste da Nedkastning skete.

Det mærkeligste er, at Skelettet efter en senere foretagen anthropologiske Undersøgelse viser sig at være af en Kvinde. Højde ca. 158 cm. Kraniet af »nordisk« Type, langskallet, betydelig Hjernekapacitet (over middel), alle Tænder bevarede og regelmæssige og uden Caries eller andre sygelige Forandringer. Hun har været ung — mellem 20 og 30 Aar.

Hvad hun har gjort, og hvordan hun har mistet Livet, kan ikke oplyses. Halshvirvelsøjlen er ganske normal, uden Tegn paa voldelig Medfart, og hun er følgelig — hverken bleven halshugget eller hængt. Der kendes i det hele taget ikke i Danmark noget Exempel paa, at man har hængt Kvinder. Derimod har man kendt levende Begravelse af Kvinder. »Under en Balje« er den tekniske Benævnelse, formentlig fordi hun dækkedes af en Balje, hvorover Jorden kastedes. Forholdene her taler dog imod denne barbariske Dødsmaade. Snarest har den unge Kvinde fra Ry Galgebakke forekommet sin Straf ved at aflive sig selv i Fængslet. I saadanne Tilfælde blev Liget som Regel af Natmanden — Rakkeren — nedgravet paa Galgebakken.

Flere Begravelser kunde muligvis findes, men yderligere Gravning blev undladt af Hensyn til Bevoksningen.

Begravelse paa Ry Galgebakke. Bemærk Skelettets sammentrykte Stilling. Ansigtet vender nedad.

Galgen var uærlig, og skulde den rejses eller fornyes maatte alle Kredsens Tømrere deltage, saa ingen kunde lade en anden noget høre. Enhver maatte i det mindste gøre et Hug, slaa et Søm i eller lign. Maaske var det et Bevis paa denne Fordom, at vi i Fylden til vestre Stolpehul fandt et mindre, stærkt forrustet, Jernsøm. Med selve Galgens Bygning kan det ikke have at gøre, thi Galgehammeren maa have været skarret ind i Stolperne og

Galge med to Klenter. Kalkmaleri, Vinderslev Kirke, ca. 1500. Det udgaaede Træ og de visne Buske skal forøge Galgebakkens Uhyggestemning.

og formentlig yderligere fæstnet med Træagler eller svære Spigre. Mon ikke det har været en Tømrermester, der for at »være med i det« har skullet slaa et Søm i Stolpen, og som saa i Befippelse enten har tabt Sømmet eller lige frem har snydt og har ladet, som han slog Sømmet i, men lumskelig har ladet det falde ned i det endnu ikke helt fyldte Stolpehul?

Om Fundenes Ælde kan ikke siges andet, end at de ligger forud for 1687, hvilket Aar Birket nedlagdes. — Tingbøger eksisterer — endda med store Huller — først fra 1661 og fra disse haves ingen Oplysninger, men fra andre Dokumenter kendes Henrettelser i 1591 og 1594.

Galgen var kun for de mest foragtede Forbrydere, og da særlig agtede Forbrydere, og da særlig Tyvene. Man tiggede og bad om den Naade at falde for Sværdet, hvis man kunde undgaa den uærlige Dødsmaade at blive hængt.

Som den velforsynede By, Ry var, har den ogsaa haft et andet Rettersted — »Stejlebakken« — for ærlige Lovovertrædere. Der hen til fører en Dal, der den Dag i Dag bærer det dystre Navn »Jammerdal«.

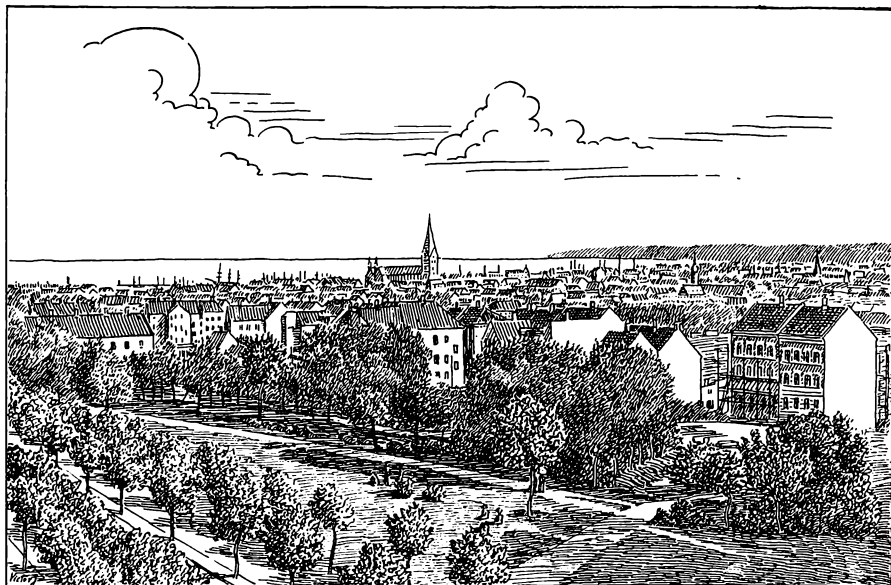
Man kan spørge, om Galge og Stejle han have været meget i Brug i det lille Ry Birk.

Det kan vist nok antages at have været Tilfældet.

Tiden Raahed og Voldsomhed gav sig Udslag i hyppige og grove Forbrydelser, og i Bedømmelsen af disse anlagdes andre Synspunkter end nu. Tredie eller fjerde Gang begaaet Tyveri førte næsten uværgerlig sin Udøver i Galgen. Drab, Røveri, Trolddom, Gudsbespottelse, Sodom o. a. fik sin Løn paa Blok og Baal.

Helsingør, der i 1578 formentlig kun havde omkring et Tusinde Indbyggere, men som ganske vist gæstedes af mange urolige Fremmede, havde saaledes i een Sommermaaned ikke mindre end 4 bevislige Drab og 3 Dødsfald af mistænkelig Natur.

Ry gæstedes af mange Fremmede og Landstrygere og havde vel ogsaa sine egne sorte Faar, saa Galge, Blok og Stejle har næppe manglet Søgning.

Udsigt over Aarhus i 1890'erne, set fra Infanterikasernen. I Forgrunden Rebslagerbanen. Længst til venstre Høegh Guldbergsgade (uden Huse). Den lange Bygning er det gamle Vadskerit, som oprindeligt var en Svovlstikfabrik.

Rebslagerbanen - min Barndoms Legeplads.

Tekst og Tegninger af Victor Jensen.

Hvor er de Landboere misundelsesværdige, som bor et Sted, de kan kalde deres Barndomshjem, og som de atter og atter kan vende tilbage til, selv om det kun er i Mindet. Vi stakkels Byboere har intet blivende Sted, hvor vi kan dvæle i vore Minder, naar vi bliver ældre. Snart bor man i eet Hus, snart i et andet, snart i een Gade og snart i en anden, ja, maaske skifter man ogsaa Bydel eller By.

Jeg har været saa heldig næsten hele mit Liv at bo i nordre Bydel af Aarhus, og derfor staar denne Bydel naturligt mit Hjerter nærmest, og herfra har jeg fulgt Byens Udvikling fra en lille smaaborgerlig Provinsby, hvor alle kendte alle og tog Del i deres Livs Sorger og Glæder, til Storstaden med over 100,000 Indbyggere, hvor man næppe kender sin Nabo eller Genbo og derfor betragter dem som uvedkommende, ligegyldige Personer.

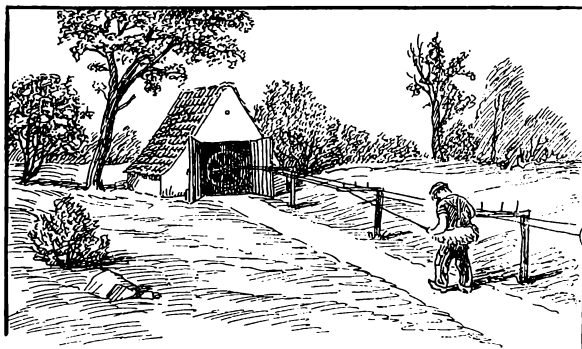
Min Far var Tømrer og byggede en Del Smaahuse i Sjællandsgade, Byens største Gade, hvad Indbyggere angaar, og vi flyttede ofte fra eet Hus til et nyt; derfor har jeg ikke noget bestemt Hus, jeg kan udpege som mit Barndomshjem. Desto bedre husker jeg de Legepladser, hvor jeg tilbragte min første glade Barndomstid.

Rebslagerbanen var min Barndoms første Legeplads, men den findes ikke mere. Byen har opslugt den. Den laa, hvor nu Sjællandsgade, Fynsgade, Guldbergsgade og Samsøgade ligger, men kun Sjællandsgade havde enkelte Huse dengang. Paa denne Rebslagerbane laa et lille Hus, hvor den flittige, lille Rebslager Dyhr havde sine Remedier. Dag efter Dag gik den lille Mand med det store, sorte Skæg baglæns, men han snoede Reb efter Reb af Ham-

pen, som han havde omkring Livet, og kastede det færdige Reb op over Stativerne. Og i Huset, hvis store Porte stod aabne, drejede Rebslager-Anton eller Tosse-Anton, som han kaldtes, det store Hjul ved Hjælp af en Stang. Time efter Time fra tidlig Morgen til sildig Aften stod han der og fik kun Lov at hvile, naar Dyhr havde naaet Banens Ende ved Samsøgade og gik op for at vinde Hamp om Livet.

Det Rebslagerhus øvede en forunderlig Tiltrækning paa mig. Det var ikke særlig stort, men var bygget saaledes, at Tegltaget omtrent naaede Jorden. Hele den ene Gavl var næsten optaget af en stor Port, som kunde slaas op til begge Sider, og indenfor stod det store Hjul. Der var halvmørkt og uhyggeligt derinde og vrimlede med Rotter.

Ud fra Porten strømmede denne uforklarlige friske Duft af nyt Reb. Det er for Resten mærkeligt, som hvert Fag har sin særlige Duft. Jeg kom i mange Aar hos en Skomager i Nørregade, og der var ogsaa en egen Duft, vist en Blanding af Beg og frisk Læder. Men den Værkstedduft, som jeg altid har holdt mest af og endnu indaander med Glæde, er dog den harpixfyldte Duft fra et Tømrerværksted. Den var jeg alt fortrolig med fra min tidligste Barndom.

Rebslageren i Arbejde. Den lille, flittige Dyhr vandrede baglæns ned ad Reberbanen Dag efter Dag —

han gik og spandt sine Reb. Hans smaa, brede Fingre, der var brune og haarde som Læder, løste hastigt Tot efter Tot af Hampen, der stod om hans Mave som Fiberskørtet paa en Hawaii pige, og det var mig ubegribelig, at han kunde faa netop saa megen Hamp mellem Fingrene, at det hastigt snurrende Reb blev lige tykt i hele sin Længde.

Han var ikke let at faa en Samtale med, og jeg forstod ikke meget af, hvad han mumlede mellem Skægget. Men hvor kunde han blive vred den lille Mand, naar Drengene drillede ham.

Hans Fjende Nr. 1 var Julius, Kvarterets Spasmager. Jeg glemmer aldrig Dyhrs Vrede, da bemeldte Julius havde kastet et Bundt Hamp hen paa det stadig roterende Reb. Hampen indfiltrede sig saaledes i Rebet, at det næsten var umuligt at faa det skaaret fra. Og værre blev det, da Julius havde spændt et Reb tværs over Banen, saa Dyhr paa sin baglæns March faldt over det.

Men Maalet var fuldt, da Knægten en Dag i Mørkningen havde skaaret Rebet næsten helt over, saa Dyhr ikke kunde spinde. Rebslageren troede, at Tosse-Anton havde nedlagt Arbejdet, fordi det var over Fyraften, og fo'r op og gav ham et vældigt Nakkedrag. Den stakkels Anton blev saa forfjamsket, at han ikke kunde forklare, at han havde drejet Hjulet hele Tiden. Paa Vejen ned opdagede Dyhr, hvad der var sket.

Rebslageren blev saa rasende, at han svor, at hans Plageaand skulde komme paa Raadhuset og faa Ris, en dengang almindelig og frygtet Straf for Drengene, der havde forset sig alvorligt. Og en skønne Dag overlistede han

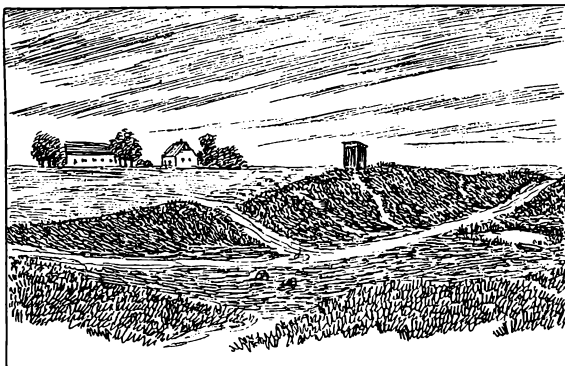

Julius og fik ham slæbt op i Huset, stængede Porten og satte Anton til at passe paa, mens han hentede en Betjent.

En halv Time efter kom han med Betjenten. Jeg tror, det var Willumsen; men da der blev lukket op, var Fuglen fløjet. Mens Anton nok saa troligt havde holdt Vagt ved Porten, var Julius ganske stille forduftet gennem et Hul i Taget. Hvordan Krigen endte, husker jeg ikke; men adskillige Aar senere stak Julius af til Amerika. Det var dog ikke Dyhrs Skyld.

Jo, der kunde fortælles mange smaa Oplevelser fra Rebslagerbanen. Det var ogsaa der, vi laa Sommeraftener, naar Retræten havde lydt fra Kasernen, og de nye Jenser skulde hjem. Vi morede os da ofte med, som Drengene har for Skik, at lave smaa Pakker og lægge dem paa det nye Fortov af Tjærebeton. Naar Jenserne da i Farten hjemad saa de fine Pakker, bukkede de sig efter dem, men saa til deres Forundring Pakken glide ned i Grøften. Det var jo os, der havde bundet en Snor i dem og trak dem ned.

Dette Fortov af Tjærebeton var noget helt nyt, og de fremmede Mænd, der lagde det, havde indgydt os stor Skræk. En stor Tjærekoget, næsten som et lille Lokomotiv, var kørt op paa den ny-anlagte Vennelyst Boulevard, og for at vi Drengene ikke skulde more os med deres Ting, havde Tjæremændene svoret, at hver

Charlottehøj, som den saa ud i Halvfemsene med Vagthuset paa Skrænten og det lille Kær i Slugten.

Dreng, der rørte deres Sager, skulde blive puttet i Ovn og brændt. De viste os med dystre Blikke en halvbrændt Barnetræsko, som havde tilhørt den sidste uheldige Dreng, der havde fristet den tunge Skæbne. Intet Under, at der stod Respekt om de skumle, skæggede Karle, og der var ingen af os, der havde Mod til at røre deres Sager, naar de var gaaet hjem efter Fyraften.

Ak ja, hvor mange Minder knytter der sig ikke til denne Rebslagerbane. Det var ogsaa her de drabelige Kampe med Underofficersbørnene fra Kasernen stod. Vi havde bygget en mægtig Fæstning med Volde og Grave, men ved et natligt Kommando-Raid ødelagde de det hele og jævnedes Fæstningen med Jorden. Men Gengældelsen traf dem. Næste Dag opførte vi Fæstningen igen, men i Mørkningen fyldte vi Gravene med Vand.

Desværre fik vi ikke Lejlighed til at overvære Vandgangen, fordi vi blev kaldt hjem til Sengen, men en Overløber fortalte, at den var frygtelig. Et Par fik en vaad Sok og en faldt helt ned i Graven, saa han blev vaad over hele Kroppen.

Senere forelagdes Kamppladsen til Eksercerpladsen ved Charlottehøj. I Lavningen der udkæmpedes store Slag, og efter Kampene opførtes vilde Sejrsfester. Først holdtes hele Vandpantomimer i det lille Kær, som dengang fandtes i den nordlige Del af Dalen. Vi trak Tøjet af og skiftedes til at sejle ud i det Trug som Artilleriet vandede deres Heste ved. Siden tændte vi Baal og stegte Kartofler i Gløderne. Hvor smagte de ristede Kartofler herligt. Det maa være der fra, jeg den Dag i Dag har særlig Forkærlighed for de Kartofler, der ved Afdamningen er blevet lidt brankede.

Efter Maaltidet tog vi fat paa Fredspiben, der bestod af en Stump af

Fars Spanskrør. Det var en skrap Tobak, der sved baade i Hals og Øjne. Naar Solen var gaaet ned bag Charlottehøjgaard, samledes hele Troppen til Hjemmarch. Det var et sælsomt Skue. Hjemmefra havde vi medbragt nogle Stumper Staaltraad samt Rester af Julelys, og fra omliggende Marker skaffedes nogle Roer. De blev udhulet og udskaaet Øjne, Næse og Mund, derefter sattes det tændte Lys ind, og saa drog Troppen hjemad med de sælsomme Hoveder, der lyste uhyggeligt i Halvmørket. Jeg synes endnu at kunne fornemme den ejendommelige Lugt af Stearin og brændt Roe. Drengenes Hang til Mystik var tilfredsstillt.

Da Samsøgade blev ført igennem fra Sjællandsgade til Guldbergsgade, blev Rebslagerbanen for kort, og Dyhr flyttede den til Langelandsgade, men ved Marcuskirken Opførelse forsvandt den ogsaa her. Den lange og forfaldne Vadskeribygning, der engang havde været Tændstikfabrik, forsvandt, da de store Bygninger ved Samsøgades Torv blev opført. Vor Legeplads blev derefter forlagt til Galgebakken.

En Salme fra Stautrup.

Af August F. Schmidt.

I den autoriserede Salmebog for Kirke og Hjem (1897) findes som Nr. 583 denne smukke Salme:

Drag ud, hver Kristensjæl paa Jord,
for Herrens Sag at krige,
gribe Aandens Sværd, det er Guds Ord,
for det maa Fjenden vige;
du gaar til Kamp paa Liv og Død
mod ham, der med Gud Herren brød
og Naadepagten spotter.

Men tykkes dig, din Strid er haard,
og svart det er at kæmpe,
da vid, din Frelser foran gaar
for Fjendens Larm at dæmpe;
grib derfor frejdig Troens Skjold,
byg dig bag Herrens Ord en Vold,
og du skal Hvile finde!

Hold dig trøstigt fast ved Daabens Pagt,
og lad kun Fjenden fnyse,
det ved du dog, at Helveds Magt
for Herrens Ord maa gyse!
Tag saa vor Frelseres Bøn i Mund,
og bed den ret af Hjertens Grund,
den gør Guds Kæmper stærke.

Og du skal visselig bestaa,
trods alskens Løgn og Snarer,
thi den ret aldrig kan forgaa,
som Herrens Ord bevarer;
med Daabens Pagt i Sind og Mund
staar fast du paa Guds Kirkes Grund,
den ingen Magt kan rokke,

Har saa til sidst du kæmpet ud,
naar det ad Aften hælder,
og sendt det sidste Suk til Gud
did, hvor Livskilden vælder,
da i vor Herres Jesu Navn
Guds Engle bære vil i Favn
dig ind til Herrens Glæde.

I Den danske Salmebog (1953) findes Salmen Nr. 618.

I Salmebog for Kirke og Hjem anføres Salmen som skrevet af en ukendt, medens det i Den danske Salmebog oplyses, at dens Diger er Muremester og Lægprædikant Mikket Jensen (se den sidstnævnte Salmebog Side 854).

I det følgende skal meddeles de nødvendige Oplysninger om den Mand,

der har skrevet »Drag ud, hver Kristensjæl paa Jord«, som kan synges til Melodien: »Nu fryde sig hver kristen Mand og springe højt af Glæde«.

Mikkel Jensen (i Folkemunde kaldt Mikkel Murer eller Mikkel Murermester) boede i Stautrup (Kolt Sogn, Ning Herred) i den smukke Skovegn nær Brabrand Sø. Han blev født 13. Marts 1801 paa Marselisborg Jægergaard (Viby Sogn), et Skovløbersted, hvor hans Forældre, Murermester Jens Christensen og Hustru Maren Jensdatter, da boede.

Mikkel Jensen indgik 23 Aar gammel Ægteskab (29. Oktober 1824) med Pigen Karen Nielsdatter (34 Aar gammel), der tjente som Husbestyrerinde hos Comtesse Wedell Jarlsberg paa Gaarden Jarlsminde i Kolt Sogn. Af Kirkebøgerne for Viby og Kolt Sogne ses det, at der i Mikkel Jensens Ægteskab fødtes Børn fire Gange, hvoraf der fødtes Tvillinger tredie Gang.

I 1927 kunde en 93-aarig Kone fra Lemming huske Mikkel Murermester. Hun fortalte, at han boede i Stautrup Skov og var en meget samvittighedsfuld Mand. Hvad han lavede og paatog sig kunde man være vis paa blev fuldført, saa vedkommende Arbejdsgiver kunde være tjent med det. Han var ogsaa en gudfrygtig Mand, passede sine Ting og holdt gudelig Forsamling om Søndag Eftermiddag i sit Hjem. Da han havde temmelig langt til Kirke og skulde færdes op ad en trang og bakket Vej, har de religiøst prægede Sammenkomster i Hjemmet ofte maattet gøre det ud for Kirkegang. Mikkel Murer, der, som det synes, maa have været en Slags Lægprædikant, var meget anset som Murermester, og i en vid Omegn blev det ham betroet at foretage Reparationer og Istandsættelser i Kirkerne.

I 1853 udgav Mikkel Jensen et Skrift: »Den kristne Daab og Korsets Betegnelse, opsamlet i den hellige Skrift til Troens Bestyrkelse«. Det har ikke været muligt at opdrive denne lille Bog, der antagelig indeholder Tanker, som ligner dem, der bærer hans Salme frem. Arbejdet har antagelig sin Interesse ved at vise, hvorledes en Lægprædikant gav Udtryk for sine religiøse Tanker for et Aarhundrede siden. Mikkel Jensen døde 23. August 1860, knap 59½ Aar gammel, hvorimod hans Hustru først gik bort 25. Oktober 1871, 81 Aar gammel. Hun overlevede sin Mand i 11 Aar, skønt hun var 11 Aar ældre.

Mikkel Jensens Salme fremkom først Aaret efter hans Død, i Dansk Kirketidende 20. Oktober 1861, Nr. 44, Sp. 703, hvor den har til Overskrift: »Kamp og Seier«. Man kan ypperligt tænke sig, at Præsten i Kolt, den grundtvigsk prægede Andreas P. J. Teilmann (1847-75), Fader til Præsten Jørgen Teilmann, Bering Valgmenighed, efter Mikkel Jensens Død har faaet offentliggjort hans Salme, der uden Tvivl har været vel kendt i de religiøst vakte Kredse i Stautrupnegnen. Salmen har siden sunget sig ind i Menighedens Hjerter, hvad dens Optagelse i Den danske Salmebog er et smukt Vidnedsbyrd om. Fra Dansk Kirketidende 1861 blev den optaget i Roskilde Konvents Salmebogs to Tillæg (fra 1873 og 1890), ligesom den ogsaa er indgaaet i Indre-Missions Salmetillæg — og saa siden i vore autoriserede Salmebøger fra 1897 og 1953.

Mikkel Jensens Salme viser os Udviklingen fra det pietistiske Standpunkt hen imod det grundtvigske. Det er maaske ikke noget Tilfælde, at den i Salmebogen for Kirke og Hjem staar omgivet af saadanne grundtvigske Salmer som »Aftensukket, Nattegraaden« og »Herrens Røst, som aldrig brister«. Salmen findes i nævnte Salmebog i det Afsnit, som bærer Betegnelsen »Kristenlivets Kamp«. I Den danske Salmebog staar den i Afsnittet »Kamp« og omgivet af Salmerne »Op i Kristne, ruster Eder« (Grundtvig) og »Halleluja! jeg har min Jesus fundet« (Brorson).

Det er rigtigt nok, at Mikkel Murers Salme er anbragt i saadanne Omgivelser. Den handler jo om kristne Menneskers Kamp og om den Sjælefred, det giver at have stridt sig igennem Tvivl og Anfægtelser til et fast afklaret Livssyn indenfor den kristne Kirkes Grund*).

Man kan uden Tvivl gaa ud fra, at Mikkel Jensen i Stautrup vilde have sluttet sig til *Bering Valgmenighed* (oprettet 1876), hvis han havde levet længe nok. Han har Typelighed med grundtvigsk vakte Lægfolk og Lægprædikanter, som man kender dem fra andre Egne af Landet. Det ældste grundtvigske Slægtled var oprindeligt pietistisk præget, men under Paa-virkning af Grundtvigs Salmer og den frembrydende Højskolebevægelse fik det efterhaanden det grundtvigske Tilsnit, som blev overtaget af de følgende Slægtled indenfor denne folkelige og kirkelige Bevægelse.

Man kan næppe tænke sig, at den Stautrup Murer kunde have følt sig hjemme i *Lars Bjørnbaks Kreds* paa Viby Højskole (oprettet 1857). Mikkel Jensen har sikkert ikke været uden Evner; det er jo heller ikke enhver, der skriver religiøse Digte, som opnaar at yde Bidrag til vor Kirkesalmebog. Da dette skete for Mikkel Murermester, omend ikke inden efter hans Død, maa det anses for nyttigt her at fremkomme med nogle Oplysninger om ham, idet enhver, der har Interesse for den danske Menigheds Salmebøger, gerne vil vide Besked om alle, der har skrevet Tekster i disse vore mest udbredte Bøger.

Smaatræk fra Fortiden.

Kagstrøgen paa Ebeltoft Torv.

Fra Ebeltoft skrives d. 2. Sept. 1778 til »Viborg Samler«, Viborg: I Dag blev Rasmus Pedersen af Colding for sit begangne Tyverie og gjorde Indbrud efter ergangne Landstings-Dom her paa Ebeltoft Torv offentlig kagstrøgen og fik Tyvsmærke paa sin Pande. Han skal nu siden arbeide i Jern hans Livstid ved Kiøbenhavns Fæstning.

Sømmelig Lystighed i Stilling for 150 Aar siden.

Den 18de Septbr. 1803 om Eftermiddagen forsamledes de fleste af Stilling Byes Mænd og unge Karle sig og holdt et Skyde-Selskab. Der blev skudt 96 Skud efter een Skive, 120 Skridt til Maalet; de udsatte Præmier tilfaldt følgende: Rasmus Nørgaard første og bedste Skud, Peder Siøgaard andet og Jens Andersen tredje Skud. Efter samme holdte Selskabet sig en sømmelig Lystighed og blev under Fryderaab og Trompeters Lyd drukket med Hier-tets Ønske: Skaal for vor dyrebare Konge, elskte Kronprinds og det hele Kongehuses Velgaaende. Dernæst for vor agtværdige Sognepræst, som bidrog til dette Selskab. Ved Ophævelsen blev sammenskudt 1 Rdlr. 14 Sk. til Byens meest trængende Fattige, og derpaa gik i al Venskab hver hiem til sit.

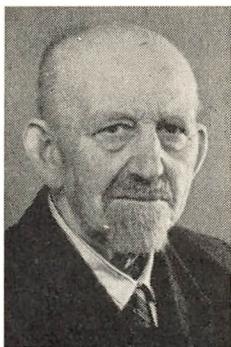
(Aarhus Stiftstidende, 1. Oktbr. 1803).

---

*) Asger Højmark har omtalt Salmen i Værket: »De grundtvigske Fri- og Valgmenigheder« ved Asger Højmark og Uffe Hansen (1944), 30-31. Se ogsaa Pastor Niels Grønilds Oplysninger i Kirkebladet for Viby 30. Oktober 1932. Aug. F. S. i Aarhus Amtstidende 3. September 1945.

Barndoms- og Ungdomserindringer fra Aarhusegnen.

Af fhv. Højskoleforstander Povl Holm.

Povl Holm.

I nedenstaaende Erindringer har fhv. Højskoleforstander Povl Holm fortalt om sin Barndom og første Ungdom. Det vil da være rimeligt at vedføje nogle enkelte Oplysninger om hans senere Livsløb. I Tyveaarsalderen blev han Elev paa Vestbirk Højskole og derefter paa Askov, hvor han deltog i flere Vinter- og Sommerkursus. Efter Askovtiden uddannede han sig videre paa Statens etaarige Kursus. Han blev Lærer ved Skibelund Efterskole og paa Stevns, Levring, Skamlingsbanke og Risgaard Højskoler. Fra 1907—13 virkede han som Forstander paa Salling Højskole i Jebjerg og fra 1914—18 paa Hjørlande Højskole. I en Aarrække levede han som Foredragsholder, men gik saa over i praktisk Virksomhed. Han slog sig ned i Trørød i Nordsjælland, hvor han oparbejdede et lille Landbrug med Gartneri og senere en Mostfabrik, der kom i god Gænge. — I den sidste halve Snes Aar var Povl Holm haardt plaget af Sygdom, men i sine Breve røbede han den samme klare Dømmekraft og vaagne Aandslivlighed som tidligere. Povl Holm var af en djærv og sund Støbning, ædruelig i sin Indstilling uden nogensinde at forfalde til Snusfornuft, og han ejede et ægte jydsk Lune, der undertiden gav sig højt usnerpede Udtryk. Hvad han havde paa Hjerte, evnede han at fremstille klart og fornøjeligt, saavel med Mund som med Pen. Livet igennem var han præget af det grundtvigske Aandsliv, der havde grebet ham i hans Ungdom, en ærlig og kundskabsrig Arbejder i Højskolens og Folkets Tjeneste. — Povl Holm døde i Vedbæk 21. Oktbr. 1948.

Olaf Andersen.

MIN FØDEBY

»Hue e' do fræ?« — »A e' fræ Ingersrøw«. Paa denne lidet høviske Maade er mangen en blevet præsenteret for min kære Fødeby Ingerslev, som er beliggende en halv Snes Kilometer Sydvest for Aarhus. Paa Egnens Maal er l nemlig saa »tykt«, at det hos mange lyder som r. I en Familie, hvor denne Ejendommelighed var stærkt fremtrædende, havde man været lidt uforsigtig med Børnenes Navne. Mærkværdig mange var nysgerrige efter at vide, hvad den ældste Datter hed. Og naar hun saa svarede: »Raurine Rauritte Raursen«, trak paafaldende mange paa Smilebaandet.

Der er dog vist kun et Ord, hvor denne Lydovergang helt har fundet Sted: alle sagde »dæreme« (ikke »dælemc«). »Dæreme« var en rigtig Ingerslev-»band«, som brugtes flittigt af alle, unge som gamle. »Da e't dæreme da Løwn« kunde en Ingerslev sige med saadan en Troværdighed, at en Sal fuld af Nævninge straks vilde blive overbevist.

Jeg har hørt Jakob Knudsen fortælle, at han engang — i Øsregnevej og med meget langsomt Forspand — paa Vej fra Station til Forsamlingshus — blev kørt en hel Mils Omvej. Pludselig holdt Vognen stille. J. K. spurgte, hvad det skulde gøre godt for. »Jo«, sagde Kusken, »nu er vi i Græsted. Den By synes jeg, De skulde se, for der er jeg født«. Naar der her skal berettes om Ingerslev, er det afgjort ud fra samme Synspunkt: »for der er jeg født«; thi ellers var den næppe ret megen Opmærksomhed værd. Og dog! Selv om saadan en lille Lokaltet, »hvor det høres trindt, naar Barnet græ-

der«, ved første Øjekast ganske ser ud som andre af samme Slags, har den kanhænde sit eget Ansigt, naar der ses rigtig nøje til.

Opriindelig har Ingerslev bestaaet af tre smaa Bysamlinger: Overballe, Byen og Nederballe, men de er — og var ogsaa i min Barndom — næsten forsvundne ved Udflytning. Kun nogle smaa Huse paa de oprindelige Tofter er blevet tilbage. Men nok samtidig med Udflytning er Udstykning blevet foretaget i ganske urimeligt Omfang. Jeg kender ikke noget Sted — bortset fra enkelte Smaaøer, hvor man er kommet det Husmandsideal nærmere, som undertiden er blevet prædiket iblandt os: Landet delt i Smaabidder paa 6 Tdr. Ld. — og Ejeren anbragt ved sin Ajlepumpe midt paa Jordlodden!

Og det er vel at mærke en Tilstand, som er skabt for flere Menneskealdre siden og »kommet af sig selv« — ikke ved Særlovgivning eller andre kunstige Foranstaltninger.

I min Barndom fandtes der i Ingerslev tæt op mod 100 Beboelser (deraf vel nok en halv Snes jordløse Huse). Men af Resten var kun 25—30 saa store, at man selv raadede over Hestekraft. Altsaa kan man regne med, at $\frac{2}{3}$ af samtlige Ejendomme havde mindre end 8—10 Tdr. Ld. De fleste var vel i Størrelsen 3—5 Tdr. Ld. eller endnu mindre.

Hvordan fik man da disse Jorder drevet? Nogle brugte Køerne som Trækkraft, andre holdt Stud, men de allerfleste maatte ordne det med Hesteejere med »Arbejde for Arbejde«. Hvad Aarsagen har været til denne Pulveriseren af Jorden, ved jeg ikke. Og den var saa meget desto mere urimelig, som der ikke i Omegnen fandtes Arbejdssteder af større Betydning: Moser, Skove, Teglværker ell. lign., hvor der var Mulighed for Fortjeneste. Bagefter har jeg tit maattet spørge: Hvordan i Alverden har Folk paa disse mindste Ejendomme kunnet slaa sig igennem uden at lide Nød? Og det har de faktisk gjort. Egentlig Savn af dagligt Brød er jeg vis paa ikke fandtes. Kun 2—3 Familier kunde kaldes Proletarer. Men nøjsom har man maattet være — i en Grad, vi nu har vanskeligt ved at forestille os.

Forøvrigt var i min Drengetid næsten alle i vort Nabolag ældre Mennesker — Børnene var fra Haanden. Det meste af, hvad saadan et Par ældre Mennesker skulde bruge, kunde man selv frembringe. Man havde Ko, Faar og Gris. Rug til Brød og Malt til Øl kunde man selv avle. Man kendte hverken til Skatter eller Renter af Betydning, saa de smaa Penge, Manden tjente i Dagløn, uden Afkortning kunde bruges til de faa Indkøb, man havde Brug for.

Men Omlægningen af Livet paa Landet maatte afstedkomme en Forandring ogsaa der —, men rigtignok anderledes end den vanlige. I de halvt-hundrede Aar jeg har kendt vort Land, har Opdyrkning og Udstykning fuldstændig forandret dets Udseende og Karakter. I tusindvis er nye Bebyggelser opstaaet, hvor der før var mennesketomt. Kommer man til en Egn efter nogle Aars Fraværelse, er den ikke til at kende igen.

Saaledes er det ikke gaaet min Fødeby. Den ser ud i Dag næsten som den saa ud for 60 Aar siden. Der er — saa vidt jeg kan skønne — kun bygget een ny Ejendom i alle de Aar. Hvor intet er, har ikke alene Kejseren, men ogsaa Udstykningen tabt sin Ret.

Skulde noget gøres — og det blev man nødt til — maatte det gaa i den stik modsatte Retning: Sammenlægning. De mange »indeklemte« Husmænd kunde ikke komme af med deres »Indeklemthed« uden ved at den ene »aad« den anden. Og det har man da gjort. Hver Gang jeg i Aarens Løb er kommet til min Hjemegn, er gerne en eller flere Ejendomme forsvundet — lagt til Naboens Ejendom. Saa vidt jeg kan tælle sammen, er nu 15—16 Ejendomme væk.

BOLDSLØKKE

Min Hjemegn var meget prosaisk: ret frugtbart Pløjeland, men uden nogen som helst Afveksling. Ingen Skov eller Sø, næppe et levende Hegn, Skellene mellem Ejendommene de smalleste mulige. Der var jo Knaphed paa Jord, derfor maatte alting tages med og intet ligge unyttet hen. Vi havde paa vor Mark i min tidligste Barndom et Par Mergelgrave. I den ene var der i Sidevæggene dejligt stenfrit Ler, som vi kunde bruge til at forme Dyr og andre Ting til vor Leg. Men begge Steder blev der fyldt op og sløjfet for at indvinde Jord. En lille Bronzealderhøj var der ogsaa paa Marken, men den var længe før min Tid blevet jævnet med Plov og Harve. Endnu kunde der dog findes Potteskaar og brændte Ben. Heldigvis var der da en Græsmark, som var til at lege paa — ja, og ogsaa en lille Eng lige udenfor Gaarden, men det var jo kun en kort Tid af Aaret, der var til at komme.

Og enten vi var det ene eller det andet Sted: vi var altid under voksnes Opsyn, enten Forældres eller Naboers. Og selv om man ikke just gaar med Forbrydertendenser eller andre Underfundigheder i sig, vil nogle raske Drengene dog godt have det saadan engang imellem, at ikke hver Fjært, de slaar, straks bliver kontrolleret.

Det var derfor et stort Held, vi havde Boldsløkke. Her var højere til Loftet og videre til Væggene end andetsteds. Hvad Karupfladen iøvrigt uden al Sammenligning var for Steen Blicher, var Boldsløkke for vi Ingerslevhede-drengene i min Barndom: Frihedens forjættede Land!

Nogle hundrede Meter fra mit Hjem nedenfor nogle ret stejle Bakker og Brinker løb en Aa i store Bugter — det var Aarhus Aa efter dens Udløb af Solbjerg Sø. Dens Vandmængde forandrede sig naturligvis efter Aarstiden, men især efter, om den nærliggende Ingerslev Vandmølle var i Gang. Gik Møllen, var Aaen fyldt til Randen, var Stigbordet derimod slaet i, kunde Vandstanden være saa ringe, at man paa sine Steder kunde gaa tørskoet over.

Til denne Aa og dens Enge var der altid værd at komme. Om Sommeren kunde der bades, om Vinteren løbes paa Is; der kunde fiskes Skaller og Aborrer o.s.v. Men i vort Nabolag havde Aadalen en ekstra Udvidelse. Foruden Engen var der en Sandslette — et Slags Fed nedenfor Bakken —, og det var den Flade, som hed Boldsløkke. Den var delt i ganske smaa Parceller, kun den ene af dem var bebygget. Resten, en halv Snes Parceller, hørte til Ejendommene overfor Bakkerne. Ogsaa vi havde et Stykke: et Par Tdr. Ld. af Sandjorden og en Tønde Ld. Eng og Mose.

Her var altid noget at komme efter. Her kunde man ret gaa i sin egen Tummerum. Altid noget at iagttage; her yngede Viben; Bekkasiner og Ænder fo'r op med rappe Vingeslag. Og noget at fundere over og lade Fantasien arbejde med. Der var f. Eks. et Sted, hvor en tyk Vandstraale skød op i Engen. Hvor kom den Masse Vand fra? Var mon Jorden en stor Vandbeholder? Og selv saa maatte den jo tømmes engang. Spændende var det at liste sig over det gyngende Grønsvær hen til Stedet; thi der var Fare forbunden dermed. Blandt Drengene gik den Snak, at Stedet var ganske bundløst, hvis man slap gennem det tynde Grønsvær. I fordums Tid var to Kvier ganske forsvundet der. Med Forsigtighed prøvede vi at stikke et Riveskaft ned i Hullet. Det stødte da mod noget fast. Det var nok Knoglerne af de forsvundne Kvier!

Jævnlig kom den tykke Pastor Knudsen fra Blegind ned i Jens Krestens Eng. Alene hans store Kubikindhold kunde nok fange en Drengs Opmærksomhed. Men det, han foretog sig, var dog mere aparte. Han gik stadig og bukkede sig og samlede noget i en Kurv, han havde paa Armen. Det maatte være Svampe

— Paddehatte, som vi kaldte dem. Og dem brugte han at spise, paastod man. »Det wa' dæreme da godt, en anden it sku ed' saan nøj Skidt«.

Undertiden kom Præsten med Hund og Bøsse, og da havde han gerne en ung, langbenet Fyr med sig. Han var en lystig Svend, som undertiden sagde noget sjovt til vi Drengene. Det blev fortalt, at han var Digter og hed Sophus Bauditz. Det var jo mærkeligt at tænke sig, at en Digter saa saadan ud.

Det var ogsaa herude, man ligesom kom Jernbanen paa nærmere Hold. Den førtes over Aadalen paa en høj Dæmning. Derved fik man Toget at se i hel Figur — med Himlen som Baggrund. Jernbanen — og hvad dens var — var saa ny, at de voksne endnu ikke var færdige med at forundre sig over den og regne det for en Begivenhed, da de første Gang dristede sig til at tage med »Taaget«. Ja, mange af de ældre vilde ikke have noget med dette nye Djævelskab at gøre. Jeg tror f. Eks. ikke mine Bedsteforældre nogensinde betroede deres Liv til dette dampende Uhyre, og de levede dog 12—15 Aar efter, at det var begyndt at rulle forbi deres Dør. Saa forsigtige og træge var man dengang overfor det nye. Men hvad skal man sige dertil? Jeg har nu i over 30 Aar jævnlig set Flyverne tumle sig over mit Hoved — uden at finde mig beføjet til at tage en Tur i det luftige Element.

Men var Jernbanen for de voksne noget at forbavses over, var den for et Barn et Mirakel — eller maaske snarere: Miraklet. Thi intet andet kunde sammenlignes med den i Vælde og Evne til at sætte Fantasien i Sving. Naar Toget kom farende ned over Aadalen, vakte det hos en Dreng Udfærdslyster og Stemninger som hos Poul Martin Møllers Bondedreng (»Farvel min velsignede Fødeby«) eller Jeppe Aakjærs »Ole paa Knolden«.

Javist betød Jernbanen Fremtiden og Fremskridtet. Og dog bragte den tillige en Fortidslevning: Enevældens Embedsmand, som endnu ikke var blevet til Demokratiets Embedsmand, ind paa Livet af Folk. Sagen var, at Jernbanen var saa ny, at den endnu ikke havde faaet Tid til at uddanne sit Mandskab, men maatte bruge det forhaandenværende, og da der ved Hærreduktionen af 1868 var blevet en Del tjenstledige Militære, blev mange af dem ansat ved Jernbanen. Smaa Landstationer blev gerne bestyret af afdankede Underofficerer, og at en saadan, som havde tilbragt sin Tid med at herse med en Flok Bønderkarle paa en Eksercerplads, nok kunde have lidt vanskeligt ved at finde det Sprogbrug og den Omgangstone, der var ønskelig i hans nye Stilling, er forstaaeligt nok. — Paa vor lokale Station, Hasselager, fik vi et smukt Eksempel af Arten. Hans meste Arbejde bestod i at sælge Billetter til Aarhus, og en saadan fik man tiest uden Genvordigheder. Men saa snart det gik derudover, laa der et Hus. »A sku' ha' en Billet til Skanneborre«, sagde en ung Fyr. »Skulde ha'« lød det snærende ud af Billethullet, »kan saadan et Bondekvaj ikke sige: be' om det«. Men især var det galt, naar en Pakke skulde ind- eller udleveres. Da var det, som den onde var løs. Jeg mener at kunne huske, at jeg sammen med en ældre Søster skulde hente en Postpakke paa Stationen, men den kunde ikke udleveres. Stormægtigheden kunde — brand brølemig — ikke vide, om saadan et Par snottede Bønderunger virkelig var dem, de gav sig ud for at være. Vi maatte gaa med uforrettet Sag — og er sagtens kommet grædende hjem. Først da en voksen, som bedre kunde staa for Skud, indfandt sig, kunde den famøse Pakke udleveres.

Men tilbage til Boldsløkke! Ogsaa Arbejdet her havde sin egen Kulør. Her bededes i Marken, hvad ellers ikke faandt Sted hjemme. Det var ogsaa kun her Køerne kunde gaa løse om Efteraaret. Det, som ellers var forbudt: at brænde Blus, kunde nok praktiseres her, naar man gik sammen med en Nabodreng, hvis Tøjrslag var lidt længere end vort. At de Kartoffler, som

steges ved en saadan Lejlighed, i Smag overgaar al anden Spise turde være en kendt Sag.

Naar en gammel Bondedreng tænker tilbage paa sine første Omgivelser, ender han uvilkaarlig i Jeppe Aakjærs smukke Ord:

Hvad var vel i Verden det fattige Liv
 med al dets fortærende Tant,
 om ikke en Plet med en Dal og lidt Siv
 vort Hjerte i Skælvinger bandt!
 Om ikke vi drog fra det yderste Hav
 for bøjet og rynket at staa
 og høre de Kluk,
 de Mindernes Suk
 fra Bækken, vi kyssed' som smaa!

MIN SLÆGT

Min Fars Forældre var Gaardejer Niels Hansen og Hustru Ane Kjerstine Pedersdatter i Ormslev. Niels Hansen havde været gift før og var Enkemand med vistnok 3 Børn, da han giftede sig med Ane Kjerstine. Han var da oppe i Aarene — over de 50 —, men hun maa have være meget yngre. Der fødtes 3 Sønner i dette Ægteskab. Peder (f. 1827), Kristen (f. 1831) og Jens — min Far (f. 14. Januar 1841). Far var altsaa i udpræget Grad en Efternøler — en »Skrabkage«. Det var ikke blot hans Halvsøskende, han kunde huske som gifte og hjemfarne Folk — een af hans største Fortrædeligheder var, at han maatte gaa i Skole sammen med et Par Broderdøtre, som var ældre end han og drilagtig kaldte ham »Farbror«. Man forstaaer godt, at det maa have været en slem en at døje. Og hvad kunde det hjælpe at give saadan et Par Tøse nogle paa Tosken? De lod jo ikke være af den Grund. Men ogsaa sine Helbrødre har han kun kendt som voksne Folk.

Det er underligt at tænke paa, at ens Bedstefar vist har oplevet Struensens Henrettelse. (Jeg har ikke kunnet faa opspurgt hans Fødselsaar og -dag, men han maa være født først i 1770'erne). Men det kan godt opstilles saaledes, at det kommer til at se mere imponerende ud; thi ogsaa senere i Slægten findes der »Skrabkager«. Jytte paa Falster og vor Søs er de yngste i 4. Slægtled. De er født omkring 1930. Bliver de blot lidt over 70, naar de ind i næste Aarhundrede. Vi faar i saa Fald en Slægt, hvis Slægtled spænder over fire Aarhundreder.

Det var ikke blot Alderen, som skilte Far fra hans Brødre; ogsaa Navnet gjorde det. Som gammel Skik bød, havde de faaet Faderens Fornavn og hed altsaa Nielsen. Men nu var der — vist i 1828 — kommet en Forordning om, at Børn fremtidig skulde have Faderens Efternavn. Det var ingen rationel Ordning; man fristes til at kalde den usandfærdig (til evindelige Tider skulde det se ud til, at man var Søn af en Anders eller Peter, som levede engang i det 19. Aarhundrede)! Og den stred tillige mod nedarvet Skik. Skulde man virkelig forlade den gode gamle kristelige Skik, at Peder Jensen og Jens Pedersen dannede Rytme i Slægtens Liv — maaske gennem Aarhundreder! — Allerede Holbergs Nille har gjort den Iagttagelse, at der kunde staa eet i Ritualet, noget helt andet i Fæstebrevet, og saa blev det det sidste, som gjaldt. Paa mange Steder satte man sig imod den nye Navneskik, især i Jylland, hvor den aldrig rigtig er trængt igennem. Hvor Præsterne var tjenestivrige og forlangte Barnet indskrevet i Kirkebogen paa lovbefalet Vis, tog man Revanche og dannede Navnet efter hævdvunden Skik. Endnu i Dag kan man godt træffe Folk, som har et Navn i Kirkebogen og et helt andet de »gaar

med«. Saadan gik det ogsaa Far. Omtrent ved den Tid han blev født, var Forordningen blevet indskærpet og eventuel Overtrædelse truet med Bøde og Straf, saa Præsten i Ormslev turde ikke gaa imod. Og Følgen var da, at Far blev indskrevet med Navnet Jens Hansen. Men det betød jo ikke stort. Han blev alle Dage kaldt Jens Nielsen, og faa vidste, at det slet ikke var hans rigtige Navn.

Dog jo — vist kom det til at betyde noget — sidenhen! Som skrevet staa — eller burde staa: Kongers og Præsters Synder nedarves paa Godtfolks Børn i mange Led. Da Jens Nielsen nemlig selv fik Børn at svare til og som skulde have Navn, opstod der en kedelig Situation: de skulde hedde Hansen. Det vilde altsaa komme til at se ud, som Jens Nielsen ikke vilde vedkende sig Paterniteten. Den gik ikke! Der maatte findes en rimelig Udvej, og det lod sig gøre. Thi der fandtes nok en Tillægsbestemmelse i den famøse Ordning: Man kunde faa Lov at bruge Faderens Fornavn, naar et andet Efternavn blev tilføjet. Og et saadant var ikke vanskeligt at finde for vort Vedkommende, idet Mors Slægt førte Navnet Holm. Vi fik da Efternavn baade efter Far og Mor og blev kaldt Jensen Holm. Men Jensen blev ogsaa her droppet. Holm-Navnet derimod, som altsaa blev Resultatet, haaber jeg i mange Slægtled maa bevares som et godt og ærligt Navn.

Endnu mens Far var Dreng, døde hans Fader. Der blev da skiftet mellem de tre Brødre saaledes, at Peder — den ældste — fik Hovedparten af Gaarden og Moderen paa Aftægt. Den næste, Kresten, blev der bygget til paa Gaardens Udmærk. Far blev efter sin Konfirmation sat i Snedkerlære i Jexen, og hans Arv skulde foreløbig blive staaende i Gaarden. Hvordan det nu hang sammen, kan jeg ikke nærmere gøre Rede for, men da den Tid kom, han havde Brug for sin Arv, havde hans ældste Broder lavet det saa snildelig, at han kunde beholde Haanden i Lommen, og Far maatte gaa hjemme fra med tomme Hænder.

Ogsaa i andet end Aar og Navn var Far skilt fra sine Brødre. I Væsen og Sindelag var han dem meget ulig. Mens han var lille og adræt, livlig og snaksom, var de tunge og træge, høje og ludende. Især gælder dette Farbror Peder. Han var en rigtig Træmand, tidlig gammel i Væsen og Tankegang, udpræget Hjemmeføding. Jeg tror ikke, han kendte — eller brød sig om — andet end Ormslev By og Aarhus Torv, hvor han Traditionen tro var hver Lørdag. Gerne en Gang hver Sommer gjordes en Tur til Ormslev — og Gengæld gjort. Men dertil indskrænkede Slægtsskabet sig ogsaa. Først da Broderbørnene voksede til, blev der en mere sympatisk Forbindelse. En Slægtsforskynning fandt Sted. De var mere paa lige Fod med Far og Mor, end deres Forældre havde været.

Min Morfar var fra Holmsgaard i Raunholt. Han hed Poul Rasmussen, men havde som sine Brødre taget Holm-Navnet med. Mormor hed Ane Margrete Nielsdatter og var fra Løjenkær i Astrup Sogn. Efter deres Giftermaal havde de først en Ejendom i Holme Bjerger, men solgte den og købte saa en Ejendom paa 15 Tdr. Ld. paa den saakaldte Ingerslev Hede. De havde to Døtre. Den ældste, Johanne, altid kaldet Hanne, blev født i Holme 8. Marts 1844. Søsteren Maren var 2 Aar yngre og blev født i Ingerslev. En yngre Broder, Rasmus, døde som Dreng. Poul Holms to Pigebørn blev regnet for Egnens Skønheder, især gjaldt det vist den yngste.

Hvordan det gik til, at Snedkersvend Jens Nielsen, f. Hansen, og Hanne fra Ingerslev Hede traf hinanden og blev enige om at følges ad Livet igen, ved jeg ikke. Og der var vist heller ikke ret mange, som lagde Mærke dertil, fordi andet og mere bemærkelsesværdigt fandt Sted samtidig. En flot

Diskenspringer fra Aarhus, Hr. Hedegaard, optraadte nemlig samtidig som Bejler til den skønne Maren. Han viste sig imidlertid, trods sin flotte Facade, at være en gemen Slubbert, som drak og turede og satte alt hvad de havde over Styr. I Enkelthed kan jeg ikke gøre Rede for det Drama, som nu udspilledes, da Sagen aldrig hjemme blev mere end antydet ved given Lejlighed. Og som voksen har jeg forsømt, hvad jeg tit har fortrudt, at faa Mor til at give mig en sammenhængende Beretning om Sagen. Men saa vidt jeg ved, flyttede Maren fra Manden med sin lille Dreng. Forældrene købte et Hus i Overballe, og hun fik Husly hos dem. Far og Mor var blevet gift og overtog Ejendommen hjemme. Men saa kom Skandalen. For at hævne sig paa Konen, og vel ogsaa Svigerforældrene, brændte han en Nat i Fuldskab Huset af over dem, og kun med Nød og næppe bjærgede de Livet. Men alt, hvad de havde, brændte, og der var ikke assurance. Naturligvis blev Fyren straffet, og han døde, saa vidt jeg ved, i Fængslet.

Det lidet de to flittige og sparsommelige gamle havde faaet sparet sammen gik saaledes fløjten. — Det var derfor under trangere Kaar end ventet, Jens Nielsen og Hanne satte Bo, nu da al hans og det meste af hendes Arv viste sig kun at være Luftspejlinger. Ovenikøbet fik de de to gamle at sørge for, idet disse fik Aftægt paa Gaarden.

Endelig var de første Aar vanskelige paa Grund af Vejrliget. De blev gift 1866. 1868 var saa tør, som man sjældent har set Mage til. Fra Saatid til Høst kom der ikke mange Regndraaber, saa der blev helt Misvækst, maaske endda værre end den, vi oplevede 1941. Aaret derefter blev derimod saa fugtigt og regnfuldt, at det var næsten lige saa galt.

Men ellers var 1870'erne en god Tid for Landbruget, for hvem der da vilde følge lidt med i det, som da var noget afgørende: Dræning og Mergling, hvorved den sure Jord forandredes og maatte afgive noget af den Plante-næring, den hidtil havde holdt paa. Kornavlén fik derved et stort Opsving og Priserne var høje. 1873 var de blevet saa velstaaende — paa Penge og paa Børn —, at de fandt sig beføjede til at bygge et nyt Stuehus. Og de fik et baade solidt og pænt Stuehus uden at behøve at gøre Gæld. En ganske pæn Have fik de anlagt samtidig.

Men saa kom de vanskelige Aar i 1880'erne, da Kornpriserne faldt og Omlægningen af Landbrugsproduktionen ved Andelsvæsenets Hjælp endnu ikke var sat ind. Da kom der trange Tider, økonomisk, ogsaa i mit Hjem. Den blev forstærket af to Ting: en stor Børneflok (ialt 9), og dertil kom, at Fars Helbred svigtede. Han fik Mavesaar med gentagne Blødninger. Lægerne syntes ikke at kunne gøre noget, og han maatte vel nærmest regnes for op-givet af dem. I flere Aar var han meget svagelig og helt uarbejdsdygtig. Et Par Vintre laa han stadig til Sengs, og han maatte i mange Aar holde streng Diæt. Først da han var midt i 50'erne, kom han over det og var i 30 Aar derefter ualmindelig rask af Helbred.

Det siger sig selv, at det nok skal mærkes, naar den ene af Forældrene i et Smaakaarshjem saaledes slaas ud i Aarevis, især naar det sker i en Tid, som er vanskelig nok i sig selv. Naturligvis led vi ingen egentlig Mangel, men jeg husker jo godt, hvor nøje Smaaskillingerne maatte vendes i den Tid, før de blev givet ud. Jeg husker f. Eks. — og jeg kunde nævne mange Tilfælde af den Slags —, at en Fotograf kom til Skolen og slog en Plade. Det var første Gang, jeg mødte en saadan Mærkværdighed. Billedet kostede 1 Kr., men Bevillingsmyndighederne sagde nej. I Stilhed ofrede jeg mange Taarer i den Anledning.

Fars Sygdom bevirkede tillige, at vi blev taget tidligt i Brug. Vi var 5 Brødre, som paa Rad gjorde »Arbejdstjeneste«. Det Aar, jeg blev konfirmeret, maatte jeg høste alt vort Korn — hvert Skaar —, skønt jeg var lille af Vækst, sent udviklet og havde daarligt Haandelag. — Ak ja, det daarlige Haandelag! Det maatte jeg tit høre for. Naturligvis havde vi Værksted hjemme med Høvlebænk og al Slags Snedkerværktøj, Far lavede alt, hvad der var Brug

Det gamle Hjem i Ingerslev.

for af Træting, ogsaa mine Brødre havde Anlæg for saadant, og jeg vilde jo ikke gerne staa tilbage. Men det, jeg vilde lave, mislykkedes gerne, hvorfor det altid hed: »Povl! ih han kan it law en Pind til at slaa en Røwl!«.

Som nævnt blev Far endnu i mange Aar en sund og rask Mand. Men hans Arbejde, i al Fald i Bedriften, fik ikke mere nogen rigtig Skik. Det var han blevet vænnet af med i de mange Sygdomsaar. Han var godt nok paa Færde hver Dag, lavede Reparationer paa Bygninger og Redskaber, men han skulde jævnlig hen at have en Passiar med en af Naboerne. Der kunde jo nok blive Tid dertil, nu der altid var en voksen Søn hjemme. Det var maa-ske nok det, at han kun saa kort en Tid af sit Liv havde kendt til egentlig Slæb, som gjorde, at han endnu i sin høje Alderdom var rask og spænstig. Endnu de sidste Aar af sit Liv var han en Gaagænger af Rang, som det godt kunde knibe en langt yngre at holde Fodskifte med.

Der kom jo andre Tider — økonomisk —, da det store Omsving i Landbruget havde fundet Sted. Tiden fra midt i 1890'erne til 1914 var vel den bedste Tid, det danske Landbrug nogensinde har haft. For os, som oplevede Tiden med aabent Sind, vil den altid staa i et eget Skær. Ogsaa i mit Hjem mærkedes det. Der blev Raad til baade det ene og det andet. To Gange blev der købt Jord til, hvorved Ejendommen blev mere værdifuld. Indtil 1907, da Far og Mor afstod Gaarden til min Broder Aage, og samtidig lod vi andre faa næsten alt, hvad de ejede, maatte de regnes for ret velstillede Folk, og Gaarden en af de bedste paa Egnen.

— — —

Jeg kom til Verden den 28. April 1873. Jeg har altsaa levet i en Tid, da Mark og Skilling var gangbar Mønt. Selv har jeg dog ikke haft med disse gamle Penge at gøre, men ældre Folk regnede endnu i min Barndom med dem og fandt, at den nye Møntordning var ren Galskab og Tegn paa, at Verden var ved at ryge ud af sine Hængsler.

Efter Sigende var jeg oprindelig en stor Skraalhals. Jeg blev født det Aar, der byggedes nyt Stuehus, og det hed sig senere, at Haandværkere og Arbejdsfolk tit foretrak at sløjfe Aftensmaden, hellere end at skulle døje den medfølgende Vokalmusik fra den unge Sanger. — Som 1-aarig »døde« jeg af Mæslinger — eller mentes en Overgang at være gaet over Maallinjen, saa stærkt var jeg angrebet. Jeg skal have været over 2 Aar, inden jeg kunde gaa, Fedtklump som jeg var, og nok angrebet af engelsk Syge, i al Fald var jeg dygtig hjulbenet som lille, og fik jo aldrig Benene helt rettet. Forresten var jeg Bedstemors Kæledægge, hvad jeg vel nok kan takke mit Navn for. Egentlig synes jeg, det er en god og smuk Skik at opkalde Bedsteforældre, men det kunde godt føre til en Skævhed dengang, da de gamle gerne var Aftægtsfolk. Den nemlig, at Børnene af dem blev sat i Klasse. Hos os var Nr. 1 og 3 opkaldt efter Fars Forældre, Nr. 2 og 4 efter Mors. Men da det var dem, som var Aftægtsfolk, kendte de overhovedet kun de lige Numre. De andre var for Luft at regne. Overvurderingen gjaldt vist især mig. Jeg blev nok saa forkælet af Bedstemor, som det var muligt under de givne Forhold. Bedstefar var vel nok paa sin Vis lige saa stolt af sin lille Navne, men han manglede ganske Børnetække, hvorfor hans Tilnærmelser gerne bevirkede Skraal fra min Side og Irettesættelser fra hans Ægtehalvdels.

— Mytologer har i sin Tid paastaet — jeg ved ikke om de gør det endnu — at et Folks Guder oprindelig var onde Aander, som man ofrede til for at formilde. De gode Aander fik derimod Lov at passe sig selv; de var jo gode, ihvad man gjorde ved dem; derfor blev de glemte, mens de onde huskedes.

Det kan godt være, der er noget om denne kedsommelige Snak. Mine Erfaringer synes at stadfæste dem. Bedstefar, som jeg altid frygtede og skyede, døde, da jeg var 4½ Aar gl. Ham husker jeg meget tydelig — baade hans Udseende og flere Situationer, han var i. Jeg har saa tydeligt et Billede af ham, at jeg vilde kunne kende ham, hvis jeg en Dag mødte ham paa min Vej. (Jeg bemærker, at saadanne moderne Kunster som Fotografering har han naturligvis ikke indladt sig paa, saa det er ikke fra et Billede af ham, jeg har mit Indtryk). Bedstemor levede endnu i adskillige Aar; jeg var vist 9 Aar, da hun døde, men hende husker jeg ikke nær saa godt — jeg mindes knap hendes Udseende.

— Det var forøvrigt ved Bedstefars Begravelse, min Genialitet først blev slaaet fast. Byens gamle Degn, Christiansen, var mødt for at synge Liget ud. — Jeg havde faaet en lille ABC-Bog, som jeg kunde udenad (uden vist at kende et Bogstav). Og selvfølgelig slap Degnen ikke, før han havde hørt Vidunderet. Det var haardt mod min Vilje, han slap, før jeg havde præsteret hele Lektien.

MIT HJEM.

Jeg tror, mit Hjem maa regnes til 1. Kl. A.

Der var gammeldags Gudfrygt og Nøjsomhed; der var Sammenhold og god Vilje, som bandt Familiens Medlemmer sammen, Forældre og Børn og disse indbyrdes.

Og ind over disse nedarvede Dyder kom kraftige Luftninger fra en ny Tid, som i Løbet af faa Aartier radikalt forandrede Livet hos danske Bønder.

Jeg husker, jeg en Gang for mange Aar siden hørte Edv. Lehmann tale om Th. Carlyle, hvor han sagde, at dennes vidtfavnende Menneskelighed skyldtes, at han havde gennemlevet 3 Aarhundreder. I hans skotske Hjembygd raadede 17. Aarh. Puritanisme, i Skolen maatte han arbejde sig

igennem 18. Aarh. Rationalisme, og som moden Mand 19. Aarh. Romantik. Noget lignende skulde kunne siges om mig og mange af mine jævnaldrende. Vi er født ind i en Almueverden med snæver Horisont, men reel Vurdering af Livets Værdier og har gennem fri Skole og fri Menighed oplevet, at Synet blev friere og Værdierne blev som nyfødte.

Naa — vi blev jo godt nok ikke Carlyle'r deraf — i alt Fald ikke allesammen! Men mon vi ikke har faaet Syn deraf for Livets Rigdom og Mangesidighed — og en Ulyst til at have med de alt for firkantede Programmer at gøre? Jeg tror det.

— Far og Mor var meget forskellige. Han var en kolerisk Herre, som jævnligt var nødt til at forløbe sig — og faa Øjeblikke efter lige saa nødt til at faa glattet ud igen. Og Mor var klog nok til at tie stille, mens Uvejret stod paa, fordi hun vidste, at det var hende, som fik sin Vilje tilsidst. — Man kan jo nok sige, at disse jævnlige Opgør, tit om ingenting, var unyttige, men de bevirkede, at Bitterhed og Forurettelse aldrig fik Lov at sætte sig fast.

Mor var i Besiddelse af gode Skolekundskaber og havde megen Læselyst, som hun dog sjældent syntes, hun havde Tid til at tilfredsstille. Hun var af dem, som burde have været paa Højskole, men hun var jo 10 Aar for tidligt paa Færde, til at saadant kunde være tænkeligt — og andre Ting vilde vel ogsaa have været i Vejen, om det ikke havde været. Med Far var det anderledes. Han kunde skrive sit Navn, men vist heller ikke ret meget mere. Han læste sin Avis, men derved blev det. Først som gammel Mand gav han sig i Lag med Bøger.

Mor var meget lidt verdenserfaren og maatte paa mange Felter kaldes naiv, men overfor det, som laa indenfor hendes Erfaringskreds, var hun meget klartseende. Naar der i Salmen tales om

de alderstegne Kvinder
med Øjnene brune som og blaa
med rige skjulte Minder,
med Hjerte varmt og Sindet lyst,
med prøvet Tro og Væsen tyst,
med Mildheds-Majestæten,

maa jeg altid tænke paa hende.

Det er underligt nok; skønt der ikke er Tvivl om, at hun er den, som har betydet mest for os — hendes Børn — baade mens vi var smaa, og da vi blev voksne — hende kunde man altid tale med om alt, som laa os paa Sinde — saa ser det ud til, at hun er gledet i Baggrunden, og at Far huskes bedre af os. Mon det er paa Grund af, at han levede den halve Snes Aar længere end hun? Eller maaske snarere, fordi han i den Tid jævnlig kom paa Besøg i vore Hjem, saa vi fik talt mere sammen end ellers i mange Aar.

— Der er navnlig to Ting, jeg mindes med Glæde, naar jeg tænker tilbage paa mit Hjem.

Det ene er den gode Tone, som altid raadede mellem Forældre og Børn — og ogsaa indenfor Søskenflokkene, da den voksne Alder var naaet. Mens vi var mindreaarige, gik det vel der som andensteds: der maatte Huskekager og lign. Opdragelsesmidler til Tid efter anden, for at Regeringsformen kunde opretholdes. Og hvor ser man en stor Flok Søskende i Opvækst — som virkelig holder af hinanden! — der ikke flittigt driller hinanden, saasomt Lejlighed gives? Saadan er det vist alle Steder, og saadan maa det ogsaa have været hjemme.

Men som voksne har vi altid kunnet klare os med »de gode Ord«. Den ene prøvede ikke — som jeg tit har set andensteds — at faa sin egen Dyd

til at skinne ved at holde den andens Svaghed frem. Jeg har ikke kendt til, at den ene skulede til den anden, fordi denne, formentlig, fik lidt mere Hjælp end den anden af de gamle.

Og det Forældrefrisind raadede, som gaar ud paa, at naar Børnene har naaet voksen Alder, da maa de selv tage Ansvar for deres Gerninger og derfor maa de ogsaa selv tage Bestemmelser for deres Liv og Virke. Den

Povl Holms Forældre og Søskende.

anden Ting, jeg gerne mindes er den, at vi i mit Hjem slet ikke kendte til den Spænding — eller Modsætning — mellem den ældre og den yngre Slægt, som er saa almindelig, at den maaske næsten kan kaldes den normale Tilstand, saa sandt som der gerne vil være en Forskel paa de to Slægtleds Oplevelser. Men det var ikke Tilfældet her. Den grundtvigske Kulør skinnede lige stærkt igennem hos yngre og ældre.

Vi var 8 Søskende, som udgik fra Hjemmet i Ingerslev, og som alle fik en Gerning og et Hjem — og Lov til at leve vore Aar, saa vi nu begynder at nærme os Alderdommen. Hvis vi naar næste Foraar, er Halvparten af os over de 70.

Men der var en i Flokken, hvis Livslys blev slukket i de unge Aar. Han hed Johannes.

Der er noget trist i at tænke paa, hvor hurtigt et Menneske kan — tilsyneladende i al Fald — glemmes af hans allernærmeste. Jeg tror ikke hans Navn er blevet nævnt iblandt os — i al Fald siden Mors Død. Og dog kan jeg med Sandhed sige, at Minderne om ham altid har levet i mit Sind. Han er ikke den, som indtager mindst Plads i mine Barndoms- og Ungdoms-minder.

Nu var vi rigtignok ogsaa dem, som stod hinanden nærmest i Aar — han var godt 2 Aar yngre end jeg — og jeg tror ogsaa, vi var hinanden mest lig i Væsen og Væremaade. Jeg har undertiden tænkt, at han vist vilde

have været den, jeg havde faaet mest med at gøre, om han havde faaet Lov at leve.

— Da Johannes var godt en halv Snes Aar gammel, fik han en ubygge- lig Sygdom. Man kaldte det dengang Kirtelsyge, men det har vist været af tuberkuløs Art. Der kom store Materiesamlinger, og i lange Tider kunde det flyde af ham i stride Strømme. Aar efter Aar kom det igen, og han maatte tilbringe sin meste Tid i Sengen. Men da han blev 15—16 Aar, holdt Sygdommen op. Han var blevet forsat i sin legemlige Vækst. Men han var en kvik og velbegavet Dreng, som med stor Taalmod havde baaret sin Syg- dom.

Han gik hjemme og hjalp til, saa langt hans Kræfter strakte. Men vilde Sygdommen blive borte, var han jo endnu saa ung, at han forhaabentlig kunde overvinde dens Følger. Men det skulde komme til at gaa anderledes. En Foraarsdag var han i Marken at sprede Gødning. Da han ved Middags- tid vilde sætte Greben fra sig, gik den ene Albue af Led. Da han kom til Lægen i Hørning, kludrede denne saadan med ham, at Albuen gik af Led igen, saa snart Armen kom af Bind. Dette gentog sig endnu et Par Gange.

Da Johannes langt om længe kom til en anden Læge, erklærede denne, at der nu maatte en Operation til; der var groet Brusk i Ledfladen, som maatte fjernes, og Albuen vilde da blive noget stiv. Munter og forhaab- ningsfuld rejste Johannes nogle Dage senere til Odder, hvor Operationen skulde foretages. Men faa Dage efter kom der Bud fra Sygehuset, at vi kunde hente hans Lig. Han var død under Bedøvelsen. . . . .

NABOER OG BYSBØRN.

Der var to Gaarde i Ingerslev, som havde undgaaet at blive pulveriseret. Der var Ingerslevgaard, som var paa ca. 100 Td. Land. Oprindelig var der vist Velstand, men forskellige Ting havde bevirket, at der kom økonomiske Vanskeligheder. Gaarden blev saa købt af en Københavner, som altid blev kaldt Konsulen (med meget stærkt Tryk paa 2. Stavelse). Hvad han hed, ved jeg ikke.

En anden større Gaard ejedes af en gammel Særling — Pebersvend var han — som blev kaldt Ras Bødker — eller undertiden Pjalt-Ras paa Grund af hans miserable Klædedragt. Men naar han selv var til Stede, skulde han helst tituleres »Hr. Sørensen« eller »Proprietæren«. — Han havde aldrig — sagde Mor — brudt sig om andet end at gøre Nar af Folk — og var derved selv blevet den største Nar.

— Nogle Dage før Jul maatte Johannes og jeg hen til Hr. Sørensen for at skaffe Juletræ. Han havde en lille Plantage med Gran af passende Stør- relse. — Men det saa ikke ud til at kunne lade sig gøre. Hver Dag — sagde S. — kom Folk kørende — milevidt fra — for at købe Juletræer i Læssevis. Men han solgte ikke Juletræer. Jeg viste ham 25-Øren, vi havde med som Betaling. Men nej! i Lommen med den igen! Han solgte ikke! Noget helt andet var, at han havde saa megen Estime for Hr. og Fru Nielsen, at det vilde være ham en Hjertens Glæde at forære dem et Juletræ, hvormed de kunde glæde deres flinke og dygtige Børn!

— Men det Sted, vi havde mest Forbindelse med, var vor Nabogaard, som laa et Par Hundrede Meter mod Vest. Mellem de to Gaarde var der altid saa livlig Færdsel, at ingen Græstotter groede paa Stien. Det var saa meget desto mærkeligere, som denne Gaard mange Gange skiftede Ejere. Og noget aparte var der over flere af disse Naboer. Den første af dem, som jeg forresten kun kender gennem Mors Fortælling, hed Thammes (Thomas Pedersen). Han skal have været et rent Naturgeni. Baade Hænder og Hjerne var ualmindelig velskafket, og han havde et rigt Hjertelag. Men han levede daarligt sammen med sin Kone — Marianne hed hun — som nok var et robust Stykke Fruentimmer, og meget fattigt havde de det. . . Han kom ind

paa den fortvivlede Ide, at lave falske Penge, men blev straks opdaget og fik 2 Aars Strafarbejde.

Mens han var borte, havde Marianne trøstet sig paa anden Maade og givet sin Karl Mands Rettigheder. Da Thammes vendte hjem, gik hun netop paa faldende Fode. Hans første Tanke var nok at forsvinde igen og lade hende seje sin egen Sø. Men det kunde han alligevel ikke. Han var blevet kristelig vakt i Fængslet og kom nu til at se det som sin Opgave at gøre Bod for, hvad han havde forbrudt. Og vidne om Guds Naade og dens Rigdom. »Ih, han kunde tale som nogen Præjst«, sagde Mor. Hun og vist flere — blev paavirket af hans Vidnesbyrd. — En Søn af ham, Peder, blev Præst og var i mange Aar i Blidstrup i Nordsjælland. Da vi i 1914 kom til Hjørunde, var der endnu adskillige, som huskede ham. Den næste Ejer hed Laurs Nielsen og han var heller ikke som Folk er flest. Han havde været Elev paa Grundtvigs Højskole paa Marienlyst og talte tit og gerne om, hvad han der havde oplevet. Men han var meget vanfør og kunde derfor ikke udrette synderligt ved Gaardens Drift. Det overlod han til sin Kone Ane, som var en stor Slider. Forøvrigt var de meget velstaaende, havde ikke blot Gaarden gældfri, men ogsaa Penge paa Rente. De levede ikke i Ingerslev i ret mange Aar, men flyttede til Fregerslev. Der blev vi ved med at have Omgang med dem. Mine ældre Søstre tjente hos dem. Og hver Gang der skulde laves lidt større Ting hjemme: Jord købes, Bygninger udvides eller en af os skulde hjælpes i Vej, blev L. N. benyttet som Bank. Der behøvedes hverken Forskrivning eller Tinglæsning. Man hørte vel nok til ærlige Folk!

En Ting fik L. N. lavet ved Gaarden i Ingerslev, som længe var en Seværdighed: et Vandmejeri. — Tæt ved Gaarden var en Kilde; Vandet fra den ledes ind i et Bassin, hvor Mælken kunde afkøles. Men ikke nok med det. Bagefter løb Vandet ind i en lille Dam, hvorfra det lededes over et Vandhjul, der kunde trække Kærnen. Den Gang var man jo ikke forvænt med mekaniske Overraskelser, og her var vel nok noget at se. Smørret blev kærnet, uden at nogen behøvede at røre en Finger derfor.

At man senere saa ved en Ombygning af Mejeriet tog Stenene fra en smuk Runddysse, som laa enestaaende smukt paa en lille Forhøjning tæt ved Aaen, regnede man ikke stort med den Gang.

Senere skiftede Ejendommen Ejer nogle Gange og forfaldt stærkt. Ingen syntes turde binde an med den, saadan som den var kommet til at se ud. Men en tidlig Foraarsdag — det maa have været i 1889 — saa vi en langbenet ung Mand skridte om paa Marken. Mange ynkede dem, som med tomme Hænder skulde overtage en saa havereret Gaard. Men P. Jørgen Nielsen og han Kone Marie tog fat med godt Humør og kom ogsaa snart ovenpaa. — I de 20 Aar de var Naboer med os, blev Stien ikke mindre brugt end før.

Originaler var der adskillige af, dog ikke saa udpræget, som jeg har truffet dem andensteds.

Der var f. Eks. Jens Offersen, som boede afsides nede i Boldsløkke. Ham maatte alle have lidt til bedste, saa indbydende var han. Hans Beretninger lød altid lidt utrolige, hvorfor han maatte kautionere for dem ved at ødsle med Vendingen »i Sandhed«. Da han blev ældre, og hans Historier kom til at lyde endnu mere uvirkelige, tilføjede han yderligere: »De'e it Løvn«. Eller Rasmus Knudsen, som hvert Foraar gik rundt og fiktede Folks Huse op (næsten alle Bygninger var Bindingsværk med hvide Tavt og malede eller tjærede Stolper). Mange Gange i Dagens Løb traadte R. K. et Par Skridt tilbage, lagde Hovedet paa Skraa for at beundre sit Værk og sagde saa: »Det ser u godt; det gir u et mageløst godt Syn«. Tit gjorde hans hyppige Brug af Forstavelserne »u«, at Meningene blev den modsatte af tilsigtede. Da hans yngste Datter havde haft Bryllup, sagde han, »Nu er mine Børn ugywt aalsammel«. Naar han vilde bedyre noget, sagde han »u sporte mig«, hvor han nu havde det fra. Thi Sport — hverken Ordet eller Tingene — eksisterede den Gang Øst for Nordsøen.

Ja, og saa var der Sidsel Mari', som vi pløjede for, og hos hvem man fik al den Sladder, som var produceret siden sidste Pløjedag (»Den graa Avis«, kaldte vi det). Hun var meget loyal i sin Fremstilling, idet hun altid tilføjede: »Det sejer de da«. Derimod var hendes geografiske Begreber lidt udviskede. Engang fortalte hun op om en Nabosøn, som var blevet Forvalter

paa en af Sydhavsøerne. Jeg spurgte om, hvor det egentlig var, Mogens var kommet hen, og fik saa Svaret: »Ja, a ved saagu it, om det er Holland eller Laaland, det er da et Sted Fanden i Vold oppe i det tysk'«.

Hendes Stolthed var en Søn, som var Sergent. Efter hendes Mening var dette noget af det højeste, et Menneske kunde blive — næstefter Kongen. Naar Sidsel Mari' citerede ham, snakkede hun »fint«; hun lod ham bl. a. sige »alirumveller« (alligevel).

Og saa maa vi have Søren Nielsen med. Han kørte i mange Aar med en Stud, som havde nogle mægtige Horn. Jeg tror, der var en Alen fra den ene Spids til den anden. Hans Kendingsnavn var ogsaa »Søren med Studen«.

Naar han her skal nævnes, er Aarsagen dog en anden: Han var Filosof! Det er nu ikke noget, jeg har hittet paa. Han har sin Bestalling fra selve Pythagoras, Grækenlands første Filosof. Jeg er faldet over en Udtalelse af ham, som bogstaveligt synes møntet paa den beskedne Husmand fra Ingerslev Hede.

»Lægger vi mærke til«, siger Pythagoras, »hvad der foregaar ved de olympiske Lege og andre store Stævner, ser vi, at mange er kommet for at handle — thi disse Stævner er tillige Markeder — andre er kommet for at vinde Kampprisen, og saa er der en lille Flok, eller blot nogle enkelte, der ikke deltager i Kappestriden og ikke handler, men er der for at iagttage det Liv, der føres og søger at forstaa det. Disse er Filosoferne, og til dem hører jeg.«

Ja, og til denne lille Flok maatte Søren Nielsen ogsaa regnes. Han forsmøtte nødig et Marked i vid Omkreds — skønt han aldrig handlede eller optraadte som Mægler eller paa anden Maade søgte at komme med, naar der vankede Lidkøb. — Hjemmefra havde han nogle Rugbrødsklemmer med. Dertil spenderede han en Kop Kaffe til 25 Øre. Var ellers optaget af at iagttage dem, som handlede og agerede. Og saa vandrede han den lange Vej hjem — visere, end da han drog ud om Morgen, og saa havde han noget at fortælle om i Dagene derefter, og noget at leve paa til næste Markedsdag. Det var slet ikke ueffent, naar Far sagde om Søren, at han »holdt sin Altergang, hvor andre drak deres Øl«. Thi Markedet var det Sted, han fandt sin »Opbyggelse«.

KRÆMMERE OG ANDRE KANUTTER.

Men foruden Naboer og Bysbørn dukkede ogsaa andre lejlighedsvis op over vor Horisont. Vel var det ikke en afsides Egn, hvor et fremmed Menneske var en Sjældenhed. Men naar en Kræmmer eller andre Omstrejfer indfandt sig, skulde vi Børn nok se at holde os til. Noget at se og høre ud over det daglige kunde maaske indtræffe.

Der var først vor egen hjemlige Pjaltekræmmer, Svenskeren Ole Nilsson. Han opkøbte Klude og Ben og havde Baand, Traad og Naale at give i Stedet. Han var altid fuld, og naar han saa faldt, knækkede han gerne en Arm eller et Ben. Læge Storm i Hørning paastod, at Svenskeren ikke havde en Knogle i sin syndige Krop, som ikke var knækket mere end en Gang. — Pjaltekræmmerfamilien var Egnens eneste Proletarfamilie, men den var det ogsaa til Gavn. Der var en Mængde Børn, og Huset og Omgivelserne var en ren Møgkule. Kom man forbi, skulde man passe godt paa, hvis man skulde undgaa et uartigt Ord (!) til at hænge ved Træskoene. — Vi Børns Interesse for denne Handel skyldtes vel nok især, at der ogsaa købtes Ben; de betaltes med 2 Øre pr. Pund. Det var en af de faa Indtægtskilder, vi havde som Børn. Dog nej! To Gange havde vi en »Gullaschperiode« — med 4 Aars Mellemlum. Det var Oldenborreindsamling. Over hele Landet blev den sat i System ved offentlig Indsamling. De indsamlede Oldenborrer blev betalt — jeg husker ikke med hvor mange Ører pr. Pund. Men under gunstige Forhold kunde der tjenes en ganske antagelig Dagløn — der kunde stige til det eventyrlige ved nogle Timers tidlig Morgenarbejde. Alt andet Arbejde maatte vige, saa længe dette stod paa. —

— En anden Omstrejfer var Frans fra Skovby; han solgte efter eget sigende »Visser og Bønehøjer og ABC'er og Grateliringskort og Bøger, fra den indvendi' Mission. A har osse den Vis' om Pigen fra Børup, der drøn sig, og Kjæresten rejst' til Amerika«.

Saa var der Uldkræmmere fra Hammerum Herred, som skulde pruttet ned under Halvdelen af, hvad de forlangte, før der kunde blive Tale om Handel.

KOLT — BERING — TESTRUP.

Et Par km Nord for mit Hjem laa Kolt Friskole og Bering Valgmenighedskirke, 4—5 km i Øst, Testrup Højskole — og 7—8 km i N.Ø. Bjørnbaks Højskole i Viby.

Disse Navne fortæller, at det var noget af et Urocentrum, jeg var blevet sat ind i ved Fødslen. Det var jo den sidste Menneskealder af det 19. Aarh. det grundtvigske gjorde de store Erobringer blandt de danske Bønder — især gennem frie Skoler og frie Menigheder. »Noget nyt der er i Gære, det selv Tossier kan forstaa«, sagde den gamle.

Men her kom det ekstra til, at der ikke blot var Træghed at overvinde, men bestemt — man kan godt sige vaagen — Modstand at kæmpe imod, idet Lars Bjørnbak gennem sit Skolearbejde og paa anden Vis vilde vække danske Bønder paa sin Maade. Naar Aarhuseggen fik sin grundtvigske Højskole 1866, var den mest nærliggende Aarsag den at bekæmpe L. B., som havde begyndt sin Skole en halv Snes Aar i Forvejen.

Stillingen var da, som man kan tænke sig den paa en Jernbanestation, hvor der samtidig bliver raabt ud til to Tog, som holder med fuld Damp oppe, men som vil køre i hver sin Retning. Der maa blive Røre og Sammenstød ved saadant et Opbrud. Ingen sidder længere og døser. Det var især ved nogle store saakaldte »Skolemøder« i Aarhus, Skanderborg, Ravnholt Skov o. fl. St. de to Kamphaner Nørregaard og Bjørnbak tog Livtag med hinanden. Endnu mange Aar senere nævnedes Far tit, hvilke Begivenheder disse Hanekampe havde været i hans og andres Liv. Nørregaard var vel nok den mest slagfærdige og den rappeste af de to. Men Bjørnbak opdagede, at han var nem at drille, og saa forløb han sig i Hidsighed. N. havde derfor undertiden Peter Bojsen i Gedved med som Hjælper, og han kunde gøre sig saa aaleglat, at Bjørnbak slet ikke kunde have med ham at gøre.

I første Omgang tog B. jo nok de fleste; om N. saa tog de bedste er ikke nemt at afgøre. Men i al Fald: Viby maatte ophøre kort efter Bjørnbaks Død 1878, og som Retning forsvandt det bjørnbakske ved Forliget 1894.

Kort før den Tid jeg naaede den skolepligtige Alder, blev Kolt Friskole oprettet, og jeg blev derved »Friskolebarn« helt igennem. Mine ældre Søkende gik derimod i Skole hos den gamle Degn i Ingerslev og først efter et Par Aars Forløb kom mine to ældre Søstre ogsaa til at gaa i Friskolen.

Til den ny Skole blev der købt et Husmandssted ved Aarhus-Skanderborg Landevej, 5 Minutters Gang fra Bering Valgmenighedskirke. Stuerne var for smaa og lavloftede at holde Skole i, hvorfor der blev bygget nogle Fag til, hvor der var højt til Loftet og med store Vinduer i Gavlen. Det blev en baade rummelig og hyggelig Skolestue.

Læreren hed Kr. Højmark. Han var en Lærersøn fra Stautrup. Faderen var forresten Rigsdagsmand i mange Aar, valgt paa Fyn. — Kr. Højmark lignede egentlig ikke den typiske danske Friskolelærer af første Slægtled. Han var ret tilknapet og forbeholden, anlagt for Saglighed — men jævn og ligefrem af Væsen. Som yngre blev han altid kaldt Kristian, baade af Børn og voksne, hvad der var ret naturligt, da han virkede i sin Fødeegn, og var naturligvis dus med dem. — Først da han blev ældre, kom Højmark-Navnet i Brug. Han var en ganske fortrinlig Lærer. Han kunde som den bedste for-

tælle Bibelhistorie og nordiske Sagn og Myter. Men samtidig sørgede han for, vi fik noget »lært«, som man siger. Hans Dansk- og Regneundervisning var især god. »Chr. Hansens« III Del, som vist de fleste Skolebørn saa hen til som et uopnaaeligt Maal, var vi mange i Kolt Friskole, som blev fortrolig med. Men ogsaa andet kunde der blive Tid til. Saa længe der var Blom-

Bering Valgmenighedskirke.

ster at finde — paa Mark eller i Grøft — havde vi et Par Gange om Ugen Botanik. Det var der vist ikke mange Landbyskoler, som havde for 60 Aar siden. Der var en ret stor Børneflokk i Kolt Friskole. 60-70 op til 80. Grunden var de mange børnerige Hjem. Der var mange Steder, der fandtes en halv Snes Børn — i nogle endda derover. Til Trods for det store Børnetal var Lønnen meget lille. Der var en Overgang, hvor Højmark tænkte paa at søge Embede, ligesom der var tale om, at han skulde være Rigsdagsmand. Men Friskolen — og vel ogsaa Stedet — havde saa stærkt Tag i ham, at han blev paa sin Post i over 40 Aar.

Omkring 1890 indrettede han en Efterskole, »Fortsættelsesskole«, som man dengang sagde. Han var altsaa paa dette Omraade, som nu er saa stærkt paa Dagsordenen, tidligt paa Færde.

Ogsaa den voksne Ungdom tog Højmark sig af og havde godt Tag paa at omgaas. Samling af Ungdom i Kolt Friskole begyndte som alm. Aftenskole, men det blev snart til Sammenkomster med historisk Fortælling, Sang og anden fornøjelig Tidkort. Det var den nyere Tids Historie, der blev fortalt. Een Vinter drejede det sig om den franske Revolution, en anden Gang om Martsdagene 1848. Ogsaa mindes jeg Foredrag om Landboreformerne og Stavnsbaandets Løsning. Det var solid Historiefortælling og værd at høre. Det blev ogsaa paaskønnet af mange Unge, som mødte flittigt i Friskolen en Gang om Ugen i en lang Række af Vintre.

Kolt Friskole har betydet et stort Plus for mig i min Opvækst.

Og Bering Valgmenighed fik ikke mindre at betyde for mig.

Den blev stiftet i 1875. Forud var gaaet det, at Jørgen Teilmann en Del Aar havde været Kapellan hos sin Far, som i mange Aar var Sogne-

præst i Ormslev—Kolt. Ved sin ildfulde Forkyndelse havde den unge Præst samlet en stor Kreds om sig — ikke blot fra selve Pastoratet, men ogsaa fra de omliggende Sogne.

Da saa den gamle Præst tog sin Afsked, blev der selvfølgelig gjort alt, hvad der kunde gøres for at faa Sønnen som hans Eftermand. Men det slog fejl. Den lille stive Biskop Brammer i Aarhus var kommet til at betragte Jørgen Teilmann som et farligt Brushoved, som han ikke vilde havde ansat i sit Stift.

Men skilles kunde de ikke — Præst og Menighed. Dertil var Baandet mellem dem for stærkt. Der blev ved flere Sammenkomster drøftet, hvad der var at gøre, og ved et Møde hos Jørgen Sørensen i Ormslev 11. April 1875 blev Valgmenighedens Oprettelse besluttet. Der var kun 27 Familier samlet, da de tog dette Skridt. Det maa kaldes saa dristigt, at man kan vide, de har været under stærkt aandeligt Pres, da de traf denne Afgørelse. Far og Mor blev ogsaa altid ved et mindes denne Dag som en af de mest afgørende i deres Liv. De økonomiske Betænkeligheder var vel nok dem, som først laa for. Vilde det ikke blive over Evne for saadan en lille Flok — mest Smaafolk — at skulle bygge Kirke og Præstegaard og udrede Præstelønning? Og var det ikke Selvraadighed og Hovmod? De var jo Almuefolk, opfødt i Forestillingen om at være den beskikkede Øvrighed — og ikke mindst den gejstlige — underdanig.

Det var saa stærkt et Brud med nedarvet Tankegang, at Hensynet til, hvad Slægt og Venner vilde sige, nok kunde spille ind ogsaa. Det gjaldt f. Eks. dem hjemme. De havde jo mine Bedsteforældre som Aftægtsfolk, og Forholdet mellem de gamle og unge var helt godt. Men her var et Spørgsmaal, som satte Splid. For de gamle stod dette Menighedsvæsen som Taabelighed — ja vel snarere Ugudelighed og Frafald. »Var vi blevet Mormoner«, sagde Mor senere, »vilde det slet ikke have været værre«.

Jeg mener at kunne huske, at Teilmann og hans Kone kom paa Besøg hjemme. Saa snart den gamle Poul Holm fik Øje paa dem, smed han, hvad han havde i Haanden, og styrtede af Sted op ad Markvejen — med en Fart, som var den skinbarlige i Hælene paa ham — hen til en anden gammel Knark. Og der blev han til mørk Aften; først da han var sikker paa, at Faren var drevet over, indfandt han sig igen. Jeg kan kun have været 4 Aar den Gang og anede jo ikke, hvad Sagen drejede sig om. Det som gjorde saadant Indtryk paa mig, at det blev husket, maa være den ualmindelige Fart, den gamle skød. Til daglig var hans Fart langsom, han led af Astma.

Bering Valgmenighed fik snart stor Tilslutning — og fra vid Omkreds. Der skal have været en Tid, da der var Sognebaandsløserne fra 40 Sogne. Den strakte sig fra Horsens Fjord til Limfjorden. I 1886 blev der dannet Valgmenighed i Odder og Aarhus — den sidstnævnte blev ved i mange Aar at være Annex til Bering. Senere kom der Valgmenighed i Mellerup og Silkeborg. Men stadig var der en stor Flok, som kom til Valgmenigheden i Bering. Paa almindelige Søndage var den som Regel fyldt, og ved Højtiderne var hver Tomme Plads optaget. — Flere Gange var der Tale om at udvide, saa der kunde blive mere Plads, men det blev ved Snakken.

Jørgen Teilmann var noget ganske for sig selv, som ikke godt kunde maales — og heller ikke blev maalt med almindelig Alen. Det første Indtryk af ham var: Galhovedhed og Trang til at kommandere. Bekendtskab med ham begyndte gerne med, at man blev skældt Huden fuld. Der var vel nok dem, som efter en saadan Omgang undgik mere at krydse hans Vej. Men de fleste kom igen, tiltrukket af hans Personlighed, hans smukke Skikkelse,

hans dybe troværdige Stemme, men vist især af hans dejlige Øjne, der paa engang var saa skarpe, at man havde Følelsen af, at hver Krog i ens Sjæl laa aaben for ham — og paa samme Tid dog saa varme og kærlige.

Holger Begtrup siger om Teilmann: »Jeg har ikke hørt nogen Præst, der mere varmt og glad talte ud af Fælleslivet i Guds Ord og Naademidler. Naar han ved Møder og Forhandlinger vilde gøre Rede for det Livssyn, han havde

tilegnet sig i Grundtvigs Skole og siden levet ind i med sine Venner, kunde der vel fattes ham noget paa Klarhed i Fremstilling, men til Gengæld luede Vidnesbyrdet saaledes af Oplevelsens Sikkerhed og af Sindets Glæde over Guds store Gerninger i Kristus til vor Frelse, at det virkede langt mere overbevisende end den klarreste Udvikling i køligere Stil.«

Det indre af Bering Kirke.

Indtil sin Død i 1919 — han var da 84 Aar gammel — udfyldte Teilmann med stor Kraft sin Præstegerning og

samlede en stor Kreds — af unge og gamle — om sig i Kirken. Han var som selvskreven til at raade i Kredsen, og det var vel dette, som var den væsentlige Aarsag til den Uro og Splittelse, som kom, nu den styrende Haand var borte. — Jeg har jo ikke selv oplevet denne Strid paa nærmere Hold, men af det jeg hørte, fik jeg undertiden en Mistanke om, at mine kære jævnaldrende havde et Mindreværdskompleks, som tvang dem til at vise deres Voksenhed — ligesom Drengen, som spyttede i sit Ur for at vise, at han kunde gøre med det, hvad han vilde. Men forhaabentlig er det en Overgangssygdom, som der kan vokses fra!

— Endnu vist før 10-Aarsalderen var jeg stadig Kirkegæst i Bering. Ikke fordi jeg skulde, men af egen Drift — som og ikke maa opfattes altfor højtideligt. Kirkegangen var blot det bedste Middel til at skaffe sig Oplevelser af forskellig Art, som fandtes der paa Stedet.

Mån sad oppe paa Balkonen sammen med andre Dreng og unge Mennesker, og kunde der overse alt, hvad der foregik i Kirkerummet, se hvem der var i Kirke i Dag, og se hvem der manglede.

Saa var der Salmesangen. Jeg har aldrig hørt saa fyldig og glad en Kirkesang som den i Bering. Jeg tænker, den slet ikke stod meget tilbøge for den i Vartov. Naar Grundtvigs Salmer er blevet saa stor en Del af min aandelige Ballast, som Tilfældet er, skyldes det, at de er sunget ind i mig i en Tid, jeg næppe kan huske.

Dernæst Prædikenen; ja den var ikke lagt an efter en Drengs Fatteevne, men lidt kunde man nok faa ud af den ogsaa. — Forøvrigt var den sjælden ret lang. Teilmann overholdt nøje Bestemmelsen i Chr. V's Danske Lov som siger: »Prædikenerne maa ej være alt for vidtløftige, den gemene Mand til Kedsommelighed og desmindre Opbyggelse, som ej alt for meget paa en Gang fatte og beholde kan«.

En Ejendommelighed ved hans Maade at tale paa lagde jeg Mærke til allerede dengang. Mens han ellers var Dus med alle Menighedens Medlemmer (ogsaa sine Konfirmander forlangte han du af) sagde han De, naar han tiltalte Menigheden fra Prædikestolen. Altsaa en Praksis, som er diametralt modsat de fleste Missionspræsters.

Men naar saa Gudstjenesten var forbi, var der endda adskilligt at have i Forventning. Maaske en Tur rundt i Præstens store velholdte Have eller et Kig ned i hans Drivhus med de sjældne Blomster og Vindruer i Ranker. Men saa ellers over i Gymnastiksalen, hvor Dagens Nyt blev drøftet, mens man lidt efter lidt saa de mange Køretøjer — stundom over et halvt Hundrede — forsvinde. Først naar de sidste af dem var væk, skulde vi ogsaa til at tænke paa Hjemturen.

Underligt nok; skønt Konfirmationsforberedelsen i Bering varede et helt Aar — og jeg ved, at jeg deltog med Glæde, er der kun grumme lidt fra den Tid, som har bidt sig fast. Ja, en Begivenhed har jeg, men den vedkommer helt andre Ting og anføres her som et morsomt Eksempel paa, hvad Underbevidstheden er for et mærkeligt Skuffedarium:

Konfirmanderne var ovre i Præsteboligen til Kaffe — jeg ved ikke ved hvilken Lejlighed. Vi var en Flok Drengene, som fik Kaffen i Præstens Stue — og som rimeligt var, blev der drøftet, om Præsten mon havde læst alle de Bøger, som stod paa Hylderne. Nogle mente jo »hvad skulde han ellers købe dem til«. Andre mente nej, selv om han læste Dag ud og Dag ind i mange Aar, vilde han ikke komme igennem dem — saadan som nogle Bønderdrenge kan argumentere om Ting, som ligger over deres Erfaringskreds. Men en af Konfirmanderne, som gik i Realskole og derfor vidste Besked om slige lærde Materier, afgjorde Striden, idet han med megen Værdighed og Tyngde sagde: »Det er jo nok nogle Lexikon'er og saadan nogle, som man jo ikke saadan læser«.

Naar denne Scene er kommet til at hænge ved mig, er Aarsagen nok, at jeg her første Gang mødte Ordet »Lexikon« — og saa den Mærkelighed, som var mig lige saa ny, at der fandtes Bøger, som man ikke »saadan« læste. Men jeg er vis paa, at Begivenheden ikke har været fremme i min Bevidsthed i de sidste 50 Aar mindst — altsaa fuldstændig glemt! Ja vist! En Dag sidste Sommer (1941) da jeg gik og nussede i mine Hindbær, kom pludselig — uden mindste Foranledning — hele Sceneriet fra Præstens Stue op for mig, saa frisk og tydeligt, som det var hændt i Gaar.

— En Tur til Bering Kirke og Kirkegaard har i mange Aar været en Valfart for mig. Stærkere der end andensteds kan jeg dukke ned i min Barndoms og Ungdoms rigeste Oplevelser: »Naar under Sang med dit vingede Ord, Sjælen af By over Stjernerne fo'r«. Hvert Navn paa Gravstene kalder Mindet frem om en Mand eller Kvinde, som jeg føler mig knyttet til, fordi vi i Fællesskab har oplevet Guds Aands og Guds Ords Rigdom. —

Mine Oplevelser i Bering har gjort det til en naturlig Ting for mig, at der til en velanvendt Søndag hører en god Kirkegang. Det har fulgt mig ned gennem Aarene, og først de mange Aars Ophold her i Hedningeland har næsten faaet Bugt med denne Trang — men kvalt er den ikke, saa sandt jeg haaber engang at være med i

— — — — — Kirkegang
med uophørlig Jubelsang
i højen Kor — hvor Gud han bor.

(I næste Aargang af Østjydske Hjemstavn fortsættes Povl Holms Erindringer om Testrupfolkene og Oplevelser fra hans Ungdomsaar iøvrigt).

Bidrag til Gylling Bys Historie i Middelalderen.

Af Poul Rasmussen.

I Kong Valdemars Jordebog, der indeholder Oplysninger om Kongens og Kronens Jordegods og Indtægter i 1231, hedder det om Hads Herred, at det var forpligtet til at overføre Kongen med fire Skibe, fordi det i hver Havne havde fire Mænd (Svend Aakjærs Udgave af Kong Valdemars Jordebog, S. 96). En Havne var en Gruppe Gaarde, der bl. a. havde Pligt til paa Omgang at stille en Mand, hver Gang Leding udbødes. Naar de ledingspligtige Bønder i Hads Herred skulde overføre Kongen med fire Skibe, fordi hver Havne havde fire Mænd, maa man altsaa formode, at Herredet ved Ledingsudbud bemandede et Skib og saaledes udgjorde det, man kalder et Skiben. Vilde Kongen sejle fra Herredet til en anden Landsdel, skulde der derimod møde en fra hver af Havnenes Gaarde, saaledes at Herredet kunde bemane fire Skibe.

Ifølge Kong Valdemars Jordebog havde Kongen 12 Mark Gulds Jord, hvad der svarer til ca. 144 Tdr. Land dyrket Jord i 1683, i Gylling, 7 Mark Gulds Jord, hvad der svarer til ca. 84 Tdr. Land, i Søby og 3½ Mark Gulds Jord, hvad der svarer til ca. 42 Tdr. Land, i Fensten. Da de tre Byer ligger i en Halvkreds uden om den lille Vig Nord for Gylling Næs, forekommer det sandsynligt, at Landingspladsen for de Skibe, der skulde transportere Kongen og hans Følge, har ligget i denne Vig. Udelukket er det dog ikke, at Svend Aakjær har Ret, naar han i Kommentaren til Udgaven af Kong Valdemars Jordebog, S. 59, hævder, at Overfartsstedet laa ved Hov, hvorfra endnu Christian den Fjerde i 1618 indskibede sig til Kalundborg. Gylling Næs er et af de Punkter paa den jyske Østkyst, der ligger Sjælland nærmest; men ogsaa Folk, som kom fra de Dele af Østjylland, der ligger Nord for Horsens Fjord, og skulde til Fyn, kunde med Fordel sejle fra Hads Herreds Sydspids til Nordfyn. Det er derfor næppe noget Tilfælde, at Kongen ogsaa ejede Harreslev(gaard), til hvis Tilliggender den senere Købstad Bogense hørte (se Hugo Matthiessen, Middelalderlige Byer, S. 77).

De Gaarde, Valdemar Sejr havde ejet i Gylling, udgjorde formodentlig det Gods i denne By, som Erik Valdemarsøn af Sverige i 1327 fik tildømt som Arv efter sin Moder, Erik Plovpenning's Datter (Diplomatarium Danicum, 2. Rk., Bd. 9, Nr. 421). Erik Valdemarsøn har sandsynligvis kort Tid efter Overtagelsen afhændet sine Gaarde i Gylling, som dermed kom ud af Kongehusets Besiddelse.

Den, der købte Erik Valdemarsøns Jordegods, var muligvis en Adelsmand ved Navn Laurids Trugotsen, som vi ved har boet i Gylling, og som nævnes første Gang i 1329, altsaa to Aar efter at Erik Valdemarsøn havde faaet Gaardene i Gylling tildømt (se H. L. Møller, Ridder Laurids Trugotsen af Gylling og hans Slægt, Jyske Samlinger, 4. Rk., Bd. 5, S. 245 ff.). Laurids Trugotsens Gaard har antagelig staaet paa en af Grave omgivet Banke, der

ligger Sydøst for Kirken, og i hvilken man har fundet Rester af Kampe- og Munkestensmurværk (H. L. Møller, anførte Sted, S. 253). Banken stødte op til den nu udflyttede Dobbeltgaard, Skrivergaarden, som i 1719 var fæstet til Søren Steffensen og Jørgen Jensen. Søren Steffensen, hvis første Kone døde allerede i 1699, er antagelig identisk med den Søren Steffensen, som i 1688 var Fæster af Halvdelen af den Gaard, der i Matriklen fra dette Aar har Nr. 26 (se Udskrift af Matriklen 1688 og A. Eriksens Fortegnelse over Fæstere og Ejere af Byens Gaarde i Jens Andersens Gylling Sogn og dets Beboere (1942), S. 66 og 71). Da Gaard Nr. 26 baade i Matriklen 1688 og i Matriklen 1664 er Byens største Bondegaard, er det højst sandsynligt, at H. L. Møller har Ret, naar han, anførte Sted, S. 253 f., identificerer den med (den største Parcel af) Laurids Trugotsens Hovedgaard. Den 9. Marts 1583 meddelte Kongen Lensmanden i Skanderborg, at han havde eftergivet en Mand ved Navn Søren, der en Tid lang havde været Foged paa Bygholm og Aakær, Halvdelen af Indfæstningen af en Gaard, han havde fæstet i Gylling. Til Gengæld skulde han sætte Gaarden i Stand, saa at Kongen kunde bo der, naar han kom til Byen (Kancelliets Brevbøger). Da Navnet tyder paa, at Skrivergaarden bar været beboet af Skrivere og Fogeder paa Aakær (jvnf. H. L. Møller, anførte Sted, S. 254, og A. Eriksen, Bidrag til Hads Herreds Historie, S. 25), er det antagelig i denne gamle adelige Hovedgaard, der skulde indrettes Værelser til Kongen.

Ogsaa nogle af Laurids Trugotsens Efterkommere havde Tilknytning til Gylling. Hans Datter Cæcilia, der var gift med Markvard Rostrup, skænkede saaledes Gylling Kirke dens ældste Klokke, hendes Søn, Gotskalk Rostrup, pantsatte i 1402 en Gaard og et Byggested i Gylling til Biskop Bo (De ældste danske Arkivregistraturer, Bd. 2, S. 148), og Peder Krabbe, som utvivlsomt var en Slægtning af hendes Svigersøn, Ove Krabbe, solgte i 1453 en anden Gaard i Gylling til Biskop Jens Iversen Lange (Ældste Arkivregistraturer, Bd. 2, S. 119, og H. L. Møller, anførte Sted, S. 261). Som Byens største Lodsejere ser det dog ud til, at Laurids Trugotsens Arvinger hurtigt maatte vige Pladsen for Erland Kalv og hans Slægt. I alt fald kunde Erland Kalv og hans Søn, Jacob, udstede 6 Skøder paa Gods bl. a. i Gylling, Jacob Kalvs Enke, Fru Mette, udstedte 4 Breve paa Gods i Gylling, og hans Søn, Niels Kalvs Enke, Abele Tygesdatter, afhændede et øde Byggested i Gylling til Biskop Ulrik (Ældste Arkivregistraturer, Bd. 2, S. 120, 146 og 148). Af de Medlemmer af Slægten Kalv, der har ejet Jord i Gylling, er Erland Kalv den mest bekendte. Det var ham, der i 1369 overgav to kongelige Slotte til de holstenske Grever, som gav ham dem og et tredie Slot i Forlening. Da Valdemar Atterdag i 1373 havde besejret Greverne, maatte han imidlertid overlade de tre Slotte til Kongen, som sagde om ham, at han var en god Kalv, »med to Huse stak den af, som en Stud kommer den igen med tre«.

I 1395 afløste Bo Mogensen Dronning Margretes Kansler, Peder Jensen Lodehat, som Biskop i Aarhus. Bo Mogensen var en dygtig Forretningsmand og dreven Godspolitiker, der lagde Grunden til Bispestolens store Besiddelser i Egnen omkring Silkeborg og i Hads Herred. I 1398 fik han saaledes Skøde paa Aakær, der skulde blive Bispestolens Hovedgaard i Hads Herred, og i de følgende 50 Aar købte han og hans Efterfølgere Gods op i Gylling og i mange af Hads Herreds Byer (se Ejler Haugsted i Skildringer af Hads Herreds Historie, Bd. 3, S. 43 ff.). Bispestolens Adkomstbreve paa Gods i Gylling kendes kun fra den Registratur over Brevene paa Aakær, som er trykt i De ældste danske Arkivregistraturer, Bd. 2, S. 113-166. Af Registraturen fremgaar det, hvornaar og af hvem de forskellige Adkomstbreve er udstedt, og i hvilke

Byer det erhvervede Jordegods laa. Derimod indeholder den kun højst ufuldstændige Oplysninger om Størrelsen af det Gods, der blev afhændet til Bispstolen. Det er derfor et Held, at der i den ældste bevarede Jordebog for Aakær Len, som er affattet i 1544, altsaa faa Aar efter Reformationen, findes en Fortegnelse over de Gaarde i Hads Herred, der havde tilhørt de katolske Biskopper. Ifølge Lensjordebogen havde Bisperne ejet 21 Gaarde og 2 Huse i Gylling. Af Gaardene skulde der foruden Gæsteri, Brændsvin og Smaaredsel (Lam, Gæs, Høns og Æg) betales nedenstaaende Landgilde:

Af 1 Gaard: 2 Ørtug¹⁾ Rug, 2 Ørtug Byg, 2 Ørtug Havre, 2 Fjerdinger Smør,
 » 2 » : 2 » » , 2 » » , 2 » » , 1 » » ,
 » 1 » : 2 » » , 2 » » , 1 » » , 1 » » ,
 » 7 » : 1 » » , 1 » » , 1 » » , 1 » » ,
 » 6 » : 1 » » , 1 » » , 1 » » , 1 Mark Smørpenge,
 » 2 » : 1 » » , 1 » » , 1 » » , 1 Fedeko,
 » 2 » : 1 » » , 1 » » , 1 » » .

Efter Fortegnelsen over de Ejendomme, der havde tilhørt de katolske Biskopper, følger i Lensjordebogen 1544 et Register over »Fysi Godtz« i Hads Herred. I dette Register er der opført 1 Hus og 5 Gaarde i Gylling, af hvilke der blev betalt Gæsteri, Brændsvin og nedennævnte Landgilde:

Af 1 Gaard: 2 Ørtug Rug, 2 Ørtug Byg, 1 Ørtug Havre, 1 Fjerding Smør,
 » 2 » : 1 » » , 1 » » , 1 » » , 1 » » ,
 » 2 » : 1 » » , 1 » » , 1 » » , 1 Mk. Smørpenge.

Ordet »Fysi« staar ikke i nogen Ordbog; men Stadsarkivar Svend Aakjær har elskværdigst oplyst at det muligvis er en Udtaleform for Fysici. I saa Fald betyder »Fysi Godtz« det Gods, der var udlagt til Underhold af en Fysicus, d. v. s. en af de Læger, Christian den Tredie ønskede, skulde nedsætte sig i de danske Stiftstæder (se V. Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen, Bd. 1, S. 105 f.).

Resten af Ejendommene i Gylling, 7 Gaarde og 2 Huse, tilhørte i Slutningen af Middelalderen Aarhus Domkapitel og udgjorde antagelig en Del af Ærke-
 degnens Præbende (se Ældste Arkivregistraturer, Bd. 2, S. 151). De blev i 1589 mageskiftet til Kongen, som i den Anledning lod dem besigtige. Af Besigtelsesforretningen (Danske Kancellis Arkiv, Besigtelser og andre Indlæg til Skøder og Mageskifter 1589) fremgaar det, at Fæsterne af de 7 Gaarde foruden Brændsvin skulde betale nedenstaaende Landgilde:

Af 4 Gaarde: 2 Ørtug Byg, 2 Ørtug 4 Skpr. Havre, 15 Skilling 1 Album,
 » 2 » : 1 » » , 1 » 2 » » , 8 » 1 » ,
 » 1 » : 1 » » , 5 Skilling 1 Album.

Desuden skulde de tilsammen betale 4 Lam og 1 Tønde Smør.

Nasset Syd for Gylling var ikke en Del af Byens Mark, men udgjorde et særskilt Enemærke. I Begyndelsen af det 14. Aarhundrede tilhørte Nasset Niels Brok i Hylke, som muligvis har tænkt sig at bygge en Borg paa dette vanskeligt tilgængelige Sted. I 1330, da han var blevet gammel, og det laa ham paa Sinde at sørge for sin Sjæls Frelse, skænkede han det imidlertid til Klosteret i Ring Syd for Skanderborg Sø (Ældste Arkivregistraturer, Bd. 1, S. 239). Senere kom Gylling Næs paa ny i privat Eje, og engang i Tiden før 1436 tilhørte det Jacob Kalvs Enke, Fru Mette, som skænkede det til Birgittinerklosteret i Maribo (Ældste Arkivregistraturer, Bd. 3, S. 267).

1) 1 Ørtug Rug = 10 Skæpper Rug, 1 Ørtug Byg = 12 Skæpper Byg, 1 Ørtug Havre = 20 Skæpper Havre.

Hvad Kirkelofterne kan gemme.

Af Peter Bang Termansen.

Kristusfigur
 fra Rogen Kirke,
 Gjern Herred.*)

176. 1 antik rigt udskaaet Epitafie fra 1646 med Tavle fra 1702, hidrørende fra en af Kirkerne under Rathlousdal Gods.

Ovenstaaende Citat er hentet fra et Auktionskatalog fra Aarhus dateret 25. aug. 1947, og der gøres ikke Forsøg paa fra Sælgerens Side at skjule, at det drejer sig om et gammelt Gravminde.

Ganske vist er det fjernet fra Kirken, da denne var i Privateje, og som Følge deraf har der ikke været Tale om nogen ulovlig Handling. Men alligevel er det beklageligt, at noget saadant har kunnet ske.

I Dag er Forholdene anderledes, idet intet, selv nok saa lille en Detaille med historisk Tilknytning til den gamle Kirke maa røres uden særlig Tilladelse fra Kirkemyndighedernes Side. Ønskes en kirkelig Genstand af en eller anden Grund anbragt paa et Museum, da kan dette kun ske som et Depositum. Saaledes synes alt i den bedste Orden, og det skulde være helt utænkeligt, at der paa Baggrund af disse strenge Forordninger kunde ske det gamle Kirkeinventar nogen Overlast. Og dog er der et enkelt Forhold, som der er Grund til at pege paa. I mange Kirker ligger der gammelt Kirkeinventar paa Loftet — nogle Steder ganske upaaagtet — ofte blandet med det, man almindeligvis kalder Skrammel, Ting, der i Fyringsperioden anvendes til Optænding, f. Eks. tørre Grantræer fra Julepyntningen, gamle Papæsker fra Kranseforsendelser, Papir, Lysestumper og mange andre brandfarlige Ting, som vistnok egentlig ikke burde opbevares i selve Kirken. Ikke sjældent støder man paa et saadant Loft — mere sjældent er det naturligvis, at der findes noget af Værdi. Men det sker dog.

Og meget af det, man i Dag savner i en Kirke, Genstande, der vides at have været der for Aar tilbage, er ofte gaet med, naar der skulde tændes op i Kirkens Kakkelovn.

Det kan for en Lægmand være svært at bestemme, hvilken historisk Værdi de gamle Ting har, men det er som Regel let at konstatere, om Tingen er gammel eller ny. Hvorfor saa ikke rydde op, hvor der findes saadanne Skrammeldynger, sortere de gamle Ting fra og anbringe dem paa et Sted, hvor de ikke er udsat for Overlast? Det vilde sikkert ogsaa være heldigt, om der ved Provstesyn blev registreret, hvad der findes af gamle Sager, saa var det let ved de kommende Kirkesyn at kontrollere om alt var til Stede.

*) Samtlige Billeder er efter Fotos af Forf., og alle Genstandene findes i »Den gamle By« i Aarhus.

I mange Kirker, hvor Klokken har faaet en ny Ophængning, findes der en meget iøjnefaldende Plakat med en Forklaring om, hvorledes Klokken skal betjenes. Disse Plakater har til Overskrift:

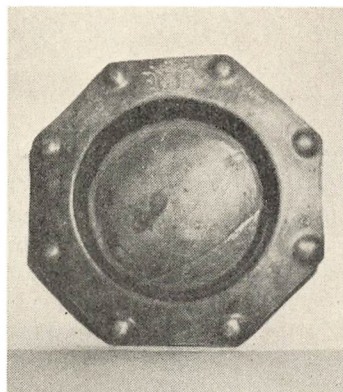
Hvad enhver Ringer bør vide.

Hvorfor ikke lade en lignende Plakat opsætte med Overskriften:

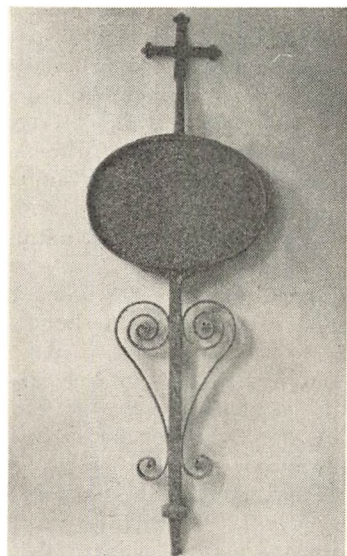
Hvad ethvert Menighedsraad bør vide,

og derunder en Forklaring om, hvordan man bedst opbevarer det gamle Kirkeinventar, som eventuelt findes paa Loftet, saa det ikke gaar til. Det vilde være en saare nem og naturlig Ting for vore kirkelige Institutioner at klare. Mange Præster er ogsaa meget interesserede i de gamle Kirkeminder og har vel ogsaa Kendskab til Kunsthistorie, saa de kan være en god Støtte for Menighedsraadene.

Ogsaa mange Kirkebetjente har stor Pietetsfølelse overfor det gamle Inventar og gemmer ofte Smaating, der Tid efter anden falder af Inventarets Snitværk, saa det kan være til Stede ved en kommende Restauring. Men denne Omsorgsfuldhed for de smaa Detailler vilde faa endnu større Betydning, hvis Tingene blev opnoteret. Vi lever jo ikke evigt, og efter en Samler kan der komme en Spreader. Saadan skete det i en Kirke paa Skanderborgegnen, hvor en Kirkebetjent havde værnet om nogle Stolestader fra 1583. Da en ny Mand kom til, blev disse anvendt som Optændingsbrænde. Dette er kun et blandt talrige Eksempler. Nu kan der blandt de hengemte Sager findes Ting, der er for fragmentariske for en Anvendelse i Kirkerummet, eller Ting, der

Daabsfad af Tin fra Skovby Kirke, Framlev Herred.

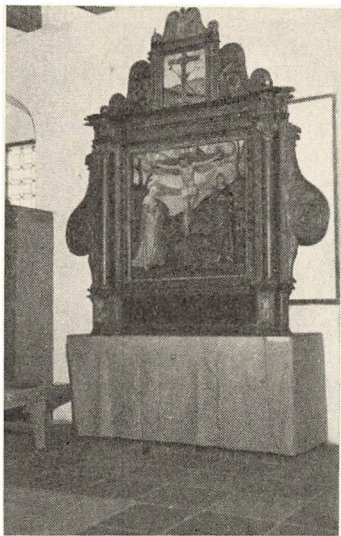

Smedejærnskers fra Vejlby Kirke, Hasle Herred.

ikke ønskes opsat i Kirken. Hvor saadanne Ting ikke paa betryggende Maade kan bevarer indenfor Kirkens Omraade, maa det anbefales at søge dem anbragt paa et Museum, og da helst et Museum, der ligger i Kirkens Nærhed og er saa stort, at det paa forsvarlig Maade kan tage sig af Tingene.

Der har været talt og skrevet en Del mod Anbringelse af Kirkeinventar paa Museerne og rejst en offentlig Kritik af Museernes Interesse for Kirkernes Inventar, og til en vis Grad er der noget berettiget i denne Kritik, idet der tidligere i alt for stor Udstrækning er overført værdifuldt Inventar fra Kirkerne til de større Museer. Man maa saaledes begræde Tabet af de mange romanske, gyldne Altre, som fra Kirker i Aarhus Stift er overført til Nationalmuseet, som ligger saa fjernt fra de østjydske Egne, hvor Altrene hørte hjemme.

Men det maa dog siges at være det rigtige, at Museerne træder til, enten det nu drejer sig om Tilfælde, hvor Kirkens Styrelse

Altertavle fra Adslev Kirke,
Hjelmlev Herred.

selv beder om Museets Assistance, eller hvor Museerne paa egen Haand har konstateret, at gammelt Inventar er i Fare for at gaa til Grunde.

Ikke blot set fra et religionshistorisk, men ogsaa set fra et alment kulturelt Standpunkt, har det sin Betydning, at det gamle Kirkeinventar bevares. Hvor mange personalhistoriske Oplysninger stammer ikke fra Kirkernes Indskrifttavler og Gravstene? Og hvor stort vilde vort Kendskab have været til Datidens Haandværkere og Kunstnere, dersom vi ikke netop havde haft Lejlighed til at lære dem at kende gennem Kirkernes gamle Inventar.

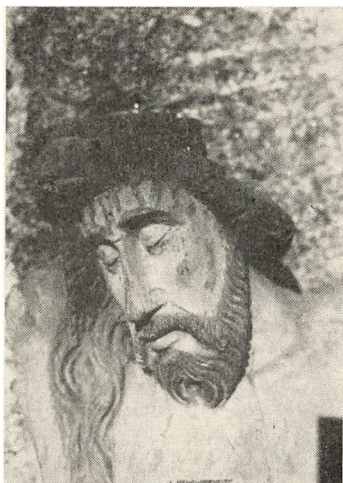
Derfor er det trist, naar man maa erkende, at der den Dag i Dag forsvinder Ting fra Kirkerne, som burde have været bevaret. Vi har jo ogsaa Pligt overfor vore Efterkommere til at værne om det, der hører Historien til. Man kan da heller ikke komme uden om, at det er manglende Kontrol, der gør sig gældende, naar der fra en Prædikestolopgangs-

portal paa et Kirkeloft i en af Viborgegnens Kirker for nogle Aar siden blev fjernet nogle ret værdifulde Alabastrelieffer. Eller naar der fra en Altertavle i en af Hjelmlev Herreds Kirker blev brændt to Sidevinger fra Tiden omkring 1600,

Lad os tage nogle andre Eksempler. Paa Hanebaandene i en Kirke i Vor Herred laa der nogle Stolegavle fra ca. 1650, de gjorde Fyldest som Gangbrædder for Skorstensfejeren, naar han over de kuplede Hvælvingskapper skulde naa hen til Skorstenen. Senere blev en Del af disse Stolegavle brændt.

I Bjerge Herred havde en Præst lavet et fortrinligt Lysthusbord med en romansk Døbefont som Underdel. Og for at vise, at de paa Øerne har været lige saa godt med, kan nævnes, at en sydsjællandsk Provst, der følte Trang til legemlig Motion, forarbejdede en udmærket Savbuk af Korsstammen fra et middelalderligt Krucifix. Samme Provst tog forøvrigt fra Kirken to smaa, middelalderlige, musicerende Englebørn, skaaret i Egetræ og belagt med Guld, og gav dem til en Bekendt i København.

Paa Nordfalster laa i et mørkt Kirketaarn mellem Sten og Skrammel flere store, meget smukke Figurer skaaret i Egetræ fra Tiden omkring 1400. De er nu efter mange forgæves Forsøg endelig blevet gjort i Stand og opsat i Kirken. I Odense kom en ung Mand og falbød en middelalderlig Apostelfigur til en Antikvitetshandler med den overraskende Oplysning, at han kunde skaffe flere af samme Slags. Naturligvis fattede Antikvitetshandleren Mistanke til Sælgeren, og en Un-

Kristushoved fra Røgen Kirkeloft,
Gjern Herred.

Epitaflfigur fra Ormslev Kirke,
Ning Herred.

dersøgelse viste da ogsaa, at Figurerne stammede fra en Kirke paa Nordfyn, hvor de havde ligget upaaagtet hen paa Vaabenhusloftet.

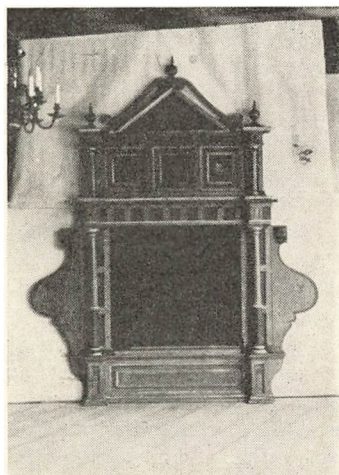
Til Slut skal lige nævnes, at en nørrejydsk Lærerdatter for en Del Aar siden paa Loftet i den Kirke, hvor hendes Far var Degn, tog et senmiddelalderligt Krucifix, ca. 2 m højt og sendte det til en københavnsk Kunstner.

Nu kan man ikke forlange, at alle Mennesker skal have lige stor Forstaaelse og Interesse for det gamle, og man kommer undertiden ud for, at Folk spørger, om det nu ogsaa kan betale sig at gøre noget for at bevare de gamle Ting, og det kan da tit være svært at give Svar herpaa, fordi Spørgerens Værdimaaler er en anden end den, den historisk interesserede anvender.

Af de Genstande, man kan vente at finde omkring paa Kirkeloftene, er det ikke udelukkende de større og mere præsentable Ting, der maa gemmes, det maa gælde alt af en

vis Alder. Selv den mindste Listestump kan have Værdi, da den kan være faldet af en Genstand, der endnu har sin Plads i Kirken eller maaske ogsaa ligger paa Loftet. Det er heller ikke udelukkende Træsager, man kan finde under Kirkens Tag. Der kan være metalforarbejdede Genstande som Daabsfade og Daabs- og Alterkander af Tin og Messing, ligesom Kisteplader og Lysekroner i forskellige Metaller. Og hvor der er Tale om Metalgenstande, er der jo altid en vis Risiko for, at uvederhæftige Personer kan tilvende sig dem og gøre dem i Penge.

Ved et godt Samarbejde med flere Kirker i Aarhus og Skanderborg Amter har Købstadmuseet »Den gamle By« i Aarhus paataget sig Omsorgen for flere kirkelige Genstande, som de paagældende Kirker ikke i Øjeblikket har set Udvej for at tage sig af. Disse Ting er deponerede og derfor Kirkernes Ejendom. De er nu paa Museet blevet registreret, fotograferet og beskrevet, og hvor det har været nødvendigt, er Tingene konserverede. I nogle Tilfælde er nyere Farvelag blevet fjernet og ældre Farvelag og Malerier fremdraget. Saaledes med en Salmenummertavle fra Stilling Kirke i Hjelmslev Herred. Den simple, sortmalede Egetræsplade, der havde en Gennemboring foroven til Ophængningen, var uden Profiler eller anden Udsmykning. Da den sorte Farve blev fjernet, fremkom et typisk Renaissance-Maleri forestillende Evangelisten Lukas. Billedets Beskæring angav et forsvundet Rammeværk med Bueslag, som viste, at Tavlen var en oprindelig Fyldning fra den gamle, nu forsvundne Prædikestol.

Altartavle fra Tulstrup Kirke,
Gjern Herred.

En Altertavle fra Adslev Kirke i samme Herred blev ogsaa sat i Stand, og under en sort Farve paa Tavlens Storfelt fremkom et ualmindelig smukt Korsfæstelsesbillede, holdt i stærke Farver i den for Renaissancetiden saa karakteristiske Temperateknik, hvor Billedet blev malet graat i graat og paalagt klare lacerende Farver. I Tavlens Topfelt afdækkes Kristi Martrerredskaber og øverst oppe i Topgavlen Aars-tallet 1595.

Epitafiebillede fra Røgen Kirkeloft.

Hoved af Kristusfigur, funden paa Røgen Kirkes Loft.

For »Den gamle By« har det været en Glæde at mærke den Tillid, der er vist fra forskellige Menighedsraad, og det sker, at de Kirker, der i Forvejen har Ting deponerede paa Museet, kommer med flere Sager. Saaledes fik »Den gamle By« fra Falling Kirke i Hads Herred fornylig tilsendt et nyt Depositum, en Malmklokke fra et Urværk, der havde været installeret i en af Lysekronerne.

Disse Lysekroner er sjældne, og da Urværket i dette Tilfælde manglede og en Rekonstruktion var ugørlig, fandt Falling Kirkes Menighedsraad det rigtigst at lade den gamle Malmklokke med Indskriptionen: HANS NIELSEN HD ANNO 1669 deponere i »Den gamle By«s kirkelige Afdeling.

Sluttelig skal anføres en Del af de Genstande, der de sidste Aar er blevet deponeret i »Den gamle By«, hvor de forsaauidt Pladsen

tillader det, er udstillet i den efterhaanden ret omfangsrige Afdeling for kirkelige Sager.

Aarhus Amt.

Hasle Herred.

Hasle Kirke.... Fragment fra et Altermaleri.
Skejby Kirke.... 2 Altermalerier, 4 Kistehanke.
Vejlby Kirke.... 5 smedede Gravkors.

Vester Lisbjerg Herred.

Spørring Kirke.. 2 Døre til Kirkestole, 2 Stolegavl, 1 Ligbaare.

Sabro Herred.

Lading Kirke ... 1 Dørlaas.
Foldby Kirke ... 1 Klingbeutel.

Framlev Herred.

Stjør Kirke.... 1 Klokkekebel.
Skovby Kirke... 1 jernbunden Kiste, 1 Tinfad, 2 Gravforme, 1 Hængelampe.

Sjelle Kirke.... 1 Klingbeutel.

Stolegavl fra Alrø Kirke, Hads Herred.

Ning Herred.
Ormslev Kirke.. 3 Epitafiefigurer, 1 Offerbakke, 1 Lysestage.

Hads Herred.
Hvilsted Kirke.. 2 Stolestader.

Torrild Kirke... 2 Trælysestager, 5 Lyseholdere af Jernblik, 2 Petroleumslampetter, 1 Panel, 1 Stolegavl, Dele af en Fontehimmel, 1 Helligaandsdue, 1 Klokkekebel.

Falling Kirke.... 1 Præstestol, 2 smaa Skamler, 2 Faneholdere af Jern, 1 Kædestang, 4 Salmenumtavlere.

Alrø Kirke..... 2 Stolegavle.

Skanderborg Amt.

Gjern Herred.
Røgen Kirke.... 3 Kristusfigurer, 1 Epitafiebillede.

Dallerup Kirke.. 2 Lysekroner af Smedejern, 2 Kædestænger, 2 Stolegavle, 2 Gravforme, 1 Gravkrans af Cement, 3 Blyplader fra Taget med Initialer og Aarstal.

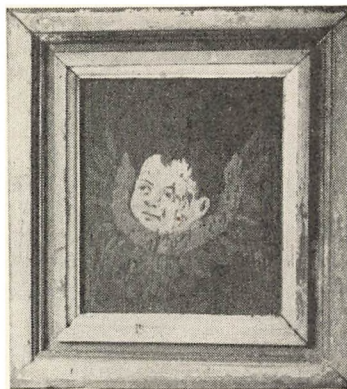
Tulstrup Kirke.. 1 Altertavle, 1 Stolestadedør, 1 Klingbeutel.

Voldby Kirke... 1 Gravdekoration af Glasperler.

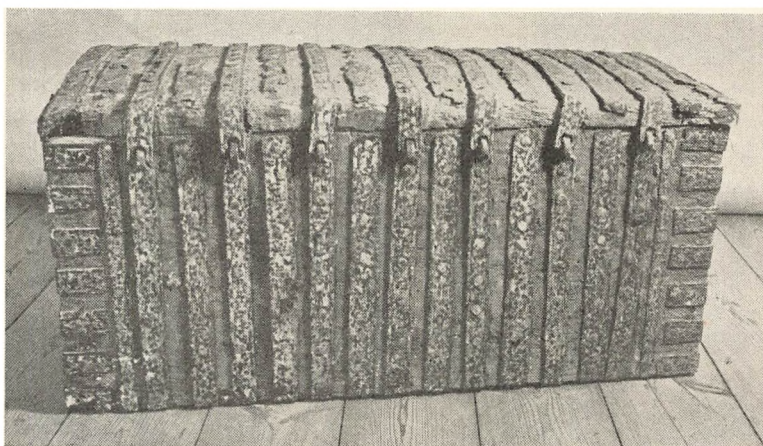
Hjelslev Herred.
Adslev Kirke... 1 Altertavle, 1 Tinfad.

Stilling Kirke... 2 Sidevinger og 2 Pilastre fra en Altertavle, 1 Alterbillede
1 Prædikestolsfylding.

Vor Herred.
Hylke Kirke..... 10 Stolegavle.

Topfelt fra Altertavle fra Tulstrup Kirke, Gjern herred.

Jernbundet Egetræskiste
fra Skovby Kirke, nu i »Den gamle By«. Kistens Alder er vanskelig at bestemme, men dens primitive Udformning peger hen paa Tiden omkring 1350—1400.

Aarhuskredsen.

Af Kjeld Jensen.

Aarhus i Viborg Stænderforsamling.

I Stændertiden 1834 til 1848 udgjorde Aarhus sammen med Skanderborg Købstædernes 2. Valgdistrikt og valgte to Medlemmer til Viborg Stænderforsamling. Baade 1834 og 1841 valgtes 2 betydelige Aarhusborgere som Deputerede, og de mødte i fem Samlinger. Det var Tobaksfabrikant Thomas Funder (født i Aarhus 20. Juni 1804, død 21. Juli 1860) og Borgmester og Byfoged Hans Astrup Fleischer (født i Norge 27. Maj 1785, død 31. Maj 1847). I Samlingen 1844 havde de begge Forfald, og Suppleanterne Prokurator, senere Byfoged og Politimester Jørgen Nielsen og Købmand Chr. Bang indkaldtes, men kun den første gav Møde.

I Stænderforsamlingen hørte Funder og Fleischer til de mest fremtrædende Skikkelser. Begge var juridiske Kandidater. De var Medlemmer af mange vigtige Udvalg og havde flere Ordførerhverv. Fleischer var en Tid Medredaktør af Stændertidende. Han var udpræget liberal, Funder noget mere konservativ. Som kongevalgt Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling og som Landstingsmand hørte han nærmest til højre Side.

Jørgen Nielsen var en Bondesøn fra Egtved ved Kolding, født ved Juletid 1788, død i Aarhus 8. December 1853. Han havde i henvend en Snes Aar været Politiassistent i Aarhus, før han i 1848 blev Byfoged.

Ved det sidste Stændervalg i Aarhus, i Februar 1847, faldt Funder som Deputeret, maaske fordi han foruden sin Virksomhed i Aarhus ogsaa var blevet Godsejer, idet han havde købt Astrup ved Skive. Fleischer blev vel genvalgt, men døde nogle Maaneder senere.

Som Deputerede valgtes Fleischer og Købmand Jens Peter Hammershøj, og som Suppleanter Funder og Auktionsholder, Borgerrepræsentant Hertz. Funder nægtede at modtage Suppleantvalget. De i 1847 valgtes fik bare Lejlighed til at møde i een Samling, der i Viborg kun varede i 11 Dage, fra 13. Juni til 23. Juni 1848. For Aarhus mødte Hammershøj alene. Hertz var indkaldt, men han anmeldte, at han paa Grund af de Terminsforretninger, han som en af Bestyrerne for Aarhus Spare- og Laanekasse havde at besørge, ikke saa sig i Stand til at give Møde.

J. P. Hammershøj var født i Hammershøj ved Viborg 24. Februar 1796 og mangeaarig Købmand i Aarhus, hvor han døde 17. November 1868. Hans officielle politiske Virksomhed indskrænker sig til de 11 Dage i Viborg. Til Rigsdagen søgte han aldrig Valg.

Aarhus i Rigsforsamlingen og Folketinget til 1852.

I de kortvarige Stænderforsamlinger i Roskilde og Viborg i April-Juni 1848 forelaa ikke stort andet end et Lovforslag om Valg til en kommende

Rigsforsamling, der skulde behandle og vedtage en ny Grundlov. Stænderne afgav Betænkning over den nye Valglov, som med faa Ændringer tiltraadtes, skønt adskillige syntes, at Valgretten var for vidtgaende. Det var Meningen, at ogsaa Slesvigs Stænder skulde have været indkaldt, og at den nye Grundlov ogsaa skulde gælde for Sønderjylland; men det blev forhindret af Krigen, saa Valgloven kom kun til at omfatte Kongeriget.

Valgloven udstedtes 7. Juli 1848, og i September forelaa Bestemmelsen om Kredsinddelingen. Kongeriget inddeltes i 114 Valgdistrikter, der hver skulde vælge et Medlem. Desuden udnævntes 38 kongevalgte Medlemmer, saa den grundlovgivende Rigsforsamling bestod af 152 Medlemmer.

Hvert Valgdistrikt skulde have omtrent 12.000 Indbyggere. Aarhus Amt kunde ikke faa mere end 3 af de 114 Distrikter, og der blev Valgsteder i Odder, Aarhus og Skjoldlev. Aarhus By var ikke betydelig nok til alene at udgøre et Distrikt; thi Byens Folketal var paa det Tidspunkt knap 8.000, og derfor blev der henlagt 10 Sogne til Distriktet foruden Aarhus. Det var Vejlbj, Hasle-Skejby-Lisbjerg, Viby, Tiset, Ormslev-Kolt og Holme-Tranbjerg. Disse Sogne har senere valgt Folketingsmænd sammen med Aarhus. Efter Valgloven 1849 skulde Indbyggertallet være 14.000, og dette forandres 1866 til 16.000. Aarhus Bys stærke Vækst bevirkede, at Kredsen 1894 deltes i 2 og 1915 i 3.

Der var almindelig Valgret, men for at blive optaget paa Valglisten skulde man personlig møde hos Kommunalbestyrelsen for at lade sig indtegne. Mange undlod det og mistede saaledes deres Valgret, hvilket tydeligt ses af, at der i Aarhus Distrikt 1848 var optaget 807 Vælgere, medens der forud for det første Folketingsvalg 1849, da den personlige Tilmeldelse var faldet bort, var 2068.

Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling afholdtes 5. Oktober 1848. Den Dag valgtes Aarhuskredsens første Rigsdagsmand, Bankkasserer Christian Rasmus Otterstrøm. Som Modkandidat havde han Husmand og Murermester Mikkel Jensen*) af Stautrup. Om ham hedder det, at han »besvarede paa tilfredsstillende Maade adskillige til ham stillede Spørgsmaal«. Hele Forsamlingen med Undtagelse af nogle enkelte stemte dog paa Otterstrøm, og der var ikke skriftlig Afstemning. Ved det første Valg til Folketinget, 4. Decbr. 1849, valgtes Otterstrøm som eneste Kandidat, men ved Valgperiodens Udløb vilde han ikke genvælges.

Otterstrøm var født i København 6. Juli 1795. Faderen, der var Svensker, var Skomagermester og Skibsreder. Han mistede næsten al sin Ejendom ved Københavns Bombardement 1807 og drog tilbage til Sverrig. Sønnen blev derimod i København og tog dansk juridisk Eksamen 1812. To Aar efter kom han til Viborg som Amtsfuldmægtig. Han blev gift med Stiftamtmand Bloms Datter, blev 1822 Overretsprokurator og var i en Aarrække en af Byens ledende Mænd. Det ses bl. a. deraf, at Byen 1834 valgte ham til Stænderdeputeret. Han mødte i Stænderforsamlingerne 1836 og 1840 og hørte til Forsamlingens liberale Medlemmer, saaledes som Talsmand for Trykkefriheden. Sammen med Fleischer var han Redaktør af Stændertidende, og han var Medlem af vigtige Udvalg og Ordfører ved betydelige Lejligheder. Men hans Virksomhed i Stænderne blev ikke langvarig, skønt han 1841 blev 1. Deputeret for Aalborg-Hjørring. Kun i de to nævnte Samlinger mødte han, hans Tid tillod ham det ikke; thi der var foregaaet en stor Forandring i hans Livsstilling.

*) Se August F. Schmidt: En Salme fra Stautrup, nærværende Bog, Side 72.

1837 oprettede Nationalbanken en Filial i Aarhus. Otterstrøm blev ansat som Bankkasserer, og kort efter blev han Filialbankens egentlige Leder. Det var en omfattende Virksomhed, og Følgen blev, at hans Deltagelse i det politiske Liv kun blev kortvarige Perioder, skønt han i Aarhus længe regnedes for den politisk toneangivende. I de knap 4 Aar, han sad i Rigsforsamlingen og Folketinget, havde han ikke saa lidt Betydning. Han sluttede sig til det nationalliberale Parti, men stod paa dettes venstre Fløj og indtog en frisindet Holdning. I Rigsforsamlingen udtalte han sig for Almenvæbning og almindelig Valgret, og han fik Sæde baade i Adresse- og Finansudvalget. I Folketinget var han i alle tre Samlinger Medlem af Finansudvalget. Han var udpræget ejderdansk, og ingen angreb Ministeriernes helstatsvenlige Tilbøjeligheder saa stærkt som han, ja, han var med til at foreslaa Mistillidsadresse til Ministeriet Bluhme.

Bankkasserer **Chr. R. Otterstrøm**, Stænderdeputeret, Medlem af Folketinget 1849—52.

I 1848 var han i nogle Maaneder under Kri-gen konstitueret Amtmand i Aarhus, fordi den daværende Amtmand efter Orla Lehmanns Opfat-telse ikke kunde magte de vanskelige Forhold. 1856 blev han Medlem af Rigsraadet, men ud-traadte allerede næste Aar. Efter en længere Syg-domsperiode opgav han 1859 Bankforretningerne, og senere flyttede han til København, hvor han døde 17. Maj 1876.

Seks Folketingsmænd i 12 Aar.

Aarhuskredsen har hyppigt skiftet Repræsentant, især i den første halve Snes Aar. 6 Folketingsmænd i Løbet af en halv Snes Aar kan ikke i den Periode mange Kredse opvise. Vælgene var ikke spændende, Kredsens Historie er i denne Periode særlig biografisk Oplysning om de forskellige Repræsen-tanter, der hver for sig var ret betydelige Mænd.

Da Otterstrøm ikke vilde modtage Genvalg, anbefalede han ved Valget 4. August 1852 at vælge sin nære Meningsfælle cand. jur. H o t h e r H a g e som sin Efterfølger. Denne valgtes da ogsaa let. Han fik 341 St., medens den helstatsvenlige Toldinspektør Johan M. A. Müller kun fik 97.

De tre Aar 1852—54 under Ministerierne Bluhme og Ørsted var opfyldt af Kamp mellem de Nationalliberale og Helstatsmændene. De første holdt paa Danmark til Ejderen, de sidste arbejdede paa en fælles Forfatning for hele Monarkiet. I Oktober 1852 forelagde Ministeriet to Forslag i Rigsdagen: om Toldgrænsens Flytning fra Ejderen til Elben og om Arvefølgespørgs-maalet. Det første behandledes i Folketinget, og de Nationalliberale gik stærkt imod det, da det var et Skridt i helstatsvenlig Retning. Hother Hage var Udvalgsordfører og anbefalede at forkaste Forslaget, hvilket skete med 50 St. mod 45. Lige efter opløstes Folketinget, og nyt Valg fandt Sted den 26. Februar 1853. Paa denne Valgdag viste det sig, at Helstatspartiet var voksende i Aarhus. Toldinspektør Müller optraadte atter som Kandidat, men trak sig tilbage for Godsejer C. Ingerslev til Marselisborg. Paany anbefalet af Otterstrøm blev Hage genvalgt med 527 St. Ingerslev fik 438.

Forslaget om en ny Arvefølge lov behandledes i den forenede Rigsdag, altsaa en Forsamling af baade Folketingets og Landstingets Medlemmer, og til Vedtagelsen krævedes $\frac{3}{4}$ Majoritet. Alle var enige om, at Prins Christian

af Glücksborg (Chr. IX) skulde være Tronfølger. Men om et enkelt Punkt var der dyb Uenighed. I Følge Kongeloven af 1665 var Kvindelinen arveberettiget, hvis Mandsstammen uddøde. Dette Punkt var strøget i Forslaget. Flertallet af de Nationalliberale, deriblandt Hother Hage, var sammen med Grundtvig og nogle af hans nærmeste Venner, imod at opgve Kvindens Arveret, og ved den endelige Afstemning faldt Forslaget 18. April. Straks opløstes hele Rigsdagen, og nyt Folketingsvalg ansattes til 27. Maj 1853. Hage meldte sig atter til Tjeneste i Aarhuskredsen og indbød til Prøvevalg, 2 Dage før Valget foregik. Men her var Stemningen saa helstatsvenlig, at han fandt det haabløst at stille sig. Næste Morgen rejste han til København. Som hans Efterfølger valgtes Ingerslev med 460 St., medens dog 214 stemte Nej.

Godsejer og Bygfoged, cand. jur. **Hother Hage**, repræsenterede Aarhuskredsen i Folketinget 1852—53.

Edvard Philip Hother Hage hørte til den bekendte Hage-Slægt, hvoraf fem har haft Sæde i Folketinget. Han var født i Stege 9. Januar 1816, blev jur. Kand. 1838 og deltog med Iver i Frihedsbestræbelserne i Fyrreerne. Som Stænderdeputeret mødte han 1848 i Roskilde, og i den grundlovgivende Rigsforsamling deltog han som kongevalgt og var Medlem af Grundlovsudvalget. Han var nationalliberal og hørte hele Tiden til dette Partis mest ansete Mænd uden egentlig at være Fører. Det var hans Lyst at være Folketingsmand, men faa har haft saa store Vanskeligheder med at hævde sin Stilling som han. Han maatte flytte fra Kreds til Kreds, næsten som en forfulgt.

Efterhaanden repræsenterede han Aarhus, Hjerting, Stege, Nakskov og Helsingør. Alligevel var han dog med korte Afbrydelser stadig Medlem, og desuden var han Medlem af Rigsraadet. Han talte meget ofte i Tinget og var jævnlig Ordfører for sit Parti. Flere Gange var han Medlem af Finansudvalget og 1868—69 dette Udvalgs Formand.

Han skildres som en Mand, der nød Højagtelse og fortjente det i fuldeste Maal for sin grundhæderlige Karakter og sin personlige Elskværdighed. Et Tilbud fra Monrad 1863 om at blive Justitsminister afslog han. Aarhuskredsen har Æren af at være den første, som gav ham Sæde i Folketinget, og han er blandt Kredsens mange Folketingsmænd ubetinget en af de mest fremragende. — 1853 købte han Herregaarden Nøbbelegaard paa Møen og boede stadig der, skønt han fra 1859 var Byfoged i Stege og Herredsfoged over Møen. Han døde paa sin Gaard 9. Februar 1873. Hans Enke, der var Datter af Godsejer P. A. Tutein til Marienborg, blev 1875 gift med Biskop Monrad.

Casper Peter Rothe Ingerslev var født i Aarhus 2. August 1800, dansk Jurist 1818, Prokurator i Aarhus 1825—42, derefter Kassekontrollør ved Bankkontoret. Mest kendt er han dog som Godsejer. Han arvede 1830 Rugaard efter Faderen, og fra 1835 var han Ejer af Marselisborg. Hans Forretningsdygtighed og Arbejdslyst skaffede ham mange offentlige Hverv, i hvilke han gjorde god Fyldest. Som Repræsentant for Godejerne mødte han 6 Gange i Viborg Stænderforsamling, og i 22 Aar var han Amtsraadsmedlem. Derimod var han kun i et Par korte Perioder Medlem af Rigsdagen. Ligesom Hother Hage var han kun Aarhuskredsens Folketingsmand i knap et Aar. 1862 blev han Landstingsmand og 1864 Medlem af Rigsraadets Lands-

ting; men han døde allerede 20. Septbr. 1864. Ingerslev maa betegnes som konservativ Helstatsmand. I den korte Sommersamling 1853, hvor Ministeriet fik gennemført baade Arvefølgeoven og Toldoven, stemte han selvfølgelig for begge Love. Men i Samlingen 1853—54 har han sikkert befundet sig mindre vel. For at faa gennemført en Fællesforfatning forelagde Ministeriet et yderst reaktionært Forslag om Indskrænkning af Grundloven af 1849 og fik saa godt som hele Rigsdagen imod sig. Efter næsten endeløse Forhandlinger vedtog Rigsdagen et Forslag, som kun ændrede Grundloven paa Punkter, der var absolut nødvendige for Udstedelsen af en Fællesforfatning for hele Monarkiet. Ministeriet vilde ikke modtage det vedtagne Forslag, hvorfor Folketinget 13. Marts 1854 vedtog en Adresse, der udtrykte Tillid til Kongen, men Mistillid til Ministeriet.

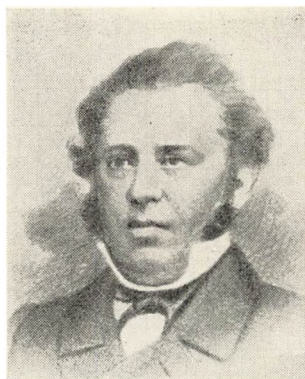
Ingerslev talte ofte i Tinget, men kun en enkelt Gang i Anledning af de store Stridsspørgsmaal. Det var om Mistillidsadressen. Han erklærede da, at han ikke vilde stemme imod Adressen, skønt han fandt flere af dens Udtryk for stærke. Sammen med 13 andre, deriblandt Tscherning, undlod han at stemme. Adressen blev vedtaget med 77 St. mod 3.

Det var almindelig ventet, at Ministeriet maatte gaa af, men det blev siddende og gik mere og mere haardhændet til Værks. I April afskedigedes Andræ, Hall og Monrad fra deres Embeder, og det virkede saaledes paa Embedsmændene, at henved 20 af dem traadte ud af Rigsdagen i Sommerens Løb, hvad ikke altid skete frivillig. En Aarhusborger, den førnævnte Toldinspektør Johan Müller, var bleven valgt i Grenaa. Skønt helstatsvenlig havde han dristet sig til at stemme for Mistillidsforslaget. Han fik fra Finansminister Sponeck Valget imellem at nedlægge sit Mandat eller miste sit Embede. Ogsaa omtrent en halv Snes andre udtraadte af Tingene, sikkert nærmest fordi de følte sig ilde ved den uhyggelige Tilstand, Blandt disse var Ingerslev, der opgav sit Mandat som en af de første. Ved de mange Nyvalg kom Regeringen dog nærmest af Asken i Ilden, idet der saa godt som overalt valgtes ivrige Regeringsmodstandere og det var Mænd, der var økonomisk uafhængige og ikke kunde straffes med Afsked. Saaledes indtraadte Michael Drewsen fra Silkeborg, Brygger J. C. Jacobsen, Grosserer Broberg, Godsejerne P. A. Tutein og Grev F. M. Knuth, Grundtvig og Carl Ploug. 3. Decbr. maatte Ministeriet gaa af paa Foranledning af Kongen, der kun ugerne havde bøjet sig for adskillige af dets Foretagender.

Da Ingerslev var udtraadt, holdtes Suppleringsvalg i Aarhus 30. Maj 1854. Man valgte ved Kaaring Overretsprokurator Jens Emil Damkier af København og han genvalgtes 1. Decbr. 1854 ligeledes uden Modkandidat, men blev ikke opstillet ved det følgende Valg 14. Juni 1855. Damkier var født i København 7. Oktbr. 1811. Han oparbejdede en indbringende Sagførerforretning, først som Fuldmægtig hos sin Fader, senere selvstændig. Særlig viste han sin Dygtighed som Sagfører i Pressesager. 1849—52 var han Folketingsmand for Middelfart og sad i den Tid sammen med Otterstrøm, og det er sandsynligt, at det er denne, som fik ham valgt i Aarhus, da de var nære Meningsfæller. Damkier stod paa de Nationalliberales venstre Fløj,

Godsejer C. P. R. Ingerslev, Marselisborg. Folketingsmand for Aarhuskredsen 1853—54.

Overretsprokurator **J. E. Damkløer**, Folketingsmand for Aarhuskredsen 1854—55.

men stod i mange Spørgsmaal Bondevennerne nær. 1850 var han ligesom Otterstrøm i Finansudvalget. Mest kendt blev han dog, fordi han tog vigtig Del i Presselovens Behandling, hvor han var Ordfører og nærmest var den, som fik Presseloven af 1851 ført igennem. Han døde 26. August 1858. En Søn af ham var den bekendte Departementschef i Kirkeministeriet Oskar D. (1853—1924).

Den femte i Rækken af Aarhuskredsens Folketingsmænd var Kommandør Carl Edvard van Dockum, som valgtes 14. Juni 1855 ved Kaaring. Han var født i København 29. Februar 1804. Som ung kom han i fransk Tjeneste og deltog i den græske Frihedskrig, bl. a. i Søslaget ved Navarino 1827. 1829 vendte han tilbage til Danmark og blev en af vore dygtigste og mest ansete Søofficerer, Admiral 1868. Her skal dog væsentlig omtales hans politiske Virksomhed skønt han som Søofficer betød betydelig mere end som Politiker. 1848 blev han kongevalgt Medlem af Rigsforsamlingen, men udtraadte i Marts 1848, da han blev udkommanderet med Fregatten »Flora«. Fra Novbr. 1850 til Januar 1852 var han Marineminister under vanskelige Forhold, men viste sig Pladsen voksen. Langt senere blev han igen Marineminister Septbr. 1866—Novbr. 1867. Han priser det gode indbyrdes Samarbejde i Grev Frijs' Ministerium. Men paa et enkelt Punkt kom han til at staa alene, da han ikke vilde være med til at sælge de vestindiske Øer. For disse Øer nærede han megen Forkærlighed, da han 1840—43 havde haft Ansættelse der. Han opgav saa Stillingen som Minister. Som Folketingsmand udmærkede han sig ikke og talte kun faa Gange. Der var to Love, som han glædede sig over at have stemt for. Den ene var Rigsraadsloven af 2. Oktbr. 1855, hvorved Rigets vigtigste Interesser unddroges den almindelige Valgret, noget, der passede hans konservative Natur og helstatsvenlige Syn. Den anden var Næringsloven af 1857. Imidlertid sad han ikke Valgperioden ud. Ved Nytaarstid 1858 udnævntes han til Gesandt i London, hvor hans Virksomhed dog ikke blev af lang Varighed. Da Ministeriet Rotwitt dannedes i Decbr. 1859, kaldtes han hjem og fik tilbudt Marineministerposten. Dette Tilbud afslog han, da han ikke vilde indtræde i et Ministerium, der stod under Grevinde Danners Bevaagenhed, og kort efter fik han Afsked som Gesandt. I sin høje Alderdom boede han i Helsingør, og her døde han 29. Januar. 1893.

Efter van Dockum Afgang foretrak man at finde en Folketingsmand blandt Byens Borgere. Den 16. Februar 1858 var der Suppleringsvalg, hvad der forøvrigt var unødvendigt, da Rigsdagen allerede var hjemsendt og ikke samledes igen før efter det ordinære Valg nogle Maaneder senere. Man valgte Borgmester C. E. Hertz med 507 St., Lærer N. Kraiberg fik 232. Ved det ordinære Valg 14. Juni 1858 genvalgtes Hertz ved Kaaring. Christian Ehlers Hertz var født i

Kommandør **C. E. van Dockum**, Folketingsmand for Aarhuskredsen 1855—58.

Nørhaa Præstegaard i Thy, Faderen blev senere Biskop i Ribe. Efter at Hertz var bleven juridisk Kandidat, blev han efterhaanden Byfoged i Bogense, Herredsfoged i Ringkøbing, Byfoged i Frederikssund og fra 1848 Borgmester og Auktionsdirektør i Aarhus, hvor han døde 14. Januar 1866. Han roses som en hæderlig og redelig Karakter og en virksom Embedsmand. Navnlig indlagde han sig Fortjeneste af de kommunale Forhold i Aarhus. Han har udgivet et Par større juridiske Værker, men som Folketingsmand havde han ikke videre Betydning. Skønt nyvalgt var han Aldersformand i de tre Samlinger, hvori han deltog. Niels Nikolaj Kraiberg (1814—88) var samtidig valgt i Grenaa som en ivrig Tilhænger af Venstre, senere blev han ligesaa udpræget Højremand. — Han var Overlærer i Aarhus 1862—85. Indenfor Lærerstandens satte man Pris paa ham som en af Standens bedste Talsmænd.

Borgmester **C. E. Hertz**, Folketingsmand for Aarhuskredsen 1858—61.

Een Folketingsmand i 12 Aar.

Den hyppige Skiften Folketingsmand var nu til Ende foreløbig. Den 14. Juni 1861 valgtes ved Kaaring en af Byens mest indflydelsesrige Mænd, Konsul Johannes Magnus Mørk, og han blev genvalgt ved fem følgende Folketingsvalg og ved to Valg til Rigsraadets Folketing. Mørk var født i Aarhus 20. Marts 1827 og Søn af Købmand Peter Mørk. Han lærte Handelen i Aarhus, Hamborg og London, og 1852 etablerede han sig i Aarhus. Hurtig oparbejdede han sig en stor Grossererforretning i Korn og Smør, men Forretningen fik et Knæk under Pengekrisen 1857, og siden optraadte Mørk ikke som selvstændig Handelsmand, skønt han stadig med Klogskab vedblev at deltage i Handelsanliggender. Mangfoldige Tillidshverv havde han. Her skal kun anføres, at han 1854 blev Borgerrepræsentant, var Borgerrepræsentationens Formand 1858—68 og derefter Byraadsmedlem. Ialt havde han Sæde i Byens Raad i 35 Aar, og i dette lange Tidsrum knyttedes hans Navn til alle kommunale Reforme, ikke mindst paa Skolevæsenets Omraade. 1873 blev han Medredaktør af »Aarhus Stiftstidende«, hvilken Stilling han beholdt til kort før sin Død 17. Juni 1889.

Mørk sluttede sig straks til det nationalliberale Parti. Nogen fremtrædende Plads i Partiet kunde han ikke vente, dertil havde Partiet for mange betydelige Mænd. Ved Valget 1861 havde Partiet betydelig Fremgang og var paa sit Højdepunkt. Ret hurtigt gik det dog tilbage, sidst i Tredserne havde det kun omtrent 15 Mandater. Rigsraadsloven 1863 viste sig at være et Fejlgreb, Krigen var en Ulykke for Partiet, og ved Forhandlingerne om den gennemsete Grundlov blev det besejret af Godsejerne og J. A. Hansens Oktoberforening. Da Ministeriet Holstein-Holsteinborg dannedes 1870, blev de nationalliberale Førere Ministre igen og Partiet atter toneangivende; men snart gik det op i det nye Højre. Mørk har sikkert fulgt denne Udvikling med Glæde; thi han havde staaet paa Nationalliberalismens højre Fløj, og han sluttede sig senere fuldtud til Højre, ogsaa under Estrups Ledelse.

Mørk var en flittig Taler i Tinget, især naar Købstadanliggender eller kommunale Spørgsmaal stod paa Dagsordenen. Derimod ser man ham ikke befatte sig med Landbospørgsmaal, saa det er ikke saa underligt, at Landboerne blev hans Modstandere.

Medens Mørk var Folketingsmand, begyndte Valgkampene i Kredsen, og dette skyldtes særlig en enkelt Mands Arbejde og den Indflydelse, han fik paa Aarhusegnens Bønder. Denne Mand var Lærer L a r s B j ø r n b a k i Viby. Af Fødsel var han Vendelbo, født 1824. Han blev 1855 kaldet til Lærer i Viby af Biskop Brammer, som havde været hans Seminarieførstander. 2 Aar efter oprettede han Viby højere Bondeskole. Saavel i Børneskolen som paa Højskolen lagde han først og fremmest Vægt paa Tilegnelsen af Kundskaber, og derved kom han i Modsætning til Grundtvigianerne, der særlig lagde Vægt paa Hjertelivets Udvikling. Mange var de Kampe, som udfægtedes paa store Skolemøder, særlig efter at Jens Nørregaard havde oprettet Testrup Højskole. Men det skal ikke nærmere omtales her. Mange Aar efter Bjørnbaks Død skriver Nørregaard om ham, at han var »en velbegavet Mand, i Besiddelse af en slaaende og slagfærdig Veltalenhed, altid i Stand til at skaffe sig Ørenlyd, ikke blot ved sin stærke Røst, men ogsaa paa Grund af den Forstaaelse af sine Tilhøreres Tankegang, som aldrig svigtede ham... Han var det nyttiges og Rettighedernes ensidige Talsmand«.

Tidlig politisk interesseret stillede han sig kun 28 Aar gammel ved Folketingsvalg i Vrejlev, men fik kun faa Stemmer. Det var dog først efter at han var kommet til Viby, at der kom Fart i han politiske Virksomhed. Han var paavirket af Tscherning og Gert Winther og helt igennem Talsmand for en udpræget antimilitaristisk Politik. Junigrundloven med dens lige Valgret holdt han paa til det yderste. Som Agitator forstod han at vække Bønderne og vinde deres Tillid, og Betegnelsen »Bjørnbakker« ansaa de for et Hædersnavn. Gennem »Jydsk Folkeforening«, stiftet 1862, vandtes Flertallet af Bønder i Aarhus Amt for hans Anskuelse, og langt ind i Skanderborg, Viborg og Randers Amter var hans Meningfæller talrige. 1866 stiftede han »Aarhus Amtstidende«, og 1876 fik han bygget Den folkelige Forsamlingsbygning i Aarhus, da hans Modstandere vilde forhindre ham i at faa Mødelokaler i Byen. Bøndernes Offervillighed viste sig især ved dette Byggeforetagende.

De Nationalliberale havde i Bjørnbak en ihærdig Modstander, og han virkede stadig for at faa Mørk fjernet som Folketingsmand; men Aarhus By var ham længe for stærk. Ogsaa Grundtvigianerne saa han ikke mildt til, og han brød mangen Lanse med deres betydeligste Mænd, f. Eks. Landstingsmand Niels Rasmussen, Lisbjerg Terp, Valgmenighedspræst Teilmann og Jens Nørregaard. I Forhold til Bjørnbakkerne udgjorde de et ikke ubetydeligt Mindretal, og da de ligesom disse var absolute Modstandere af Grundlovsindskrænkningen 1866, blev de længe taalte, sagtens fordi Bjørnbakkerne ikke kunde undvære deres Stemmer, hvis der skulde være Haab om at erobre Aarhuskredsen.

Den første Modkandidat, Mørk havde, var Landindspektør Peter Teilmann. Det var ved Valget til Rigsraadets Folketing 5. Marts 1864. Nogen Valgkamp kan der ikke have været; thi først 2 Dage før Valget havde Stiftstidende et Forlydende om, at Teilmann mulig vilde stille sig. Derimod har Valghandlingen været livlig og langvarig, den trak ud til sent paa Eftermiddagen. Bjørnbak var anbefalende Stiller for Teilmann. Mørk blev valgt med 591 St., Teilmann fik 299, hvoraf kun 3 var fra Aarhus. Skillelinien mellem Land og By ses allerede tydelig paa dette Tidspunkt. Det er den eneste Gang, Peter Teilmann forsøgte at blive Rigsdagsmand. Han var en ældre Broder til Valgmenighedspræst Teilmann, og han var teologisk Kandidat, men følte ingen Lyst til at gaa Præstevejen. I Stedet for levede han som Landinspektør og Husmand paa Gram Mark ved Skanderborg, hvor han døde ugift 28. Jan. 1896, omtr. 72 Aar. I Modsætning til sin Slægt stod han Bjørnbakkerne nær.

Allerede nogle Maaneder efter, 7. Juni 1864, var der ordinært Valg til Rigsdagens Folketing. Mørks Modkandidat var da Distriktslæge, Dr. med. Wilhelm S. A. von Rosen fra København. Denne havde i 3 Aar været Folketingsmand for Lyngbykredsen og havde sluttet sig til Tscherning, idet han var Helstatsmand og en bitter Modstander af de Nationalliberale. Paa Valgdagen i Aarhus blev han anbefalet af Redaktør Otterstrøm, og mellem hans Stillere var Handelsgartner Jensen, Landstingsmand Niels Rasmussen og Etatsraad Willemoes. Mørk sejrede med 507 St. mod 410. 1865 var Rosen i nogle Maaneder Medlem af Rigsraadets Folketing, valgt i Sorø. Skønt hans Helbred var nedbrudt, blev han 1866 udnævnt til Hospitals- og Arresthuslæge paa de vestindiske Øer, men 6 Uger efter Ankomsten til St. Croix døde han 17. Juli 1866, kun 46 Aar gammel.

I April 1865 forkastede Rigsraadets Folketing med 50 St. mod 45 et Grundlovsforslag, som særlig tilfredsstillede de Nationalliberale. Derpaa opløstes Tinget, og nyt Valg blev udskrevet til 30. Maj. Ved Valget optraadte Bjørnbak selv som Kandidat sammen med Mørk og Kancellist Otto Algreen Ussing af København. Den sidste var stærk udpræget konservativ, men trak sig dog tilbage til Fordel for Bjørnbak, skønt denne udtalte sig for Junigrundlovens Bevarelse. Det fælles Had til de Nationalliberale hjalp dog ikke, Mørk blev genvalgt med 726 St., Bjørnbak fik 572.

Konsul J. M. Mørk, Folketingsmand for Aarhuskredsen 1861—73

1866 var der Folketingsvalg to Gange, den 4. Juni og 12. Oktober. Begge Gange stillede Generalmajor Johannes W. A. Harbou (1810—91) sig mod Mørk uden dog at kunne besejre denne. I Juni, da det gjaldt et Ja eller Nej til den reviderede Grundlov, fik Mørk 1100 St. mod 806, efter Tidens Forhold store Tal. Men efter at Grundlovsforslaget var vedtaget, var det, som om Spændingen var udløst, saa begges Stemmer blev mere end halveret ved Oktobervalget. Mørk fik 548, Harbou 367. Harbou var en anerkendt dygtig Officer. Han havde været i fransk Krigstjeneste i Algier, fordi han var falden i Unaade hos Christian VIII, da han havde skrevet nogle Artikler i »Fædrelandet«. I Marts 1848 meldte han sig i Krigsministeriet, blev modtaget med aabne Arme og blev straks Adjudant for Tscherning, da denne blev Krigsminister. Efter Tschernings Afgang deltog han med Hæder i Krigen og blev saaret to Gange. 1864 deltog han i Dybbøls Forsvar og blev atter saaret. Senere blev han Generalmajor og Udskrivningschef. Harbou fulgte med Interesse baade den indre og den ydre Politik og stillede sig 7 Gange ved Folketingsvalg, men faldt hver Gang. I nogle Aar var han Formand for Augustforeningen, der var stiftet 1864 og var den mest konservative af Tredsernes politiske Sammenslutninger. Den bestod af Godsejere, fornemme (særlig militære) Embedsmænd og en Del Købstadborgere. Den satte som sit Maal at befæste Baandet mellem Konge og Folk, var yderst reaktionær, ja, nærmest Tilhænger af Enevælden. Foruden i København var den særlig udbredt i Aarhus og Aalborg. Den gik dog hurtig tilbage og opløstes 1869.

Naar Bjørnbakkerne i 1866 stemte paa Harbou, var det, fordi han ligesom dem var en ilter Modstander af de Nationalliberale, og fordi han vilde stemme imod den reviderede Grundlov. Desuden troede de maaske, at han

kunde samle saa mange Stemmer i Aarhus By, at de kunde fortrænge Mørk. Hans reaktionære Politik yndede de selvfølgelig ikke, og ved Oktobervalget undlod de fleste Bjørnbakkere at støtte ham, og Lars Bjørnbak var paa Valgdagen i Mariager for at hjælpe sin gode Ven Lærer Jakob Jensen.

I de nærmeste Aar efter 1866 var der ikke megen politisk Uro i Aarhuskredsen. Konsul Mørk sad fremdeles tryk i Folketinget, der bestod af 5 omtrent jævnbyrdige Partier, tre der gik til Venstre og to til Højre. Ministeriet Frijs fik gennemført en Række betydningsfulde Love, idet det forstod at manøvrere mellem Partierne.

I Aarhuseggen levede Grundtvigianerne og Bjørnbakkerne fremdeles paa Krigsfod, store Kampmøder holdtes, men det var særlig Kirke- og Skole-spørgsmaal og ikke mindst Skandinavismen, som de stredes om.

Ved det ordinære Folketingsvalg 22. Septbr. 1869 havde Mørk ingen Modkandidat. Man forsøgte en Nejfafstemning, der som næsten alle den Slags Afstemninger blev resultatløs. Mørk genvalgtes med 639 St. mod 450 Nej. Fra Landsognene fik han kun 26 St., af Nejestemmer var kun 8 fra Aarhus.

Med Aaret 1870 indtraadte et politisk Vendepunkt, der gjorde Konsul Mørks Stilling mindre holdbar end hidtil. Ministeriet Frijs traadte tilbage og efterfulgtes af Holstein-Holsteinborg, da Estrup og andre ikke vilde danne Regering. Grev Holstein skal ikke have været uvillig til at optage enkelte Venstremænd i Ministeriet. Politisk havde han sluttet sig til Mellempartiet, der paa den Tid talte ca. 27 Medlemmer, der vilde bygge Bro mellem de Nationalliberale og det nationale Venstre. Det bestod væsentlig af de saakaldte »vise Bønder«, der havde stemt for Grundlovsindskrænkningen under Anførsel af C. V. Nyholm, og en Række yngre Mænd, der var bleven valgt i Kampkredsene. Monrads Svingersøn, Professor N. C. Frederiksen, var en af de førende. Senere gik de næsten alle over til Højre. Estrup greb imidlertid ind i Regeringsdannelsen for at forhindre at faa Venstremænd i Ministeriet. Han fik Grev Holstein til at henvende sig til de Nationalliberale, og Ministeriet kom saa til at bestaa af to af Mellempartiet (Holstein og Fønnesbech) tre Nationalliberale (Hall, Krieger og Fenger) og to Landstingsgodsejere. Derved lagdes Grunden til Højre, som havde Styret i henved 30 Aar.

Venstres Svar paa denne Ministersammensætning faldt næsten omgaaende. Venstregrupperne stiftede »Det forenede Venstre« med 44 Medlemmer, og den 30. Juni 1870 udstedtes en Fællesudtalelse: »Til vore Vælgere«, hvori det ny Parti gjorde Rede for dets Stilling til de politiske Spørgsmaal og for, hvilke Reformers det vilde være med til at gennemføre. Partiets egentlige Program, der indledes med de bekendte Ord: »Junigrundloven i dens fulde Omfang er Folkets moralske Ret«, blev dog først udsendt 23. Marts 1872 forud for det Valg, der maatte komme i Løbet af nogle Maaneder. Det var undertegnet af 41 Medlemmer. Krabbe var ikke blandt Underskriverne, da han var Folketingets Formand, men han hørte ligefuldt til Partiet.

Det havde været forbundet med ikke saa faa Vanskeligheder at faa Partiet stiftet, et Arbejde, der særlig var Sofus Høgsbros Værk. Efter Valget 1869 var der foruden nogle Løsgængere kun to egentlige Venstregrupper: »Det nationale Venstre«, der talte 22 Medlemmer, og »Det folkelige Venstre«, der var en Sammenslutning af J. A. Hansens og Gert Winthers Grupper (hvortil Bjørnbakkerne hørte), og som bestod af 30. Af forskellige Grunde vilde en Del ikke være med, enkelte fordi de stod Højre ret nær, Termansen fordi han ikke vilde være i Parti med Bjørnbakkerne. Partiet kom til at bestaa af 17 af de nationale og 22 forskellige samt 5, der havde staaet som Løsgængere eller var nyvalgte. Der blev snart Brydninger i Partiet, og i

Marts 1871 udelukkedes nogle enkelte, for de kokketterede en Del med Højre, deriblandt Lars Dinesen.

Overfor det forenede Venstre indtog Lars Bjørnbak straks en meget reserveret Holdning. Winther var Medstifter af Partiet og Bestyrelsesmedlem, men han meldte sig ud i Marts 1871, ligesaa Søren Kjær. Programmet af 1872 blev angrebet paa det hæftigste af Bjørnbak og hans Medhjælpere, saaledes paa et stormende Møde ved Ry Station i Sommeren 1872, hvor Berg og J. A. Hansen var til Stede og næppe kunde faa Ørenlyd i den bjørnbakske Forsamling. Det haglede ned over dem med Afbrydelser, og Hansen erklærede, at han aldrig havde oplevet noget lignende. Flere Steder opstilledes Kandidater mod det forenede Venstres Mænd.

Under saadanne Forhold afholdtes Folketingsvalget 20. September 1872. Imod Konsul Mørk stillede sig en af Bjørnbaks mere besindige Meningsfæller, Gaardejer og Sognefoged Mikkel Hasle Christiansen af Beder (født 1816, død 1883). Han var saa almindelig agtet og anset, at han ogsaa kunde samle Grundtvigianernes Stemmer. 1866 havde han som Landstingsmand stemt imod den reviderede Grundlov. I Odderkredsen, hvor han boede, var han en af Gert Winthers bedste Støtter. For første Gang mødte Socialdemokraterne i Aarhus med en Kandidat, Karetmager Kruse, som dog trak sig tilbage til Fordel for Christiansen.

Mørk klarede dog Skærene endnu denne Gang, men det er sidste Gang, han blev genvalgt. Han fik 1221 St., Christiansen 1126. Mørk havde 25 St. fra Landet, særlig fra Vejlbj og Vibj, Christiansen fik 274 St. fra Aarhus, sagtens mest Socialdemokrater. Afstemningsprocenten var 65,4.

Gamle Papirer kan være værdifulde.

Af Førstelærer C. Asschenfeldt Frederiksen.

Da jeg i Foraaret 1953 var ude i Sognet at samle gamle Kulturminde til en Hjemstavnsudstilling, kom jeg ogsaa til en ældre Ejendom, hvor der paa Lofter og i Skuffer var opbevaret mange gamle og værdifulde Ting. Flere af Genstandene var fremstillet af Slægtens Medlemmer i 1800-Tallet og blev fremvist med stor Pietetsfølelse for de gamle Ting. Tilslidst blev jeg præsenteret for en Bunke gamle Papirer og Dokumenter. »Ja, vi har ellers tænkt paa at brænde dem, for de ligger blot og fylder op«, blev der sagt. Jeg maa vist have præsteret en til Bemærkningen spontant afpasset Mimik, for Konen tilføjede straks: »Men hvis De er interesseret i dem, maa De gerne faa dem«. Jeg fik dem — og ordnede dem, og saa viste det sig, at det var særdeles interessante Papirer vedrørende Konens Slægt: Oldefaderens Svendebrev fra 1813, Skøde fra 1819, Lærekontrakt fra 1822, Aftægtskontrakt fra 1846, Skiftedokumenter fra 1846 og 1858 o.s.v., med andre Ord en hel Slægtshistorie i gamle Papirer. — Tænk, hvis alt det var blevet brændt, saa var et slægts- og kulturhistorisk Aktstykke gaaet uhjælpelig tabt. Nu blev disse Papirer reddet, men jeg er desværre overbevist om, at der i mangfoldige andre Tilfælde er gaaet lige saa værdifulde Dokumenter op i Flamme — og hvorfor? Velsagtens fordi disse gamle Papirer er skrevet med gotiske Bogstaver, som uheldigvis ikke kan læses af ret mange i vore Dage, og derfor har disse ulæselige, men ofte særdeles interessante Papirer ingen Interesse. Lad mig her tilføje, at i ovennævnte Dokumenter var optegnet flere Stednavne, hvoraf nogle overhovedet ikke kendtes af nulevende Personer i Sognet. Disse Papirer havde altsaa ikke alene slægts-historisk og kulturhistorisk, men ogsaa sognehistorisk Værdi.

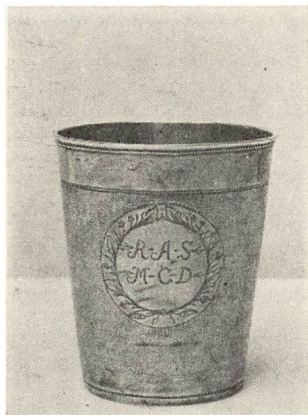
Dette være skrevet som en Opfordring til alle om at være med til at gøre en Indsats for at redde helst alt, hvad der endnu findes af gamle Papirer og Dokumenter fra Tilintetgørelsens Skæbne. Det kan ske ved enten at faa Dokumenterne overladt til Sogne- eller Egnsarkiver eller hvor Ejermanden selv vil beholde dem, at opføre dem paa særlige Fortegnelser over Sognets gamle Dokumenter med Angivelse af Dokumentets Art, Alder og Ejerforhold.

To Porcelænsvaser.

I 1952 var Silkeborg Museum saa heldig at erhverve de to afbildede Porcelænsvaser, der har tilhørt Birkedommer, Borgmester G. V. L. Dreschel (1814—89). Vaserne er 37,5 cm høje med rig Forgyldning og med paamalede Prospekter fra Silkeborg. Det ene af den daværende Birkedommerbolig (nu Sct. Joseph Søstrenes Børnehavn), det andet er fra Silkeborg Havn med Dampskibet Hjejlen. Desværre har det været umuligt at faa oplyst, ved hvilken Lejlighed Dreschel har modtaget Vaserne. Den kgl. Porcelænsfabrik oplyser, at Vaserne maa være fra 1870'erne, og at de smukke smaa Billeder maa være malet af Thorv. Niss eller af Emil Orth. N.

Et Sølvbæger, der har sin Historie.

Nedenstaaende smukke Sølvbæger staar nu paa Odder Museum og har sin egen interessante Historie, der gaar helt tilbage til 1708, hvilket Aarstal er indgraveret i en lignende Krans som Initialerne. Disse betyder sikkert nok: R-A-S = Rasmus Andersen, M-C-D = Mette Christophersdatter. Dette Ægtepar blev gift Sct. Hansdag 1687 og bosatte sig i Fillerup v. Odder. Landsarkivet i Viborg mener, at der en vis Sandsynlighed for, at Bægeret har tilhørt dem. Men om Aaret 1708 kan der ikke siges noget. Det interessante ved Bægeret er et Par Initialer og et Navn, der er indridset under Bægerets Bund: HM = Hans Mortensen. Denne Mand var Fæstemøller i Fillerup Nedermølle og betragtedes som Egnens rigeste Mand. Foruden sin Møllervirksomhed drev han en Slags Bankiervirksomhed, laante ofte store Summer ud mod Pant i Sølsager. — I hans Dødsbo fandtes en Mængde Sølvting, bl. a. ogsaa ovennævnte Bæger,

paa vort Museum. Det er vendt tilbage til sit Hjemsted.

Thorv. Madsen.

Udsigt fra Uldrup bakker med Kattegat i baggrunden.

Omkring Naturfredninger i Aarhus amt.

Af borgmester Sv. Unmack Larsen.

— *Du skønne land
med dal og bakker fagre* —

AM T E T er kun lille i flademaal; det hører til de mindre i landet, og det har valgt at strække sig i længden ganske som Aarhus by —, men det har til gengæld alt, hvad vi kan begære af østjydsk og dermed af dansk natur, altsaa for den, der ikke blot holder sig til den slagne landevej, men rigtig trænger ind i krogene ad marksti og skovvej gennem dale og over bakker.

Her er netop saa skønt og særpræget alle steder, hvor isen har rodet og gravet, da den sidste gang lettede sit enorme tryk fra det danske land og efterlod landskabet, som det faktisk er i dag, — og med saadanne bakker, at det næsten har været umuligt for de Aarhusfolk i vore dage at finde et nogenlunde fladt terræn til en lufthavn for Østjylland.

Nok er amtet lille, som sagt, men derfor er der nu alligevel en god spadseretur fra Svejstrup i nord ved Lilleaaen, som løber ud i Gudena, og saa helt ned til den yderste pynt af Gyllingnæs, hvor amtet langs Horsens fjord og Alrø, som ogsaa hører til amtet, har nogle af de skønneste landskaber. Her ligger fjordvigene, de storslaaede Uldrup bakker og hele Aakjær-dalen med de vidtstrakte skove. Men »paa tværs« er der altsaa ikke nogen særlig afstand. Her kan vi paa det bredeste sted kun komme lidt forbi Høver kro;

paa det smalleste sted er det den vældige Pinds Mølle dal med Aarhus aa fra Fusvad bro til Solbjerg sø, der danner en saare skøn grænse i terrænet.

Det er maaske netop skovene og saa den lange grænse til havet, der giver amtet en egen charme. Man kan stille sig et hvilket som helst sted i amtet, der vil altid være skov i nærheden; smaa eller store skove; skove i privat eller skove i offentlig eje. Heldigvis er langt de fleste skove bøgeskov eller anden løvskov. For det er jo rigtigt, at det er ikke granen eller fyrren, vi

Den gamle vandmølle ved Moesgaard.

skal til at fremelske som det danske nationaltræ, selv om man somme steder er lige ved det, ligesom man andre steder er godt paa vej til at udslutte vore danske lyngbakker med kvadratkilometer store grantilplantninger, — det gaar stærkt. Se blot paa Mols! Men skovene har vi, og de skal nok blive der, for de er for langt de flestes vedkommende værnet af den særlige fredning, der ligger i den meget gamle, men nu fornyede skovlovgivning, som nøje passer paa hver eneste skov i vort lille land, — og gør det, ogsaa fordi vi her har befolkningens allerbedste aktiv i naturen. Det er et væl-

digt gode, som vi egentlig skænker alt for lidt forstaaelse, at vi alle saadan uden videre har adgang til de fleste af amtets skove og kan færdes der, næsten som om det var vor egen skov.

Amtets beboere har altid paa særlig maade været optaget af deres skove. I gamle dage vel nok saa meget »for vindings skyld«, men det skal ikke glemmes, at det var i Aarhus, den første »fredningskendelse« blev afsagt, da Dronning Margrethe ved personligt møde tilkendte de Aarhusborgere det meste af det nuværende Riisskov med bymarken. Først langt senere gik Aarhus by videre ad den vej, dronningen havde anvist, nemlig først omkring aar 1900, da borgerne selv gennem deres raad trængte syd paa og præsterede den storslaaede fredning, der laa i købet af Marselisborg gods med de udstrakte skove ud til havet og ud til grænsen af Moesgaard gods. Det var de virkelig store bøgeskove, der her blev værnet og fredet om og ikke alene for byens befolkning, men for hele amtet og dermed for hele landet. Herved blev skovens porte aabnet paa vid gab for en befolkning, der nok vidste, hvad det betød at sætte foden paa egen jord, og som lærte at skatte det vældige gode, der ligger i at have kilometerlange skovstrækninger lige uden for bygrænsen. — Og saa var det endda kun begyndelsen, for Marselisborg skovene er jo blot en del af de store, sammenhængende skovstrækninger syd for Aarhus. De grænser, der gik igennem skovarealerne, var ikke naturens græn-

ser, men grænser, der var sat af den »hellige og ukrænkelige ejendomsret«. Fra naturens haand var skovene en enhed og burde derfor fredes som en enhed.

Det forstod amtets store naturelsker og naturværner, fru Bothilde Dahl til Moesgaard, da hun i 1937 lod Aarhus kommune købe store dele af Moesgaard skov med strandmarkerne. Hun kunne meget godt og for endnu større penge have ladet skovene gaa til anden side, men det var, og det bør fremhæves, ikke afgørende for fru Dahl, der kun havde det ønske, at arealerne kom til at ligge hen, som de havde ligget fra Arilds tid. Saadan ligger de da ogsaa nu, men ogsaa først nu, efter at et forsøg paa at pynte op paa naturen med en skrækkelig kaffebær mislykkedes. — Saa var tiden efterhaanden modnet til at gaa over aalen, Moesgaard aa eller Giber aa, og saa sprang byen en 200 m syd paa.

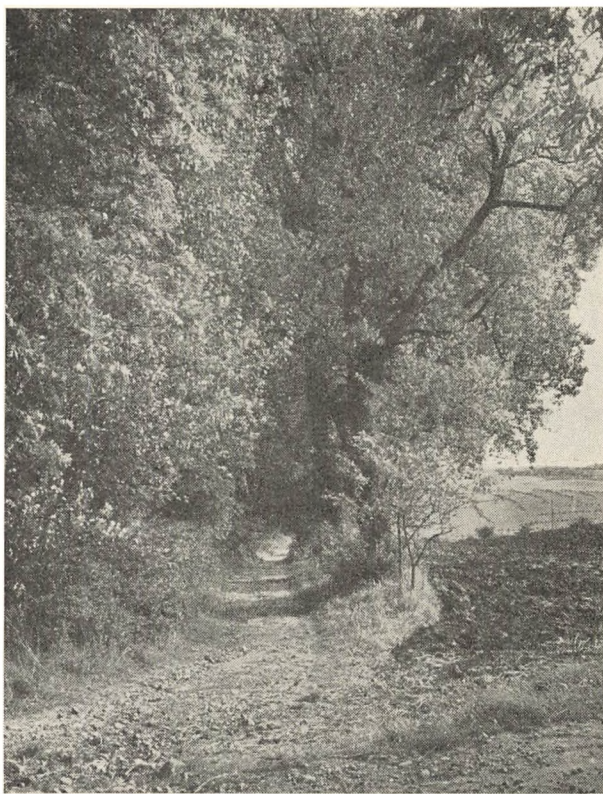

Giberaalen med de mange mærkelige sten.

Disse par hundrede meter, hvor Maarslet kommune har sin eneste »korridor« til havet, kunne ikke erhverves; men videre frem laa den for mange endnu ukendte Fløjstrup skov, med sine mørke moser og vildnis og med sine slanke bøge. Det var en af de bedste danske skove, og derfor var der ogsaa andre, private interesser, der var ude efter den. Var disse interesser, der sandelig var stærke, gaaet af med sejren, havde det for stedse været forbi med at skabe den enhed og sammenhæng i de store skove, som paa lang sigt altid havde været maalet. Men ogsaa her blev det erkendt, at Aarhus by, der altid havde været om sine skove med nænsom og kærlig haand, burde være rette ejer, — og den blev det.

Der er her endnu lidt smaaskov tilbage; skov, der naturligt hører til arealerne, men det ordner sig nok engang i fremtiden. Saa er der de meget store Moesgaard skove, og her melder problemerne sig paa en ganske særlig maade. Vel har Aarhus sikret sig en forkøbsret, men det er jo ikke afgørende, naar den meget stærke og ikke saa lidt graadige militære magtfaktor nu ogsaa har vist sig paa dette saa særprægede terræn, der med sine bakker og skove, stengærder og gamle veje, aaløb og skovindelukker altid har indtaget en fornem plads i de danske egentlige fredningsbestræbelser, og altid kaldt paa de største danske landskabsmalere for at de, hver efter sin opfattelse, kunne forevige den østjydske natur.

Det var her, et sogneraad i den sidste krigs mørke dage følte sig saadan i nød med hensyn til at skaffe det nødvendige brænde til sognets beboere, at det alvorligt og med blødende hjerte maatte til at overveje at omhugge alle de mange, forskelligartede, gamle træer langs den gamle Hads-Herreds landevej. Saa gik Aarhus kommune og sogneraadet imidlertid ind i endnu alvorligere overvejelser, efter at den vaagne naturfredningskomite for Aarhus amt — hvert amt har en saadan komite — havde kaldt paa parterne. Der

Et kig ind i den gamle Hads Herred landevej med de fredede popler.

blev herefter truffet en lykkelig ordning, hvorefter Aarhus skaffede brændet, — og det var meget — fra sine skove, mod at landevejstræerne kom til Aarhus. Derfor staar de der den dag i dag ved denne gamle vej, der paa næsten ubegribelig maade er blevet bevaret i al sin oprindelighed fra Skaade til Fulden i kun faa kilometers afstand fra en stor by. (Det var altsaa en særlig maade at frede paa). Der mangler dog stadig, at træerne — og maaske hele vejen — blev undergivet en egentlig fredning; man ved jo aldrig, hvad senere slægter af uforstand

kan finde paa. — Det er ogsaa paa Moesgaard, at der er foretaget de fredninger, som nok maa siges at være nødvendige, naar man tænker paa, hvordan der fares frem andetsteds, bl. a. med at skaffe indtægt ved salg af gamle stendiger. Fru Dahl skulle nok værne, men det er stadig det med de kommende slægter. Her, som de fleste steder i amtet, har det været ejerne, der har taget initiativet til, at der kommer en fredning i gang gennem den myndighed, der varetager denne vigtige side af vort samfunds tilværelse. Det er fredningsnævnet, der for hvert amt stilfærdigt, men dog med den megen myndighed, som loven tilsiger, varetager denne opgave. En opgave, som kan

være træls nok, hvis man med »sværdet i haand« skal bruge hele lovens tunge maskineri over for den meget ømfindtlige ejendomsret. Men landet ligger helt anderledes, og det gaar ulige lettere, naar man udefra selv kalder paa nævnet og beder om lovens bistand til en frivillig indskrænkning af ejendomsretten. Der ligger ogsaa heri en stedse dybere forstaaelse af det, der er hovedformaalet med den danske naturfredning, nemlig at værne om, som loven siger, »de omraader, der paa grund af deres skønhed, beliggenhed eller

Fra Marlendal-arealerne ved Fløjstrup skov.

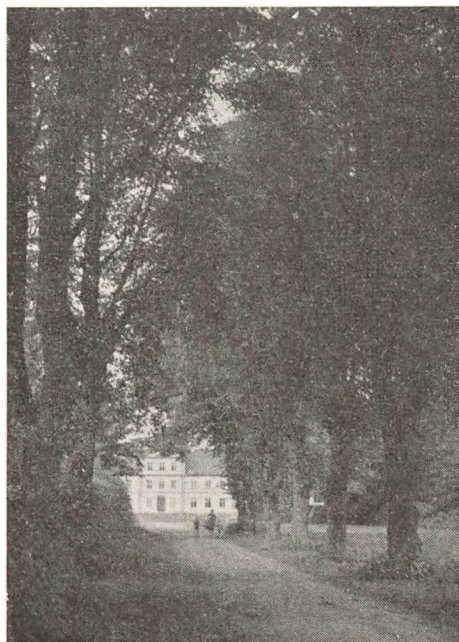
ejendommelighed har væsentlig betydning for almenheden, derunder omraader, der paa grund af udsigter, beplantninger, træer, trægrupper, stengærder, levende hegn eller lignende, har saadan betydning, og omraader, planter og dyr samt geologiske dannelser, hvis bevarelse af naturvidenskabelige, undervisningsmæssige eller historiske hensyn er af væsentlig interesse«. Det er bestemmelser, der rækker langt og favner vidt, for der er jo saare skønt overalt i hele vort land, og derfor er det kun godt, naar alle straks fra begyndelsen kan være enige om at tage en bestemt naturfredningsopgave op og saa se at faa den løst i fordragelighed.

Moesgaard lagde selv problemet frem for nævnet; uden at der her — eller ved andre fredninger i amtet — skal foretages detaillerede opremsninger, blev resultatet, at netop de velkendte stengærder med deres mange, gamle træer, de vældige alleer, aaens mærkelige sten og de store sølvpopler ved den omtalte gamle landevej kom ind under fredning. I denne forbindelse skal det siges ogsaa med henblik paa de andre fredninger i amtet, at der hverken her eller ved de andre fredninger, — en enkelt mindre fredning undtaget — har været tale om fra samfundets side at betale nogen art af erstatning. Naar dette er tilfældet, er det vist klart, at amtets fredninger

ogsaa af den grund har været knap saa tunge at afslutte, som maaske andetsteds.

Men hvad saa, hvis nu den omtalte stærke militære faktor begynder at interessere sig for Moesgaard med alle dets herligheder? Ja, straks farer vi vist alle op, og helt godt bliver det sikkert aldrig, men, siger man, hvis alle markerne kan faa lov til at ligge hen som store græsplæner, hvis alle skovene kan forblive ganske uberørte, og hvis vi alle stadig eller snarere først nu

faar adgang til disse store arealer ved aftenstid og paa søn- og helligdage »samt grundlovsdag« og under et par andre betingelser, derunder at ingen vej maa afspærres . . . ja, saa kan man maaske ogsaa tale om, at her finder en slags fredning sted paa en ganske særlig maade. Men hvad saa med »den gode jord«, som vi andre altid har faaet stukket i næsen, naar vi vil lave flyvepladser? Problemet er ikke saa helt let endda, det har mange andre sider, som slet ikke kommer naturfredningen ved. Alt vel overvejet var det nu nok det bedste, at arealet blev skaaet og bevaret som det i sandhed fredelige sted, det altid har været, og som det aldrig kan blive, hvordan man saa end vender og drejer det, naar det skal pløjes op af tanks og kanoner og ikke af ploven, fre-

Fredet allé ved Vilhelmsborg.

dens symbol. — Der var altsaa ikke tale om nogen egentlig arealfredning ved Moesgaard, og der er ogsaa andre steder i amtet, hvor man er gaaet frem paa lignende maade. Saaledes har Aarhus fredet den bevoksning af bøgetræer, der staar paa skrænten langs Strandvejen fra Holmevej til spadserestien ved opgangen til Mindeparken; i Hestehavekvarteret er forskellige træer paa et par villagrunde blevet fredede, inden disse grunde blev solgt; og endelig er der i skellet mellem Aarhus og Holme-Tranbjerg kommune fredet en hel række træer, væsentlig gamle egetræer.

Paa samme maade er man gaaet frem inde i amtet. Ude i Tingskoven møder vi de »paa en sjælden maade sammenvoksede bøge i den østlige side af skoven«, og »en særlig høj og slank eg midt i skoven« samt endelig den saakaldte »brændevinsbøg«, et stateligt træ i udkanten af skoven, der altsaa har det — selv for et bøgetræ — lidet smigrende navn. Det skal nok stamme fra, at her tog bønderne den sidste slurk, inden de møjsommeligt med den stive pindevogn sled sig igennem den sidste strækning til Aarhus.

Det er kun godt, at de store alleer ved Rathlousdal og Vilhelmsborg ogsaa er fredede. De hører paa en egen maade til det danske landskab og til det Danmark, der hører en anden tid til. Nede ved den gamle kilde, der hvor vejen drejer fra Odder landevej til Vilhelmsborg, er der fredet nogle meget gamle bøge og egetræer, — men selv en fredning kan ikke stille meget op over for træer, der segner under den høje alder. Det ældste træ, det var en 3—400 aar, kunne en skønne dag ikke mere. Et stort stykke af stammen staa nu som en virkelig seværdighed i Forstbotanisk have ved Aarhus og venter kun paa, at der skal komme et stykke stamme — eller blot en profil — af en kalifornisk kæmpefyrr paa 2000 aar ved siden af. — Hvem vil paatage sig at skaffe det?

Endelig skal, som hørende til denne særlige gruppe af fredninger, nævnes, at der er fredet to kastanietræer og fem elmetræer langs vejen fra hjørnet af »Aarslevgaard« syd om Aarslev skov. Træerne er meget store og er med til at præge denne gamle vej og give den den indramning af træer, som vel efterhaanden vil forsvinde fra mange veje.

Der er egentlig ikke mange arealfredninger i amtet. Skovene ligger der jo med fredskovsforpligtelse, og landskabet har i nogen grad hvilet i sig selv uden al for megen bebyggelse hidtil. Nu, hvor alle vil ud til kysterne med sommerhuse, og bebyggelsen ogsaa andre steder er ved at udvikle sig efter en hel anden maalestok, kan det nok være, at der maa anlægges nye synspunkter med henblik paa at bevare landskabelige værdier, der trues med undergang. Hidtil har man i amtet i fredningsmæssig henseende særlig kastet sig over de »øde« steder, hvis og hvor saadanne var at finde; og dem er der nu ikke mange af.

Der har dog i amtet været et sted eller en lokalitet, der næsten var forudbestemt til før eller senere at blive undergivet fredning, nemlig de i indledningen nævnte Ulstrup bakker ved Horsens fjord. Her var virkelig saa store landskabelige skønheder, at der var al mulig grund til — ogsaa for eftertidens skyld — at værne om dem, og selv om ejeren gjorde sit til, at bakkerne kom til at ligge hen i deres velbevarede naturtilstand, ville en fredning med alle dens følger alligevel være den virkelige sikring af værdierne. Bakkerne, der hører under Aakjær gods, er da i 1952, efter anmodning fra ejeren, fredet paa den maade, at de nuværende ikke-dyrkede arealer stedse

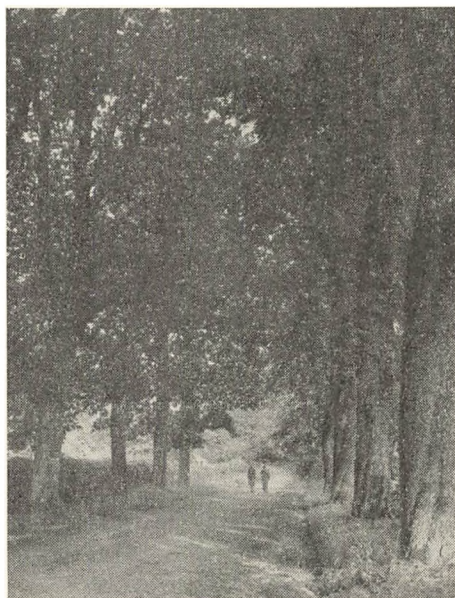

Fredet allé ved Rathlousdal.

skal henligge i deres nuværende tilstand; de maa altsaa ikke opdyrkes, beplantes eller afgræsses, og flora og fauna maa ikke forstyrres. For hele arealet gælder, at det ikke maa udstykkes eller bebygges, og der maa heller ikke anbringes luftledninger, master eller reklamer og end ikke borttages sten, sand eller grus. Her er altsaa tale om en gennemført fredning, eller en af den slags fredninger, der tager alt med og sikrer til alle sider.

Paa Tunø var der før adskillige aar siden bestræbelser i gang for at faa

fredskovsplikten ophævet for et ca. 9 ha stort areal, der udgør den østlige spids af øen. Det var meningen her at udstykke og hebygge de langs en plantage beliggende strandgrunde. Saa blev det bestemt, — det var før den seneste naturfredningslov med særlige regler for sikringer af strandbredderne, — at arealet, der omfattede utilplantede strandstrækninger, skulle bevares i dets nuværende tilstand, saaledes at fredskovsplikten blev opretholdt for størstedelen af arealet uden tilladelse til bebyggelse, og nævnet fremhævede i sin kendelse, at arealet indbefattede øens bedste og lettest tilgængelige badestrand, og samtidig med en enkelt lille undtagelse var øens eneste offentlig tilgængelige badestrand, hvis beva-

Fredet allé under godset Vilhelmsborg.

relse for almenheden var saa meget vigtigere, som den øvrige strandbred for det meste er dækket af høje lerskrænter, medens der her er fladt med gode veje samt skov, »der kan yde læ og skjul ved af- og paaklædning«.

Netop med hensyn til strandbredden og befolkningens adgang til denne har der i amtet kunnet opstaa særlige problemer. Efter at det i naturfredningsloven var blevet fastsat, at alle for græsvækst blottede strandbredder var aabne for almenheden for færdsel til fods, blev denne bestemmelse vel ofte opfattet saaledes mand og mand imellem, at saa maatte man ogsaa bade og tage ophold paa strandbredden.

Dette var imidlertid ikke meningen med bestemmelsen, der skulle forstaas efter sin ordlyd, og altsaa nærmest kun gav en ret til at passere langs stranden, hvad egentlig ikke var saa forfærdelig meget værd, og i praksis tolereres da ogsaa mange steder en almindelig badning fra »private« strandbredder. Hvis ejeren vil forbyde badning, kan han gøre det, medmindre man gaar frem efter særlige regler i lovene og afsiger kendelse om særlig bad-

nings- og opholdsret paa strandbredden, og det kan blive en baade besværlig og kostbar historie. Ejeren kan jo ogsaa gaa den vej, at han, som vi kender det i amtet, tager entre til strandbredden, i hvert fald naar der er tale om at slaa telt op; der er i det hele taget nogle ømfindtlige problemer her.

Det er trods alt nu gaaet helt godt paa dette omraade her i amtet, og det har saadan set ikke været nødvendigt at gaa rigoristisk till værks; thi dels betød købet af Aarhus skovene og ikke mindst købet af strandmarkerne ved Moesgaard en almindelig og fri adgang for befolkningen til betydelige strandstrækninger, men ogsaa andre steder, hvor kommunerne ejer arealer til havet, vil der være en saadan adgang, saaledes bl. a. i nærheden af Aakrogen i Vejlbj-Riisskov kommune og vistnok ogsaa et par arealer ved Rude strand.

Der er imidlertid en anden bestemmelse i naturfredningsloven, der ogsaa griber ind her, og det er bestemmelsen om, at der paa de for græsvekst blottede strandbredder og paa omraader, der ligger inden for en afstand af indtil 100 m fra disse, ikke maa opføres bygninger, udsalgssteder el. lign. Da nemlig denne strandfredningslinie skulde fastsættes i marken af en særlig kommission, blev det bestemt, at 200 m af en kyststrækning ud for gaarden Mariendal lige syd for Fløjstrup skov skulde aabnes for offentligheden til badning m. v. Hermed var der slaaet hul paa sikkert en af østkystens bedste badestrækninger.

Ikke mindre værdifuldt var det, der skete paa plantage- og kyststrækningen mellem »Holsatia« og Hou. Her overlod ejeren under medvirken af fredningsnævnet ganske vederlagsfrit Gosmer-Halling kommune et betydeligt areal af den nævnte strækning. Grunden, der har en mangeartet bevoksning, og som i og for sig laa fortræffelig til udstykning, blev ved denne gave reddet for offentligheden, som altsaa ogsaa her fik en særlig adgang til badning m. v., samtidig med at denne egenartede naturstrækning blev sikret.

Imidlertid maatte der for Aarhus opstaa nye problemer med hensyn til at værne de købte skove. Hvorledes kan man nemlig undgaa, at der omkring disse skove opstaaer bebyggelser af forskellig slags, saaledes at skovene fremdeles bevarer deres oprindelige præg af virkelig skov? Der findes i naturfredningsloven en bestemmelse, der siger, at der inden for en afstand af 300 m fra skovene ikke maa bygges uden fredningsnævnets tilladelse, men da det altsaa ikke — modsat strandfredningslinien — er et ubetinget forbud, har det ofte ikke været let at opnaa noget positivt her, navnlig ikke, hvor en ældre bebyggelse allerede eksisterede i nærheden af eller op til skovene og navnlig heller ikke, hvis der ikke er et meget stærkt samarbejde mellem fredningsnævnene og de skovejende kommuner.

Her trækker private interesser og almene interesser nok stærkt hver i sin retning, saaledes at fredningsnævnene ofte vil faa det vanskeligt. Hertil vil nemlig igen komme de betydelige erstatningsspørgsmaal.

Det har iøvrigt ikke altid været let at faa folk til at forstaa, at der skal tilladelse til at bygge inden for de 300 m fra skovbrynet, og givet, at man

faar tilladelsen, er det altsaa ikke; men det er kun faa forsyndelser der findes paa dette felt her i amtet. Derimod er det nok værre med strandfredningslinien, hvor det ofte kræver dybtgaaende undersøgelser i terrænet og adskillig specialkundskab for at klargøre sig, hvor denne sidste linie egentlig gaar, og det selv om der for hele Danmark findes et betydeligt kortmateriale for at lette undersøgelserne.

Udsigt fra de fredede Uldrup bakker over Horsens fjord med Alrø og Hjarnø.

Skovenes omgivelser kan imidlertid ogsaa værnes ved hjælp af byplanlovgivningen, og ved den allerseneste lov om byudviklingsplaner bl. a. for visse købstæder, saaledes at der fastsættes en zone med et vist forbud mod bebyggelse i en nærmere bestemt aarrække. Der er herigennem opnaaet betydelige sikringer af visse truede arealer, navnlig i Maarslet sogn, hvor Moesgaard arealerne er lagt i den saakaldte yderzone og derved praktisk taget for 15 aar udelukker en indvandrende bebyggelse.

For omgivelserne ved Fløjstrup skov har problemerne i særlig grad været vanskelige, fordi der her laa en stor gaard, Mariendal, som paa en betydelig strækning var nabo til skoven, og samtidig, som foran nævnt, var ejer af en udstrakt kyststrækning paa 1,4 km, hvoraf altsaa 200 m var blevet aabnet for offentligheden. Gaardens beliggenhed til havet, hele den landskabsmæssige udformning af terrænet i forbindelse med skovarealerne bevirker iøvrigt, at disse arealer maa betragtes som et stykke meget velbevaret typisk, østjydsk landskab, der mærkeligt nok var bevaret i al dets uberørthed trods den store bys nærhed.

Den tidligere nævnte kystfredningskommission saa ogsaa i høj grad paa den side af sagen, da den yderligere bestemte, at flere sommerhuse, der var

rykket ind paa strandarealerne, skulle fjernes inden en vis aarrække, med det resultat, at nu kun et enkelt staar tilbage og det kun for en tid.

Det maatte ligge snublende nær for ejeren at lade disse arealer gaa til udstykning, eller rettere lade en paabegyndt udstykning gaa videre i dette terræn, for det er jo rigtigt, at arealerne syd for Aarhus baade kan og skal give muligheder for en fornuftig anlagt sommerhusbebyggelse, og nu er det den vej, denne særlige udvikling gaar.

For Aarhus laa det imidlertid lige saa snublende nær nu een gang for alle at gøre sig klart, at det var sidste gang, der blev lejlighed til at overveje en sikring af skovene, og dermed ogsaa den mulighed, der laa i at skaffe sig den sidste badestrand, der var tilbage her syd paa og grænsende op til byens store skovarealer. Det blev en fredningssag med mange og vanskelige forhandlinger. Alt hvad der var af sagkundskab mødte op, og der er i den slags sager ikke saa lidt, nemlig baade fredningsnævn, overfredningsnævn, naturfredningsnævn, statsministerium, boligministerium, og der har nok været endnu flere instanser, men hvem kan huske det. Det er ogsaa lige meget, for det endte med, at et enigt byraad købte det hele, og dermed var denne gordiske knude hugget over, og Aarhus var ejer af et af de skønneste stykker Danmark. Det er dog ikke meningen, at det blot skal ligge »til pynt«. Her maa der ad aare kunne skabes den helt rigtige sommerhusbebyggelse paa en del af arealet og i nøje samarbejde med det stedlige sogneraad, som sikkert i høj grad vil være med til at bevare og paa værdig maade frede om dette landskab.

Det er netop det samarbejde, der skal til, ogsaa for saa vidt angaar de mere fjerntliggende kommuner, et samarbejde, som ogsaa kom for dagen, da Aarhus købte en anden, mindre gaard op til Fløjstrup skov. Her var motivet foruden at sikre skovens omgivelser ogsaa dette at tænke paa, at der i fremtiden vil blive brug for velegnede og smukt beliggende havegrunde for de mange, der efterhaanden i selve Aarhus by mister deres haver paa grund af byens hastende vækst. Straks synes man maaske, at disse grunde ligger lidt langt ude, men her er der jo tale om, at se noget frem i tiden, og med den udvikling, vi — med eller mod vor vilje — bliver kastet ud i befordringsmæssigt set, vil nok afstandene i dette lille amt blive af mindre og mindre betydning.

Iøvrigt kan man en dag stille sig op oven for Fulden og forsøge at tænke lidt over, hvor ufatteligt og samtidig godt det er, at disse arealer ved Moesgaard, Fulden, Fløjstrup og deromkring endnu ligger hen med den forholdsvis spredte bebyggelse. Det er vel nok værd at bevare længst muligt.

Amtet er fattigt paa søer, men hvordan kan det egentlig være andet i et saa lille amt. Det er jo lidt længere inde i landet, at Danmark har sit ganske enestaaende søomraade. Solbjerg sø, der i virkeligheden er begyndelsen til dette omraade, grænser kun i den sydøstlige ende op til amtet. Der er kun at nævne Lading sø, Taastrup sø og saa Brabrand sø.

Disse søer er det nok værd at bevare, ogsaa fordi de skulle nødtigt blive mindre eller blive omkranset af for tæt bebyggelse. Taastrup sø i Aarhus-dalen er nu næsten ved at forsvinde, men den er der dog endnu med de store skove i nord og syd. Lading sø har ført en lidt omtumlet tilværelse, for at sige det paa den maade. Her har netop været stærke bestræbelser igang for yderligere at sænke vandstanden, men saa skete der det, at en vaagen befolkning samlede sig til virkelig protest i dyb forstaaelse af, at her

Norsminde fjord. Naar man fra Ajstrup mod Norsminde er kommet gennem skoven, drejer vejen brat mod øst, og man har den mest pragtfulde udsigt over Norsminde fjord. Her ses den i efteraarsbelysning.

var virkelig noget landskabeligt skønt at frede om, og saa forblev vandstanden som den er i dag.

Disse bestræbelser fra en stedlig befolknings side er vel nok værd at understrege, for det er først og fremmest befolkningens forstaaelse for den landskabelige skønhed, der skal bære mange fredningsbestræbelser frem. — Der er iøvrigt mange steder fare paa færde, altsaa hvor det gælder landindvindinger og vandstandssænkninger. Overvejelsen er slet ikke let, naar snart det meste af brugbar jord i Danmark er inddraget

under dyrkning. Det skal da ogsaa her nævnes, at der helt mod syd i amtet har været virkelig faretruende bestræbelser i gang for at faa fjordvigene ved Alrø inddæmmede, men ogsaa her blev der blæst alarm fra enkelte personer paa stedet, og fjordvigene blev som de var, saa længe det altsaa varer, for befolkningen vokser, og vi skal først og fremmest leve, men et lands befolkning lever nu engang ikke af brød alene. Der skulle ogsaa nok kunne blive raad til lidt smør paa brødet, altsaa i dette til at bevare noget af den oprindelige uberørte danske natur.

Brabrand sø indtager en ganske særlig plads i amtets fredningshistorie. Her er der virkelig noget at bevare. Der er for det første selve søen, som fortsætter med de vældige enge ind i landet; saa er der det rige fugleliv i sø og eng, ikke mindst de mange vilde svaner, storkene og hejrerne. Storkene er det nu her som andetsteds noget skralt med, men endnu kan man i en 4—5 km afstand fra Aarhus se storkereden paa bondens tag. Og saa er

der endelig søens bredder, hvor bebyggelsen maser paa og vil frem, fordi byen og omegnen paa den maade ogsaa vil have luft til befolkningen.

Søen syntes i mange aar lidt efter lidt at forsvinde. Der var engang saa meget vand, at nogle af os har sejlet i dampbaad fra Brabrand til Stautrup. Nu er selve søen heldigvis ved at faa en slags fornyelse, fordi det af særlige grunde, rosporten, igen er nødvendigt at have vand under kølen.

Parti fra de fredede Uldrup bakker med selvsaet bevoksning af gran og fyr.

Fuglelivet i søen har det ikke let, fordi der plaffes paa de arme ænder efter en maalestok, der synes at blive større og større. Der har da ogsaa for faa aar siden været bestræbelser i gang for at faa fuglelivet fredet eller rettere at faa søen omdannet til et fuglereservat, ogsaa fordi der her er landingsplads for mange forskellige arter af trækfugle; denne særlige fredning blev dengang ikke til noget, vistnok navnlig fordi der af andre grunde ikke kunne gives fuglene nogen virkelig sikkerhed for tilværelsen. Ogsaa her kunne det jo være, at der vil ske en forandring i synspunkter.

Aarhus og omegnskommunerne er nemlig ved at sikre søens bredder paa en ganske særlig maade, nemlig ved i fællesskab at lægge en cykle- og gangsti omkring hele søen; en sti, der skulle udgaa i selve Aarhus ved Thorvaldsensgade, og paa denne særlige maade skaffe befolkningen adgang til et helt nyt naturreservat. Det er jo det, det alligevel er, saadan som det ligger i dag.

Det var saa meningen at frede de arealer, der kommer til at ligge mellem stien og søens bred. Naar forholdene kommer til at udvikle sig saaledes,

ja, saa er det virkelig ikke let at se, hvordan befolkningen skal kunne vove sig ud i terrænet, naar der skydes paa livet løs paa langs og tværs af søen. Men det kan vel ogsaa ordnes og sikkert i forstaaelse med jagtejerne, der iøvrigt er meget interesserede i dette delikate spørgsmaals løsning paa en fordragelig maade. Hvis der her træffes en fornuftig ordning, saa opnaar man nemlig der fredning af fuglelivet, som gerne skulle tilstræbes, ogsaa fordi der i øjeblikket ikke alene drives »professionel« jagt, men ogsaa undertiden

Jelshøj i Holme bjerge.

skydes med salonbøsse paa fuglene. Det kan de egentlige jægere fortælle en hel del om.

Heldigvis er der dog et sted i amtet, hvor der er foretaget en egentlig fredning af dyrelivet, idet al dyreliv paa Kysing fjord og tilstødende arealer blev fredet i 1942. Det vil sige, at det her er forbudt under enhver form at drive jagt paa pattedyr og fugle og at

indsamle æg. Her er der altsaa et virkeligt fristed for dyrelivet, et fristed, der ligesom paa Tipperne i Ringkjøbing fjord i høj grad benyttes af store fugleskarer.

Paa den nordlige side af Brabrand sø kryber bebyggelsen efterhaanden længere og længere ned mod søens bredder, og snart vil der her være helt lukket. Paa et mindre stykke, hvor der endnu fra Aarhus—Silkeborg landevej er en storslaaet udsigt mod søen og Aarhusdalen, forsøger man at holde denne udsigt fri. Det bliver ikke let, for grundene er i mange henseender fortræffelige. Med den sydlige bred staar det bedre til; her er det virkelig lykkedes at holde igen med bebyggelsen, navnlig fordi Aarhus her ejer ikke ubetydelige arealer, og saa sent som i aarene efter krigen ved køb har sikret sig det sidste farlige sted i landskabet til søen, nemlig gaarden lige over for rospørtens tilholdssted paa den nordlige side af søen. Nu er der altsaa mulighed for, at den sydlige bred stort set kommer til at ligge, som den altid har ligget, og saaledes at søen med dens omgivelser virkelig bevares for efterslægten som sø, som natur.

Den omtalte Brabrandsti vil muligvis ad aare faa en parallel et helt andet sted i omegnen af Aarhus. Selv om denne sti ikke kommer til at gaa i amtet, men i det tilstødende Randers amt, bør den dog nævnes her, da den i saa høj grad angaar amtets befolkning. Den sti, der her kan blive tale om, er den saakaldte Kaløsti. Der har nemlig i mange aar været ihærdige bestræ-

belser i gang for at føre en cykle- og gangsti — eller maaske kun en cyklesti — langs hele kysten fra Egeaens udløb og til Kalø, altsaa igennem et saare skønt landskab; saaledes at der ved en saadan sti ogsaa vil ske en meget betydelig og i færdselsmæssig henseende meget værdifuld aflastning af Grenaa landevej. Tanken er ikke opgivet, ogsaa fordi en saadan sti kan faa en ikke ringe betydning i beskæftigelsesmæssig henseende. En dag vil vi nok se den komme i gang, naar det lykkes at bringe alle de mange faktorer til at samarbejde.

Enkelte steder i den sydlige del af amtet ser man stene, hvorpaa er indhugget ordet »Fred. Bl.«. Der staar en saadan sten ved en gammel eg lige syd for Odder by; og i Fensteen skov i Gosmer-Halling sogn staar en lignende indskrift ved en meget stor sten, der med sine mange skaalformede fordybninger ligger som et særligt minde fra bronzealderen, uden at de lærde endnu er helt enige om, hvad den dybere mening med disse fordybninger egentlig er. Enigheden strækker sig kun til, at det er menneskehaand, der i den svundne tid har frembragt disse fordybninger.

Disse »fredningssten« er sat af private, der paa denne gode maade har villet frede om det gamle og det særprægede.

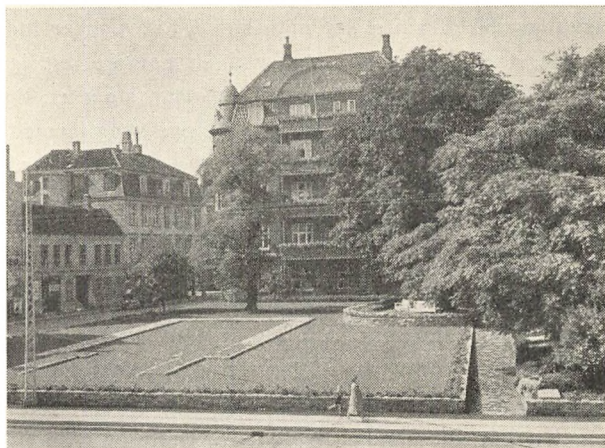
De offentlige fredningssten med mærket »F. M.« ser vi imidlertid rundt om paa enkelte af amtets gravhøje. Da de kun findes paa enkelte høje, er det en almindelig opfattelse, at kun disse høje er fredede. Dette er ikke rigtigt. Efter den nugældende fredningslov er nemlig alle gravhøje fredede, altsaa uanset om de har fredningsmærket; og da der ikke sjældent syndes mod disse bestemmelser i fredningsloven, skal det her nævnes, at loven siger, at »alle jordfaste fortidsminder, saasom gravhøje, gravpladser, stendysser og bavgastene, voldsteder o. lign. gamle befæstningsanlæg samt ruiner er fredet«. Det vil altsaa sige, at disse minder uden videre er fredede, uden at der skal nogen aktion til fra fredningsnævnet eller andre myndigheder. Egentlig skulle der nok en fredningssten paa ethvert af disse oldtidsminder, men det har der hidtil ikke været raad til. Iøvrigt hjælper fredningsstenen ikke altid. Der er eksempler paa, at man uden videre her i amtet planter saadanne gravhøje til med gran, og det har ikke altid været let at holde ploven fra højens fod.

Nu hører gravhøje vel ikke saadan set til naturen i egentlig forstand, de er jo netop menneskeværk, men de hører nu paa en egen maade til den danske natur og ogsaa til vort amts natur, hvor vi saa sandelig i dag ikke har for mange af dem. Men vi har et stolt minde fra den gamle tid, nemlig Jelsshøj, der ligger næsten som et vartegn for Aarhus, og som aarhusianerne, hvis de ser opad, for det er man nødt til, daglig kan have for øje fra saa mange steder i byen. Det er derfor naturligt, at man fra fredningsmyndighedernes side har villet værne om dette minde paa forskellig maade.

Først var det galt med udsigten. Den er ellers storladen, saaledes som den rækker vidt om, men den blev mere og mere hæmmet af bevoksning i nærheden, hvorfor der blev truffet bestemmelse om nedhugning af disse,

saaledes at udsigten stedse skulle holdes fri. Man benyttede saa samtidig lejligheden til at skaffe besøgende adgang til højen, der jo ligger inde paa en mark midt i Holme bjerge. Saa var det selve højen, det var galt med; den blev næsten afslidt i toppen af de mange besøgende, og samtidig kom markerne i betænkelig nærhed af højens fod, som stod i fare for at blive udhulet.

Der var ogsaa andre, der var interesserede i denne høj, nemlig geodæterne, og i samarbejde med disse ordnede man det saadan, at geodæterne rettede

Den helt frilagte Sct. Olufs kirkegaard i Aarhus.

højen op; det var en besværlig og ikke billig historie. Samtidig fredede man 3—400 m omkring højens fod, saaledes at højen ogsaa paa den maade blev sikret mod ufred, — og nu ligger den der saa i den stand, som en gravhøj af det format bør ligge i det danske landskab.

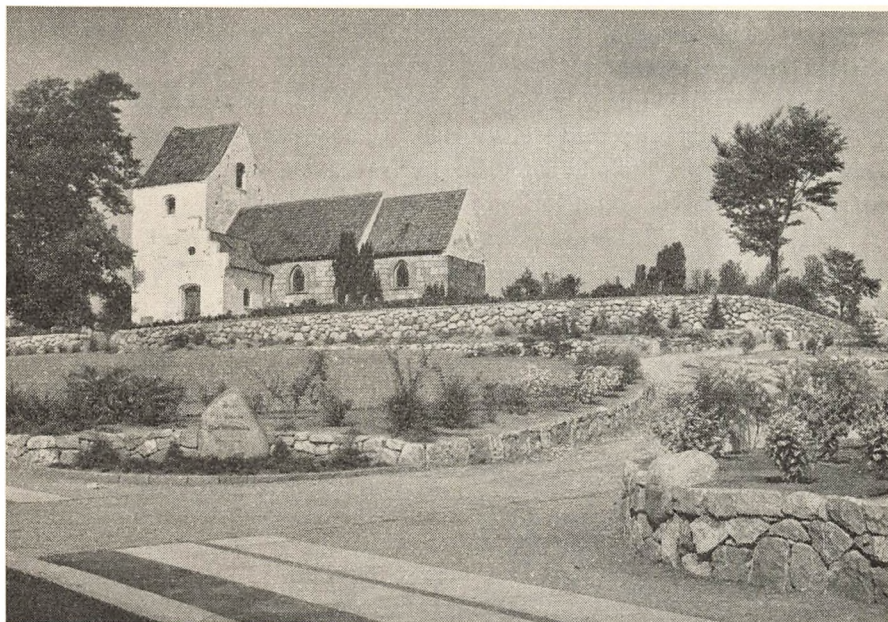
Paa samme tid ofrede Aarhus adskilligt paa at rette en anden

høj op, nemlig den gravhøj, som heldigvis ligger saa velbevaret i haven til Frederikshøj. — Inde i selve Aarhus er der sket det mærkelige, at man her har benyttet sig af lovens bestemmelser om fredning af de gamle minder. Der tænkes her paa den meget gamle Sct. Olufs kirkegaard, der ligger midt i byen ved havnen ikke langt fra domkirken. Fra ca. 1100 til 1813 blev kirkegaarden benyttet, og i flere aarhundreder laa der en kirke paa stedet. I 1948 lod byen ved nationalmusæet denne kirkes fundamenter udgrave, og derved blev føjet et nyt blad til byens historie. Da der derefter var tale om at bygge paa tomten, greb nationalmusæet ind efter byens anmodning. Det hele endte i al fredsommelighed med, at alle blev enige om at bevare dette ganske særlige middelalderlige minde, saaledes at denne ældgamle bykirkegaard nu fremtræder som et lille fint anlæg og med den gamle kirke markeret paa stedet. Hele dette emne om fredning og sikring af de gamle minder er imidlertid et emne for sig, der rækker langt videre end de spørgsmaal, der her behandles, og der maa derfor i denne sammenhæng standses med de faa eksempler, der her er fremdraget.

Mere nærliggende er det dog at nævne den fredning af omgivelserne, der finder sted ved vore ældste middelalderlige mindesmærker, nemlig vore gamle ærværdige landsbykirker. — Her skal blot nævnes omgivelserne ved Hasle kirke ved Aarhus. For blot et par aar siden var denne kirke som saa

mange andre landsbykirker skæmmet af en uskøn og ofte næsten faldefærdig bebyggelse, der krøb tæt op til kirken og dermed skjulte kirkens placering paa dette højtliggende terræn. Nu er kirken ganske frilagt og fremtræder virkelig som det monument fra middelalderen, som en kirke ogsaa kan være.

Naar en efter danske forhold stor by ligger i et amt tilmed i et mindre amt, er det vist ganske naturligt, at denne by paa forskellig maade kommer til at præge adskillige af de fredninger, der sættes i gang i amtet. At dette

Den frilagte Hasle kirke ved Aarhus.

har været tilfældet, vil da ogsaa fremgaa af det, der er sagt foran, hvor Aarhus har været nævnt.

Men Aarhus har villet se længere frem i tiden. Byen har med nogen bekymring set paa, hvorledes de nærmere omgivelser nu bliver saa stærkt bebyggede, at de oprindelig naturprægede arealer er ved at forsvinde. Skal herved gøres noget, maa det gøres i tide og meget snart.

Der er mange problemer, som rejser sig her, ogsaa friholdelse af vigtige rekreatiomsomraader, visse vejproblemer og planlægning af visse sommerhusarealer. Der findes i fredningsloven en bestemmelse om, at der under visse omstændigheder kan udarbejdes en samlet fredningsplan for enkelte landomraader. Paa grundlag af denne bestemmelse tog Aarhus i 1949 initiativet til at udarbejde en saadan plan for hele den nærmere og fjernere omegn til Aarhus, saaledes at hele terrænet blev opmaalt og fotograferet, for saa vidt angik de steder, der særlig laa i farezonen med hensyn til en kommende bebyggelse. Planen blev sendt ind til de vedkommende myndigheder,

statsministerium og overfredningsnævn, til godkendelse af nedsættelse af et udvalg, der skulle sætte hele planen i sving, og ikke mindst til bevilling af de nødvendige midler, som staten i følge loven skal betale.

Man er dog i dag ikke kommet et skridt videre — uagtet der er skrevet et utal af skrivelser og foretaget mange personlige henvendelser paa de behørigte steder — og saa ligger sagen altsaa saaledes, at medens København har kunnet faa en ordning paa sine »grønne omraader«, saa er det umuligt at faa ørenlyd for de samme problemer herovre. Det er jo egentlig ikke noget nyt, men sørgeligt er det alligevel; ikke saa meget for os som for de slægter, der kommer efter.

Fredningsarbejde er jo paa langt sigt, og problemerne her kan ikke løses fra i dag til i morgen; men det er værd at understrege, at der her i amtet altid har været en levende interesse for at bevare den del af den danske natur, som vi har ansvaret for, og som er værd at bevare.

Og som det hidtil er lykkedes i nogen grad at redde, hvad reddes kan, saaledes vil by og land ogsaa i fællesskab og i nøje samarbejde være i stand til i fremtiden at finde de rette løsninger i det rette øjeblik, og — skal vi sige — ved benyttelsen af de rette love.

Stuehuset til Aksel Mikkelsens Gaard i Svindbo er bygget hans Bedstefar, Mikkell Pedersen (Øvst). Paa en Planke over Bagerovnen stod hans og hans Kones Forbogstaver og Aarstallet 1828. Det siges, at han kun havde fremmed Hjælp til Byggearbejdet den Dag, Huset skulde rejses.

Skjødstrup Sogn i Mands Minde.

Af Nielsine Mikkelsen.

Bladene vendes hurtigt i et Sogns Sagabog. Hvad der var levende Virkelighed for et Slægtled eller to, bliver for de følgende afbleget Huskestof, hvoraf det meste gaar i Glemmebogen, fordi det ikke i Tide bliver optegnet.

Grundlaget for de her meddelte, spredte Træk af Sæd og Skik i Skjødstrup Sogn i ældre Tid er hovedsagelig Erindringer fortalt af tre ældre Mænd, Rentier Søren Krause Jensen og Gdr. Søren Peter Sørensen, der begge bor i Aastrup, en af Sognets mest idylliske Smaabyer, og fhv. Sognefoged Søren Simonsen, Vorre. De tager med, hvad de ved fra Forældre og Bedsteforældre, og vi naar da tilbage til ca. 1860, forrige Aarhundredes Mellemkristid. Det er altid ny Tid paa et eller andet Omraade. Den gamle Landevej, der smal og saktmodig listede sig gennem Sognet og ikke fandt paa at kræve Sving rettet og Bakker sænket, var afløst af den nye Aarhus-Grenaavej, der var paabegyndt 1848 og havde skabt nye Muligheder langs sin Rute, mens mange Ejendomme langs med den gamle blev ladet tilbage ved en lokal Færdselsaare, der paa sine Steder endte blindt i en »Lutenn« (lukket Ende). Ny Løgten med Kro og Købmandsforretning, bygget af Mogens Blach, var en Kendsgerning i Svøb. Banen Aarhus-Ryomgaard trak fra 1877 sit skinnede Spor gennem Sognet og revolutionerede Godsbefordringen. I 1866 havde den driftige Kr. Jensen overtaget Segalt Mølle og lagt Grunden til en stor Virksomhed. Fæsteforholdet til Vosnæs var afløst. Andelsbevægelsen begyndte at tage Form. Efter privat Drift nogle Aar blev Andelsmejeriet Aastruphøj bygget i 1887 med den kendte Rs. P. Sørensen — Søren Peter Sørensens Far — som drivende Kraft og Formand, indtil Mejeriet blev nedlagt 1908. I Vorre blev der ligeledes drevet privat Mejeri nogle Aar. Det skete paa Vorregaard, og her blev det fortsat paa Andelsbasis indtil 1890, da Lykesholm blev opført og fik Navn efter den første Formand, Proprietær E.

Hørnings Gaard. Vorre Brugsforening stiftedes 1888, Skjødstrup Brugsforening 1893.

Maskintiden var i sin Vorden. Symaskinerne og Kødhakkemaskinerne var Kvindernes første mekaniske Hjælpemidler, de haandtrukne Hakkelsemaskiner Mændenes. Saa fulgte Tærskemaskiner med Hesteomgang. Men det varede længe, før Begynderen i den ædle Tærsekunst kunde slippe for at »syngte Plejlvisen« d. v. s. faa de to Plejlstænger klemt sammen om sin arme Hals. Der var mere ved at tærske end blot at slaa til. — Hvor var det træls at have en Makker, der ikke kunde holde Takt, siger S. P. Sørensen. Spirer til Industri skød frem og visnede igen bl. a. fordi Banen kom. S. Krause Jensens Bedstefar, Jens Nielsen, byggede ved Stranden — dengang hed det Heden — et Teglværk og leverede Sten vidt omkring. De blev fragtet med Hestevogn. Endnu vidner Murrester om, hvor det laa. Der var et Teglværk ved Nabelslund i Nabobyen Studstrup og et ved Vosnæs. Jens Nielsen forsøgte ogsaa at drive Fiskeri efter en større Maalestok end den, Smaafiskerne i Heden kunde magte. Han indkaldte endog en Fisker fra Nibe til at forestaa Foretagendet.

En Mand kørte til Randers med Fisk for 5 Kr. pr. Læs. — Dengang vrimlede Kalø Vig af Fisk, siger Krause Jensen. Sommetider kunde de ikke afsættes. De blev strøet paa Markerne og pløjet ned.

Synet paa svundne Tider afhænger som alt andet af Øjnene. For mange Nutidsmennesker staar det fast, at man før hang i Arbejdsselen praktisk talt Døgnet rundt. Det baade passer og passer ikke. Men Arbejdet havde afgjort Forrangen fremfor Fritiden. Dengang som nu fandtes alle Grader af Duelighed og Driftighed og Flid, og som altid var der nogle, der helt smøgede Pligterne af sig, lod Fiolen sørge og drak af Dunken. Det kunde daarlig være andet, end at den billige Dram slog mangan god Mand halvt eller helt i Jorden. En Dram var staaende Traktement til en Gæst, og den var til Folkenes Formiddags- og Eftermiddagsmellemmad et Tilbehør, som vilde være fedtet at forholde dem. Selv sobre Mænd slog en Morgendram i Halsen, før de drog af til en lang Arbejdsdag. — Klokkeren halvfire om Morgenen i Sommertiden kom Husbond og kaldte:

»Naa da, Piger, ka' I saa komme op«. Vi skulde jo have malket og kærnet, inden vi skulde med i Marken. Det var strengt nok, men hvad, vi havde jo de unge Dage. — Den gamle Kone kunde havde tilføjet som en stimulerende Omstændighed: Og vi var jo mange om det. Om Høsten, naar Negene skulde bindes i »Tvillinger«, to og to sammen før Hjemkørselen, rykkede det samlede Mandskab ud ved to—tre Tiden om Natten. De skulde binde, mens Duggen laa, saa spildtes der mindst Korn.

Kvindernes Tid deltes mellem »det gangende« og »det siddende«. Naturligvis var der Koner saa »pøgen« (pilne, pertentlige) at deres Piger skulde gaa og »slaske« fra Morgen til Aften, men gennemgaaende gik Bestræbelserne ud paa, at »stræbe og komme ind og bestille noget« det vilde sige karte, spinde, sy, bøde, muligvis væve, men det var dog her i Sognet mest en Sag for Vævere og Vævekoner. De gængse gangende Arbejder gled efterhaanden ud af Kvindernes Hænder. Et lille Stykke ind i dette Aarhundrede flammede endnu Ilden i de store Bagerovne, og Madmor og Piger fulgte spændt det nybryggede Øl. Vilde Gæren »owres« eller ikke? For hver Gang et af de krævende Arbejder forsvandt, slap Kvinderne for et Stykke Slid, men maatte samtidig give Afkald paa Tilfredsstillelsen ved at producere noget til Husets Brug. Omkring Aarhundredskiftet sejrede »Kyewtøwwet« (Købetøjet) paa alle Felter. Hvorfor skulde man fylde Standkister og Skuffer med »Leghentøw«

(Ligge-hen-Tøj), naar man kunde rejse til Aarhus og købe Udstyret til Døtrene? De uldne Dynevaar, der laa tilbage, sidder nu mange Steder paa Stole og Sofaer som fornemt Betræk. Fortidens »Hjorddreng« Smaafulks Børn, der kom ud at tjene, saa snart de kunde løfte en Tøjrkølle, har i Litteraturen faaet en Martyrglorie lagt saa fast paa Panden, at den næsten ikke er til at rokke ved. Men to gamle Mænd, der begge havde været Hjorddreng, før de fyldte ti Aar, havde deres Hyre med at blive enige paa det Punkt. Den ene havde ikke Smædeord stærke nok, naar han skildrede sin Lod. Den anden mindedes, hvordan Hjorddreng samlede og stegte Kartofler om Efteraaret ved deres »Skalfyr« (Baal) og syntes det havde været en morsom Tid.

Der var ikke gaet Industri i Forlystelseslivet. Wolsmarkedet (Sct. Olufsmarkedet) i Aarhus, den store tre Dages Begivenhed i Juli Maaned var for de fleste unge Højdepunktet af Aarets Fornøjelser. Det er godt, vi har den Todbjerg Degnedatter Cathrine Bøggilds malende Skildring af det i hendes Wolsmarkedsvise om den store Oversvømmelse først i Tredserne. Den er en tidshistorisk Mindestøtte. Saa var der »Liegstoueren«, der efterhaanden blev Betegnelse for Børnenes Dans, mens de unge samlede til »indbudt Bal« i Gaarde, hvor man havde en Sal eller en »Oustow« (Øverste Stue, gerne en Gavlstue).

Forresten havde man jo alle de Muligheder for Morskab, man selv fandt paa. Man kunde »knæl hinaan nie« (brydes), tage en Dans til Harmonikamusik om et Træ ved en Husgavl, eller paa nogle Kvadratalen Gulv, naar det faldt for, man legede »To Mand frem for en Enke«, »rykkedes Kjæp« og meget andet. I Vorre, fortæller Søren Simonsen, stillede to Karle sig overfor hinanden med Bydammen imellem sig og »rykkedes Reb«. Det gav Vandgang for den svagest. Fra 1893, da Skjødstrup Forsamlingshus blev opført, henlagdes Ballerne dertil. — Men i den første Tid var der kun et om Aaret, siger Søren Peter Sørensen. »Ywlbessøggelseren«, der begyndte med Slagtetiden, var et fast Punkt i de ældres Selskabelighed. »Runde Fødselsdage« var ikke lagt op i saa højt et Plan, som de siden er blevet.

Efterhaanden kom Dilettantforestillinger med ind i Billedet af Fornøjelserne. Johanne Louise Heibergs »En Søndag paa Amager«, var vistnok det første Stykke, der blev spillet til stor Fryd for optrædende og Tilskuere. Men af dem, der agerede, er nu ingen tilbage. Omkring 1905—06 kom Gymnastikken i Gang sammen med Skydning. Sportsalderen var indledet med nye Horisonter for Ungdommen.

Hverken om Fornøjelser eller noget andet lader en nøjagtig Generalnævner sig finde. Folk var lige saa forskellige af Indstilling og i Smag før som nu.

Inden 1900 var det sidste store Bondebryllup, med »Dans og Spil tre Dage ud i Rad« og hele det festlige Ceremoniel, som hørte dertil, holdt. I det daglige kiggede man uanmeldt til hinanden. Konerne »Løw et bette Laaw« (løb et lille Løb) til Nabokonen. Den lille Høflighed at »pikke paa Døren« brugtes ikke ved den Slags Besøg, man gik lige ind. At spille hinanden et Puds var en yndet Morskab. Et Aar faldt der Sne den 2. Maj. En Gaardmand fandt det da fornødent at køre til Segalt Mølle i Slæde, men Møller Kr. Jensen sørgede lunt for at opholde ham saa længe, at Sneen tøede, og Slædetræerne skurede i Grus og Sten paa Vejen hjem. Nytaarsaften kulminerede Løjerne, men de gik kun ud over Naboerne. En Nytaarsaften, fortæller Søren Simonsen, gjorde nogle unge Mennesker i Vorre saa meget ud af det, at de skilte en Vogn ad, slæbte Delene op paa Taget af

Smedien, satte den sammen igen, lavede en udstoppet Figur i Smedens Lignelse og satte den paa Vognen. Saa kunde han Nytaarsmorgen se sig selv kørende paa Taget. I Aastrup havde Byens fire Gaardkoner en Spøg for, som ikke kendtes andre Steder i Sognet. Paa Omgang havde de en Dag i Marts deres »Vejr«. De tre andre kom da paa Besøg og var klædt modsat Konens Vejr. Var det Regn, kom de med Solhat paa, var det Solskin, mødte de op med Paraply.

Etiketten bød, at gamle Folk tiltaltes med I, og det Barn, der ikke vidste det, kunde faa en alvorlig Tilrettevisning. Mellem ligestillede brugtes du, og til Standspersoner tog man tredie Person til Hjælp, hvis ikke andet kunde forslaa. Det varede meget længe, før jævne Folk begyndte at indlede et Brev med »kære«. Det lød af for meget. Saa var det mindre forpligtende, mere blufærdigt at skrive: Gode Ven eller Gode og saa Navnet. Standsforskellens Gærde stod solidt.

Præstens og Doktorens Hustruer var Fruer, Degnens og Bagerens Koner Madammer, men den rigtige Madam var Jordemoderen. Hun hed Madammen, saa tog ingen fejl. Der var i Almindelighed en Gradsforskel mellem en »Søn« (Søn fra en Gaard) og en »Karl« (der tjente) og det saa ofte gennemspillede Motiv i Fortællinger fra Bondelivet: den fattige Pige, der ikke maatte faa den velhavende Mands Søn eller omvendt, foraarsagede adskillige Hjertesorger. De gamle bestemte. Sært nok, at der ikke fulgte flere havarerede Ægteskaber efter denne Regel. Maaske var Begrebet »Lykke« ikke omgivet af saa megen Romantik som nu, maaske tog man sin Skæbne med mere Hengivenhed. — Det skulde nu saa være. Men Standsforskel eller ikke, saa var Omgangsformerne mellem Husbondfolk og Tjenestefolk almindeligvis jævne, og trods de ringe Pigekamre og de elendige »Herberger« (Karlekamre) blev Tjenestefolkene gerne regnet som hørende til Familien — hvis de selv ønskede det.

Et tørt Lune var Krydderi paa en ensformig Tilværelse og sammen med en Vilje saa sejt som en »Øhl« (Bindsel til en Plejl) et godt Værge for Fattigfolk, Dengang var Fattigdom ikke blot mere eller mindre »Ubemidlethed«, men Armod, og for ærekære Folk var Vejen til Sogneraadet om Fattighjælp som belagt med skarpe Skærver. Selvhjælpstiljen var en kraftig Plante. Privat Hjælpsomhed mildnede Luften i mange Smaahjem. Det var en uskreven Lov, at de maatte samle Kvas i Gaardfolkenes Skove uden at faa Tyvemærket brændt ind i sig, og Konerne kunde møde med deres Mælkekrukker og faa dem fyldt, uden at det blev regnet for Tiggeri, Slagtemad, Brød m. m. faldt ogsaa af, brugt Tøj ligesaa. Forud for Højtiderne gik et Træk af Koner med Poser, Bæreklæder og Kurve og »bad om lidt«.

Det var en frivillig Sag om en Husmor vilde give dem Lys, Tow (Uld), Flæsk, Gryn, og hvad der ellers kunde falde for, men den, der gav »med en karrig Haand« kunde være vis paa at »blive ført i Byen«. Der var gammel Hævd bag »Tiggekonernes« Bøn.

Der skulde ogsaa meget til, før en Gaardmand nægtede en Smaamand at gøre »et Bied« (Bed) for ham. Det gav en Karl nogle Timers Søndagsarbejde og til Gengæld fik han det bedste, Huskonen kunde sætte paa Bordet, Drammen ikke at glemme. Kørsel efter Brændsel, Jordemor, og Doktor, var ogsaa en Hjælp, de mere velstillede ydede gratis, indtil Ægtkørsel traadte i Stedet. Fuldstændig Forsørgelse kunde falde for. Krause fortæller: Min Bedstefar, Jens Nielsen, fandt en Aften en ældre Mand liggende i en Vejgrøft. Da han var Sognefoged, kunde han ikke have Manden til at ligge der. Han tog ham med sig hjem, og han blev gaaende paa Gaarden, saalænge han levede,

og udrettede det han kunde. Han var lidt Skrædder. Til hans Bestilling hørte ogsaa at samle Pølsepinde til Folk i Nabolaget. Om denne »gamle Stonnis« er bevaret et lille Træk fra 1864. Der var indkvarteret tyske Soldater paa Gaarden, En kom hen til ham »og pikkede paa sit Pibelaag«: Das Fyr gemacht. — A hedder Anders Boje, svarede den gamle. Rimeligvis har de efterhaanden bragt det saa vidt i Forstaaelse, at Soldaten har faaet Ild til sin Pibe. Et andet af de faa og smaa Træk, der er bevaret fra dette skæbnetunge Aar, fortælles fra Svinbo (nu af æstetiske Grunde gerne stavet Svindbo) den mindste By i Sognet. En gammel Mand, Mikkel Øwst, havde tyske Soldater liggende i sin Overstue. Det passede ham ikke, at de en Aften var længe om at falde til Ro i Halmen paa Gulvet. Saa aabnede han Døren, sigtede paa dem med sin gamle Baglader: Nu skal I missel væ rolle. Det Sprog kunde de forstaa.

Folk var selvhjulpne paa utrolig mange Omraader. I Huggehuset, et meget vigtigt Rum paa en Ejendom, blev der lavet Køller, Tøjrepæle Svingler, Hamle og andet Træværk. Man bandt Limer og Løbe, snoede Simer og Reb. Gaardmand Jens Jensen Snedker i Studstrup (død 1888) kunde alt dette og mere til, men Fjeren i hans Hat var dog, at han var dygtig til at aarelade, og hans Sneppert var af det rene Sølv.

I hans Søn, Søren Jensen, død 1920, var der Stof til en Opfinder. Han syslede med Malkemaskiner, Anordning til Standsning af løbske Heste, og meget andet. Men hans praktiske Sans stod ikke Maal med hans Fantasi, han fik ikke noget ud af det. Aareladningen var et Led i det selvhjulpne. Indtil op i forrige Aarhundrede skulde Lægen hentes i Æbeltoft ca. seks Mil borte. Senere blev Skjødstrup Lægeby. Op mod 1900 hed Lægen Busse, død i Sorring 1904. Han var en lidenskabelig Jæger. Han havde Jagten paa Krause Jensens Mark mod at kurere ham ved given Lejlighed. Men der kom ingen Lejlighed. Paa sin drastiske Maade sagde han da en Dag, efter at Krause Jensen havde faaet en Høstmaskine: Nu haaber jeg, De falder af, saa jeg kan komme til at kurere Dem.

De rigtig gamle, ofte overtroisk betonede Lægemedlers Tid var forbi, men Husraadens ikke. Gammelt Spindelvæv helede mange Saar, grøn Sæbe trak mangan Betændelse ud. Hyldebark kogt sammen med Fløde kurerede Børnesaarelse (Børnesaar). I Vindueskarmen mellem »Rueseren« (Roserne, der sammesteder gjaldt som Fællesnavn for alle Potteplanterne) stod »Sempelfi« (Sempervivum) med lægende Saft i sine tykke Stængler. Kamillete og Hyldete gav Lindring for »Kuld« (Forkølelse). Men den »tærend« (Tuberkulose) groede der ingen helsende Urt for. Af Apotekersager nød Jens Astrups Smørelse og Kjongs Plaster stor Tiltro. »Doktoren har været der, saa varer det ikke længe«, betød ikke just et Grundskud mod Lægens Anseelse, men kun, at han ikke blev hentet, før det var i den ellefte Time. En paa sine Omraader »klog Kone« havde Sognet i den prægtige Husmandskone Christiane, (død 1906) gift med P. Møller Sørensen paa Skjødstrup Mark. Hun kurerede utallige buldne Fingre ved Hjælp af Kamillete og Venlighed mod Fingrenes Indehavere. Lægen havde ikke mange Tilfælde af den Slags, mens hun levede.

Langt frem og i stadig hurtigere Tempo rejstes der Milepæle paa Hygiejens Vej. Fællesfadet blev afløst af Tallerkener, den fælles Ølkovs forsvandt, Spytbakkerne blev fjernet. De faste Sengesteder, der havde efterfulgt de lukkede Alkover, rykkede ud. Suttan afløste »Sugtolden« den sammentyggede Blanding af Brød og Sukker, som Fortidens Spædbørn fik at trøste sig ved. Samtidig gik der Skred i Møbleringen. Nu er det let at tælle de Hjem,

sin Sæk Rug mere. I Aastrup havde et Læs Mergel staaet paa en Vogn Natten over. Hjulene var smurt i Tjære, og de »stokkede«, vilde ikke gaa rundt. Pie kom forbi med Fisk. Om han kunde hjælpe? Det vidste han missel ikke, naar de andre ikke kunde, saa — —. Men han kunde jo da prøve. Han tog fat i et Hjul, men tog lidt for haardt. Resultatet blev det uventede, at han vred Akselen i Stykker, saa et Hjul kom fri. »Nu ka'et missel rende«, sagde han. Men det var forbi med at køre Mergel paa den Vogn foreløbig.

Nu da Sommerhusene ligger i Granskoven paa den tidligere Hede »saa tykt som Smøl« (Smuld), kan det have sin Interesse at vide, at Aastrup har Æren af at have huset den første »Landligger«. Storkøbmand M. M e d e n, Aarhus, indrettede sig en smuk Sommerbolig i Stuehuset til en udflyttet Gaard. Af Toft og Gaardsplads skabte han en stor Have med mange sjældne Vækster og Træer, der endnu minder om den Tid i 70—80'erne, da den hed »Medens Have«. S. Krause Jensen har sit Hjem der.

Efterretningsvæsenet betjente sig hovedsagelig af Rygtets Vinger, Aviserne var faa og smaa, og deres Stof havde Format derefter. Det hindrede dog ikke de tænksomme i at danne sig deres Mening om Tingene. I Svinbo boede Jørgen Henriksen (Kiel), Veteran fra 1848—49. Da Frederik VII den 15. November 1863 var afgaaet ved Døden, kom Sognefoged Jens Nielsen, Aastrup, ind i Gaarden i stor Hast. Familien sad og spiste Mælkebrød. »Ih, hvifaa mon han da komme i saadan en Fart?« — Jens Nielsen rev Døren op. »Kongen er død! Nu faar vi Krig!«.

De første Ugeblade, der dukkede op, var paa et jævnt Plan: »Husvennen« og »Ugens Nyheder«. »Revyen« var med sine bloddryppende Romaner Datidens kulørte Læsning. Skillingsviserne tabte efterhaanden Terræn.

Folk var gennemgaaende mere haardføre end nu. Der gaar mange Fragsagn om, hvordan man halede Tænder ud ved at binde Strikker om dem og rykke til. En af de pudsigste Operationer udførte en Gaardmand paa en Nabo. Han beordrede ham til at lægge sig fladt ned paa Trappestenen, og saa trak han Tanden ud med en Knibtang — nemt, ligetil og billigt! Sjælelige Lidelser blev betragtet noget nær som Laster. Ordet Nerver tog man i Munden saa forsigtigt, som var det en varm Kartoffel. I Stedet talte man om »urede Sindr«.

Haardførheden gik igen ved Behandlingen af Dyr, ikke saadan, at der forekom flere alvorlige Mishandlinger end nu, tværtimod blev Husdyrene i hvert Fald paa mindre Ejendomme betragtet som hørende til Familien. Mangen Morlille har strøget en drægtig Ko ømt over Ryggen og sendt et Suk til Forsynet: Vorherre spar hende, saa kommer hun nok. Men Forstaaelsen af, hvad Dyr maatte lide ved ukyndig Behandling var ikke udviklet. Selv saa store Dyr som Væddere blev kastrede uden Dyrlægehjælp. Lam og Kalve blev bagbundne smidt op under Formækken eller laa i Dynger med Hovederne hængende ud over Vognkanten hjem fra Markederne. Takket være Dyrebeskyttelsesforeningernes Indsats er dette blevet anderledes. Men hvad med Slatningen af Grise?

Ord og Udtryk knyttet til Redskaber og Haandværk forsvinder sammen med dem. Mange andre har tjent deres Tid ud. En Pige er ikke mere »vakker«, hun er sød. Et »Pissel« af et Barn eller et Dyr kommer ikke »til Krylt« eller »kirer sig«. Et Æble bliver runkent, ikke »snorken«. Man tripper, hvor man før »wassit«. Smør smeltes, før blev det »bræd«. »Støwt« gav et langt mere malende Indtryk end styrtede. Ingen siger »Mue« eller »Mow« eller »Mutter«, men blot Mor. »Oldme« betød ikke den ærværdige Oldemor, men Bedstemor. Stenolie er blevet til Petroleum, Blanksværte til Skocreame, Dypelse til Sovs, Hues (Hoser) til Strømper. Saadan kunde man blive ved. Nu

skal der stor Lydhørhed til for at skelne det indensogns Sprog fra Nabo-soggenes. Glemselens Slør har sænket sig særlig tæt over de gamle Stednavne, der gav Marker, Moser, Bakker og Vandløb personligt Præg. I Brug er endnu bl. a. Mohøj, Barmose, Tagmose, Kirkemose, Kassibakken, Kamphøj. Hovvejen og Hovmuren, der gør Skel mellem Vosnæs-Jorderne og det tidligere Fæstegods. Men paa Godset holdes de gamle Navne i Hævd. Der har man blandt mange andre Lokalteter Ellemosen, Bøllemosen, Skovfaldet, Storkekrogen, Savmølleskoven og Horsehaven.

Var Sproget drøjere, Viddet mere spædet op med Udtryk, der ikke lader sig gengive? Muligvis nok. Men der var ligefuldt »Adskel« mellem Ære og Skam. Skik dig vel, det spørges mindst, sagde med jævne Ord, hvad mangan Mor og Far ønskede for deres Børn, naar de drog hjemmefra.

Skikke ændres, Sæder skifter. Mennesker er, som de altid har været, paa Vandring mellem Vugge og Grav. Dermed er Sognets ældste Bygning, Kirken, sat ind i Billedet. Forholdet til den og det, den repræsenterede, var før i Tiden mere fast i Linjerne, ydre set, end nu. Guds Hus var det første Sted, den nyfødte maatte gæste, selv efter at Moderen ikke mere skulde indlæses som »Kirkegangskone«. Ved Daaben blev den lille efter fast Regel opkaldt efter en Slægtning. Ikke sjældent fik endda to Søkende samme Navn. Søren Simonsen og hans Bror bærer begge Navnet Søren. »Jeg blev saa kaldt Søren Simonsen, og min Bror, Søren Pedersen Simonsen, blev kaldt Søren Piesen«. Han fortæller en lille Arvehistorie, der illustrerer en Skik, som dog ikke har været almindelig her i Sognet: Jeg var opkaldt efter en Slægtning, Søren Simonsen, Bondegaarden, og skulde saa efter gammel Hævd arve et Faar, d. v. s. aarlig have Indtægten af Uld og Lam, indtil Arveladeren døde. Ved Skifterettens højtidelige Mellekomst fik han da udbetalt Værdien af Faaret.

Selvom det i 1861 blev forbudt at lægge Beslag paa bestemte Kirkestole, talte man langt op i Tiden om Aastrupstolen, Hjelmagerstolen o. s. v. Nogen fra hvert Sted skulde i Kirke hver Helligdag, det hørte sig til. Ved Altergangen de to selvskrævede Gange om Aaret mødte man i sort, andet vilde have været forargeligt. Man talte ligefrem om det sorte Tøj som »Altersklæderne«. Livets Afslutning blev hyllet i de samme dunkle Vendinger som nu: »Hans Tid er kommen«. »Der er blevet løst op for hende«. Men var det sket, blev der mærkeligt nok en Slags Seværdighed ud af det. Selv mindreaarige Børn blev kaldt ind »for at se Liget«. Er mon en ældgammel Forbindelse til et eller andet mystisk gemt i denne dystre Skik?

Vaabenhuset, »Wavenst« hed det her, var ikke blot Forrum til Helligdommen, men Nyhedscentral og Stedet, hvor alle mulige offentlige Kundgørelser blev oplæst ved Kirkestævne. Der blev tinget om Plejebørns Skæbne her. Den lavestbydende fik dem. Her blev ogsaa diskret de toneangivende Pigers og Koners Nyerhvervelser paa Garderobens Omraade vurderet med skarpe, agtpaagivende Blikke. Sommetider var der jo nok misundelsesgule Glimt i dem.

Almindelig Islæt af kristen Karakter har der alle Dage været i Sognets Liv. I en Periode omkring 1900 gik en Dønning af grundtvigsk Aandsliv over Egnen. Folkelig-kristelige Foredrag havde god Tilslutning, og i nogle Aar holdt Valgmenighedspræst Asger Højmark, Aarhus, Gudstjenester herude. Men noget stærkt Aandens Vejr har aldrig rystet Skjødstrup Sogn.

Thor Lange og Østjylland.

Af August F. Schmidt.

Thor Lange.

Den lille Herregaard Kalbygaard (Låsby Sogn, Gern Herred) ved Aarhus-Silkeborg Landevejen ejedes 1834—44 af Kaptajn Thor Neve Lange. Efter hans Død i 1844 arvede Sønnen Adolf E. Fr. Chr. Lange den smukt beliggende Gaard. Adolf Lange blev Kammerraad og var Medlem af Skanderborg Amtsraad 1864—72. Han solgte i 1872 Kalbygaard til A. M. Jensen, hvis Hustru var en Slægtning af Kammerraaden.¹

Adolf Lange, der døde 1882, var Farbroder til Digteren Thor Lange (1851—1915), der i sin Ungdom, inden han i 1875 rejste til Rusland for dér at overtage en Stilling ved det højere Skolevæsen, aflagde adskillige Besøg paa Kalbygaard. Her modtog den følsomme unge Sprogforsker og Digter stærke Indtryk af Egnens Skønhed og Sagnrigdom.

I 1886 var Thor Lange paa en stor Rejse. Paa Cheops Pyramide i Ægypten syntes han, ør af den besværlige Opstigning i den brændende Sol, i et Fata morgana at se Gudenaen, hvor han saa ofte havde roet om, dér, hvor den udvider sig til Julsø. Dette Syn gjorde ham syg af Hjemve, og hurtigst muligt rejste han sammen med sin russiskfødte Hustru til Danmark, hvor Ægteparret bl. a. paa Kalbygaard fik en hjertelig Modtagelse.

Paa samme Rejse, da han stod i den græske Metropolitkirke i en af Konstantinopels Forstæder, kom han til at længes efter »den lille, lave Landsbykirke hjemme i Jylland, hvor i Hjørnet ved Vaabenhusedøren Familiegravene ligge dækkede af Buxbom og Unika«; han mindes »den gamle Egetræs Altertavle i Koret af raat tilhugne Kampesten, simpelt indtil Fattigdom er det Hele, uden Guld og uden Smykke, ja, selv uden Orgel, og dog hviler der over Kirken et Præg af Hellighed og Ælde, der end ikke svækkes ved den vaklende Psalmesang, gennem hvilken en enkelt ung, smuk Stemme lyder klart og frejdigt: Lover Herren, han er nær«.

Kirken, her tænkes paa, er Laasby Kirke, Kalbygaards Sognekirke, med de gamle, udskaarne Jernhængsler paa Vaabenhusedøren og med de store Mærker og Tegn fra en fjern Fortid, baade Dyreskikkelser og figurlige Fremstillinger paa Sydportalen. Thor Lange erindrede stærkt sine glade Ungdomsbesøg i Laasby Sogn. Da han rejste til Rusland, skrev han til sin Kusine, Cathrine Lange: »Fred med jer alle, I Mennesker, som jeg har haft kjær; Fred ogsaa med de stille Søer, de skumrende Skove, Kæmpegravene paa Heden, Dæmrelyset over de mørke Bakker, Fred med alt det Dejlige, som jeg sent skal se igjen«.

¹ Kalbygaards Historie er udførligt skildret af Alfred Kaae i hans udmærkede Bog: Laasby Sogn (1948), 155—70.

I Rusland var Laasby Kirke tit i Thor Langes Tanker. Og som Aarene gik, udsmykkede han den med værdifuldt Inventar. I 1879 sendte han den et lille Bronzekrucifiks, der staar paa Alteret. Ogsaa Alterbilledet samt de tre Malerier, der hænger paa Kirkens Nordvæg, er Gaver fra Lange. Kalk og Disk af Sølv er ligeledes fra ham. Og endelig har Thor Lange skænket Kirken det lille Kors med Kristusfigur af Elfenben, der hænger udenpaa Degnestolen. Hertil kan føjes, at han i 1911 anviste 100 Kr. til en sagkyndig Undersøgelse af Kirken.¹

Ogsaa paa anden Maade hædrede Thor Lange Egnens historiske Minder. Ikke saa langt Vest for Kalbygaard, men i Linæa Sogn, har paa Toppen af et Bakkedrag til ind i det 16. Aarhundrede staaet en Kirke: Bjarup Kirke, maaske viet til St. Agnes. Til denne nedbrudte Kirke er knyttet forskellige Sagn, der bl. a. har til Hensigt at fortælle Kirkens Historie. I Skitsen »Aakandeblomst« (optrykt i Bogen »I danske Farver«, 1907) har Thor Lange paa poetisk skøn Maade fortalt et af Sagnene i Forbindelse med Ungdomsminder fra Bjarupegnen. Sagnets historiske Kærne kan ikke underbygges, hvad Linæa Sogns Historiker, Edvard Egeberg, har vist², men Stedets særegne Stemning faar let Folkedigtningen til at skyde Ranker. I Langes Sind indtog Bjarup Kirkebanke derfor altid en stor Plads.

I 1912 skrev han til sin Ven Camillus Nyrop: »Havde jeg en Stump af den danske Jord, til hvilken jeg som ældste Søn af ældste Søn var lovlige Arving«, men som nu er borte til sidste Fodsbred, »vilde jeg anmode Dem om at hjælpe mig med paa Bjarup Banke oven Tomten af den ved Reformationen nedrevne Kirke at faa rejst et Jernkors . . . Det skulde være en sønlig Hilsen til Hjemmets Jord og en Art Begravelse derhjemme. Men det bliver der ikke noget af«.

Han kunde dog ikke slippe Bjarup Banke, hvor han som ung Student ofte havde været. Naar de unge fra Kalbygaard kom derop, tog han sin Hue af, idet han sagde, at de her stod paa hellig Grund, og engang vendte Thor Lange sig endog til sin Kusine, Frk. Cathrine Lange, med de Ord: »Fru Hulfred! Om Gud vil give mig Lov til det, vil jeg engang lade rejse et Kors her, saa Efterverden kan mindes, hvor Bjarup Kirke har staaet«.

Efter et af ham gjort Udkast tegnede Arkitekt Gerhard Poulsen et Jernkors, som den 1. Juli 1915 blev rejst paa Bjarup Kirkebakke. Paa Korsets Fodstykke staar Indskriften: »Tantus labor ne sit cassus«. Det er en Linie af den gamle Dommedagssalme »Dies iræ, dies illa« (»Vredens Dag, hellig Dag«), der paa Dansk lyder: »Lad dit Værk ej lægges øde«. Ordene passer jo udmærket til Stedet.

Fra sin tidligste Ungdom havde Thor Lange betragtet Dronning Dagmar som Danmarks Helgen. Som den fromt katolske troende Mand, Lange med Aarene blev, optog Dronning Dagmar ham stærkt. Han agtede at rejse hende et Mindesmærke. Allerede i 1901 havde han tænkt paa at rejse den folkeelskede Dronning et Minde paa et Sted, hvor man maaske mindst vilde tænke et saadant anbragt, nemlig i Vithen Præstegaardsskov, et Par Mil Nord for Kalbygaard. I en Artikel, der i 1901 stod i »Søndagsbladet«s Julenummer under Titlen »Guds Fred« (optrykt i 1907 i Bogen »I danske Farver« under Titlen »I Skovbrynet«) skriver han om Dronning Dagmar og slutter med at nævne Dronningkilden i Vithen Præstegaardsskov. Ved den gamle Helligkilde vil han rejse et Minde. I Udkanten af en fjern Skov i Rus-

1 Alfred Kaas: Laasby Sogn, 229, 234, 235.

2 Aarhus Stifts Aarbøger 1925, 1 ff., jfr. smsts. 1926, 14.

land hører han klart dens Rislen . . . »Jeg har set et Stykke Hjemstavn varmt fortonet i rosenrød Helgenglans og paa Kildeskulpets Fredsord svarer Tanken stille: Gud glæde dig i Himlen, Dronning Dagmar!«

Her har vi det litterære Udgangspunkt for Langes senere Arbejder for at faa rejst Valdemar Sejrs Dronning, Danmarks gode Engel, synlige Minder. I 1893 skrev han til Camillus Nyrop om Muligheden af at faa sat »en ganske lille simpel og ikke kostbar Sten« ved Kilden i Præstegaardsskoven i Vithen. I 1905 blev det overdraget Arkitekt S. F. Kühnel, Aarhus, at tegne et Udkast til det ønskede Minde. Kühnels Tegning var saa tiltalende, at Maalet var naaet. I 1906¹ stod det efter hans Tegning udførte Minde færdigt med Thor Langes dejlige Indskrift:

»Gud glæde Dig i Himlen Dronning Dagmar
og lædske hver,
som tørster her.
Maatte Dit Folk til Held
ud over Danmark rinde
Velsignelsens Kildevæld«.

Senere skrev Thor Lange til C. Nyrop: »Næst efter Magnusstenen og Finderupkorset staar dette Dagmarminde mit Hjerte nærmere end noget af de andre, skønt de alle, alle er skønne og stilfulde. Men for dette middelalderlige Crucifix i byzantinsk Stele-Skikkelse er jeg uendelig glad«.

Allerede i sin Ungdom tænkte Lange ofte paa at rejse Mindesmærker rundt om i sit Fædreland over navnkundige Mænd og Kvinder. Det lykkedes ham at faa rejst ikke mindre end fjorten kunstnerisk udførte Monumenter i Aarens Løb. Det første var Finderupkorset ved Viborg, rejst 1891 til Minde om Drabet paa Erik Klipping Sct. Cæcilienat 1286. Og allerede inden et Aars Forløb fulgtes det af det andet, det 7½ Alen (3: 5 Meter) høje Mindekorset paa Grathehede (Graahede) i Torning Sogn (Lysgaard Herred). Korset er rejst paa Graagaardens Jord. Det er af Neksøgranit, fredlyst, fint og stilfuldt i sin Komposition, og det ses højt og stort paa den vidtstrakte Flade. Korset er udført efter Tegning af Arkitekt Valdemar Koch. I to Baand omkring Korsets Stamme læses, foroven:

»Minde om Slaget paa Grathe Hede den 23. Oktober 1157«

og forneden: »Rejst paa Svend Magnussens Grav«,

medens et Skjold med det danske Kongemærke i og et Sværd paa Korsstammens ene Side og en Krone samt et Scepter paa den anden fortæller, at Danmark kun gennem Kamp naaede frem til Valdemarernes betydningsfulde Kongestyre.

Naar Grathekorset blev det andet af Thor Langes Mindesmærker, har det sin Grund deri, at Arkæologen Henry Petersen i sin Afhandling om Svend Grathes Grav og Kapel (i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1887) havde udtalt et Ønske om, »at Tomten, endnu medens Kalkmuldet røber Pladsen, kunde mærkes for kommende Tider paa en Maade, der drager Øjet, binder Erindringen og vækker Sansen i Befolkningen for vore historiske Minder«.

Det var ganske, som Lange ønskede det. De to Kors (Finderup og Grathe Hede) rejst til Minde om to Kongers voldsomme Død, erindrere om de for

¹ Jfr. Aarhus Stifts Aarbøger 1926, 3-4.

evige Tider indstiftede Messer, som Middelalderen igennem havde lydt her i højtidsfuld Alvor til Bod og Frelse for de dræbtes Sjæle. Korsene skal lige-som samle Fortidens Salmesang og Klokkeklang under deres Armes Fred.

Det var en Bonde, der dræbte den næppe 30-aarige Svend Grathe, der i Almuens Bevidsthed stod som en ond Person, hvis Død maatte anses for en Lykke. I dette Lys har Svend staaet i den almindelige Bevidsthed indtil vore Dage. Nutidens Historieforskning har dog søgt at finde frem til en upartisk og mere sand Vurdering af Svend Grathes Egenskaber og Karakter.

Muligvis var han en baade dygtig og mere sympatisk Personlighed end tidligere antaget, hvorfor han er værdig til et noget smukkere Eftermæle end det, han tilforn har haft. Hertil kan Thor Langes Mindekors utvivlsomt yde sit.

Til Torning Sogns Mindedage hører naturligvis Afsløringen af Mindesmærket paa Grathe Hede. Denne Begivenhed fandt Sted den 23. Oktbr. 1892. Der blev da talt af Pastor Frederik Bruun fra Levring, som var Dattersøn af Frederiaslagets Sejrherre, General Fr. Bülow. Fr. Bruun skrev senere til Thor Langes Levnedsskildrer C. Nyrop: »Jeg var glad ved at gøre det, særlig da jeg saa Thorningboernes Jubel over Mindestøtten«.

Det var Meningen, at den kendte Lærer A. Jensen-Knudstrup ogsaa skulde have talt ved Afsløringen, men paa Grund af et Halsonde maatte han opgive dette. I Stedet for blev saa et af ham i Dagens Anledning skrevet Digt læst op for den store Forsamling. Digtet er udgivet af Anders Ravnholt i Aarvog for Lysgaard, Hids m. fl. Herreder, Aargang 1921.

Der er en særegen Stemning over Landskabet i Egnen ved Graagaarden; ikke mindst det høje Mindekors er Aarsag heri. I Silhouet mod Aftenhimlen virker Monumentet ret stærkt paa et følsomt Sind, og man bestyrkes her — som i Finderup — om, at det var det helt rigtige Sted, Thor Lange lod Svend Grathes Minde rejse. Her i en ensom og storlinet Natur vil Korset, forhaabentlig for alle senere Slægter, tale sit tyste Sprog til enhver, der færdes her og som har Følelse for vort Lands begivenhedsrige og lange Historie.

Ogsaa Abbed Gunnar fra Øm ønskede Thor Lange at rejse et Mindesmærke. Det skulde have sin Plads ved Øm Klosteruin. Selv om han i mangfoldige Aar havde tænkt paa at bekoste et saadant Minde, naaede han imidlertid ikke at faa sine Planer herom virkeliggjorte. Men det skulde vise sig, at hans efterladte Hustru, der var fortrolig med sin Mands Planer, havde haft Abbed Gunnar-Monumentet i Erindring. Efter hendes Død 25. Septbr. 1937 erfarede det, at hun i sit Testamente havde afsat en Sum til det af Thor Lange paatænkte Formaal. Og 29. Maj 1938 blev saa Abbed Gunnars Mindesmærke afsløret i Øm og overdraget til Historisk Samfund for Aarhus Stift.

Bibliotekar Ejler Haugsted har forsynet Monumentet med denne smukke Indskrift:

»Den jyske Stormand blev Pariserklerk,
derpaa i Øm han førte Abbedstaven.
Han Volmer hjalp med Lovens store Værk
og blev som Bispe i Viborg lagt i Graven«.

Thor Langes Mindesmærker i Østjylland samt hans Gaver til Laasby Kirke er saare skønne Vidnesbyrd om hans historiske Følelse og hans varme Kærlighed til sit Fædreland, som han i det fjerne Ukraine altid længtes efter. Hjemveen i sit Sind fik Lange Lindring for ved at skænke sit Land historiske Mindesmærker og ved i højtbevægende Ord i sin Lyrik at tolke Længslen efter det lille Land, som han savnede »alle vide Vegne«. I 1907 var Lange

— som nævnt — hjemme i Danmark. Han gensaa da de mange gammelkendte og kære Steder. Stærkt Indtryk gjorde det paa ham at besøge Egnen ved Kalbygaard og høre Klokkeklangen fra den lille Laasby Kirke, som han altid længtes efter. Personligt gribende er de Vers: »Ved Laasby Kirke«, som Thor Lange skrev i 1907 kort Tid efter Besøget i den for ham saa dyrebare Egn. Digterens varme Følelser, hans Bevægethed meddeler sig umiddelbart til Læseren:

Kling med blød og sagte Vuggen,
kling med fordums Vuggesang,
lille Klokke, sprød og sprukken,
lul mig ind endnu en Gang,

For en Dag kun, for en Time
jeg til Danmark hjem mig stred
blot for dig at høre kime.
Kim og klemt, ring Solen ned!

Dyrebare Klokkestemme,
trofast mindet, aldrig glem!
Er det muligt, jeg er hjemme
og kan lytte til dit Klemt?

Ring, saa Hjertets Malm maa springe;
hvad jeg ønsker mest, er sket.
Jeg har atter hørt dig ringe,
jeg har atter Danmark set«.

Vandrede han paa Godset i Ukraine ved den lille Flod og hørte en Hjejles langtrukne Kalden, formede hans Tanker sig til Linier som:

»Danske Fugl, du Jyllands Hjejle,
kunde hist jeg staa,
hvor sig Hjemmets Ege spejle
tyst i Gudena«.

Som man vil forstaa, stod Silkeborgegnen, hvor igennem Danmarks største Vandstrøm har sit bugtede Løb, hans Hjerte særlig nær. Denne Kærlighed til dette midtjydske Landskab gav han — som vi nu har hørt — paa forskellig Vis saa smukt et Udtryk for. Herover har man Grund til at være op-rigtig taknemlig. Det er derfor ret og rimeligt at give Oplysninger om Thor Langes Gaver til vore midtjydske Herreder, samtidig med at man derved ihukommer hans Navn og Gerning, der altid vil være velsignet i det Fædreland, han elskede saa højt og uselvisk, og til hvis Hæder og Ære han rejste Mindesmærker og skrev nogle af de skønneste Digte, vort Modersmaal ejer.

En 300-aarig Kirkebog med Tegninger.

Et Kig i gamle Kirkebøger fra Mols.

Af Rudolph Glarman.

VED »Østjydske Hjemstavnsforening«s Udflugt til Mols den 6. September 1953 havde Foreningen bedt mig om at holde et Foredrag om »gamle Kirkebøger og hvad de kan fortælle«. — Da jeg ikke fandt det tilfredsstillende at begrænse mig til at fortælle om Skødstrup Sogns Kirkebøger, hvoraf den første, fra 1620, ganske vist er en af Jyllands ældste og den ældste i Randers Amt, fandt jeg Anledning til at aflægge et Besøg i Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg for at kigge lidt paa de ældste Kirkebøger fra Mols. I den korte Tid, der var levnet mig, kunde jeg kun naa at stifte et foreløbigt Bekendtskab med eet eller to af de ældste Eksemplarer fra hvert Sogn. Da Indførlerne er lidet overskuelige, Skriften vanskelig at tyde og Stoffet overvældende stort, maa det være klart, at Notater fra disse Bøger maa have et tilfældigt Præg. Noget sammenhængende, systematisk Arbejde med at finde frem til alt af kulturhistorisk Værdi, kunde ikke gennemføres i Løbet af nogle Timer; men alligevel var det mere end Møjen værd at sidde med de gamle Bøger i Haanden og fornemme Duften af gamle, længst forsvundne Dage og se, hvad de gamle Præster for omkring 300 Aar siden følte sig foranledigede til at betro Papiret om de Mennesker, de tjente, levede og virkede iblandt.

De to første Bøger fra Helgenæs spænder over et Tidsrum af godt 100 Aar. Saa længe har de staaet paa en Hylde i Helgenæs Præstegaard, og hvis de kunde tale, hvad kunde de saa ikke fortælle om Livet for de skiftende Sognepræster og de svundne Slægter? Men naar man holder sig til det, som blev skrevet, og en Gang imellem ogsaa læser mellem Linierne, vil Fortiden dog faa Mæle og lade de hensovede stige op af Graven, saa at vi synes, vi kan se dem for os og maa tage Del i deres Glæder og Sorger.

For dem, som vil søge Oplysning om deres Forfædres Navne, Familieforhold, Bopæl og Data, er de gamle Kirkebøger af uvurderlig Betydning; for Kirkebøger er nu engang den vigtigste Kilde for Slægtsforskningen. Vilde man tage fat paa en sammenhængende Læsning af Kirkebøgernes Række fra hvert enkelt Sogn, er der heller ingen Tvivl om, at der kunde findes meget af kulturhistorisk Værdi. Men maaske skal man søge noget længere fremme i Tiden, end jeg har kunnet naa, før man støder paa det mest interessante; maaske kan det naas en anden Gang.

Her skal jeg da kun præsentere Læserne for nogle af de ældste og ganske tilfældige Kirkebøger i Haab om, at det kan give dem Lyst til at kende mere.

Om Alderen af Kirkebøgerne for Mols Herred kan det oplyses, at den fra Helgenæs er den ældste, nemlig fra 1642, derefter følger Knebel-Rolsøe 1679, Ebeltoft, Tved og Vistoft, alle fra 1692, og endelig Agri-Egens fra 1722.

Det maa dog bemærkes, at der kan have været ældre Eksemplarer i de enkelte Sogne, som er gaaet tabt. Hvor Sognepræsterne startede dem paa eget Initiativ, betragtede de dem i nogle Tilfælde som deres private Ejendom, som de eller deres Familie kunde tage med sig, naar de forlod Sognet. Saa-dant kunde hænde; i hvert Fald fandt Sjællands Biskop sig i 1641 foranlediget til at indskærpe, at Kirkebøgerne skulde blive ved Embedet og ikke maatte betragtes som Præsternes private Ejendom. I enkelte Tilfælde, f. Eks. for Skødstrups Vedkommende, havde Sognepræsten noteret foran i Bogen, at den var bekostet af ham selv, og saaledes kunde han med nogen Føje mene, at den var hans Ejendom.

For Jyllands Vedkommende træffer man den første Bestemmelse om Kirkebøgers Førelse i et Kongebrev fra 17. Maj 1646. Præsterne skulde indføre døbte, viede og begravede, men endnu ikke fødte. Først op imod 1800 finder man Fødselsdagene indført, selv om de fleste Præster dog noterede deres egne Børns Fødselsdage og undertiden endogsaa Klokkeslettet for deres Fødsel.

Paa Helgenæs begyndte Præsten saaledes at føre Kirkebog fire Aar før Forordningen kom, hvilket maa siges at være prisværdigt, og det fortæller i sig selv noget om denne Præst, J e n s N i e l s e n L y n g b y. Hans fine, sirlige Skrift og hans omhyggelige Indførelser vidner om, at han var en Ordensmand. At han udnytter hele Pladsen kan være et Udtryk for, at han ogsaa var Økonom. Han har dog ladet en bred Margin staa aaben, og i denne har han lavet de fineste smaa Tegninger, som i hvert enkelt Tilfælde markerer den kristelige Handling, han har foretaget. Her er virkelig noget smukt og originalt, som straks fanger ens Opmærksomhed. (Se dog ogsaa Knebel-Rolsøe). Da alle kirkelige Handlinger findes noteret imellem hinanden uden kronologisk Rækkefølge, er det for Overskuelighedens Skyld særdeles praktisk med disse Tegninger, men hvilket Arbejde! Han trættedes heller ikke; de sidste Tegninger er lige saa smukke som de første.

Ved Barnedaab tegnede han en siddende Skikkelse, ved Vielse (Copulation) et Par Hænder med sammenflettede Fingre eller to Hjerter, hvis Linie er slynget ind i hinanden, ved Begravelse en Lighaare afvekslende med et Dødningehoved med to Knogler underneden og et Timeglas ovenpaa med en liggende menneskelignende Skikkelse, hvis Ansigt dog ses tydeligt, og endelig for dem, som havde staaet til aabent Skrifte i Kirken, en knælende, bodfærdig Skikkelse.

Tegninger findes for Aarene 1642—1707. Da Lyngbye døde 1689, tyder det unægteligt paa, at hans to Efterfølgere i Embedet har fortsat Tegningerne. Helt udelukket er det ikke, at alle Tegningerne er af den sidste, men det er dog usandsynligt, at han skulde have gjort sig saa megen Ulejlighed med de foregaaende Aar, og mod denne Antagelse taler, at Marginen findes i Bogen fra dens første Blade og altsaa maa være afsat af Lyngbye.

Den ældste Kirkebog (1642—80) begynder saaledes;

In nomine Jesu! [I Jesu Navn].

En kort fortegnelse paa hvis Børn, der ere døbte oc lig der ere begrafuet Sampt Saamange, der ere tilsammen wiede udi Helgenæs Sogn Siden att Jeg Uværdige er til Samme Sogn ordinered, Ao 1642. 18. marts. Jens Nielsen Lyngby.

Eftermanden (fra 1680) Christianus Severinus Fischerus gik i Forgængere-rens Spor og introducerer sig selv saaledes:

In nomine Jesu!

En fortegnelse paa de . . . der ere døbte och fødde, introduce-rede [d.v.s. Kirkegangskoner] och copulerede [ægteviiede] her udi Helgenæs Sogn, siden jeg uværdige Evangelie lærer er til Samme Sogn ordineret af Welædle och Høyærværdige Doct: Erico Gravis magnific [prægtig ell. herlig] Superintendent [biskop] ofuer Aarhus Stift udi Aarhus Domkirche Anno 1680, dom. [d.v.s. dominica, underforstaaet dies, Herrens Dag, Søndag] 4, Junij.

Af Indførslerne i Kirkebogen 1680 anføres til Eksempel:

1687. Dom: 22 post trinit. absolverede jeg publice [aabent, offentligt] Mette Jensdatter hui Kirche, barnefødt i Agri, fra Lefærdigheds og Horeries Synd, begangen med Jens Sørenss. Wedster, der de begge tjendt Lauritz Jensen i Kongsgaard. Th. Prov. 23 W. 27. [Th. = thema sc, for hans Tab. Prov. = provenbierne, se Ordsprogene Kap. 23, Vers 27].

I Marginen udfor Indførslen staar: Herre, hav Taalmodighed med mig. Ved en anden Absolution staar i Marginen: Jeg hafuer syndet, hvad skal jeg giøre dig, du Menneskenis Woctere? Job. 7.20.

I Marginen findes en lodret Tilføjelse fra 1702: Onsdagen den 26. Juli copulerede Hr. Christen Fischer Sognepræst i Radsted i Laaland Hr. Johan Begtrup Sognepræst paa Helgenæs og Mademoiselle Kirstine Cathrine Jensdatter Lyngbye.

Fischer blev forflyttet til Radsted 1702. Det er interessant at se, at han viiede sin Eftermand Begtrup til en Datter af sin egen Formand Lyngbye. Det var saaledes tre paa hinanden følgende Præstefamilier, der var repræsenteret ved dette Bryllup.

Af Begtrups Notater anføres følgende, som fortæller om hans Hjemsted, Familieliv, Omgangskreds og Virksomhed:

1703. Fredagen d. 4. Majj (wed midnats tide) som var den store bededag velsignede Gud os med een førstefødde Søn, som Onsdagen d. 16. Majj blev døbt af Provsten Hr. Jens Hattsteen og kaldet Hans Christian, baaren til Daaben af Welb. frue Sophia Hanssen paa Iisgaard.

fadderne

Welb. Amtmand Christian Gerstorff til Iisgaard och Welb. Iustits-Raad Hans Benzon til Schiersøe oc: tillige med sin frue og samtlige børn. Welb. Jomfru Else Brochenhuus. Min Fader Laurits Andersen i Begtrup og min Moder. Jens Rasmussen i Kongsgaard.

1705. Torsdagen d. 5. Martij blev min Daatter døbt af Provsten Hr. Jens Hattsteen og kaldet Sophie-Kirstine, baaren til Daaben af min kiære Moder Anne Povelsdatter i Begtrup.

fadderne:

Min kiære Fader Laurits Andersen., Provstens Hustrue, Jens Rasmussen i Kongsgaard, Jens Rasmussens H.

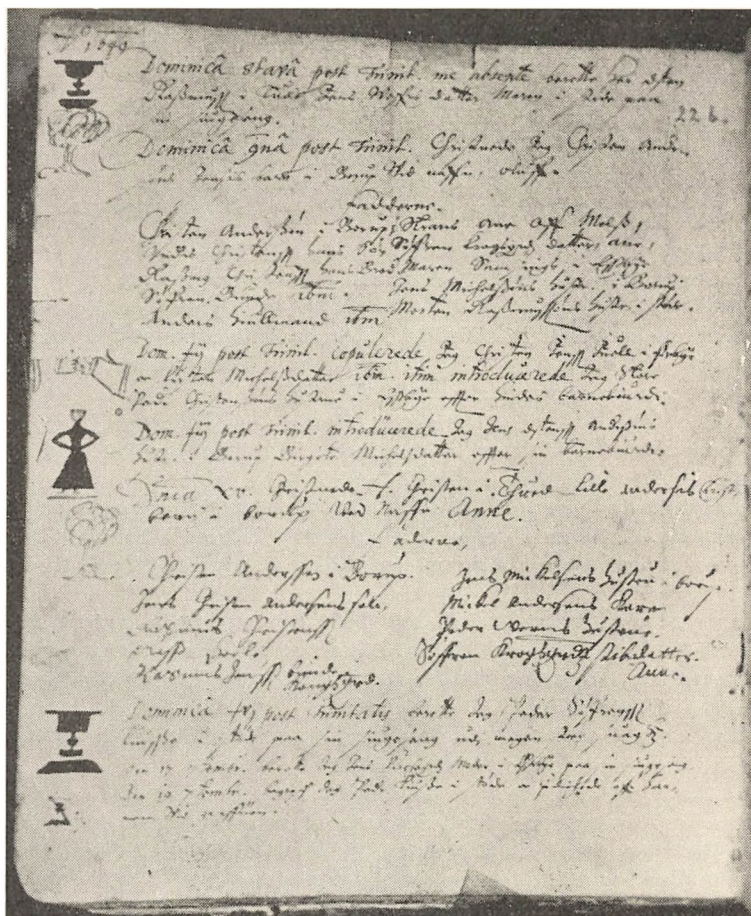
Hendes fødselsdag er d. 1. Martij kl. mellem 5 og 6 p.m. (o: Eftermidd.)

Det var almindeligt, at Provsten døbte Præsternes Børn. Derimod undrer man sig over, at den bondefødte Begtrup, der nok som Student havde antaget sin Fødebys Navn, havde faaet saa mange fornemme Faddere til sine Børn.

1707. Onsd. efter Trin. prædikede ieg over Christen Degns hustru af Esbye. Ao ætatis 63.

Dom. 5 Trin. blev Maren Svends i Esbye begrafuet uden prædiken.

1707. Torsd. d. 6. Octbr. trolovede ieg Christen Nielsen Degn og Rasmus Værns dat: Elsebeth i Kongsgaard.

Helgenæs Kirkebog Nr. 1 (1642—80). Aar 1649. folio 226. Skrevet af Sognepræst Jens Nielsen Lyngby. — Paa denne Side staar følgende:

Ao 1649 Dominica 8 tava post Trinit. me absente berette Hr. Christen Rasmuszen i Tuæd Jens Wæchters Datter Maren i Stædo paa sin siugeseng.

Domenica 9na post Trinit. Christnede Jeg Christen Andersens Jensis barn i Borup wed naffn Oluff.

Christen Anderszøn i Borup. Hans anr aff Mols, Anders Christensøn hans Son, Søffren Krogsgaards datter Ane, Rasmus Christensøn hans Brod. Maren Samsings, i Eszbye. Søffren Bunde ibm. Jens Michelsons Hustr. i Borup, Anders Hiullmand ibm. Morten Rasmussøns Hustr. i Stædo.

Dom. XII post Trinit. Copulerede Jeg Christen Jenszøn Jerle i Ørbye oc Kirsten Michelsdatter ibm. itim introducerede Jeg Store Pede Christenszøns Hustrue i Eszbye efter hindes barnebiurd.

Dom. XIII. post Trinit. introducerede Jeg Jens Christenszøns Andersøns Hustr. i Borup Birgite Michelsdatter efter sin barnebiurd.

Dnia XV Christnede H. Christen i Thued lille Andersis barn i Borup Wed naffn Anne.

Faderne,	
Christen Andersen i Borup.	Jens Michelsens Hustru i borup.
Jens Christen Andersens fader,	Michel Andersens Kone
Rasmus Christensøn	Peder Wærns Hustrue
Rasz, Herle (?)	Søffren Krogsgaards stiftatter
Rasmus Jenszøn bonde i Kongsgrd.	Anne.

Domenica XVI post Trinitatis berette Jeg Peder Søffrensøns Hustru i Stædo paa sin siugeseng udi megen stoer suaghed.

Begtrup døde 1719 i Oktober og efterfulgtes af Rasmus Hirtznach, som blev Provst 1728 og døde 10. Maj 1739.

Hirtznach noterer bl. a.:

1720. Fredagen d. 22. Nov: trolovede ieg Poul Jønson Bøgvard fra Møltrup og Elsebeth Rasmusdatter Wærn af Kongsgaard.

Domia 1-ma p. Epiphan [3: 1. Søndag efter Helligtrekonger] Copulerede jeg Powel Jønson Bøgvad fra Møltrup og Elsebeth Rasmusdatter Wærn af Kongsgaard.

Onsd. d. 16. Octbr. blev Hr. Rasmus Hirtznach og Mad: Kirstine Cathrine Lyngbye Copuleret i Helnes Kirke af Hr. Mogens Hirtznach i Ebeltoft.

R. Hirtznach blev altsaa gift med Begtrups Enke, et ikke usædvanligt Forhold i Datiden. Enken paa Kaldet skulde jo forsørges. Hr. M. Hirtznach i Ebeltoft er nok R. Hirtznachs Fader.

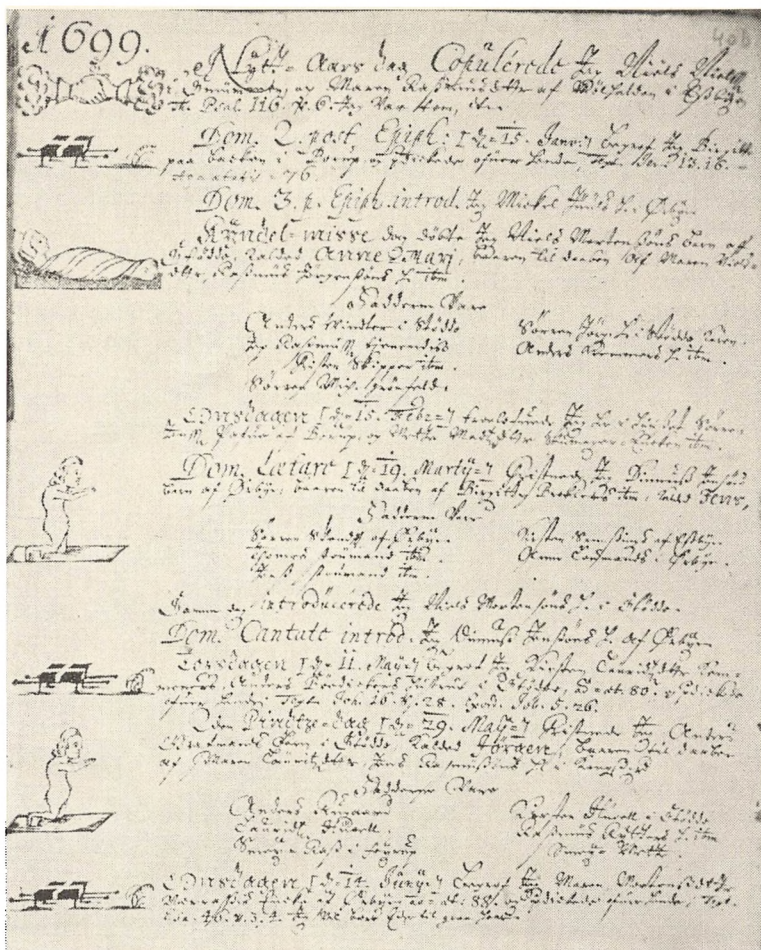
Helgenæs Kirkebog 1680—1750 inledes forøvrigt med en series pastorum [Præsterække], som spænder fra 1569 til 1883. Den ser saaledes ud:

1. Hemik . . . † ca. 1569.
2. Niels Lauritsen, faaer Sognets Kongetiende.
3. Søren Haurum, † ca. 1607, er her ca. 1573—75.
4. Ole Sørensen Dall, vocatus [kaldet] 1607. Ab hostibus Cæsarsariis in prædio suo pastoralis interfectus An: 1628 (29/3).
Dette betyder noget saa opsigtsvækkende som, at han blev dræbt af de kejserlige Fjender i sin Præstebolig 1628.
5. Simon Lauritsen, † 1642, født i Aarhus.
6. Jens Nielsen Lyngbye, ord. 4. Juni 1642. Provst. † 1680.
7. Christianus Severinus Fischerus.
m/m p. t. Pastor Ecclesiæ Helgenensis in Nomarch. Molsana Diocesis Aarhus. Anno 1680. Forflyttet til Radsted 1702.
[Ecclesia = Sogn, Pastorat, Nomarchia = Herred, Dioces = Stift].
8. Johannes Laurentii Begtrup. Vocatus [kaldet] Anno 1702. † 1719 i Oktober.
9. Rasmus Hirtznach 1719. Provst 1728. † 10. Maj 1739.
10. Melchior Olai Somerfeld [3: Sommerfeldt]. Vocatus Anno 1739 d. 15. Maj, ordinatus d. 31. Julij, † 1763.
11. Christian Benedict Boserup. Vocatus 1764, † 1786.
12. Fredericus Christianus Kierulff, vocatus Anno 1786, † 1817.
13. Petrus Henricus Rosendahl. Vocatus Ao 1817. † $\frac{15-16}{1}$ 1821.
14. Georgius Severinus Boserup, vocatus 1821. Søn af Nr. 11, f. 1776 $\frac{4}{12}$, † $\frac{19}{3}$ -58.
[Han har latiniseret sit Navn: Georgius = Jørgen, Severinus = Søren].
15. Johannes Georg la Cour, f. i Odde $\frac{2}{3}$ 1815, pers. Kap. $\frac{18}{7}$ -45, Sognepræst $\frac{11}{6}$ 58, † $\frac{4}{12}$ -82, eiede den ene af Kongsgaardene 1845—59.
16. Hans Madsen Ruhveder, f. $\frac{11}{7}$ -38; ordineret $\frac{19}{2}$ -73; Kateket i Assens $\frac{29}{1}$ -73; Sognepræst i Farstrup-L. $\frac{1}{12}$ -75; kaldet til Helgenæs $\frac{13}{2}$ 1883.

Den 17. November berette Jeg Jens Kirchezes Moder i Ørbve paa sin singseng.

Den 19. November begraf Jeg Peder Krusze i Stødo oc predichede off. hannem Wed graffuen.

H., Forkortelse af Hr. og angiver, at Personen er Præst. Ao = Anno = Aar. Dominica, herrens, underforstaaet dies = dag. Stava = octava, ottende. post Trinit. = efter Trinitatis. me absente, da jeg var fraværende. berette = berettede, tog til Alters. 9na. nona, niende. Christnede = døbte. Copulerede = viede. Dma = Dominica. off., Forkortelse af offuer, over. itim., Forkortelse af itidem = ligeledes.

Helgenæs Kirkebog Nr. 2 (1680—1750), Fol. 406. Skrevet af Sognepræsten Christian Søren Fischer. Paa denne Side staar følgende:

1699. Nytt-Aars Dag Copulerede Jeg Niels Nielsen
Brummenby (?) og Maren Rasmuszdatter af Dølhalden i Eszbye.
Th. Psal. 116 W 6. Ieg war tom . . .

Dom 2 post Epiph. (D: 15 Janv.) begrof Jeg Birgitte
paa backen i Borup, og preckede ofuer hende. Text Ier. 13.16 =
Ao-ætatiss-76.

Dom. 3 p. Epiph. introd. Jeg Michel Juels H. i Ørbye.

Kyndel-misse dag døbte Jeg Niels Mortenszøns barn aff
Støddo. kalded Anne Mari, baaren til Daaben af Maren Niels-
datter, Rasmus Jørgenszøns h. ibm.

Faddere vare
Anders Windter i Støddo Søren Jørg. H. i Støddo, Karen
Jep Rasmussen tjenendisz Anders Kremmers H. ibm.
Christen Skipper ibm.
Søren Mich. Grønfeld.

Onsdagen [d. 15. Febr:] troelofuede Jeg her i huuset Søren
Jenszen Pafue af Borup, og Methe Madtzdttr. Skumager-Enken ibm.

Dom. Lætare [d: 19 Martij:] Christnede Jeg Dinnusz Jensøns
barn af Ørbye, baaren til Daaben af Birgitte Brokiers ibm., kalded Jens.

Faddere vare
Søren Svendssøn af Ørbye Kirsten Samszings af Eszbye
Thomas Strumand ibm. Anne Loumands i Ørbye
Jensz Stoumand ibm.

Helgenæs Kirke.

Om Livet for Hans Holst og Berthe Johanne Wonsel fortæller Knebel Kirkebog bl. a. følgende:

1760. Sepult [begravet] Kn. [Knebel] Die 4de Februarii min Elskelige Stif-
søn Hans Pedersen Trellund, der udi sine Studeringer havde avance-
ret saavidt, at Hand var Candidat efft. Maij. (?), fød i Schiødstrup Præste-
gaard 1733 af Hr. Niels Trellund og Moder Berthe Johanne Wonsel, freqven-
terede den berømmelige Sommerstedske Skole i Holstein fra 1744 ved Sct.
Hansdag i Tiden til 1750, da Hand deponeredes ved det kjøbenhavnske uni-
versitet, justerede sin Examen Philoph. 1752, sin Examen Theologicum 1754.
Døde her i Knebel Præstegaard 1760 d. 25 feb. i Hands Alders 27de Aar.

Det fremgaar heraf, at han kun 11 Aar gl. blev sendt til Skolen i Som-
mersted ca. 4 Maaneder efter Faderens Død. Det ligger nær at antage, at
Biskop Hygum har hjulpet Præsteenken med at faa Sønnen sendt dertil, da
han selv fra sit 12. Aar havde gaaet i denne Skole. Skolen laa dog ikke i Hol-
stein, som Holst skriver, men i Slesvig, og den var sikkert et udmærket Sted
for den unge, faderløse Dreng.

Den Sommerstedske Skole var en privat Latinskole i den derværende
Præstegaard. Sognepræsten Peter Wøldike havde oprettet den og drev den i
sin Levetid. Det var en lærd Familie. En af hans Sønner var Biskop Andreas
Wøldike i Viborg, en anden Georg W., Rektor ved Frederiksborg Skole og
en lærd Orientalist, en tredie den teologiske Professor Marcus W. Endelig
var der endnu en Søn, Peter Wøldike, som blev Sognepræst i Sommer-
sted og Leder af Skolen efter Faderen, og det maa da nok have været i hans
Tid, Hans Pedersen Trellund var der.

Da Hans Pedersen Trellund døde, var hans Moder forlængst gaaet bort
(1754). Derefter giftede Hans Holst sig igen og fortæller selv herom i Kirke-
bogen: Fredagen d. 19. Decemb, 1760 holdte Jeg Hans Holst Sognepræst for
Knebel og Roelsøe menigheder Bryllup med den Hæder- og Dydsirede Jom-
frue Catharine Barbara Fundt, en Daatter af nu Sal. Doctor Fundt
udi Aalborg, hvis Sødster havde til Ægte Højædle og Welb. Hr. Justits-Raad
Hygom, Herre til Sneumgaard, en Søn af Højædle og Højærværdige Herre

Peter Hygom, Biskop over Aarhus Stift, der og udij Aarhus Bisperesidens gjorde vor Bryllup, hvor hun sig opholdt. Soli Deo Gloria! [o: Gud alene Æren!].

Man fristes til nu at kalde dette »eine grausame Salbe«, men man maa tage Tidens Udtryksmaader i Betragtning. Umiskendeligt er det dog, at Holst er glad for det fine Svogerskab, som han ikke kunde lade være med at nævne; men hans Glæde og Taknemlighed er dog sikkert oprigtig nok, og man kan formode, at hans anden Hustru under sit Ophold i Bispegaarden er blevet præget af Pietismen.

Glæden varede ved. Herom vidner f. Eks. et Notat ved Slutningen af 1763: Laus Deo pro Sua gratia et Benedictione! [Gud være lovet for sin Naade og Velsignelse!].

1692 paabegyndtes tre Kirkebøger paa Mols, nemlig Ebeltoft, Vistoft og Tved.

Ebeltoft Kirkebog er i Læderbind og Kwartformat, smaat- og tætskrevet og meget kortfattet. Vistnok ført af Underdeggen.

Begravelser er anført bag i Bogen under Overskriften: »De Salig i Herren Hensofuede«; men i de fleste Tilfælde nævnes kun Navn og Begravelsesdag.

I Kirkebog Nr. 2 fra Ebeltoft (1745—1791) findes bl. a. følgende Notater: 1774. Onsdagen d. 15. Juni Skipper Peder Schousen begravet, som døde 10. Juni uden for Schagen paa Galeasen Rosenørn her fra Byen. 59 Aar gl.

1777. Onsd. d. 8. Ian. Jørgen Hatmager begravet i de Fattiges Jord nogle og 70 Aar. (Der har altsaa alle Dage været Forskel paa Kong Salomon og Jørgen Hattemager).

Vistoft Kirkebog er ogsaa fra 1692, i Kwartformat og Pergamentbind. Den begynder: »Udi Jesu velsignede Naffn« og anvender ikke latinske Ord eller Navne, selv ikke for Helligdagene, der kun betegnes med Dato og Maaneder.

Eks.: 1692. D. 9. Novbr. Troloffuet Hr. Mogens i Ebbeltoft oc Bodild Lauritzdaatter i Ebbeltoft.

1693. d. 13. Septbr. Hr. Søren Aagaard oc Karen Christensdaatter Wrede af Hr. Rasmus Fog i Bering. Gud giffue dem Glæde oc Welsignelse!

1694. Den 15. Jul. Haffuer Hans Ærværdighed Proffsten udi Agri døbt Hr. Søren Aagaards Søn kaldet Christen efter sin Sl. Morfader, min Hustru bar Hannæm. Faddere: Lauritz Andersøn oc Jens Lauritzøn i Begtrup, Boel Hr. Mogens i Ebbeltoft oc Anna Kierstine Lauritzdaatter.

1696 d. 3. Jan. Er min sal. farbroder hæderlig og meget velværdige Lauritz Lauritzøn Aagaard begrafuen gaml 72 Aar 9 Uger 3 Dage.

1740 d. 23. Maj blev den i Livet Hæderbaarne med Dyd og Gudfrøgtighed benaadede nu efter Døden ævig Salige Jomfrue Kirstine Amalia Margrethe Aagaard begravnen.

Draaby Sogns Kirkebog paabegyndtes 1693. Teksten er meget bleg og svær at læse. Der er kun een Bog fra 1693 til 1768.

Agri-Egens 1. Bog er fra 1722, i Kwartformat, den synes at være kort, klar og saglig, men lidt kedelig.

Men lad os slutte med Tveds ældste Kirkebog 1692—1727. Ogsaa Kwartbog i Pergament.

Af Notaterne anføres: 1692 Aprilis d. 17. Introduc. Degnens kone af Tved. Augustus d. 14. begrafuet — — tvende dødfødte børn. Eodem Die [samme Dag] efter Welbaarne Stiftamtmands Christian Gersdorffs tilladelse begrafuet en Quinde fra Svinsør (?), som flød i Land ved Dejret.

Notaterne er korte, f. Eks.: »Degnens hustru bar«.

1692 slutter: »Aaret er nu Ende, Gud os sin Naade sende«.

Flere Gange bruges Vendingerne »Den dydsirede sal. Hustru« eller »Den dydsirede sal. Matrone«.

1739. D. 13. April blev Sal. Jens Hansen Tved begravet, som døde i Herren d. 6. April her i sit Embeds 56 Aar og sit sidste ægteskab af 49 Aar. Og kand med Sandhed give Ham det Skudsmaal som er Nathanaels, at Hand var en sand Israelit i hvilken der war ei Swiig.

Gud lade mit endeligt blive som hands! Amen!

Med dette smukke Skudsmaal vil vi slutte denne lille Oversigt over de gamle Kirkebøger fra Mols.

Lidt om Oldtidslivet paa Højdedraget omkring Ejer Bavnehøj, belyst ved de sidste Fund og Udgravninger.

Af C. Asschenfeldt Frederiksen.

Der kan efterhaanden ikke herske nogen Tvivl om, at Højdedraget om Ejer Bavnehøj gemmer paa Resterne af et stort og veludviklet Kulturomraade fra keltisk Jernalder. Alle de senere Udgravninger — baade afsluttede og igangværende — viser med al ønskelig Tydelighed, at der i Aarhundrederne lige før Kristi Fødsel har været et pulserende Liv paa de lerede Bakkedrag,

og at det økonomiske Grundlag for dette har været Jernudvinding og Agerbrug. I Forbindelse med de mange Fund er optaget i Tusindvis af Lerkarskaar, og op af disse rejser sig Lerkar i alle Størrelser og Former, men alle med typiske keltiske Træk, og dermed har vi faaet et solidt Grundlag for Datering af Kulturomraadets Alder. Netop det Forhold, at Kulturen i keltisk Jernalder naaede en forholdsvis høj Udvikling og en betydelig Udbredelse paa Højdedraget, aabner — i Forbindelse med den forlængst foretagne Konstatering af en betydelig Kultur fra romersk Jernalder, beliggende ca. en Milsvej Øst for Højdedraget med Tyngdepunkt omkring Grumstrup — interessante Perspektiver for Tydning af Jernalderens Kulturbevægelser i det ældgamle Bebyggelsesomraade mellem Skanderborg og Horsens, idet Udviklingen synes at have forskudt sig fra Vest mod Øst. Det er i hvert Fald givet, at man ved fremtidige Udgravninger i ovennævnte Omraade ogsaa bør have sin Opmærksomhed henledt paa dette Forhold.

Det kan synes mærkeligt, at man ikke for længe siden har erkendt den keltiske Jernalders Tilstedeværelse paa Højdedraget, men Forholdet er ganske simpelt det, at mens Kulturer fra Sten- og Bronzealder røbes ved Høje, der hæver sig over Terrænet, saa er Jernalderfundene som Regel at finde under flad Mark, og kun naar særlige Gravearbejder sættes i Gang, enten det nu er Udgravning af Grund eller Dræningsgrøfter, er der Mulighed for at fremdrage Fundene. Ogsaa de moderne Traktorredskaber, der gaar dybere i Jorden end de hestetrukne, bringer adskilligt for Dagens Lys. Endelig kan interesserede

Det udgravede Omraade i renset Stand, set fra Nord. I Udgravningens Midte ses et stensat Stolpehul. I Baggrunden Brolægning eller Trædesten.

Folk med »Næse« finde Sporene frem. — En saadan interesseret Mand med »Næse« er Gdr. P. Westphael Jensen, paa hvis Ejendom ved Riis man faktisk ikke kan sætte Spaden i Jorden uden at gøre Fund fra keltisk Jernalder. Paa en Bakkeskraaning ned til en nu udtørret Mose gjorde Westphael Jensen for ca. 1½ Aar siden Begyndelsen til et Fund, der tegner meget smukt. Under et tykt Askelag med Lerkarskaar dukkede nogle ordnede Stensætninger frem, som, da de blev gjort rene, viste sig at udgøre en delvis brolagt Terrasse, opbygget i to Trin, der hver var ca. 6 m lange og henholdsvis 1½ og 2½ m brede. Det sidste Trin afsluttedes af en stensat Skraaflade, som førte ned til ren Mosejord. Da dette Omraade var opmaalt, fotograferet og indtegnet paa Kortskitser, blev Brolægningen og Stensætningerne fjernet og derved afsløredes, at man stod overfor en med virkelig Snille og efter fast Plan opbygget trindelst Terrasse i Kanten af den nu udtørrede Mose. Museumsinspektør Vebæk fra Nationalmuseet har beset Udgravningsomraadet og udtalt, at man efter al Sandsynlighed staar overfor et brolagt Omraade, der fra mulige Jernalderhuse har ført ned til den lille Mose eller Sø, der engang har ligget i Lavningen. Antagelsen synes at være rigtig, idet Prøveudgravninger Vest for Terrassen har afsløret Spor af Kulturlag. Det næste Led i Udgravningsarbejdet bliver nu at faa dette Kulturlag nærmere undersøgt, og hvis det derved lykkes at fremdrage Jernalderhusene, hvad alt tyder paa vil være Tilfældet, saa staar vi her overfor et Fund af virkelig Betydning.

Ogsaa paa en anden af Højdedragets Lokalteter, nemlig paa den Del af Borupgaards Marker, der er beliggende lige Syd for Tebstrup Sø, er konstateret Tilstedeværelsen af en Boplads fra keltisk Jernalder. Ved Dræningsarbejder for godt et Aarstid siden stødte man paa Ildsteder og Mængder af Lerkarskaar, hvoraf flere var smukt ornamenteret, men hvad der især forbavsede var den enorme Udstrækning, som Bopladsomraadet her maa have haft, idet det øjensynlig har strakt sig fra Tebstrup Sø's Sydende til selve Borupgaard.

Af disse lidt større Brikker til det arkæologiske Mosaikbillede af Højdedragets Oldtidsliv kan det forhaabentlig — i Forbindelse med de mange mindre Brikker i Form af spredte Enkeltfund — med Tiden lykkes at sammenstille et virkeligt Billede, som kan give os en paalidelig Forestilling om Oldtidskulturernes Art og Omfang i en særpræget Egn af Jylland.

Lærer S. P. Petersen, Gjessø.

Et langt og virksomt Liv.

Af Laurs Laursen.

I en Alder af 85 Aar døde Lærer Petersen d. 2. Juli 1953 uden egentlig at have været syg, stærkt optaget af sine historiske Sysler til de sidste Dage, han levede.

Som Søn af en Husmand i Tamdrup Sogn kom den begavede unge Mand som 17-aarig paa Ask Højskole til en Slags Lærerforberedelse, og efter at have været omløbende Vinterlærer i nogle Aar, tog han paa et Aar Lærereksamen fra Gedved i 1889. Var derefter Lærer i Hygild Skole, Ejstrup Sogn, og kom som nygift i 1894 til Gjessø Skole i Them Sogns vestre Del. Nedsriveren af disse Linier gik dengang i »lille Klasse« i Gjessø Skole.

Befolkningen var lidt skuffet over den nye, unge »Degn«. Han saa svag og skrøbelig ud, og nogen »Selskabsmand« var han ikke. Men Skolebørnene var glade ved ham. Det hjalp paa Stemningen og Omdømmet.

Den gamle Gjessø Skole var ikke noget Palads, men overfyldt af Børn fra et uhyre stort Distrikt. Væggene i Skolen var skjoldede, de lange Borde var medtagne af Tidens Tand og Børnes Knive, og der var strøet Sand paa Gulvet. Der var en revnet »sort Tavle« og nogle lasede Landkort paa Væggene. Lærerlønnen var ca. 800 Kr. kontant og dertil en Jordlod, hvor der holdtes en Ko og 4—5 Faar. — »Alligevel havde vi Overskud«, sagde Petersen senere, »og havde jeg ikke været saa slem til at købe Bøger, kunde Overskudet have været meget større«. — Forklaringen dertil er vel, at et Par unge Folk med meget nøjsomme, næsten spartanske, Vaner, der har Mælk, Kartoffler og Brødkorn til Husbehov, kunde dengang leve næsten uden Brug af Penge. Der var kun een Ret til Middag, og det var tit Grød, tit stuede Kartoffler med skaaren Fedtebrød til. Men altid dygtigt og omhyggeligt tillavet og pynteligt anrettet. Paa Bøndergaardene var Middagen altid paa to Retter, men 4—5 Personer søbede af samme Fad, og de kogte Kartoffler sattes upillede paa et Bord uden Dug.

1896 nedlagdes Gjessøs gamle Skole. Der byggedes en ny i Gjessø og en ny i Sepstrup, senere en Skole til i Løgager. Børnetallet i Gjessø Skole blev derved meget mindre, og Petersen fik Tid og Kræfter til at tage andre Op-gaver op til Nytte og Gavn for Egnen.

Hver Vinter holdt han Aftenskole for den opvoksende Ungdom, og i en lang Aarrække ledede han Gymnastikken under god Tilsutning, skønt han egentlig ikke kunde komme paa let Talefod med Ungdommen, og det kneb for ham at tolerere Ungdommens naturlige Kaadhed, Overskud af Humør og anden Letsindighed.

Men fremfor noget blev Petersen dog Sjælen i Egnens Kulturliv, i Afholdsforeningen og i Foredragsforeningen, og hans Offervilje overfor disse to Foreningers Virksomhed var meget stor baade med Tid og Penge.

S. P. Petersen, Gjessø.
(24. April 1868—2. Juli 1953).

At Vejen til andre Kaar for de danske Bønder var Samarbejde i Andelsforeninger, var han helt sikker paa, og han fik stiftet Gjessø Brugsforening, hvis Formand, Medleder og utrættelige Hjælper han var i 50 Aar. Ligeledes fik han stiftet Gødningsforening og Ægtsalgskreds. Som Leder af Bestyrelsesmøder og Generalforsamlinger var han meget omhyggelig med at faa selv de mindste Problemer grundig drøftet og Beslutninger nedskrevet, ligesom Regnskabet altid skulde være i næsten pinlig Orden.

Han var meget godgørende. Hvordan han fik Raad til det, er næsten en Gaade. Vagabonder, der bad om en Skærv til Rejsen, underforstaaet til Spiritus, gav han tit en helt ny Skjorte, endog engang til een, der næsten ikke havde Tøj, en Anvisning til et helt nyt Sæt Tøj.

Det var vist før den første Verdenskrig, han blev indvalgt i Sognets Hjelpekasse og fik overdraget at købe lidt Møbler paa Kassens Regning til et Par fattige, der ingen Møbler havde. Foruden Bord og 4 Stole og et Sengested, købte han en brugt Sofa til 8 Kr., men blev derefter ikke genvalgt. — Der skal da ogsaa være Maade med Godgørenhed!, sagde Sogneraadet. — Men Petersen mente, at naar han selv havde to Sofaer, kunde een tarvelig Sofa da ikke siges at være for meget.

Befolkningens Venskab vandt dette Lærerspar ved en altid uselvisk og hjælpsom Færd. Maaske dog allermest gennem Skolens aarlige Juletræsfest — altid 3. Juledag. Disse Fester vil der næppe kunne findes Mage til noget Sted i Landet. Alle Børn fra 2 Aar og til 80 i Skolekredsen var indbudt, og de fleste kom, selv om det kneb med Plads. Hver Pose paa Træet var et lille Kunstværk lavet af Fru Petersen og fyldt med udsøgte Godter; efter Juletræet deltes disse Kurve ud til de smaa Piger, i hvis Gemmer de kan findes endnu 30—40 Aar efter, og Fru Petersen tog Kursus for at lære alle mulige Sanglege til Festen. Lærer Petersen opnaaede derved, at Børnene — før de kom i Skole — opfattede Skolen som en Slags Paradis, og naar Træet straaled og man sang »Dejlig er den Himmel bla«, naaede han ogsaa en religiøs Virkning paa Børnesindet af betydelig større Holdbarhed end andre Skoler kunde naa ved Udenadslære af »Balslevs Lærebog«.

Lærer Petersen havde i Aarens Løb en hel Række skiftende »hobby«er. Karakteristisk for ham var den Grundighed, Dygtighed og Akkuratelse, hvormed han trængte ind i disse Interesser. Engang var det Sommerfuglenes og Billernes Verden. Senere stoppede han Fugle ud. Store Samlinger deraf blev placeret i Skolen i Skabe, som han selv lavede. Hans Dygtighed som Møbel-snedker og som Bogindbinder var nærmere Kunsthaandværk end Amatørarbejde. Senere lærte han sig Fotograferingens Finesser. Men især havde han Interesse for Arkæologien. Store Samlinger af Oldsager, Urner, Stenhamre og Flinteredskaber gav han til »Them Museum«, hvis Stifter og Leder han var, og hvor han gjorde et stort Arbejde for at samle Minder fra tidligere Slægters Liv.

Man kunde fristes til at sige, at først da Petersen tog sin Afsked fra Skolen i 1934 og byggede sig en smuk Villa ved Siden af Skolen, kom han rigtig paa sin rette Hylde. I de siden forløbne 19 Aar har han med utrættelig Energi samlet historiske Oplysninger om Them Sogn fra alle de Kilder, han kunde finde, særlig i Landsarkivet i Viborg, Kirkebøger, Jordebøger, gamle Retsprotokoller fra Lenstiden, Skanderborg Ryttergods' opbevarede Fortegnelser helt fra Fr. d. 2.s Tid, Vrads Herreds Tingbøger, Dødsboopgørelser og Aftægtskontrakter i Massevis og mange andre Kilder. Et mægtigt Arbejde — først at finde Kilden, saa under Ophold i Viborg at afskrive de tit utydelige, blegede Skrifter, skrevet med gammeldanske Bogstaver, som nu næsten ingen kan læse, og tit med snørklede Sætninger og Udtryk, som forlængst er gaaet af Brug. Derefter renskrive Materialet hjemme og sammenstille det i Hæfter og tilsidst indbinde disse Hæfter i smukke haandskrevne, men letlæselige Bøger. Det var nu ved hans Død blevet til 34 Bøger ialt, foruden en hel Del i Hæfter. — Prøver, Smaastykker af disse historiske Optegnelser har været trykt i »Østjyds Hjemstavn« og lidt fra Tid til anden i »Silkeborg Avis«, men det har kun været lidt Mundsmag.

Jeg har tit laant nogle af disse Bøger for at læse dem. De er forunderlig interessante. Der er Slægtshistorier fra de forskellige Hovedgaarde i Them Sogn. Lensmænd, Konger og Herremænd handlede og byttede med disse Gaarde og deres tilhørende Besætning af Bønder, Marker og Skove. Dødsboopgørelser viser stor Velstand i fredelige Tider og den yderste Armod, under

Sultegrænsen, i Krigs- og Besættelsestider. Retssagerne aabenbarer baade Bøndernes og deres overordnedes Karakter. Nogle Mordsager med deres Vidneførsel, Opklaring og Domfældelse er spændende som Detektivromaner — og før jeg læste disse Bøger, vidste jeg ikke, hvor frygteligt »den onde Halsssyge« (Difteritis) havde hærget blandt Bøndernes Børn før i Tiden og Barsel-feberen gjort det af med utallige unge Koner. Men inden Aaret var omme, var Manden gift igen. Maaske er Kærligheden en forholdsvist ny Opfindelse. Det er dog ikke sandsynligt. Snarere var det umuligt at klare sig ved en Bondegaard uden en Kone — dengang. Og mange nyfødte Børn blev ligget ihjel i de bælgmørke Alkovesenge. Skele dette gentagne Gange, skulde Konen staa »offentlig Skrifte« i Kirken. »Oplysning« i bogstavelig Forstand havde været mere hensigtsmæssig.

— Dette blot som en lille ufyldestgørende Antydning af, hvad disse haandskrevne Bøger paa Lærer Petersens Boghylde indeholder af Oplysninger. Bøgerne vil vel aldrig blive trykt, men maaske kunde man faa trykt et Uddrag — en Them Sogns Historie — paa ca. 200 Sider, som samtidig vilde blive et Stykke levende og paalideligt Danmarkshistorie, hvis man kan skaffe Midler til Udgivelsen og finde en Mand med Evne, Tid og Interesse til at foretage Uddraget. Bøgerne vil nu efter Petersens Ønske blive overdraget til Silkeborg Bibliotek.

Ved ovenstaaende kortfattede Karakteristik af Lærer Petersens Personlighed og Virke, mangler der Oplysning om, hvor meget Samlivet med hans jævnaldrende Kone og uundværlige Støtte Petrea Petersen betød for ham. Man kan næsten ikke omtale den ene, uden at tænke paa den anden. — I mange Aar var de begge sikre Deltagere i Menighedsskolen paa Liselund, og deres Oplevelser der kom stærkt til at præge alle deres Anskuelser og hele deres Livsførelse.

Fru Petersen har været umaadelig dygtig og virksom, men over et Aar syg og sengeliggende efter en Operation. Parret havde en Plejedatter, som under Fru Petersens Sygdom sammen med sin Mand flyttede til de gamle, hvor Plejedatteren har betalt Plejen tilbage igen.

Da Petersen blev syg og bevidstløs, og man kunde se, at det snart var forbi, sang Fru Petersen med sin svage Stemme »Jeg er træt og gaar til Ro« og bad Fadervor — fortalte Svigersønnen mig.

Ved Lærer Petersens Begravelse besluttede en Kreds af Venner og gamle Elever at sætte en Mindesten paa den afholdte Lærers Grav ved Brande Kirke i Them Sogn.

Ved sin Død var Petersen Æresmedlem af flere Foreninger, deriblandt Østjydsk Hjemstavnsforening.

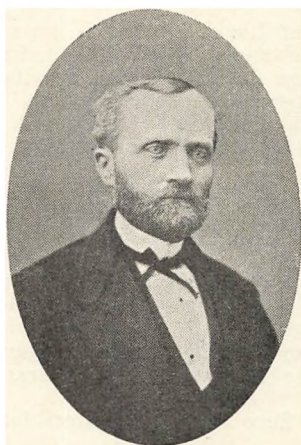
Ridder af Dannebrog blev han ikke. Det kunde ellers have pyntet paa det danske Ordensvæsen.

Dette Lærerpaa i Gjessø vil huskes længe for deres gode Virke i Sognet.

Forfatteren R. Baden.

Af R. B. T. Baden.

RASMUS BADEN var Lærer i Ajstrup i Malling Sogn og født samme Sted 8. Juli 1839. Hans Fader var ogsaa Lærer i Ajstrup og hed ligeledes Rasmus Baden, men oprindelig Jensen. Han hørte til en gammel Bondeæt i Hedensted. Hans Farfar og dennes Farfar hed begge Rasmus Nielsen, men kaldtes kanske Baden-Ras. I hvert Fald havde de Minde om, at de

Rasmus Baden.

stammede fra en Søn af en tysk (Elsassk?) Gods-ejer von Baden, der i det 15. Aarhundrede flygtede til Danmark. Han havde ogsaa en anden Søn. Denne blev Præst og vistnok Farfar til Borgmester i Horsens Ernst von Baden, som blev Stamfader til mange lærde Mænd i Danmark.

Rasmus Jensen kom paa Lyngby Seminarium paa Djursland. Han var blandt de første Seminarister. Forstanderen bad dem vælge et Kendingsnavn. Det var da naturligt, at han valgte det gamle Ætsnavn Baden. 1815 tog han Eksamen med Udmærkelse. I Ajstrup sad han og skrev Erindringer fra sit Liv, men da han var død hos sin yngste Søn, brændte Svigerdatteren det hele — til stor Ærgrelse for Onkel. Min Fader var Søn af første Ægteskab. Onkels Mor var Datter af en Gaardejer i Store Nor. Baade hun og Faderen kunde fortælle om gamle Begivenheder paa Egnen. Og Onkels Evne til at fortælle var forbavsende. Jeg kan godt forstaa, at navnlig Fortællingen »Bisgaards Brand« har været saa yndet. Der er lidt at indvende mod hans Grammatik og Stavemaade, og han savner

noget af moderne, professionelle Forfatteres Afrundethed; men han er alligevel forunderlig fængslende. Desværre foreligger hans Fortællinger kun som Avisfeuilletoner. Der har i Ajstrup været Tale om at udgive dem i Bogform, men det lykkedes kun med »Bisgaards Brand«.

Onkel var Morgenmand. Han stod op Kl. 4—5 og satte sine Køer ud, og saa satte han sig til at skrive. Han sagde til sine Børn, at Fortællingerne var »historisk rigtige«. Det kunde tage et helt Studium og megen Plads at rede det ud. Hans eneste nulevende Barn, Margrethe B., mener, at alle de nævnte Personer og Steder har eksisteret. Onkel brugte Omhu for at fremstille Tidens Sæder rigtigt. Hans historiske Fortællinger er mere virkelighedstro end Ingemanns Romaner. Og alle Stederne har han set paa og beskriver dem, som de saa ud paa hans Tid. Han brugte ogsaa helst virkelige Personer. Han fik Oplysninger fra Arkiver, navnlig det i Viborg, og han spurgte mundtlig overleverede Erindringer op. Men en Del Personer har han ført over fra andre Steder eller forandret deres Navne.

1886 blev Onkel Lærer i Svendborg, men 1889 kom han til Egaa, Nord for Aarhus.

I »Bisgaards Brand«, der fremkom som Fraklipningsfeuilleton i Skanderborg Amts Avis fra 17. August til 27. September 1896, fortæller Onkel om Bisgaard, en lille Herregaard, der laa lidt Nord for Ajstrup, og at Ejeren, Jens Lykke, var Officer i Svenskekrigen 1657—60. Gaarden brændte April 1660 og blev efter Vanskeligheder bygget op igen. Datteren Ellen blev efter For-

ældrenes Modstand gift med sin elskede, J. Lykkes Hjelper i Krigen Niels Jacobsen fra Kanne. Men Natten efter Brylluppet blev der stukket Ild paa Gaarden, saa den brændte igen, og Brudeparret brændte inde. Da Onkel var ved at faa det Sted skrevet rent, spurgte Sønnen Emil, om han ikke godt kunde lade dem leve, men Onkel svarede, at det kunde han ikke, for det var virkelig sket. Bogen begynder med en Beskrivelse af Stedet, hvor Gaarden laa. Onkel har staaet der og set Pladsen, hvor Borgen stod, og hvor der var fundet store Portstolper og paa Nordsiden Borggaarden med Brolægning, som siden er brudt op, og han har tænkt sig Haven mod Øst med en Kæmpehøj, som nu er sløjft noget. Ved den nuværende Gaard Nord for Borgpladsen har Onkel set en Lade. Det halve af den staar endnu. Den er bygget af Tømmer fra Borgen omkring 30 cm tykt og med Brandspor. Det har været med til at bevare Mindet om, at Gaarden var brændt. De gamle har nok ogsaa fortalt ham, at et Brudepar var brændt inde.

»Bisgaard« betyder Bispegaard, og den har nok lige fra den katolske Tid hørt under Aarhus Bispegaard. 1661 blev den sammen med »Aarhusgaard« (Bispegarden) med meget andet Gods udlagt til Gabriel Marselis. Navnet N. Jacobsen kan Onkel have fra et Epitafium i Hvilsted Kirke over Jacob Jensen, Ridefoged over Skanderborg Len, og hans to Hustruer. Der staa, at de to elskende før deres Bryllup stod der og saa paa Billederne af hans Forældre. Onkel nævner ogsaa den smukke Præstedatter Marie Melchior fra Torrild, fordi han har set Navnet Melchior (Jensen) paa en Ligsten foran Alteret i Torrild Kirke. Nu er den sat sammen og muret ind i Sydmuren i Koret.

Som Nabogaard til Bisgaard nævner Onkel Ruthenborg, »en ældgammel Borg i Neder Fløjstrup med vældige, vandrige Grave om«. Men der har aldrig været nogen Borg. Ruthenborg skulde egentlig staves Rutenborg, for det betyder: et Sted, hvor der ruttet. Det er et Skæmtnavn ligesom Pjaltensborg. Bag ved den ældste Skole i Fløjstrup har Onkel set Rester af Bøndergaarde, bl. a. Brolægning. Der var ogsaa et Vand med en Halvø. Den kunde nok ligne en lav Borgplads med Grave om, og Folk fortalte, at der havde »Ruthenborg« ligget. Onkel kaldte den saa ældgammel, fordi den var helt forsvunden, og han gav den vældige, vandrige Grave, fordi der var meget Vand. Men da der for en Snes Aar siden blev drænet, forsvandt Vandrigdommen. Nu er det hele en frodig Mark. Som Herre paa Ruthenborg nævner Onkel en Thyge Johnsen. Da Onkel kom til Egaa, talte han meget med Per Schmidt paa Skæring Munkegaard og hans Moder, og hørte om Familien Thygesen, officielt de Thygesen, som havde haft Gaarden før. Den første Ejer var Jesper Thygesen. Ham nævner Onkel som Søn af Thyge Johnsen til Ruthenborg. Familien døde ud med Klitfoged Thygesen, der 1902 i en Alder af 98 Aar mødte i Landstinget og med sin Stemme hindrede de vestindiske Øers Salg.

Paa en tredie Gaard, Pæreballe, lader Onkel Fortællingens Skurk Claus Ravn bo. Han vilde snyde Fruen paa Bisgaard med Bygningstømmer, og tilsidst forarsagede han Mordbranden. Han var næppe nogen virkelig Person. Men Navnet Pærballe bruges endnu. »Norsmindevejen« gaar forbi Mosgaard ned over Aaen. Videre op til Skovgrænsen er der Stendige paa begge Sider. I det vestre Dige er der 60 m fra Grænsen en Indkørsel. Den kaldes Pærballe Led (udtalt: Peblej). Skovbakken indenfor kaldes Pærballe Hoved. Der skal Gaarden have ligget, men der ikke fundet Spor af den. Ved Norsmindevejen lige udenfor Skovgrænsen har jeg nu faaet sat en Sten med Indskrift: To tyske Soldater 1849, paa den i »Østjydske Hjemstavn« 1947, S. 76, omtalte Begravelse. Pærballe synes virkelig at have været Tilhold for Røvere til Lands og til Vands. Sagn fortæller om Ridder Palle, der henrettedes paa Palles Høj Nord for Mosgaard.

Fortællingen »Junkereren«, der begyndte i Aarhus Amtstidende d. 28. Dec. 1900, handler om en Forbryder, som kalder sig Junker Staal. Han bor 1730 i et lille Hus ved Tulstrup Østergaard, men er stadig Spillegæst hos Øfle Pedersen paa Vejlegaard i Malling. Øfles Datter tager en Aften en falsk Terning op fra Gulvet, som Junkeren har brugt, og Øfles Søn, der er Søndag, genkender Junkeren som en Matros, Jens Troelsen, han engang har sejlet sammen med. Det viser sig ogsaa, at Junkeren er Hovedmand for en Tyvebande, der huserer slemt paa Egnen og gemmer Tyvekoster i Kirken. Degnen Christen Buch er en klog og trofast Hjelper med at afsløre Junkeren. Denne

maa flygte uden Krav paa den Spillegæld, han har bragt Øfle i ved falsk Spil. Men en Nat kommer han tilbage med tre af sine Hjælpere og overfalder og mishandler Øfle og hans Kone og ligeledes Degnen og haus Kone.

Hovedkilde til denne Fortælling er daværende Ejer af Vejlgård Øvli Christiansen og dernæst Vilhelmsborg Birks Retsbøger. Gaardens først kendte Ejer, Jes Pedersen, førte Adelskjold, og et Dokument fra 1463 kalder Gaarden hans »rette Oldearv«. Mange Ejere hed Eske eller Øvli. Fra dem stammer den kendte, vidt forgrenede Øvli-Slægt, som Landinspektør Eriksen i Odder har skrevet en Bog om 1917. Onkel var Kirkesanger i Malling og har i Kirken set Buchs og hans Hustrus Navne paa en Lysekrone, som de har givet, og paa nogle firkantede Sten i Gulvet i Vaabehuset. De menes oprindeligt at have ligget paa deres Grave i Kirken; nu er de stablede op under Prædikestolen. — Den ældste af de fungerende Birkedommere kalder Onkel Ole Christensen. Det Navn har han set paa »Birkedommergaarden« i Nedre Fløjstrup. Paa Nordlængen staar; O(le) C(hristens) S(øn) 1691. Han skal have bygget Gaarden. I Østlængen er der endnu et Rum med Lergulv, og ved Siden af et Fangehul, hvor Junkeren skal have siddet.

Foruden de to Romaner »Bisgaards Brand« og »Junkeren«, har Onkel skrevet en Del mindre Avisfortællinger. En af de første er »An' Rask's« (Aarhus Amtstidende Dec. 1897). An' Rask's var en Pige, der nogle Aar før 1800 kom til at tjene i Beder Præstegaard. Hun var grov i Munden, men dygtig. Hun blev gift med Kusken, og de kom til at bo i et lille Hus i Fulling. I de følgende Krigsaar blev der indkvarteret en Kaptajn Soelmann m. fl. i Præstegaarden. Han holdt Drikkegilde med Kvinder. Da Præsten gjorde Indsigelse, anklagede Kaptajnen ham og var ved at faa ham arresteret. Men saa kom An' Rask's, der vilde til Sidsttjeneste, og med sin hvasse Tunge lod hun Kaptajnen høre hans Udskejelser, og frelste saaledes Præsten.

Jeg tror nok, at Onkel har taget Navnet An' Rask's fra en gammel Kone, der boede i Fulling i min Barndom. Hun var meget gammel, født 1793, men det kan dog ikke have været hende, der tjente i Beder Præstegaard paa den Tid, Onkel taler om. Det har hun heller aldrig nævnt. Derimod har hun fortalt sin Datterdattersøn Andreas, der bor i Fulling endnu, at hun tjente paa Vilhelmsborg og passede Baron Carl Gyldenkrone, og at hun saa Spaniolerne komme ridende paa Hingste. Hun mente ikke, at de var meget værd som Hjælpetopper.

»Griffenfeld paa Aakjær« (Aarhus Amtstidende 30. Aug.—28. Sept. 1898) er Onkels trediestørste Fortælling. Griffenfeld kommer paa Besøg paa Aakjær, som han en kort Tid havde ejet. Han søger at faa tilvejebragt et erotisk Forhold til den energiske Frue Magdalene Sibylle Gersdorff, Men han er ellers ikke Hovedperson. Det er Bent Skeel, som Onkel udgiver for yngre Broder til den Christian Skeel, der nægtede at skrive under paa Griffenfelds Dødsdom. Griffenfelds Tjener Johannes laver Kærlighedsbreve mellem Bent Skeel og Fruens Søster Dorothea om til Opsigelsesbreve, for at faa Dorothea gift med Otto Krabbe til Holmegaard m. m. paa Sjælland. Intrigen lykkes. Hun bliver gift med Otto Krabbe og ser, at han er en god Mand. (Han var en af de bedste af de mange gode danske, adelige Godsejere). Men hun glemmer dog ikke Bent. Johannes gaar med i den skaanske Krig, men kommer hjem og bliver fordrunken. Ved Holmegaard møder han Dorotheas Kammerpige, nu Selskabsdame Birgitte og lader hende for Penge faa de ægte Breve mellem Dorothea og Bent Skeel. Saa fortæller han, at han ved Landskrona har set Bent ligge blødende, døende. Dorothea dør, og Birgitte faar et Hjem hos Pastor Halboe i Torrild. Der ser hun en Dag Bent Skeel komme ridende forbi. Han fortæller, at han var kommet sig og flygtet fra svensk Fangenskab. Det ender med, at Bent og Birgitte forstaar, at de fra gammel Tid har elsket hinanden. De vies i Torrild Kirke og faar en Gaard i Ning Herred, som nu er delt i tre.

Der har aldrig været nogen Bent Skeel. Præsten i Torrild hed ikke Halboe, men Holmboe, fordi han var født paa Hirtsholmene. Han havde 14 Børn, og begyndte 1683 at føre Kirkebog. I den staar der, at 22. November 1687 viedes Alhed Christensdatter til Oberstlieutenant . . . . . Næste Aar boede Oberstlieutenant von Dibitz i en Gaard i Torrild. De to kunde tænkes at danne Grundlag for Birgitte og Bent Skeel. Alhed er Forkortelse af Adelheid. Hun havde Tilnavn: Groos. Michel Borchert Dibitz hørte vist til den militære Godsejeræt von Devitz til Hindsgavl m. m.

»Tyskerne i Thors Mølle« (Aarh. Amtstid. 27. Juli—1. August 1899) handler om to Skibsførere, som slaar sig ned i Thors Mølle og driver Røveri til Søs og til Lands. En Aarhus-Købmand Winther befries fra dem af sin Datters Elskede.

»Wallensteins Skanse« (Aarh. Amtstid. 15.—20. Maj 1900) handler om en tyskfødt Skipperenke, som ved sit gode tyske Sprog og lidt kvindelig Ynde faar Wallenstein 1627 til at opgive sin Plan at lade en Del af Aarhus rive ned for at bygge en Skanse der, og til i Stedet at bygge Skansen sydligere, altsaa det, som nu kaldes »Wallensteins Skanse«.

»En Hædersdag for Maren Vævers« (Aarhus Amtstid. 21.—24. Maj 1900) er en kvik Fortælling, som Onkel har faaet Stof til i Egaa og skrevet under Navnet »Degn«.

»Seier Hjort« (Aarh. Amtstid. fra 26. Juli 1902) handler om en ung Mand i Morslet, som beskyldtes for at have tilegnet sig en Indfæstningssum. Han blev derved fattig, men fik alligevel sin elskede, og de arbejdede sig efterhaanden op. Men engang de var til Gilde, klædte den virkelige Tyv sig ud i Kalveskind som Djævelen og kom brølende til deres Hus for at true deres Børn til at give ham nogle Papirer. Men en Dreng skød ham med Arvesølv, saa han maatte gaa til Sengs med Benskade. Onkel skriver selv, at et Par af Navnene er fingerede, at ingen skal føle sig ilde berørt af deres længst forsvundne Forfædres Liv. Men Sønnen, der skød med Arvesølv, hed Albert Christian Hiort. Han blev Kromand i Norsminde. Onkels Oplysninger stammer nok fra ham. Han efterfulgtes af den nuværende bekendte Hans Alrøs Fader.

Under Navnet »Kantor« har Onkel skrevet »Rigborg Brokkenhus og hendes Slægt« om en ung Hofdame. Hun føder et Barn. Den unge Christian IV er Faderen. Men hendes Fader lader hende efter Loven indemure. Der sidder hun i 5 Aar. Hendes Søn faar dog en god Opdragelse. Men mange Aar efter forsøger Corfitz Ulfelt et Attentat mod Prins Frederik (III) og faar Rigborgs Sønesøn Frederik Rosenkrands dømt til Døden for det. Saa gaar Rigborgs yngre Søster Anna til Kongen. Han synes at genkende Rigborg i hende, og for at Rigborgs Aand ikke skal forbande ham, frikender han Frederik Rosenkrands. Kanske Onkel med den Fortælling haabede at gaa over til at være mere end lokal Forfatter. Men før han fik den trykt i daværende Ungdomsblad Oktober-December 1904, fik han Apoplexi og skrev ikke mere. Hans Forfattertid varede kun 7 Aar.

Han var dog begyndt med en Julebetragtning og nogle Digte om Jul og Nytaar i Odder Avis 1885—Jan. 88. De viser stor Evne til at forme Poesi, men det religiøse Indhold yder ikke noget selvstændigt. Han taler om Frelseren, som han havde lært det paa Lyngby Seminarium. Mere personligt var det, naar han sagde til sine Børn: »Gaa med Gud!« eller »Gud være med eder!«.

Men han har ogsaa skrevet »Struensee og Spaamanden« (Aarhus Amtstid. 27. Dec. 1902), om en spansk Vismand, som forudsiger Struensee og Dronning Caroline Mathilde deres Skæbne og Tiden for den. Den viser, at Onkel som saa mange andre ubestemt har tænkt sig noget i Gud eller foruden Gud, som kan meddele Fremtiden. Men ingen kan se Fremtiden, fordi den slet ikke eksisterer forud.

»Fra Aarhus til Hou« (Aarh. Amtstid. 19. Juli—3. Aug. 1900) viser smukt Onkels Syn paa denne Egn og dens Minder.

Ja, Onkel har gjort den her Egn og dens Fortid levende for os. Han og hans Værk fortjener at mindes her.

Den gamle Landevejsgade i Serridslev. Tømrermester Agner Olsens Hus ved Horsens-Aarhus Hovedlandevej, før det blev ombygget.

Optegnelser fra Nebel Sogn.

Erindringer af Anders Pedersen.

NEBEL SOGN består af de tre Byer: Nebel, Serridslev og Bled. Nebel ligger mod Syd ned til Nørrestrand, en Gren af Horsens Fjord. Nord for ligger Serridslev og igen nordenfor ligger Bled. — »Mellem Nebel og Bled ligger Serridslev imel«, sagde de gamle. — Kommer man fra Horsens og drejer om ad Gammel Aarhus Landevej ved Hanstedbro, staar der et Stykke forbi Hammersholm en grov Vejvisersten; den fortæller paa sine tre Sider, hvor Vejene gaar hen. Der staar paa den første Side »Skanderborg Vej«, paa den anden »Aarhus Vej«, paa den tredje staar der: »Lit herfra paa højre Hand Has Hærret Væj«. Alle 3 Veje gaar gennem Nebel Sogn. Følger man den sidste, der indtil 1868 var Landevej for Hads Herred, naar de derinde skulde til Horsens eller længere. Før den Tid var der ingen Sundbro, saa da maatte Trafikken om ad Nebel.

Nebel var indtil 1878 Kirkeby. Da laa den gamle, hvidkalkede Kirke paa Højen omgivet af lave, straa-tækkede Bøndergaarde og Huse. Nu er alle Gaardene opbyggede af Grundmur og nogle flyttet ud. Kun et enkelt Hus fra den gamle Tid staar tilbage; det er fra 1770. Kirken, der dengang hørte under Stensballegaard, blev paa Grund af Skrøbelighed revet ned og en ny blev bygget i Serridslev. Vaabenhuset staar endnu og Kirkegaarden bruges fremdeles.

Det gamle Hus i Nebel fra 1770, der ejes af Morten Laursen, har i sin Tid været Kapellanbolig. Naar Amtsprovsten skulde prædike i Nebel Kirke, var det en gammel Skik — eller maaske noget, der hørte til Embedet —, at han tog ind i Kapellanboligen og iførte sig Kjole og Krave. Saa skulde der paa Bordet staa en Fedtebrøds mellemmad og en Snaps. Dette nød Højærværdigheden saa, medens han iførte sig sit Ornat. Saa var han klar til at forrette Kirketjenesten.

Over Døren i det gamle Hus staar: SOLI DEO GLORIA. Dette er udlagt: »Gud alene Æren«, og saa staar der: 1770 : SIS : ASD.

Nebel er en idyllisk lille By, gemt under Bakkerne mod Nord, saa ingen kan se den, før man dumper derned; men Idyllen omfatter ikke alene det ydre. Den gælder Forholdene Beboerne imellem, de lever godt

Gammel Vejvisersten, som viser de tre Veje, der gaar gennem Nebel Sogn: Skanderborgvej, Aarhusvej og Hads Herreds Vej.

med hinanden, som een stor Familie. Der er ingen Standsforskel, og det er ikke noget, der er nyt, nej, saadan har det været, saa længe man kan huske. Hvem mindes ikke med Glæde de gamle, brave Nebelborgere? Ja, nu er de borte, men lad os nævne tre af de ældste: Søren Sørensen, Søren Andersen og Mads Skrædder. Alle var de Mestre i at spille paa det jydskes Lunes Streng. More sig og narre hinanden lidt, det kunde de lide, men ellers var de de bedste Venner af Verden.

Fra Nebel gaar Kirkevejen lige i Nord til Serridslev og Bleid. Lidt fra Nebel passerer man Faarebanke, hvor det uhyggelige hovedløse Faar løber

ved Nattetid. — Hvis man vil standse lidt der og gaa op paa Højdedraget, har man en storlaet Udsigt ud over Nørrestrand og Horsens Fjord med Bjerrelide i Baggrunden. —

Lidt længere oppe kommer man til Serridslev By. Landevejen Horsens-

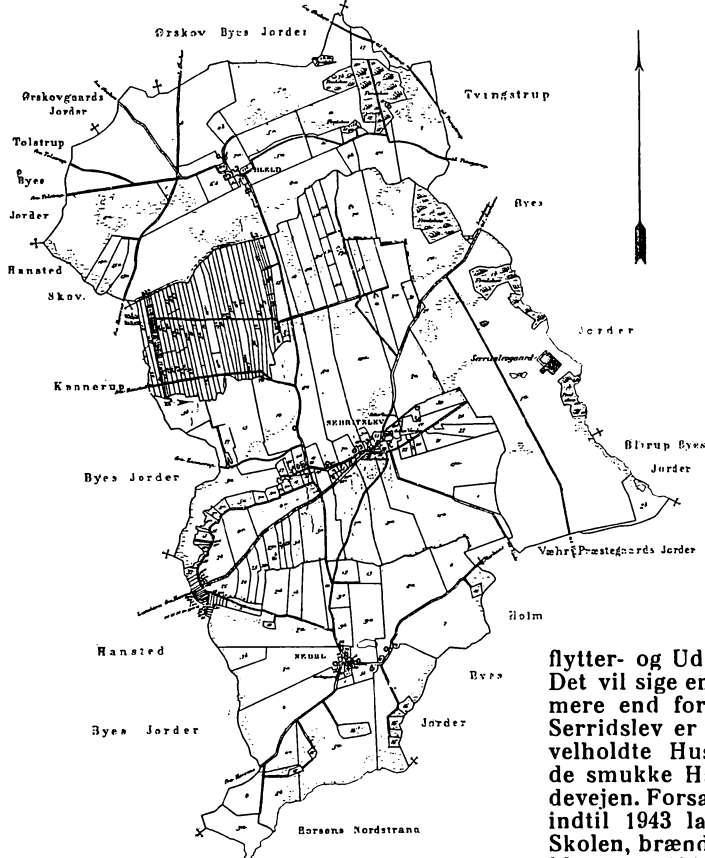
Aarhus gaar gennem Byen. Fragammel Tid var der 14 Gaarde, som laa paa

Række langs den gamle Gade, som endnu gaar nord for Landevejen. Nu er der 10 Gaarde i Byen, men 26 Ud-

flytter- og Udstykningsgaarde. Det vil sige en Snes Landbrug mere end for 100 Aar siden. Serridslev er bekendt for sine velholdte Huse og Gaarde i de smukke Haver langs Landevejen. Forsamlingshuset, der indtil 1943 laa ved Siden af Skolen, brændte dette Aar. Det blev saa 1944 flyttet til den gamle Bygade. Her er Udviklingen af Byen foregaaet i de senere Aar. — Dengang jeg

begyndte at gaa i Skole, var der ikke megen Bebyggelse ved »æ Gaa'ie«, som den blev kaldt. Der var kun Smeden, ja, der var nu to. Der var først Peter Klavsens, det var den fornemste, men Per Smed og hans gamle Værksted var det mest originale. Her kom Bønderne med deres Redskaber, som Smeden skulde hvesse; samtidig drøftede man Dagens Emne og fik Nyt at vide.

Lige saa livligt, det var hos Smeden, var det henne ved Møllen, hvor Thomas Møller gik i stor Faareskindspels og bar Sække ud og ind. Pelsen havde Hanne, hans Kone, givet ham for at han ikke skulde fryse om Vinternætterne paa Møllen. Thomas sad nu ogsaa i den inde ved Kakkellovnen, for den var i Reglen kold. Hanne var meget sparsommelig. I Thomas' Hus var en stor Sal, der brugtes til Samlingssted for baade unge, gamle og Børn. Her dansede vi til Smutbal til Tonerne af Thomas' Violin eller Hans Hansens Harmonika, men ellers havde vi jo R. P. Aase, Niels Johan og Martin. Hanne lavede Kaffe, og skønt der ikke var saa fine Lokalteter som i de

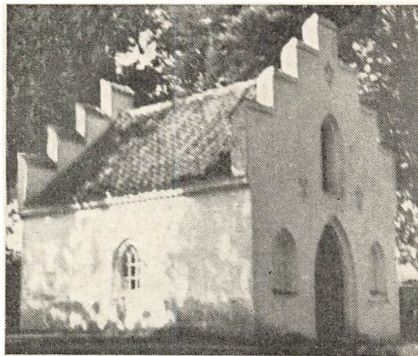

Kort over Nebel Sogn for 100 Aar siden, gengivet efter Matrikulens nuværende Kort.

moderne Forsamlingshuse, saa tror jeg, vi morede os bedre, end de gør nu. Kirkevejen fortsætter mod Nord til Bled. Denne By bestaar af 6 Gaarde og nogle Udflyttergaarde. Bled havde indtil for nogle Aar siden sin egen Skole, nu skal Børnene til Serridslev.

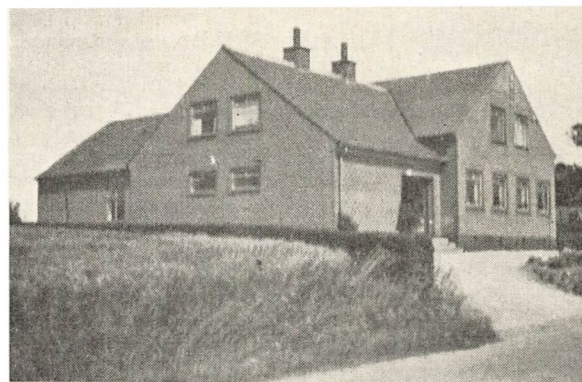
Sognets højeste Punkt, »Mølhøj« (83 m), ligger i Bled.

Min Forældre boede i Gaarden »Brejddablik« paa Højdedraget nord for Serridslev. Den fik dette Navn af Lærer Lindhardt i Bled, fordi der var saa vid en Udsigt til alle Verdenhjørner. Min Vugge stod i Bled, saa dertil gik min første Vandring, naar jeg ved min Moders Haand besøgte min Bedstemor, som boede dér hos min Moster Kirsten og Morbror Hans Laursen. Min Bedstemor, Kathrine Vinther, Enke efter Gdr. Anders Pedersen, var Søster til en engang for mange Aar siden kendt Mand Gdr. Karl Vinther, Foerlevgaard ved Skanderborg. Engang jeg besøgte ham i 1903, var han en gammel Mand, der havde overdraget Gaarden til sin Søn, Zakarias Vinther, men jeg fik Indtryk af, at han var noget af en Personlighed. Han var livlig, interesseret og talte med en vis Værdighed om det, han havde været med til at udrette i sit Liv. Han tog Skolelærereksamen fra Lyngby, blev Lærer i Gjesing og en kort Tid i Foerlev ved Skanderborg, men i 1857 opgav han Lærergerningen, da han giftede sig med Hans Friis' Enke og blev med hende Ejer af Foerlevgaard. — Han viste selv rundt paa Gaarden og forklarede: »Ja, se den Kostald har jeg bygget, og jeg har selv plantet Træerne, som Tømmeret er hugget af. Jeg har været i Skanderborg Amtsraad i 19 Aar og været Formand for Landbosparekassen i Skanderborg i 40 Aar, saa nu vil jeg gerne se en komme og gøre det dobbelt saa længe«.

Vaabenhuset paa Nebel gamle Kirkegaard, en Rest af den nedbrudte Kirke, nu Ligkapel.

Den gamte Gaard i Bled var jo i sin Tid Fæste til Serridslevgaard. Den blev med Hjælp fra den gamle Amtsprovst Smidt købt af min Oldesfar Peder Andersen, for nogle faa Hundrede Rigsdaler. Min Oldemor var fra Voerbjerg og tjente som Kokkepige paa Serridslevgaard, før hun blev gift. Hun lavede Ost der og solgte i Horsens. Naar Tiden var, kom Degnemadammen op til bende, og de lavede saa Præste- og Degneost fra Bled. Min Onkel, Hans Laursen, flyttede den gamle Slægtsgaard ud paa Marken.

Serridslev Forsamlingshus, opført 1944.

Paa Toften laa et gammelt Hus med Jord til et Par Køer; her havde Peder Andersen og Hustru boet paa Aftægt, nu boede deres Søn, Peder Pedersen der. Han var ugift, og ham besøgte vi, naar vi var paa Hjemvejen.

Vi mødte gerne Hans Jensen, som boede i Gaarden lige overfor. Det skete ogsaa, at vi var inde og se til hans Kone, Maren. De var fra Bjerre Herred og flinke Folk. Hans Jensen var en meget forsigtig Mand, der snøvlede lidt, naar han talte. Han gik med Gigtringe i Ørerne.

En Mand, vi ogsaa ofte mødte, var Jens Jørgen Lyshøj. Han gik rolig om og talte med Naboerne og slog en lille Handel af. Ham fik vi saa ogsaa

et Vers med. Han var ualmindelig god til at fortælle fik jeg senere at mærke, da jeg blev ældre. Lyshøj, Hans Jensen og Hans Bech var dem, der oprettede Bled Kvægavlsforening, hvilket vi senere kommer til. Bech boede paa Bled Overgaard. Han var en dygtig Landmand, der drev en Del Hestehandel.

Ja, saa var der jo Ane Marie, som var Enke i Hangaard. Der kan jeg huske, jeg engang fik Jordbær inde; det var noget helt nyt. Hun havde mange dygtige Gaardbestyrere. Mine to Onkler, Jens Munk og Hans Laursen, der begge blev Gaardejere i Bled, og saa senere Otto Møller, Tolstrup Møllegaard, Søren Smidstrup, Hatting. Hendes egne Børn var døde.

Na, saa maatte vi efter Serridslev; det var en lang Vej for en 3—4 Aars Knægt, men i Reglen havde jeg faaet en gammel Spadserestok at ride paa, saa gik det jo lettere.

En Tur, som var en stor Begivenhed for mig, var naar vi besøgte min Moders Søster og Svoger paa Kielsgaard ved Laven. Hele Landskabet der ved Himmelbjerget gav mig et Indtryk, saa jeg siden syntes, at det er den skønneste Egn i Danmark.

Ellers mindes jeg særlig Turene til Horsens. Det var dengang Skik, at Bønderne kørte til Horsens hver Torvedag, der var om Torsdagen. Man startede fra Morgenstunden og kom først hjem til Aften eller senere. Dengang købte man alt af Varer i Horsens, eftersom der ikke fandtes hverken Købmand eller Brugs i vort Sogn. Derfor var Dosmersedlen lang hver Uge. Min Moder var ofte med, og saa skulde jeg jo ogsaa med. Jeg var eneste Barn; men da jeg kom i Skole, holdt det op. Naar vi kørte ud ad Landevejen, var der mange Vogne, der skulde til Byen, og tilsidst op ad Stejlbanke var der en hel Vognrække. De forsvandt ind gennem Nørregade og Smedegade, hvor Købmandsgaardene laa Side om Side med Beværtningerne. Naar Vognen kom ind i Gaarden, kom Gaardskarlen, hvis der var Damer eller gamle Folk med, springende med Trappetigen, saa de let kunde komme ned af de høje Vogne. Vi kørte ind hos Gæstgiver Mathisen i Smedegade, fordi min Far ikke vilde køre ind til Købmændene, der alle var Højremænd. Det var jo i 80erne, da de politiske Bølger gik højt mellem Venstre og Højre. Vi købte vore

Unge Piger fra Bled omkring 1880.
Bemærk de elegante haandsyede Kjoler.

Varer hos Materialist Fr. Nielsen, Nørregade, der var en af Pionererne blandt Venstre i Horsens. Ja, saa skarpt gik det til dengang, at en Skomager Linnerup, Smedegade, en god Bekendt og lidt af Familien, gik min Far uden om, naar det gjaldt Forretning, fordi han var Højremand. Vi købte vort Fodtøj hos Venstremanden, Skomager Jacobsen, Gravene.

Jeg husker ogsaa, at vi kom ned i Vimmelskaflet hos Hestehandler Niels Tolstrup. Der var altid en farlig Tummel med Heste, medens Tolstrup stod som Midtpunkt med en lang Pisk og mønstrede Heste, som Karlene fo'r ud og ind af Stalddørene med. Det var særlig Tyskland, der tog Hovedmassen dengang, men ogsaa Frankrig og andre Lande tog en Del. Naar de fede Heste saa var væk, skulde der nye til, og dem købte Hestehandleren oppe nordpaa i Hjallerup, Randers o.s.v. Der var stor Omsætning med Heste dengang. Det var aldrig sikkert, at en Bondemand havde de samme Heste for Vognen hjem fra Horsens, som han havde for derud. Det betød mange Penge dengang, naar der kunde tages en Hundrekroneseddel i Bytte med en fed og mager Hest.

Saa husker jeg Overlæge Guldberg, der var vor Huslæge. Jeg kom meget ud paa hans Klinik i Levisgade, da min Moder havde flere langvarige Ophold der. Hun blev opereret flere Gange, men blev dog 90 Aar. Han sagde, at han havde reddet mit Liv, idet jeg som syvaarig blev tappet for Vand i Lungerne. Dette var en sjælden Operation dengang.

Han var en meget omdiskuteret Læge blandt Lægfolk. For nogle var han en Mirakeldoktor, idet der kom Patienter til ham fra store Dele af Jylland, andre mente, at det var den visse Død at komme under hans Kniv. — Naa, men Lægen havde jo ikke dengang de store Hjælpemidler, som findes nu.

Jeg husker ogsaa, naar der skulde hentes Læge eller Jordemoder. Dette skete jo med Hestekøretøj. Særlig det sidste skulde jo foregaa med en vis Hurtighed. Den, der skulde hente Madammen blev jo sagt til i Tide, for at man kunde være forberedt Dag og Nat. En Mand i Serridslev, der skulde hente Jordemoder i Hansted, kørte saa voldsomt, at han tabte den indpakede Madam, der sad bag i Vognen. Da han kom til Vejsende og hun manglede, sagde Manden: »Ja, hoe A hin it, saa hoe A kat hin —«, hvorefter han vendte vendte om for at finde hende.

Som Barn var jeg sammen med mine Forældre et Par Gange i Teater i Horsens. Vi saa engang »Gutter om Bord«, og en anden Gang »Genboerne«. Sommerrevy i Haandværkerforeningen saa vi ogsaa, det var dengang een af Byens Originaler, Kresten Sandmand, fremstillede paa Scenen med hans Trillebør med Sand i, og sang Sange. Dette var jo store Begivenheder for en Knægt fra Landet.

Naar saa Markedet

og Indkøbene var gjort hen paa Eftermiddagen, og man havde faaet lidt at styrke sig paa i Beværtningen eller for mindreaarige hos Bageren, saa foregik Hjemturen i en lang Vognrække ud af Byen og paa Landevejen. Det skete jo, at Vognhjulene snurrede, Hestene vilde gerne hjemad, og Kusken var maaske mere varm end paa Udturen.

Jeg kom sent i Landsbyskolen. Jeg var noget

»pjevlere« som Barn lige fra lille af. Da Provsten hjemmedøbte mig straks efter jeg var kommet til Verden, sagde han: »Ja, Barnet lever ikke, hvorledes det gaar Moderen er tvivlsomt«. Min første Undervisning fik jeg hos Karen Skov i Vesterskov. Hun var Sypige og underviste flere Børn, bl. a. sin Broders Kr. Skovs, hos hvem hun holdt Hus. Hun var meget bestemt, saa vi havde Respekt for hende. Hun var Grundtvigianer, Sognebaandsløser til Pastor Teilmann i Bering.

Den første Dag, jeg skulde i den rigtige Skole i Serridslev, var min Mor med mig, men da jeg saa Børnene løbe udenfor Skolen, sagde jeg til hende, at nu kunde jeg godt selv. Det var i 1891 til Maj, jeg begyndte, jeg var da 8 Aar. Andenlæreren, som jeg skulde begynde hos, hed Johannes Fenger. Han var af den kendte Præsteslægt. Vi begyndte at synge Morgensagen »Nu titte til hinanden de fagre Blomster smaa«. Jeg syntes, det lød saa smukt. Jeg var ikke vant til at høre Sang af saa mange Barnestemmer.

Her fik jeg jo Kammerater, som jeg kunde tumle med ogsaa udenfor Skolen. Ham jeg var mest sammen med, var Otto Skov, der var noget af en Vovehals. En Morgen, vi gik til Skole, var der hugget en rund Isskodde paa Mølle dammen, den kunde han ikke staa for, men sprang ud paa den med det Resultat, at den gik midt over, og Otto gik i Vand til Halsen. Han kom dog hurtigt op og vendte Næsen hjemad, medens Vandet løb af ham. Han drog til Søs, da han var konfirmeret, og var hjemme en enkelt Gang, men siden hørte man ikke fra ham.

Saa var der Ledvogter Hans Lunds Sønner, Rasmus og den lidt ældre Kristian; der kom jeg meget ud. De kom bølge til at bo i Horsens. Rasmus til Postvæsenet, Kristian som Malermester og i en lang Aarrække Byraadsmedlem. Den Kammerat, jeg havde mest med at gøre i Skolen, var Anders Peter Vejmands Søn Søren. Vi fulgte ad gennem Klasserne. Jeg var den ældste, men han var dygtigere og mere ihærdig end jeg, og det gavnede mig meget, at vi arbejdede sammen, særlig i Regning. Han læste videre og blev

Lærer fra Jellinge. Blev Lærer paa Sjælland, Fyn, Sønderjylland og tilsidst Skoleinspektør i Grindsted.

Livet i Skolen gik jo sin jævne Gang, bortset fra at vi skiftede Lærer engang imellem. Lærer Fenger var nemlig svag, han havde Brystsye og derfor kunde han ikke holde ud. Engang imellem maatte hans Kone, Madam Fenger, holde Skole for os. Hun var en begavet Kvinde, som vi var glade for at have til at undervise. Hun havde en høj, klar Sangstemme, som hun ogsaa fik god Brug for, idet hun hver Søndag hjalp sin Mand med Kirkesangen. Der var noget friskt og djærvt over hende. Hun var Søster til den kendte Venstrepolitiker I. Kaa Lauritsen.

Senere fik Lærer Fenger Vikar. Den første var Arne Kristensen fra Gedved, Seminarielærer Martin Kristensens Søn. Han var kun 19 Aar og meget livlig; vi var glade for ham. Han fortalte Bibelhistorie og Danmarkshistorie, saa det stod saa levende for os, at vi aldrig glemte det. Han holdt Gymnastik, Marchture og Brydekampe med os. Jeg husker engang, jeg blev Bryderkonge; jeg lagde Skuldrene til Jorden paa hele Klassen. Det fik jeg et Hurra for. — En Dag kom den gamle Kæmpe Martin Kristensen ind i Skolen for at hilse paa Sønnen. Vi var imponeret af den store Mand med det mægtige Skæg og de skarpe Øjne bag Brillerne. Jeg syntes, at saadan maatte Stærkodder have set ud. — Senere fik vi Lærer Andreassen. Han boede ovre hos sin Svigerfader, Stationsforstander Bohén i Tvingstrup. Andreassen var lam paa det ene Ben og havde derfor Besvær med at gaa, hvorfor han kom kørende over til Skolen i Serridslev paa en Tricycle, som hans Svigerfar havde anskaffet til sig selv; han drev det dog ikke videre med denne Sport end at køre frem og tilbage paa Perronen.

Andreassen var ogsaa en god Fortæller. Han havde en Tid været Højskolelærer. Nu, da, jeg minde mine BARNEDAGE i Skolen, saa har det været de Lærere, der var gode til at fortælle og fortalte meget, der har haft mest Betydning og Indflydelse paa mig. Andreassen var den eneste Lærer, jeg har gaaet i Skole til, der kunde holde Orden i Skolen uden korporlig Straf.

Som Førstelærer havde vi Niels Vissing. Han var Fynbo, og Fyr og Flamme fra Morgen til Aften. Hvis det kneb Eleverne at følge med eller de slappede af, saa faldt der lidt ned, men det tog ikke lang Tid. Undervisningen gik videre. Det lavede altid op. Han var en dygtig Lærer, der kunde faa os til at arbejde, saa den, der kunde og vilde lære noget, fik meget lært. Jeg husker engang det var lige over, jeg skulde have haft over Fingrene. Det foregik med Kantén af en skarp Lineal ovenpaa udstrakte Fingre — en af de værste Straffe, vi kendte. Vi var fire Drengé, der slyngede i Tovene ude i Galgen, da Vissing aabnede Døren og kaldte os ind, og da saa han denne Forbrydelse. Da vi saa kom ind og skulde afstraffes, rystede vi fire Syndere over hele Kroppen, da han kom med Linealen. Han greb den første om Haandleddet, det var Sofus fra Hans Peter Smeds, og da han strakte Fingrene ud, græd han og sagde, at han havde en daarlig Finger. Det frelste os. Vissing smed Linealen og fo'r rundt i Skolestuen, medens vi drog et Lettelsens Suk.

Jeg gik til Præst hos Høegh-Guldberg i Væhr Præstegaard. Provsten havde dengang en Kapellan, der hed Nyholm. Han var Søn af Overlærer Nyholm, Horsens. Provsten var dengang 86 Aar, men som Regel havde han selv Konfirmanderne. Vi vilde gerne have ham, for han var en gammel, gemytlig Herre, der sad og fortalte os en Del Erindringer fra sit lange Liv. Naar vi blev hørt i Bibel og Salmever, var han ikke saa striks. Han havde en Gulddaase, som

Lærer Fengers Hustru,
Søster til Politikeren »Je' Kaa«.

Eldre Kone fra Serridslev fra
1880'erne.
Bemærk det karakteristiske
»Hovedtøj«.

han brugte til Pastiller, rimeligvis havde den tilhørt hans Bedstefar, Statsminister Guldberg, der stod og klappede med Laaget foran Digteren Wessel. Naar en af Konfirmanderne hostede, fik de Lov at smage af Daasens Indhold. Provst Høegh-Guldberg var jo en gammel Aristokrat, der havde siddet i Væhr i 50 Aar og levet som en Herremand. Forholdet til hans Menighed var ikke altid saa godt, han var meget stejl i sine Meninger. I 1864, da Soldaterne vendte hjem, havde man i Nebel rejst en Æresport for dem, men det syntes Provsten ikke om, han mente ikke, de havde gjort sig fortjent til den Ære, og han vilde ikke selv gaa igennem den. Det mente en af Veteranerne fra 64 ikke var noget pænt Træk. Soldaterne kunde jo ikke gøre for, at deres Udrustning var under al Kritik, og de gjorde jo det, de skulde. Han, som mente dette, var Hans Clemmensen fra Nebel, og han gik ikke efter den Tid til Kirke, naar Provsten prædikede, men tærskede med Plejl i Laden, saa det kunde høres ind i Kirken.

Jeg husker den første Dag vi som Konfirmander var i Præstegaarden, da spurgte Provsten os, hvem vi skulde tro mest paa, enten det som Niels Kusk nede i Stalden fortalte os om Morgenen, eller det, som Provsten fortalte os. Vi svarede selvfølgelig, at vi skulde tro det, Provsten fortalte.

Han kunde heller ikke anerkende Navnet Folkehøjskole. Der er kun een Højskole, og det er Universitetet. Naar Højskoleforstander Grønvald Nielsen, Vestbirk Højskole, korresponderede med ham i Forretningsbreve og skrev »Vestbirk Højskole«, skrev Provsten i Svaret »Den højere Bondeskole i Vestbirke«.

I Provstens Velmagtsdage drev han selv Præstegaarden, men i hans senere Aar var den forpagtet ud. Den gamle Præstegaard brændte i 1927; den ny blev opført samme Sted.

Naar jeg tænker tilbage paa Tiden, der gik, saa bestod Befolkningen af jævne, arbejdsomme Mennesker, der passede deres Landbrug eller Haandværk eller hvad det nu var. En enkelt Bondemand havde været i Skanderborg Amsraad i en Periode, nemlig Gaardejer Hans Jørgensen i Serridslev, ellers maatte man nøjes med Sogneraad, men der kunde ogsaa mange komme til, da det hørte til Sjældenhederne, at et Medlem sad mere end en Periode. Der var en Del højskoleinteresserede, og der blev flere med Tiden. Paavirkningen fra Gedved bredte sig. Højskoleforstander Peter Bojsen øvede stor Indflydelse paa hele Horsensegnen, og der blev holdt mange Møder paa Gedved Højskole, som blev besøgt af hele Omegnen.

Den kirkelige Interesse var derimod ikke særlig stor. En af Kapellanerne udtalte engang paa Prædikestolen: »De ugudelige fra Bled, og dem fra Serridslev, de er ikke et Haar bedre«.

Jeg husker, de ældre fortalte, hvorledes de maatte slide haardt den lange Dag fra tidlig Morgen til sen Aften. Der var kun faa Fornøjelser. En af dem var det aarlige Marked, og saa naar der var Liegstow. Dette gik nu ikke saa sjælden paa. I Reglen var det jo paa Skift omkring i Gaardene, men min Moder fortalte, at i Bled var der næsten Dans hver Ugedag i en lille Ejendom, der kaldtes »Kokhuset«. Der var Værten, Kok-Erik, selv Spillemand, saa der skulde ikke store Forberedelser til. Der samledes saa unge Mennesker fra Nabobyerne. Det skete ogsaa ved disse Komsammen, at Karlene blev varme og skulde have Tørsten slukket. Naar de saa kunde drikke hinanden under Bordet, var det en Begivenhed, de kunde more sig over længe. Pigerne sad heller ikke med deres tørre Munde, de fik et Glas Mjød. Selv den gamle Provst, der sad som Formand for Sogneforstanderskabet, kunde ved et Møde sige, at han syntes Snapseglassene var saa smaa, at man kunde have nødig at have en Snor om for ikke at sluge Glasset med.

(Fortsættes).

Østjydsk Hjemstavnsforening.

Virksomheden fra 1. Oktober 1952 til 30. September 1953.

Aarbogen fra 1952 blev udsendt i Begyndelsen af November Maaned i Fjor og fandt en god Modtagelse saavel i Pressen som blandt Publikum. En enkelt Anmelder vilde endog vide, at Redaktionen denne Gang havde overgaaet sig selv. Samtidig med Aarsskriftet kunde vi udsende et nyt Bind af Foreningens Skriftrække, nemlig Rs. Nielsens Mindebog. Ved Hjælp af Tilskud udefra blev vi i Stand til at tilstille samtlige Medlemmer dette interessante Erindringsværk.

Aarsmøde og Generalforsamling fandt Sted Lørdag den 22. November 1952 i Østergades Forsamlingsbygning i Aarhus. En Uges Tid i Forvejen havde Foreningen lidt et smerteligt Tab ved, at Formanden, Folketingsmand, Direktør Niels Pedersen, Risskov, efter faa Dages Sygeleje var afgaaet ved Døden. Da Bisættelsen fandt Sted netop den Dag, Aarsmødet skulde afholdes, og en Del af Bestyrelsens Medlemmer ønskede at overvære Bisættelsen, lededes Aarsmødet af Stadsbibliotekar Aage Bredsted. Museumsinspektør Yde Andersen fra Nationalmuseet foreviste Museets nye Film: Fra Hjulplov til Mejetærsker. Fremvisningen modtoges med Bifald.

Den paafølgende Generalforsamling aabnedes af Foreningens Sekretær, Redaktør N. P. Østergaard, som indledede med nogle Mindeord over den nylig afdøde Formand. Niels Pedersen havde været Medlem af Foreningen siden dens første Aar og var indvalgt i Bestyrelsen 1942. Ved Rs. Nielsens Død for to Aar siden, overtog han Formandshvervet. Niels Pedersen havde jo mange Tillidshverv og var en meget optaget Mand, men Hjemstavnsforeningen stod hans Hjerter nær — han og hans Slægt stammede jo fra Hadsherred — og han var altid rede, naar Foreningen kaldte. Han var en fremragende Dygtighed og et prægtigt Menneske; jo mere man arbejdede sammen med ham, des mere kom man til at holde af ham. Vi vil bevare Mindet om en god dansk Mand, der med Varme omfattede sin Hjemstavn, og for hvem dens Fortid, Nutid og Fremtid var et levende Sammenhæng.

Efter at fhv. Skoleinspektør Steffen Rasmussen, Skanderborg, var valgt til Dirigent og Sekretæren havde aflagt en kort Aarsberetning, forelagde Kassereren, Gdr. Viggo Leth, Blegind, det reviderede Regnskab, som balancerede med 18.765,79 Kr. og udviste en Beholdning paa 1426,82 Kr. Beretning og Regnskab godkendtes enst.

Ved Bestyrelsesvalget genvalgtes: Sparekassedirektør A. Ballisager, Stensballe, fhv. Amtsskolekonsulent J. Drengsgaard, Grundfør, Gdr. Johs. Grosen, Skæring, Overbibliotekar Peder Nielsen, Silkeborg, Gdr. Karl Jacobsen, Viby, Konsulent A. Jelsbak, Hammel, Sygekasseformand Laurits K. Larsen, Taastrup, og Bogholder E. Kaster, Odder. Det overdroges Bestyrelsen at besætte den ved Niels Pedersens Død ledigblevne Plads. I det første paafølgende Bestyrelsesmøde blev den besat med Amtsrådsmedlem, Kbmd. K. Thorup, Risskov. Til Revisor genvalgtes Distriktsbestyrer J. Chr. Pedersen, Aarhus. — Bestyrelsen konstituerede sig senere med Johs. Grosen som Formand, St. Rasmussen som Næstformand, Viggo Leth som Kasserer og N. P. Østergaard som Sekretær. Til Medlem af Forretningsudvalget nyvalgtes Bogholder E. Kaster, Odder.

Sit Vintermøde afholdt Foreningen d. 28. Februar i Aarhus, hvor Magister Vagn Dybdahl holdt Foredrag om den aarhusianske Storkøbmand Hans Broge, idet han navnlig fremhævede Broges store Indsats paa Mejerivæsenets Omraade og hans Arbejde for Oprettelsen af Dampskibslinier og Jernbaneforbindelser til Aarhus. Efter det interessante Foredrag forevistes et Par straalende Film fra Norge.

Sommerens første Udflygt fandt Sted Søndag d. 31. Maj og gik til Horsens Vesteregn. For første Gang forsøgte vi med en Heldagstur, og Forsøget faldt særdeles heldigt ud. Tilslutningen var over al Forventning, idet der alene til Rutebilerne meldte sig saa mange, at 7 store Rutebiler var svingende fulde, og da Kortegen ankom til Samlingsstedet, Hovedgaarden Matrups, holdt der henved 40 Privathiler, saa det var en anselig Forsamling, der samledes i Borggaarden foran Hovedbygningen for at høre Godsejer Westenholtz fortælle om Gaarden og dens Historie gennem Tiderne, navnlig i de sidste 100 Aar. Etatsraad R. Westenholtz fra London købte 1853 Ejendommen, hvor-

til ogsaa hører Tyrstinggaard og Stidsmølle, og den har siden da været i denne Slægts Besiddelse, Den drives nu for en stor Del som Skovejendom. Hr. Westenholz' friske Fremstilling, der krydrede med fornøjelige Smaatræk, paahørtes med levende Opmærksomhed. Efter at man havde beset Parken og Nøddekulturerne sattes Kursen vestpaa til Nørre Snede. I Kroen ved den tusindaarige Hærvej lod man de medbragte Madkurve vederfares Retfærdighed, og ved Kaffebordet gav Forstander Slotsbo Nielsen, Odder Højskole, en livlig Skildring af Hærvejens eller Studevejens Historie og Rutens Gang fra Dannevirke til Viborg og Aalborg. Under Hr. Slotsbo's kyndige Ledelse kørte vi derpaa ud til Hundshoved og drejede ind paa Hærvejen, som den endnu henligger med sine Hjulspor uforandret fra gamle Dage. Ved Dybdal gjordes Holdt, og Deltagerne begav sig ud ad Stien gennem Lyngen og langs Kanten af den dybe Dalstrækning, i Bunden af hvilken Skjernaen snor sig som en lille uskyldig Bæk, Turen kunde være besværlig nok ad den snævre og bakkede Sti, men Udsigten var herlig, og ude ved Rørbæk Sø mødte man Midtjyllands skønneste Natur — for mange en uforglemmelig Oplevelse.

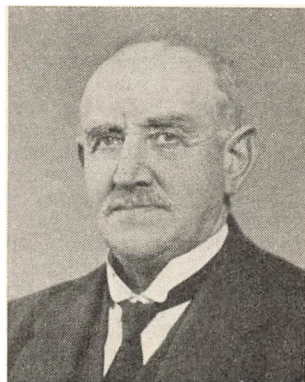
Ved Tilbagekomsten fortsatte Bilerne ad Hærvejens vanskelig fremkommelige Spor til det store Vandskel, hvor Gudenaen og Skjernaens Kilder har deres Udspring. Senere blev der gjort Ophold ved Margrethediget, et lille Dannevirke, der i sin Tid kunde spærre for Fjender sydfra. Over Ø. Nykirke og Kollemorten gik Turen østpaa til Tamdrup Kirke ved Horsens, en af vore ældste og største Landsbykirker. Efter at Turens ca. 400 Deltagere havde taget Plads i Kirkestolene, sang man »Udrundne er de gamle Dage«. Stedets Præst, Pastor R. Wolf, besteg Prædikestolen og gav en Skildring af denne mærkelige treskibede Kirke, der i sin Tid havde et gyldent Alter, og hvis Oprindelse fortæller sig i fjerne Tiders Mørke. Den stemningsfulde Sammenkomst sluttede med Afsyngelsen af Pilgrimssangen »Dejlig er Jorden«.

Sensommerens Udflugt fandt Sted Søndag d. 6. September og havde ligeledes vunden stor Tilslutning, ca. 300 Deltagere. For første Gang i Foreningens Historie aflagde vi Mols et Besøg. Vi lagde Vejen om ad Møllerup — Marsk Stigs gamle Hovedgaard — hvor vi samledes i Gaardens Park. Overforvalter Hansen fortalte om Gaardens Historie, idet han særlig dvælede ved de Udvidelser og Forbedringer der har fundet Sted, siden Skibsreder Carl overtog Gaarden. Den ejes nu af hans Enke. Deltagerne havde derefter Lejlighed til at bese Gaardens berømte Stutteri.

Vi kørte nu ud i det maleriske Molsland, og oppe i de storslaaede Mols Bjerger gjorde vi Holdt. Fra Agri Stabelhøje nød Deltagerne den milevide Udsigt over Land og Hav. Lærer Frede Pedersen, Egens, fortalte Deltagerne, hvad der var at se nær og fjern. I klart Vejr kan man se Fyn og Sjælland. Bakke op og Bakke ned fortsattes Turen gennem Agri til Hotel »Mols Bjerger« ved Knebel, hvor Kaffebordene ventede. — Efter Kaffen holdt Sognepræst R. Glarman, Skjødstrup, et interessant Foredrag om »Gamle Kirkebøger og hvad de fortæller«, idet han særlig dvælede ved Kirkebøgerne paa Mols, hvoraf nogle har henvend 300 Aar paa Bagen. Foredraget, der var Genstand for livlig Opmærksomhed, gengives i lidt ændret Skikkelse andetsteds i Aarbogen. Sluttelig foretog Deltagerne en Køretur gennem de smukke Egne ved Vistoft og Fuglsø og langs Ebeltoft Vig til Femmøller og Nappedam.

Foreningen mistede i Foraaret en trofast Ven og Medarbejder gennem mange Aar, nemlig Gdr. Povl R. Povlsen, Tinning Vesterholm. Uden egentlig at høre til de saakaldte lærde Bønder, var Povlsen paa sit Omraade en belæst Mand, der vidste at sætte sig grundigt ind i de Sager, han behandlede. Allerede i sin tidlige Ungdom og inden han havde overtaget Gaarden efter sin Fader, syslede han med Pen og Blæk og virkede som Korrespondent til Dagblade i Aarhus og Randers. Paa det historiske Omraade indledede han med at opdyrke et helt nyt Felt, nemlig Valgkredsens Historie, og i Tiden omkring 1909 offentliggjorde han i Aarhus Amtstidende Artiklen om Skjoldelevkredsens, Hørningkredsens og Ebeltoftkredsens Historie. Dertil kom tillige Artikler om Frijsenborg og Bidstrup Godshistorier. Disse velunderbyggede Artikler, hvortil Materialet majsommeligt var indhentet viden om, vakte saa megen Opmærksomhed, at de indbragte ham en paaskønt Anerkendelse i Form af et Tilskud fra den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, nærmest beregnet paa Studier i Landsarkivet til et Arbejde vedrørende Foldby Sogns Historie. Det varede mange Aar, inden Povlsen saa Lejlighed til at publicere Resultatet af sine indgaaende Arkivundersøgelser af Sognets og Egnens For-

tid. Det skete først, da Østjydske Hjemstavn kom frem. I disse Aarbøger behandlede han bl. a. Emner som Hedeopdyrkning paa Frijsenborgeggen — Da Fæsterne paa Frijsenborg blev Selvejere — Fæstebonden Niels Remmer — Jens Lassen Thommesen — Blade af en Slægtsgaards Historie — Markfællesskabets Ophævelse og Gaardenes Udstykning i Foidby Sogn. — Desuden ydede han vægtige Bidrag til Egnens Landbohistorie i det Skrift, Frijsenborgens Landboforening udgav ved sit 100 Aars Jubilæum. Gavnildt strøede han om sig med Oplysninger og Bidrag til Slægtsregistre og Slægtsbøger, bl. a. skrev han Schølerslægtens Slægtsbog, ligesom han udarbejdede en Oversigt over de enkelte Steders og Gaardes Historie indenfor Sognet. Han gik altid grundigt til Værks; hvad han skrev, skulde staa fast. Han sørgede til enhver Tid for en omhyggelig Gennemgang af alle opsporlige, trykte Kilder, inden han gav sig i Lag med, hvad Arkiverne kunde yde, og hans Fremstilling var uden Omsvøb, altid kort og klar. Der stak ikke saa lidt af en Jurist i ham. I den sidste halve Snes Aar gik det tilbage med Helbredet, hans Arbejdskraft svækkedes, og tilsidst fulgte et strengt og langvarigt Sygeleje, fra hvilket Døden kom som en Befrielse. Han vil altid mindes som en flittig og redelig Arbejder i Hjemstavns Tjeneste. Han forstod ogsaa at vække Befolkningens Interesse for Fortiden, og det meget store Følge ved hans Jordefærd vidnede om, hvor højt han blev agtet og værdsat.

Povl R. Povlsen.
1877—1953.

Ogsaa en anden af vore skattede Medarbejdere er i Aar gaet bort, nemlig Foreningens Æresmedlem pens. Lærer S. P. Petersen, Gjessø i Them Sogn, men om ham er der skrevet andetsteds i denne Bog.

To af vore Bestyrelsesmedlemmer — Thv. Madsen og E. Kaster — har taget Initiativet til Afholdelse af et lokalhistorisk Kursus paa Odder Højskole. Vi har sammen med Historisk Samfund for Aarhus Stift givet Tanken vor Tilslutning, og et af begge Foreninger nedsat Fællesudvalg har paataget sig Arbejdet med Tankens Gennemførelse. Det paagældende Kursus afholdes 22.—24. Oktober 1953.

Det er vist ikke i tilstrækkelig Grad gaet op for vore Medlemmer, hvad Egnarkivet betyder for Bevarelse af Ting, der ikke bør gaa til Grunde, saasom gamle Breve og Optegnelser, Fotografier, Portrætter og Dokumenter m. v. Der er indgaaet en Deli det forløbne Aar, men Tilgangen burde være langt større.

Af egnehistorisk Literatur udkommet i det sidste Aar maa nævnes: Aage Brask: Den skalkagtige Schade og andre Skæbner. En jydsk Familiekreds fra 1600-Tallet. 179 Sider. Borgens Forlag, København 1952. Hvad den skarpsindige Forfatter, Godsejer, cand. jur. Aage Brask, Christianslund ved Langaa, formaar at drage frem af Arkivernes Mørke er næsten ufatteligt, og han besidder en forbavsende Evne til at give Fremstillingen en frisk og let læselig Form.

Sv. Aage Bay: Horsens gennem Tiderne. 104 Sider. I Kommission hos Thems Boghandel, Horsens. 1953. Adjunkt Bay giver i denne Bog en udmærket og længe tiltrængt Oversigt over Horsens Bys Historie fra Middelalderen til vore Dage.

A. J. Gejlager: Borgsmedens Søn. 218 Sider. Jespersen & Pios Forlag, København 1953. En meget fængslende Fortælling fra Reformationstiden. Vi følger Smedesønnen fra hans Barndom i Ry, hans Skolegang i Aarhus i Morten Børups Rektortid til hans Studenterliv ved tyske Universiteter, hvor han træffer sammen med Hans Tausen, og derefter vender hjem som Reformationens første store Prædikant i Horsens. Gejlager er en ypperlig Fortæller.

Foreningens Medlemstal har i det forløbne Aar holdt sig omkring godt 2500 og adviser en mindre Stigning, — en Stigning der gerne i det kommende Aar skulde vise en stærkere opadgaende Linie. Udgifterne er nemlig store, i Særdeleshed Trykningsudgifterne. Der er imidlertid intet saa godt for en Forenings Trivsel som livlig Tilgang af nye Medlemmer, og vore Medlemmer vil sikkert ikke glemme at skrive sig dette bag Øret.

Foreningen har haft den Glæde som sædvanlig fra Stat, Amtsraad, Byraad og Sogneraad, at modtage Tilskud til sit kulturelle Arbejde, saaledes som det fremgaar af omstaaende Regnskab. Det er vi meget taknemlige for, ligesom vi takker de Pengeinstitutter, der støtter vort Arbejde gennem Annoncer i Aarbogen.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
1. Ad østjydske Veje. Tegninger og Tekst af Lærer <i>H. E. Jensen</i> , Toustrup	5
2. Folkeliv og Arbejde i Them Sogn i Tiden omkring 1860. Af <i>S. P. Petersen</i> , Gjessø (†)	10
3. Jydske Ordsprog om Dyr. Ved <i>R. P. Randløv</i> (†)	24
4. Pastor Niels Blicher i Randlev og Evangelisk-kristelig Salmebog. Af Forf. <i>A. J. Gejlager</i> , Horsens	25
5. Indførelse af »Evangelisk-kristelig Salmebog« i Søften og Foldby	32
6. Forsøg paa Indførelse af Evangelisk-kristelig Salmebog i Them Kirke i 1803. Af <i>S. P. Petersen</i> , Gjessø	34
7. En Aftægtskontrakt. Ved Rentier <i>K. P. Klausen</i> , Taaning	36
8. Fillerup Overmølle. Herredsskriver <i>Knud Engelbreth</i> og hans Slægt. Af fhv. Skolebestyrer <i>Thv. Madsen</i> , Odder	39
9. En Kaae-Slægt fra Blegind. Af Lærer <i>Alfred Kaae</i> , Kronhedens Skole, Ulfborg	49
10. Mols. Tegninger af Kunstmaler <i>C. V. Stubbe Teglbjærg</i>	56
11. Præsten i Gjern, Hr. Erik Thomsen og hans Retstrætter. Af <i>Poul Rasmussen</i> , Risskov	59
12. Ry Galge. Af Overretsagfører <i>Chr. Hollet</i> , Skanderborg (†)	64
13. Rebslagerbanen — min Barndoms Legeplads. Tekst og Tegninger af Overlærer <i>Victor Jensen</i> , Aarhus	69
14. En Salme fra Stautrup. Af Forf. <i>Aug. F. Schmidt</i> , Brabrand	72
15. Barndoms- og Ungdomserindringer fra Aarhusegnen. Af fhv. Højskoleforstander <i>Povl Holm</i> (†)	75
16. Bidrag til Gylling Bys Historie i Middelalderen. Af Forf. <i>Poul Rasmussen</i> , Risskov	94
17. Hvad Kirkeloftet kan gemme. Af Museumskonservator <i>Peter Bang Termansen</i> , Aarhus	97
18. Aarhuskredsen I. Af pens. Lærer <i>Kjeld Jensen</i> , Skanderborg	103
19. Gamle Papirer kan være værdifulde. Af Førstelærer <i>C. Asschenfeldt Frederiksen</i> , Ris	113
20. Fra Museer og Privateje (To Porcelænsvaser. Et Sølvbæger med Historie).	114
21. Omkring Naturfredninger i Aarhus Amt. Af Borgmester <i>Sv. Unmack Larsen</i>	115
22. Skjødstrup Sogn i Mands Minde. Af Forf. <i>Nielsine Mikkelsen</i> , Skjødstrup	133
23. Thor Lange og Østjylland. Af Forf. <i>Aug. F. Schmidt</i> , Brabrand	142
24. En 300 aarig Kirkebog med Tegninger. Af Sognepræst <i>Dr. Rud. Glarman</i> , Skjødstrup	147
25. Lidt om Oldtidslivet paa Højdedraget omkring Ejer Bavnehøj. Af Førstelærer <i>C. Asschenfeldt Frederiksen</i>	157
26. Lærer <i>S. P. Petersen</i> , Gjessø. Af Gdr. <i>Laurs Laursen</i> , Rudstrup	159
27. Forfatteren Rasmus Baden. Af Pastor emer. <i>R. B. T. Baden</i> , Højbjerg	162
28. Optegnelser fra Nebel Sogn. Af <i>Anders Pedersen</i> , Serridslev	166
29. Smaatræk fra Fortiden. De stjaalne Svin i Kalø S. 48. Voer Klostermøllens fem Frugthaver S. 63, Kægstrøgen paa Ebeltoft Torv S. 74. Sømmelig Lystighed i Landsbyen Stilling S. 74.	173
30. Østjydsk Hjemstavnsforening 1952—53	173

Titelbillede:

Tvillingegaarden i Blirup, Væhr Sogn, Tegning af *H. E. Jensen*.

Omslagsbillede:

Trehøje paa Mols, Tegning af *C. V. Stubbe Teglbjærg*.

Indmeldelse i »Østjydsk Hjemstavnsforening« modtages af Bestyrelsens Medlemmer samt af Sekretæren, Redaktør *N. P. Østergaard*, Toftevej 1, Brabrand. Kontingent er Kr. 5,00 aarlig.

Virk for Tilgang af nye Medlemmer.

Andelsbanken

A. m. b. A.

ANDELSKAPITAL OG RESERVEFOND

61 Millioner Kroner

Landbosparekassen i Aarhus

Søndergade 44

Kontortid 10—4 * Telefon 2 03 66

RESERVER 5.000.000 KRONER

Filialer i Brabrand - Hinnerup - Grundfør - Hjortshøj - Løgten -
Trige - Kolt og Malling.

Regnskab for Østjydske Hjemstavnsforening

for Aaret fra 1. Oktober 1952 til 30. September 1953.

Indtægt.	Kr. Øre		Udgift.	Kr. Øre	
Kassebeholdning i Bank og hos Kasserer 1. Oktober 1952	1426	82	Tryksager og Trykning af Aarbogen 1952	10200	40
Medlemsbidrag, Salg af Aarbøger samt opkrævet Porto	15554	90	Klicheer	821	74
Salg af Aarbøger v. Forlag	315	90	Forfatterhonorarer	1161	00
Annonceindtægt	200	00	Porto, Telefon og Afskrivning m. m.	2927	30
Statstilskud	700	00	Red., Ekspedition, Medhjælp	935	00
Tilskud fra:			Annonceudgifter	200	00
Aarhus By	400	00	Annoncer og Udgifter ved Møder og Udflugter	1367	75
Skanderborg By	50	00	Diverse Udgifter	237	00
Skanderborg Amt	50	00	Kassebeholdning i Andelsbanken 30. September 1953	1889	03
Aarhus Amt	100	00			
Aarhus Amt til lokalhistorisk Kursus	150	00			
Blegind-Hørning Kommune	25	00			
Brabrand-Aarslev »	25	00			
Saxild-Nølev »	15	00			
Skorup-Tvilum-Voel »	15	00			
Indtægt v. Møder og Udfl.	585	00			
Kredit Renter	24	36			
Skyld til Kassereren 30. September 1953	102	24			
Balance	19739	22	Balance	19739	22

Blegind, den 15. Oktober 1953.

Viggo Leth.

Østjydsk Hjemstavn.

1. Aargang 1936 indeholder bl. a.: Hjemstavnsrøgt. Af *Olaf Andersen*. Vor Hjemstavns Tiiblivelse. Af Lektor *Mathias Møller*. Niels Blicher og Bondestanden. Af Skolebestyrer *Thv. Madsen*. Hedeopdyrkningen paa Frijsenboregnen. Af Gdr. *Poul R. Poulsen*. Præsten Niels Bak. Af Højskoleforst. *Rs. Bording*. Da Lars Bjørnbak oprettede Viby Højskole. Af Red. *N. P. Østergaard*. Aarhus Aa. Af Viceskoleinspektør *J. Kr. Findal*. — 2. Aargang 1937 udsolgt.

3. Aargang 1938 indeholder bl. a.: Træer i Landskabet ved Hjemmene. Af *Olaf Andersen*. Amtsraadsvalg og Amtsraadsmedlemmer i Skanderborg Amtsrådsreds. Af *Kjeld Jensen*. Ane Jensdatters Erindringer. Af *Joh. Vinther*. Biologiske Skildringer fra Lilleaa. Af *Hj. Ussing*. Gamle Gader i Aarhus. Af Adjunkt *Jens Clausen*. Marked i Skanderborg omkr. 1870. Af *R. P. Randsløv*. Af Skvæt Mølles Historie. Af Overretssagfører *Chr. Holtet*.

4. Aargang 1939 indeholder bl. a.: Et Lærerhjem. Barndomserindringer af *Edv. Egeberg*. Østjyllands Skove i Fortiden. II. Af *Henrik Larsen*. Klaks Mølle i 1860'erne. Af fhv. Proprietær *Carl Ammitzbøll*. Fuglelivet i Aarhus-skovene. Af Kommunalærer *Sigfred Knudsen*. Erindringer I. Af *R. P. Randsløv*. — 5. Aargang 1940 udsolgt. — 6. Aargang 1941 udsolgt.

7. Aargang 1942 indeholder bl. a.: Hylke Sogn i ældre Tid. Af *Børge Christensen*. Om Constantinsborg og dens Ejere. Af *Aug. F. Schmidt*. Et Tilbageblik. Af Godsejer *Alf. Pontoppidan*. — 8. Aargang 1943 udsolgt. — 9. Aargang 1944 udsolgt. — 10. Aargang 1945 udsolgt. — 11. Aargang 1946 udsolgt.

12. Aargang 1947 indeholder bl. b.: Grev C. E. Frijs til Frijsenborg. Af Højskoleforst. *Frode Aagaard*. Væver Laust. Thomsens Optegnelser. Af *H. P. Berthelsen*. En Lærerfamilie i Vellev. Af *Vilh. Kjær Jensen*. Mossøvs geologiske Historie. Af Dr. phil. *V. Nordmann*.

13. Aargang 1948 indeholder bl. a.: Aakjær og Bilsbæk. Af *Regnar Knudsen*. Mads Johansen Slange, kaldet Skræddermads. Af *S. P. Petersen*. Stednavne i Ning Herred. Af Dr. phil. *Kr. Hald*. Hundslund Kirke. Af *N. Krag*. Gudenaens Forgænger. Af Dr. phil. *V. Nordmann*. Kunstmaler *J. Th. Jensen*. Af *Chr. Holtet*. En Børneflokk vokser op. Af *C. Christensen-Dalsgaard*. Kirkelige Tilstande i Østjylland omkring Aar 1800. I. Af cand. theol. *F. Elle Jensen*. Nybyggerliv paa Vrads Sande. Af *Kr. Løvstad*.

14. Aargang 1949 indeholder bl. a.: Det gyldne Alter fra Lisbjerg Kirke. Af Museumsdirektør, Dr. phil. *Poul Nørlund*. Fra Them Sogns Skove. *Gustav Hagstrøm*. Ved *S. P. Petersen*. Spredte Minder fra en gammel Købmandsgaard i Aarhus. Af Provst. *H. Vistoft*. Økonomiske og kulturelle Forhold i Hads Herred for ca. 300 Aar siden. Af *Poul Rasmussen*. Behrmanslægten i Odder. Af fhv. Skolebestyrer *Thv. Madsen*. Aarhus Vandværks Historie. Af Vandværksdirektør *E. Frederiksen*.

15. Aargang 1950 indeholder bl. a.: Stensballe, en gammel By. Af *A. J. Gejlager*. Fra Gern og Framlev Herredsting omkring 1700. I. af Lærer *Alfr. Kaae*. Bidrag til Thorsager Sogns ældste Historie. Af *Poul Rasmussen*. Erik Thøgersens Barselgilde og andet fornøjeligt fra Ingerslev. Af *Morten E. Overgaard*. Folkeliv i Grædstrup Sogn. Ved *Aug. F. Schmidt*. Parker og Anlæg i Aarhus By. Af Stadsgartner *L. Sandberg*. Kjærsgaard Voldsted. Ved Læge *J. Didriksen*.

16. Aargang 1951 indeholder bl. a.: De sytten Søers Sogn. Af Bibliotekar *Chr. Heilskov*. Fabrikant *A. Blom*. Af Overretssagf. *Chr. Holtet*. Fester og Festsikke i Hads Herred. Ved Lærer *E. Jørgensen*. Balle. Bindingsværk i Sabro og Gjern Herreder i *H. E. Jensens* Streg. Økonomiske og kulturelle Forhold i Rosenholm Birk 1678—87. Af *Poul Rasmussen*. Skjoldlevkredsen IV. Af *Kjeld Jensen*. Hads Herred i Sang og Vers. Af *Thv. Madsen*. Folkeliv i Grædstrup Sogn. Ved *Aug. Fr. Schmidt*. Om Hulerne i Sdr. Lindskov ved Horsens. Af *Chr. D. Holmfeld*.

17. Aargang 1952 indeholder bl. a.: Frijsenborgs Skove. Af Skovrider *H. H. Biilmann*. I Horsens under Okkupationen 1864. Brev fra *H. P. Nors*. Jernalderfundet ved Riis-Tebstrup Skole. Af *C. Asschenfeldt Frederiksen*. Soldaterliv i Firserne og Landmandsliv i Halvfemserne. Af *M. E. Overgaard*. Tilstande og Begivenheder i V. Lisbjerg Birk og Houlbjerg Herred. Af *Poul Rasmussen*. Erindringer fra Grædstrup. Af *V. Poulsen*. Hede Mølles Historie. Af *Thv. Madsen*.

Disse ældre Aargange af Østjydsk Hjemstavn faas ved Henvendelse til Østjydsk Hjemstavnsforenings Sekretariat, Brabrand. Prisen er for Medlemmer 3 Kr. pr. Aargang dog 3,25 for 1942 og 4,25 for 1947 og 48, 4,50 for 1949 og 50 samt 5,00 for 1951 og 52. For ikke-Medlemmer 4,50 a 9 Kr. pr. Aarg.